Abdülhak Şinasi Hisar

Çamlıca'daki Eniştemiz

BÜTÜN YAPITLARI

ROMAN

3. baskı

YKY
Yapı Kredi Yayınları

ÇAMLICA'DAKİ ENİŞTEMİZ

Abdülhak Şinasi Hisar (İstanbul, 14 Mart 1887 - 3 Mayıs 1963) Çocukluğu Rumelihisarı, Büyükada ve Çamlıca'da geçti. 1898'de Galatasaray Lisesi'ne girdi; 1905'te Fransa'ya kaçtı. Paris'te École Libre des Sciences Politiques'e devam etti. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Türkiye'ye döndü. Fransız ve Alman şirketlerinde, Osmanlı Bankası'nda, Reji İdaresi'nde, 1931'den sonra ise Ankara'ya yerleşerek Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştı. 1948'de İstanbul'a gelerek Ayaspaşa'da Boğaz'ı gören bir apartmana yerleşti. Bir süre *Türk Yurdu* dergisinin genel yayın müdürlüğünü üstlendi (1954-57). Cihangir'deki evinde, beyin kanamasından hayatını kaybetti.

1921'de *İleri* gazetesinde yazmaya başladı. *Dergâh* ve *Yarın* dergilerindeki eleştiri, deneme ve şiirleriyle kendini kabul ettirdi. Cumhuriyet döneminde *Varlık*, *Ülkü*, *Muhit*, *Ağaç*, *Türk Yurdu* dergileri ile *Milliyet*, *Hâkimiyet-i Milliye* (*Ulus*) ve *Yeni İstanbul* gazetelerinde yazdı. Eleştiri dışındaki asıl hatıra metinlerine 1930'larda yöneldi. Maurice Barrès, Anatole France ve Marcel Proust'tan yola çıkmakla birlikte, bütünüyle kendine özgü üslupla yazdı ve öylece tanındı.

1942 CHP Hikâye ve Roman Mükâfatı'nda üçüncülük alan *Fahim Bey ve Biz* Almancaya çevrildi (*Unser guter Fahim Bey*, Çev.: Friedrich von Rummel, 1956). Sermet Sami Uysal (1961) ve Necmettin Turinay'ın (1988) *Abdülhak Şinasi Hisar* adlı birer çalışması bulunmaktadır.

Eserleri:

Roman: *Fahim Bey ve Biz*, 1941; *Çamlıca'daki Enişte*miz, 1942; *Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*, 1952.

Anı/Deneme: *Boğaziçi Mehtapları*, 1942; *Boğaziçi Yalıları*, 1954; *Geçmiş Zaman Köşkleri*, 1956; *Geçmiş Zaman Fıkraları*, 1958.

Anı/Biyografi: *İstanbul ve Pierre Loti*, 1958; *Yahya Kemal'e Vedâ*, 1959; *Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı*, 1963.

Antoloji: *Aşk imiş her ne vâr âlemde*, 1955.

Yazılar: *Kitaplar ve Muharrirler - I, II, III* (Hz. N. Turinay) 2008-2009; *Türk Müzeciliği*, 2010.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın
YKY'deki kitapları:

Çamlıca'daki Enişte*miz (2005)*
Fahim Bey ve Biz *(2005)*
Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği *(2005)*
İstanbul ve Pierre Loti *(2005)*
Yahya Kemal'e Vedâ *(2006)*
Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı *(2006)*
Aşk imiş her ne vâr âlemde *(2006)*
Boğaziçi Yalıları *(2006)*
Boğaziçi Mehtapları *(2006)*
Geçmiş Zaman Köşkleri *(2006)*
Geçmiş Zaman Fıkraları *(2006)*
Kitaplar ve Muharrirler - I *(2008)*
Kitaplar ve Muharrirler - II *(2009)*
Kitaplar ve Muharrirler - III *(2009)*
Türk Müzeciliği *(2010)*

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

Çamlıca'daki Enişte mizi

Roman

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 2237
Edebiyat - 678

Çamlıca'daki Enişte miz / Abdülhak Şinasi Hisar

Kitap editörü: Murat Yalçın
Düzelti: Nurettin Pirim

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Mas Matbaacılık A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane-İstanbul
Telefon: (0 212) 294 10 00 e-posta: info@masmat.com.tr
Sertifika No: 12055

1. baskı: Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1944
2. baskı: Varlık Yayınları, İstanbul, 1956
3. baskı: Varlık Yayınları, İstanbul, 1967
4. baskı: Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1978
5. baskı: Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1996
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Eylül 2005
3. baskı: İstanbul, Şubat 2011
ISBN 978-975-08-0991-2

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2005
Sertifika No: 12334
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

I. Kadrini Bilmediğimiz Deliler • 7
II. Deli Enişte mizin Resmi • 13
III. Eski Çamlıca • 24
IV. Çamlıca'daki Enişte mizin Köşkü • 29
V. İçinde Yüzdüğümüz İtikat Âlemi • 35
VI. Enişte mizin Korkuları - 1 • 45
VII. Enişte mizin Bilgisi ve Bilgiçliği • 56
VIII. Deli Enişte miz ve Yemekler - 1 • 62
IX. Çamlıca'da Günler ve Geceler • 71
X. Geceleyin Enişte miz • 82
XI. Beyoğlu Gecelerimiz • 88
XII. Enişte mizin Garip Huyları • 95
XIII. Enişte mizle Halam • 103
XIV. Deli Enişte miz ve Yemekler - 2 • 111
XV. Memur Olarak Gidişler • 118
XVI. Mazul Olarak Dönüşler • 126
XVII. Enişte mizin Korkuları - 2 • 135
XVIII. Enişte miz ve Arabistan • 141
XIX. Deli Enişte m Bana Arabistan'ı Veriyor! • 150
XX. Enişte mizin Korkuları - 3 • 158
XXI. Halam Enişte mizden Ayrılıyor! • 165
XXII. Çamlıca'daki Enişte miz Köşkünden Vazgeçiyor! • 173
XXIII. Deli Enişte miz Kadın Delisi Oluyor! • 182

XXIV. Deli Enişte mizin
Tellâl Hüseyin Efendiyle Maceraları • 191
XXV. Enişte mizle Halamın Ölümleri • 201
XXVI. Hayat Duyguları ve Ölüm Düşünceleri • 209
XXVII. Bu Âlemden Son Kalan Cümle • 218

I

Kadrini Bilmediğimiz Deliler

Uzun boyu, zayıf vücudu, siyah, cin gibi gözleri, kumral ve seyrekçe sakalı, yeşil kaplı kürkü ve kâh başına geçirdiği, kâh başından çıkardığı sivri gecelik takkesiyle Asurî bir müneccimi hatırlatan bir adam, terlikleri yerde, kendisi köşedeki kerevet üstünde bağdaş kurmuş, gazetesini okuyordu. Ve birdenbire gördüğü bir haberle canı yandığı belli olarak, oturduğu şiltenin üstünde ayağa kalkıyor; alevi artan bakışlarla kendinden geçerek, bir elini dizine vurarak ve kelimenin sonunu uzatarak "Gittii, uçtuuu!" diye haykırıyordu. Hattâ, halecânından, "uçtu" kelimesini "uştu" diye telâffuz ettiği duyuluyordu.

Ben, büyüklerin kendisini saymadıklarını gören çocuk, bu giden ve uçan şeyleri bana söylemeyeceklerini bilerek, nafile yere sormazdım. Fakat bu seste ve edadaki teessürü duydukça millet ve devlet bakımından birtakım fırsatların kaçırılmış, birtakım menfaatlerimizin bozulmuş olduğunu sanki anlamaz mıydım?

Böyle haykıran adam içini çeker, yine bağdaş kurarak köşesine oturur, bana, âdeti olduğu üzre, şefkatli gözlerle bakarak ve beni başımdan büyük dertlere karıştırmak istemiyor gibi bir şey söylemeyerek, hüzünlü bir halde gazetesinin başka sütunlarına geçer ve bir fincan kahve daha içer, bir tutam enfiye daha çekerdi.

Bu, ailemiz içinde hemen herkesin kendisini deli diye andığı

Çamlıca'daki eniştemizdi. Bilirsiniz ki bizde deli tabiri sadece, tıbbî delâletiyle, aklın muvazenesi bozulmuş mânasına gelmez. Böyle saydıklarımızın hepsi de mutlaka çıldırmış demek değildir. Hele o geçmiş zaman, delileri gönlünden büsbütün silip atmış değildi. Mecnun ve meczup bulduklarının birçoklarını tasvip ederdi. Eniştemiz bazan Hacı Vamık Beyefendi diye çağrıldığı halde çok kere de sadece Deli Vamık Bey diye yâd edilirdi. Akrabalarımız yahut tanıdıklarımız onun hakkında her zaman "Divânenin biri!" dedikleri gibi, biz çocuklar bile aramızda ona bazan "Çamlıca'daki eniştemiz", bazan da "Deli eniştemiz" derdik. Zira onun deli addolunmasının sebeplerini gizlice biz de sezerdik. Büyüklerimiz kendi tasvip ettikleri fikirler ve hislere bile bezgin bir gönülle iştirâk ederek ağır başlılıklarını muhafaza ederlerken bunların muvazenesiz eniştemizde eriştiği mübalâğaları görerek gülümserlerdi. Ve biz çocuklar zavallı eniştemiz bunu anlayarak müteessir olmasın diye ona açıkça taraftarlık ederdik. Fakat ona takılan bu lâkap kendisini ihmal etmek için bir sebep sayılmaz ve akrabalarımızın kendisiyle görüşmelerine mâni olmazdı. Nasıl ki bu şöhreti hükûmetin onu evvelâ defterdar, sonra yine defterdar, sonra mutasarrıf, sonra yine mutasarrıf ve nihayet bir kere de vali tayin etmesine engel olmamıştı. Onu ikide bir gönderdiği memuriyetlerden azleden Bâbıâli ikide bir yine böyle bir memuriyetle başka bir yere göndermekte mahzur görmüyordu. Biz de, bu hususta hükûmetle mutabık olarak, ona taktığımız bu sıfatı muhabbetimize mâni saymıyorduk. Hattâ bu maruf deliliğinden dolayı onun nice huysuzluklarını mazur görebiliyorduk. Zira o bizi hemen daima Çamlıca'nın lâtif, hafif, bahar havasına benziyen bir lâtife, çocukluk ve gülme havasına sürüklüyordu.

Zaten, biraz dikkat etsek, görürüz ki, insanların çoğu yarı deli ve yarı iradelidirler. Ve kâh iradeleriyle, kâh delilikleriyle hareket ederler. Onları olduklarından daha az deli ve daha çok iradeli zannetmek hatâdır. Eğer her yaptıklarını mantıkî bir zihnin hesaplarıyla izah etmeğe kalkışırsanız, kendilerine, çok kere hatırlarına bile gelmemiş olan maksatlar isnat etmiş olursunuz. Hayatı ilmî denecek bir görüşle kavrarsanız çok kere insanların yaptıklarında böyle makul sebepler ve söylediklerinde mantı-

kî mânalar bulunmadığını anlarsınız. Kendi hareketlerimizin garabetinden gaflet ederek başkalarının yaptıklarında daima mantık aramak âdetinden korunmalı ve kurtulmalıyız. Hayatı daima makul bir şey sanmak göreneği o kadar kuvvetlidir ki kanunların tatbikiyle adâleti tevzi edenler bile, zanlıların daima mantıkî hareket ettiklerini sanarak ve yaptıklarını ona göre muhakeme ederek, bazan hatâya düşerler. Bütün hayatlar o kadar delişmenliklerle doludur ki eğer hepsi anlatılsa bir kısmına inanılamaz ve her harekete makul bir sebep aransa daima bulunamaz. Her geçirdiğimiz zaman, biraz sonra, kendimize delilik zamanları diye görünmeğe mahkûmdur. Zira delişmenliğinden haberi olan bizler, bir türlü tatmin edilemeyen mantığımızla, âdeta rahatsız, hasta olan insanlarız. Ötekilerse bundan haberi olmayan ve rahat kalanlardır. Çünkü kendini bilmeyen bir hafif delişmenlik bir nevi kurtuluştur. Hayal içinde yüzen insanlar belki etraflarındakileri üzerler, fakat gördüğümüz hakikat değil, inandıkları hülya içinde kalarak kendilerini bu imanla kurtarırlar!

Böyle, delişmenlerle muarefenin büyük bir faidesi vardır: Onlar, insanlar hakkında daha doğru bir fikir edinmemize yararlar ve cemiyet içinde emeklerimizi senelerle boş yere kemirecek ve yolumuzu nafile yere senelerle uzatacak yanlışlardan sakınmamıza hizmet ederler. Filhakika insanlar yalnız akıllarıyla yaşamadıkları gibi "aklıselim" denilen şey de umumî değil, gayet nispîdir. Fakat bütün bu hakikatlerden gaflet ederek zavallı insanların birbirlerini, herkesin herkesi ve cemiyeti olduğundan fazla makul ve mantıkî bulmağa insiyakî bir meyli ve tehlikeli bir alışkanlığı vardır. Böylece, bize kalsa, yanlış olarak, kendimizin büsbütün mâkul bir âlemde yaşadığımızı sanırız. Fertler ve milletlerin bu yanlış yüzünden birçok zararlar gördükleri muhakkaktır. Halbuki deliler bizi bu gafletimizden kurtararak hakikati bize olduğu gibi gösterirler. İnsan bir deliyle konuşurken, daha bir çeyrek saat geçmeden, gözleri açılır ve aklı başına gelir, belki uzun zamanlarda öğrenemeyeceyi şeylere akıl erdirir. Başkalarının müfekkirelerine tesir etmek için samimiyetin kâfi gelmediğini, herkesin kendi mantığımızla düşünmediğini, insanların bir kısmının bizim ruhumuzla hiçbir alâkaları olma-

dığını ve birçok şeylerin bu bakımdan ne güç olduğunu anlarız. Deliler insanın hususiliğini, muhakemesizliğini ve her fikrin nispîliğini, ayrılığını gözle görülür ve elle tutulur şekilde temsil etmekle bize büyük bir kolaylık ve istifade temin etmiş olurlar. Bu, insanlar hakkında birçok düşünceler ve tecrübeler ve birçok felâketlerle edindiğimiz malûmatın kıymetine ve birçok kitaplarla felsefelerin ve mezheplerin tetkikine değer. Onlarla görüşünce artık mücerret olarak insanların aklına, mantığına, muhakemesine itimat etmek gibi hiç caiz olmayan hafifmeşrepliklerden kurtuluruz. Artık insanların talihlerini kendilerinin yaptıkları hakkındaki kanaatimiz kuvvetlenir. Sağırların yanında her zaman söylemeyi âdet edindiğimiz sözlerin lüzumsuzluğunu duyduğumuz ve söylenmeye değer sözlerin azlığını idrâk ettiğimiz gibi, delilerin yanında da nice muhakemelerden vazgeçmek ve kabul edilmesi başka bir şuura ihtiyaç gösterecek şeyleri söylememek lüzumunu anlar ve uslanırız.

Zira biz de, mahkemeler gibi, insanları çok kere adam yerine koyarız. Sanırız ki düşünürsek düşüncemizi takdir edecekler; söylersek, sözümüzü anlayacaklar; bilirsek, ilmimize inanacaklar; doğru hareket edersek, lehimize şahadet edeceklerdir. Aldanırız! Hemen daima bunun aksi sabit olur. Hayatımızın her ânında yapayalnız kalırız. Çağırırız ve hiç kimse imdadımıza gelmez. Muhitimiz bize karşı her an kör, sağır ve şuursuzdur. Yabancı gözler, sandığımız gibi, görmek için değildir; kördür, görmez. Yabancı kulaklar, umduğumuz gibi, duymak için değildir; sağırdır, işitmez. Hayatımızın şahitleri de, beklediğimiz gibi, bizi duyan en yakın akrabalarımız değil, bizi duymayan en uzak yabancılardır. Düşündüğümüze kanmazlar, söylediğimizi anlamazlar, bildiğimize inanmazlar, hareketimizi kavramazlar ve kendi doğru sandıklarını söyleseler bile, bizim hakikatlerimizi değil, kendi yalanlarını söylerler. Zira herhangi bir samimiyet bile mutlaka hakikat demek değildir. Bunlar çok kere de, kahraman edâları takınarak ve kahramanlık gösterdiklerine inanarak, isnat, tahkir, tezyif ve iftira ederler! O zaman gönlümüz kırılır, "Ya? Onun da içyüzü bu muydu? Ben de onu adam sanmıştım!" deriz. Düşünmeyiz ki işte asıl hatâmız buradadır.

Hatırlayınız! Hiç şaşmayan bir intizam ile işlediğini gördü-

ğümüz beşerî bir kanun vardır: Nerede zekâ umarsak orada ahmaklıkla karşılaşırız. Nerede sadakat beklersek orada ihanete uğrarız. Nerede kibarlık ararsak orada bayağılığa rastlarız. Kime dostluk gösterirsek ondan sadakatsizlik görürüz. Gençliğimizin saffetli zamanlarında menfaatine yardım etmiş olduklarımıza, senelerden sonra, rast gelince geçmiş zamanların olgunlaştırdığı bir eski muhabbetle karşılanacağımızı sanırız ve yıllanmış bir kinle karşılaşırız. İnce birtakım vefakârlıklar uğruna çürüttüğümüzü gördüğümüz bir ömrün akşamında başkaları gizlendikleri bataklıklar içinden yılan başlarını kaldırarak bize ıslık çalarlar. Düşünmeyiz ki çektiğimiz onlara itimat etmiş saffetimizin cezası ve muhabbet göstermiş zaafımızın belâsıdır.

İşte, hiç şaşmayan bir intizam ile işliyen bu beşerî kanun karşısında, bizim her zaman umduğumuz gibi bulduğumuz, denilebilir ki, ancak delilerdir. Onların tabiatı daha sağlamdır. Asıl olduklarına daha çok benzerler. Kendilerinden delilik bekleriz. Ve filhakika bulduğumuz da budur. Delinin huyu, taşıdığı ismi gibi malûmdur. Ondan artık insaf, izan, ahlâk, mantık, şefkat, muhabbet, sadakat gibi diğerlerinde nafile arayıp da bulamadığımız faziletleri zaten beklemeyiz. Onlar kendi haklarında önceden edindiğimiz fikirlere sonradan da uygun çıkarlar. Haklarında çok şaşırmış olmayız. Seneler geçer ve onların aynı deliliklerine devam ettiklerini görürüz. Bu bakımdan da muarefeleri daha pratiktir.

Gerçi çoğumuzun delilikten çekinmesine zaten şunun için pek de lüzum yoktur ki bir insanın aklını bozabilmesi için evvelce bu aklın mevcut olması lâzım gelir. Deli enîştemizin bazan söz arasında "Aklımı oynatırım!" yahut "Hay şimdi aklımı kaçıracağım!" gibi bir şey söylediği olurdu. Onu hiç beğenmeyen annem ya bu sözü yahut bunun başkaları tarafından kendisine naklolunduğunu duyar ve o zaman "Nafile! Hiç merak etmesin! Aklı yok ki kaçırsın!" derdi. Çoğumuza böyle bir muafiyet nasip olduğunu kabul edebiliriz. Fakat insanların çoğu bu akılsızlıklarını göreneğin verdiği bir maskeyle örterler. Delilerse böyle bir nikap altında gizlenerek bizi aldatamazlar. Denilebilir ki onların hep meydanda olan ve bazen beterleşen bir tek yüzleri vardır. Kendilerinden sakınmak için lâzım olan ihtiyat tedbirlerini

almanın bize düştüğünü görür ve bunda kusur etmeyiz. Diğer insanlarsa bizi gafil avlarlar. Zira onlar bir değil, hattâ iki değil, üç yüzlüdürler: Bir gizlediklerini bildikleri, bir gösterdikleri yüzleri vardır. Fakat asıl karası ve şeytanîsi bir üçüncüsüdür ki ne gizledikleri (fakat bizim teşhis edebildiğimiz), ne gösterdikleri (fakat bizi aldatmayan) yüzlerine benzemez. En karanlık zamanlardan miras olan bu üçüncü yüzleri, ki ihtimal asıl içyüzleridir, onları çok kere kendi menfaatleri aleyhine bile körü körüne ve hesapsızcasına harekete getirir. Eniştemizin çok kullandığı bir tâbirle onlara "fisebilillâh" fenalık ve hayvanlık ettirir. Biz artık bu kadarına ihtimal veremeyiz. Onlar böylece huylarını ya bilmez, ya açığa vurmaz, ya ustalıkla gizler, ya sarahatle duyurmaz, ve bizi aldatabilirlerken, kendilerinin belli etmemeye çalıştıkları ve sakladıkları bu huylar delilerde meydanda ve boy atmış bir haldedir ve gözlerimize çarpar. Şimdi anlıyorum ki deli eniştemizin karşısında insanın aldanmasına imkân bırakmayan ve âdeta hoşuna giden bir emniyet hissi duyulurdu. Zira bütün bu gizlenen insan huyları onda saklanmaz boylara yükselir, gözlere batan çaplara erişirdi. Böylece siz onları sarahatle görebilir ve şerlerinden korunabilirdiniz. Deli eniştemiz zehriyle birlikte panzehrini de sunuyor, öyle ki tehlikesiz kalıyor, hattâ belki de, sadece insan tabiatını meydana çıkararak faydalı bir adam rolü oynamış oluyordu.

Fakat ben, çocukluk zamanlarımda, tabiatının sonradan gördüğüm bu faydalı taraflarını daha kavrayamayarak, onun delişmen huylarını belki sadece gülünç bulduğum için severdim.

II

Deli Enişte mizin Resmi

Deli enişte mizin bende, bir mukavvaya bile yapıştırılmamış, rengi uçmuş, kenarları yenmiş ve ateş karşısında biraz kavrulmuş gibi kendi üstüne kıvrılmış bir fotoğrafı var. Arka tarafında o zamanın o sabun köpükleri gibi kabaran kelimeleriyle "Hâkipayi uyun arâyı hazreti velinimeti efhamilerine arzü takdime mücaseret kılındı ise de yine ferman zatı cenabı veliyünniamilerinindir. – Fi 12 Şubat 1312" diyor. Burada eski zamanın külâhımsı bir fesi altında açık renkli bir esvap içinde görünen bu adam ailesinin arasında hoşnut bulunduğu ve haz aldığı bir an içinde yakalanmış. Etrafındaki hayat sanki hâlâ çağıldıyor. Onu biraz titremiş ve oynamış bu resimde içinde yüzdüğü hayatın sularında kımıldıyormuş gibi görüyorum. Ve buna baktıkça kendisinin ve etrafındakilerin çocukça, mütevekkil, dindar ve gönüllü hayatlarını hatırlıyorum. Deli enişte mizin etrafını dinleyen gözleri, gûya bir anahtar gibi, şimdi bana bütün o âlemi açıyor. Ve ben de gûya rûya görür gibi, kendimi o eski zaman içinde buluyor, şimdi içimde artık susmuş olan bütün o hayatın çağıltısını hatırlayarak, eski sesleri ve eski lezzetleri duyuyor gibi oluyorum.

Birer damla siyah alev gibi ışıldayan gözlü, sararmış, buruşuk ve canlı yüzlü enişte miz, daima omuzlarını ve kaşlarını biraz yukarı doğru kalkık ve başını biraz öne doğru eğik tutarak, daima biraz etrafı kollayan, sanki teneffüs ettiği havayı kokla-

yan, bir tilki gibi, tetikte, sinirli ve hamarat görünürdü. Siyah gözlerinin âdeta zincirden boşanmış gibi çabuk bakışlarını biraz kadifeleştiren bir teennî ile gûya pusuda beklediği hayat tatlarını kaçırmayalım der gibi bir hali vardı. Hızlı hızlı konuştuğu gibi lâkırdı etmeğe o kadar alışıktı ki, sustuğu zamanlarda bile, dudakları biraz kımıldayarak, söylemeye hazır olduğunu duyurur ve bazan, gözle görülür bir hodgâmlıkla, içine doğru kayan bakışları sanki bu sustuğu şeylerin lezzetinden haz alarak, onları kendine saklar gibi olurdu.

Eski zaman adamlarının teşrifatlı ve yaşlı haliyle, kumral telleri sanki sıcak bir iklimde bir parça kavrulmuş gibi biraz kıvırcıklaşmış sakalıyla, bir merhamet ve şefkat duygusuyla gibi daima biraz titreyen ve insana eskiden âşinası olduğu bir muhabbet havası duyuran tebessümüyle, o, benim çocuk gözlerime, büsbütün ihtiyar değil, ama orta yaşlılığın son haddine gelmiş gibi görünürken ancak kırk beş yaşlarında olmalıydı.

Eniştemizin yüzündeki mâna veya mânalar kendisini hem çocuk, hem âile reisi; hem zevk ehli, hem müteassıp; hem lâubalice samimî, hem gösteriş meraklısı; hem delişmen, hem hesaplı gösterirdi. Bu çehre onun atılganlığı ve korkaklığı, dindarlığı ve kurnazlığı, zevahiri kurtarmak merakı ve teşrifat düşkünlüğü, menfaat gütmeyen muhabbeti ve tecrübeli hodbinliği ve sair karışık huylarından toplanan bir küldü. Hırslarından biri bazan galip gelir ve yüzünün mânası hemen şiddetle o tarafa kayardı. Fakat, çok geçmeden, bu solgun ve telâşlı yüzün dengi yerine gelir ve bu muhtelif mânalı çehre değişik temayülleri arasında her zaman bir yana taşmaya meyilli ve ip üstünde oynayan bir cambazınki gibi tehlikede kalan bir muvazene içinde görünürdü. Ve eniştemiz yine kaşlarını, omuzlarını yukarıya kalkık ve başını önüne eğik tutmağa koyulurdu.

Onun bize sanki tutuşmuş bir iklim içinden bakan gözlerinde ve dudaklarının ucunda –bunları ihtiyarların kendi kendine mırıldanır gibi titreyen dudaklarına benzeten– hemen daimî bir tebessümü vardı. Ve bu katmer katmer mânalarla olgunlaşan bakışları ve bu küçük tebessümle aydınlanan yüzü gûya kendi kendilerine sessiz bir monoloğ söyler gibiydi. O zamanlar mânalarını tamamen kavrayamadığım bu bakışları, bu tebessüm-

leri, geçmiş senelerin yardımıyla, kendimce şimdi aşağı yukarı tefsir edebiliyorum. Bunlar derhal gözlere çarpar ve onun bütün yüzünde tâ sakalının ucuna kadar ışıldardı. Bu bakışlar, bu tebessümler gûya sonunda mutlu bir ahrete varacağında şüphe olmayan bu yalancı dünyanın tıkırına, teneffüs ettiğimiz mis gibi havasına, içtiğimiz iyi sularına, yediğimiz tatlı yemeklerine ve gördüğümüz güzel ışıklarına ve ahretimizi koruyacak hak dinine kadar uzanan bir muhabbet nişaneleriydi. Birçok duygular bu gûya lezzetle dolan bakışlara, bu küçük ve çok bilmiş tebessümlere ilişiyor ve onların etrafında billûrlaşıyordu. Enişte-mizin bu inci avlanan sıcak denizler içinden çıkmışa benzeyen ve birçok huylarını, saffetini ve kurnazlığını gözbebeklerinde vuzuhla okutan bakışlarında, bu tebessümle parıldayan yüzünde gûya hep ailesinin menfaatlerini korumak gayretinde bulunan bir adamın "ârif olanlar beni anlar!" diyen hali vardı. Hayatın lezzetleri içinde yüzen bizler elbette geçici birçok zahmetlere katlanmağa ve birçok zorluklara göğüs germeğe mecburduk. Fakat ellerimizle her şeyi yenecek bir hamur halinde yoğurmalı değil miydik?

Onun söz söylerken bazan başını eğip gözbebeklerini gözlüklerinin üstünden yukarı doğru taşıran yahut yanındakileri yan yan süzen bakışlarını şimdi görür gibi hatırlıyorum. Bu gözler o kadar canlıydı ki sesleniyor ve, arada sırada, haykırıyor sanırdınız. Enişte-mizi o kadar canlı hatırlıyorum ki resim yapmayı bilsem onunkini hâfızamdan çizmekte hiçbir güçlük çekmezdim sanıyorum.

Fakat gerçi tanıdığınız bir adamın resmini yapabilirsiniz. Onun tebessümlerini çizebilir, bakışlarını gösterebilirsiniz. Sözlerini tekrar edebilir ve yaptıklarını hikâye edebilirsiniz. Ancak resmini yaptığınız adamın asıl hususiyetini yapan o iç çeker gibi nefes alışlarını, sözüne başlar ve onu bitirirken çıkardığı ve böylece bütün cümlelerinin özünü tamamlayan o hırıltılı seslere, o homurdanışlara söylettiği mânaları nasıl duyurabilirsiniz? O başın, kolların, ellerin, bakışların sözlere iştirâk eden hallerinde ve sesin muhtelif perdelerinde lâkırdılara ayrıca mânalar katan tesirleri ve bir dudak büküşünün, bir telâffuz farkının bunlarda yaptığı tâdilleri ve bunlara kattığı ilâveleri nasıl canlandırabilirsiniz?

Deli enişte mi z, bu bakışları, tebessümleri, hırıltılı nefes alışları, her sözünü homurtulu bir nevi iç çekişinden sonra söylemek âdetiyle, söz arasında zaten çok kullandığı "Ya, evlâdım, işte böyle! Ne yaparsın?" cümlesini sanki her sözünün başında ve sonunda tekrar etmiş oluyordu. Bu cümlenin bütün o karışık mânalara bazan açıkça, bazan da böyle gizlice ilâve ettiği bir nakarat olduğunu şimdi iyice duyuyorum. Fakat artık susmuş sesleri biz içimizden duysak bile başkalarına nasıl duyurabiliriz? Enişte mizin, bütün sözlerini o zaman yazılmış da şimdi okuyormuşum gibi hatırlasam bile yine onları birer nakarat gibi çerçeveleyen bu nefes alışları olmadan zikretmenin ne kadar eksik ve kifayetsiz kalacağını anlıyorum.

Deli enişte mizde, her zaman çabuk düşünen ve karar veren adamlarda olduğu gibi, fikirler kendiliklerinden tamamlanırdı. Ve o geç kaldığını sanarak her zaman acele acele konuşurdu. Fakat, telâşından, düşüncesinin etrafında acemi bir tarzda dönüp dolaşarak, üst üste ve yan yana lüzumsuz kelimeler ve cümleler tekrar eder ve maksadını bunlarla duyurmaya kalkışmasının saffetini de size ayrıca seyredilecek bir samimiyet örneği diye kabul ettirmek isterdi. Hemen daima konuştuğu halde, acaba bir şey söylerken lâkırdısına bir başka şey daha karıştırdığı için miydi? sözleri bazan anlaşılmaz ve bizleri şaşırtırdı. Bundan dolayı kendimizi onu daima dinlemeğe mecbur saymazdık. Bazan o söylerdi de biz oynar ve duymazdık. O konuşurken kendisiyle daima biraz arası açık olan babam acaba sinirlenir miydi? Zira babamın onun yüzüne hiç bakmadığına dikkat etmiştim. Fakat kendisinin bunu görmüyor gibi bir hali vardı. Durmadan söylerdi. Ancak asıl dinlenilmediklerini göre göre artık dinlenilmeye muhtaç olmadan kendi kendilerine söylemeye alışanlardır ki bazan en tarafsız ve en doğru sözleri söylerler. Ve belki de en güzel sözler, böylece, duyulmak maksadıyla söylenmemiş olan ve duyulmamış kalanlardır.

Deli enişte mizin lâkırdıları bir taraftan pek ziyade ıstılahlı ihtiram lâfızlarına bürünürken, diğer taraftan da külhanbeyi ağzı birtakım tabirlerle donanırdı. Sözlerinde bir yandan "evliyayı sâlihin", "evlâdı fâtihan", "evlâdı şüheda", "vekili müsahhar", "ravzai mutahhara", "kelâmullah" gibi tabirler dinî

kandillerini yakardı. Fakat, yine, en sevgili kelimeleri arasında "katakulli", "aşiremento", "palavra", "uydurmasyon", "aftos" ve "aftospiyos" gibi kelimeler de tenekelerini parıldatırdı. Ve o her yapacağı şeyi söylerken mutlaka "İnşallah!" diye başlar, her görüp tasvip ettiği şey için mutlaka "Maşallah!" der, hafifçe haksız bularak serzeniş ettiği her şey için, boynunu bükerek "Eyvallah!" der ve her sofradan kalkışında da mutlaka "Elhamdülillâh" derdi. Ve lâkırdılarında çok kere çifter çifter kelimeler kullanırdı ki bunlar bazan mânayı değiştirir. Meselâ "Aman!" demez, "Aman-aman!" der ve "Allah!" demez "Allah-Allah!" derdi.

Fakat, bütün söylediklerini birer birer hatırlasam ve size tekrar etsem bile, bundan sanki ne çıkar. Asıl sözlerimiz söylenmemiş kalanlar, başkalarının duymadıkları ve, eğer söyleyebilmiş olsak, hem onları, hem de kendimizi şaşırtacak olanlardır. Bunları hiçbir zaman söyleyemeyiz!

Çok kere ağzındaki bu tantanalı kelimelerle kendi öz hisleri ve hele hareketleri arasında öyle bir nispetsizlik bulunurdu ki buna âdeta münasebetsizlik diyebilirdik. Bize evde türlü yemekler ve sokakta çay, limonata, pasta ve muhallebi gibi şeyler ikram eder; memuriyetlerinden döndükçe yiyeceğe, içeceğe ait bir alay hediyeler getirirdi. Fakat söyledikleri bütün bu yenecek ve içilecek şeylerden daha sağlam olmak iddiasındaki muhabbet nişaneleriydi. Hepimizden bahis ve hepimize hitap ederken, âdeta gözleri yaşararak, öyle bir "nuru didem", "nuru aynım", "nuru didelerim" deyişi vardı ki, biz, "Bunlar bizler miyiz?" diye şaşsak hakkımız olurdu.

Deli eniştemiz lâkırdı etmesini o kadar severdi ki –yalnız kaldığı saatlerden başka– gündüz bütün yaptığı şeyler ve gördüğü işler ancak bu bitmez, tükenmez, sonu gelmez gevezeliğin içinde yer alırdı.

Günün birinde kalabalık bir sokakta arabayla gidiyorduk. O bana durmadan önlerinden geçtiğimiz dükkân sahiplerinin isimleri olarak Cezveciyan, Marpuççiyan, Sarafyan gibi isimler yayıyordu. Ben de bu sonu gelmeyen listeye gülerek bunları nereden bildiğine şaşıyordum. Bir de baktım ki dükkânlarda satılan şeylere göre sahiplerine birer Ermeni ismi uyduruyormuş.

Deli enişte mi z, araba içinde biraz susmaktansa, bu çocukça lâtifeyi tercih ediyordu.

İstediği zamanlar, bizi güldürmek için Arap, Çerkez, Arnavut, Laz, Kürt, Ermeni, Yahudi ve Rum taklidi yapmasını da pek iyi bilirdi.

Bir gün vapurda uzaktan görmüş olduğum gibi, enişte mizin, arada bir, sözünü dinleyecek kimse bulmaz da yalnız kalırsa, kendi kendisiyle konuştuğu olurdu. Ve yine kendi kendine bazı türküler mırıldanmayı da severdi. Bazı günler, sokağa çıkmaya hazırlanırken, fesini giymeden evvel, aynasının karşısında bir fırça ile incelmiş saçlarını ve bir tarakla seyrekçe sakalını tararken hafif bir perdeden "Yar sefâda, ben cefada! – Hoşundu, yaar, hoşundu!" diye mırıldandığını duyardım.

Enişte mizin üstüne ve giydiklerine baksanız derhal daha bir Avrupalı gibi giyinmesini adamakıllı öğrenmemiş bir şarklı olduğunu görürdünüz. Gobineau'nun vaktinde kaydetmiş olduğu üzre Sultan Mahmud devrinde eski parlak ve azametli kıyafetlerini bırakarak garplılaşmak temayülü ile ilk giydikleri Avrupa esvapları cetlerimizi fena halde çirkinleştirmişti. Zira onlar bu şeylerin iyisini kötüsünden ayırt edemediklerinden şalvara benzeyen pantolonlar, cübbeyi andıran ceketler, kürkü hatırlatan gocuklar ve paltolar ve bu görgüsüz elbiselere hiç uymayan renkli boyun bağları giyinip kuşanmağa tâ o zamanlarda başlanılmıştı ve bu uygunsuzluk tâ Sultan Hamid devrinde bile yer yer devam ediyordu. Enişte mizin bu yadırganlık devresinde esvapları biçimsiz, garip ve buruşuk kumaşlı, hulâsa gülünç ve âdeta yanında bulunanları mahcup edecek şeylerdi. Yüzünde ve belki bütün hüviyetinde olduğu gibi üstünde de çok zamanlar sıcak bir iklimin âdeta parıltılı kumaşlarını görürdünüz. Biraz İngiliz müstemlekelerini hatırlatan açık, beyaz ve siyah küçük kafesli, canfes gibi parlak ve hâreli kumaştan öyle esvaplar giyerdi ki sonraları benzerlerini ancak Kamaran dönüşünde Cenap Şahabettin Beyin üstünde görmüştüm. Enişte miz üstelik, ikide bir, yüzü beyaz veya krem ipekli ve içi pembe, kırmızı veya yeşil atlaslı bir şemsiye açtığından, çok kere, bu yeşil, kırmızı veya pembe renklerin güneş altındaki akisleri içinde görünürdü.

Üstünde yeni ve alafranga ne varsa âdi ve çirkindi. Frenk gömleğinde, bazan bileklerinden ellerinin üstüne düşen yuvarlak, katı, kolalı kollukları vardı. Ve madenî kol düğmeleri bunları yeşilimtırak bir leke ile kirletirdi. Kendisi bunların farkında bile olmaz yahut bunu tabiî ve zarurî bulurdu. Bizim gözlerimizin bir çırpıda göreceği çirkinlikleri o hiç fark edemiyordu.

Fakat Garplı bir tarzda giyinmesini bilmeyen bu Şarklının kullandığı eski ve Şarklı şeylere bakarsanız hakkında fikriniz değişirdi. Bunların hepsinin bir mücevher kıymetinde olduğunu görürdünüz. En meşhur bir tespihçinin çekmiş olduğu için pek kıymetli olan ve hemen daima ellediği siyah kuka bir tespihle dolaşırdı. Sigarasını sık sık değiştirdiği yasemin ağızlıklara yerleştirirdi. Enfiyesini üstü mineli bir kutudan çekerdi. Karanlıkta bakmadan öğrenmek isterseniz, derin bir zaman içinden gibi gelen incecik bir sesle size saatleri çın çın sayan altın kapaklı bir saati vardı. Hele, bunun kalın altın kösteğine takılı üç köşe bir billûr üstüne mahir bir hakkâk tarafından en güzel bir yazı ile hakkedilmiş mührü mücevher gibi bir şeydi. Yine kendi ismi akik üzerine kûfî bir yazıyla hakkedilmiş kıymetli bir yüzük taşırdı. O, eski bir an'anenin mirasıyla, kullanmaya alışık olduğu bu Şarklı eşyasını gördükçe ve elledikçe bir haz duyardı. Biz de, aksine olarak, bu şeylerin kıymetlerini, güzelliklerini artık anlayamıyor ve onun bunlardan duyduğu zevki ve eriştiği inceliği duyamıyorduk.

Eniştemizin iptidaî kalmış huyları da vardı. Ve bunlar bizim gözlerimize çarpardı. Ailemizde hemen herkes âdeta yalnız kafasıyla ve kalbiyle yaşarken vücudunu hayatına en çok iştirâk ettiren oydu. Yalnız kollarını sıvayıp yemek pişirmek veya pişirtmekle değil, kuyulardan su çekilmesiyle, bahçenin bostan tarafının sulanmasıyla, harç yapılarak duvarların sıvanmasiyle alâkalanırdı. Gecelik entarisiyle başarmaya kalkışmadığı iş yoktu. O zamanki tanıdığımız dindar adamların yaptıkları gibi, odalarının keçeleri üstüne serilmiş seccadelerde bazan namaz kılmakla kanmayarak, çoraplarını çıkarır, pantolonunun paçalarını ıslatmak tehlikesine rağmen abdest alır ve başını tozlu yerlere sürmek mahzuruna rağmen namaz kılmaya camiye gi-

derdi. Kurban bayramlarında da, yine o zamanki tanıdığımız dindar adamların yaptıkları gibi, âilesinin her ferdinin başına birer kurban kestirmekle kalmayarak, kollarını sıvar, önüne bir ahçı peştemalı bağlar ve halamın kurbanını, tekbirler getirerek, nice zahmetlerle, ne kadar müşkilâtla, bir iki kere görmüştüm, kendisi keserdi.

Eniştemiz mütemadiyen üşür, aksırır, öksürür, ilâç kaynatır, içer, takkesini giyer, sonra yine iyileşir, takkesini çıkarır, mütemadiyen enfiye çektiği için, sanki hiç kurtulamadığı bir nezlesi varmış gibi, çarşaf kadar kocaman koyu renkli mendillerine gürültülerle burnunu silerdi. Fakat ömrünün en öfkeli veya buhranlı anlarında bile yaşamak hazzının parıltısı gözlerinden eksik olmazdı ve çabuk çabuk tutuşup parlayan hiddetini yine çarçabuk bastırarak, unutarak kendini daimî tebessümünün keyfine kaptırırdı.

Bu, kolları ve paçaları sıvalı, bakışları zil çalarak ve ağzı gülerek hayat zevkine atılan bir keyif değildi. Bilâkis eniştemizin gözlükleri, sakalı, yüzünün imanı, kalkık kaşları ve omuzları, ve eğik başının teennîsi, ayaklarından, dikkat etmezse, ikide bir kolayca çıkıveren galoşları, yuvarlak sapıyla koluna geçirilmiş olan kışın siyah ve yazın üstü krem ve içi yeşil, pembe veya kırmızı atlas şemsiyesi, taşıdığı paketler, bütün bunlar, bu hayat zevkinin atılganlıklarına mâni olmak için, ellerini dolduran ve muvazenesine yarayan birtakım safralar ve ayaklarını bağlayan ve adımlarının ölçüsünü koruyan birtakım zincirler gibiydi.

Eniştemizin diğer bir huyu da gûya yabancı bir menfaat zümresi karşısında bulunuyorlarmış gibi, derhal etrafındakilerle kendi arasında bir menfaat tesanüdü kuruvermekti. Ve bu da insana sıcak bir anlayış çevresi içinde toplaşmak gibi bir zevk verirdi. O, tarafsızlığın mutedil duygularından ziyade taraftarlığın şiddetli hırslarından zevk alırdı. Şirket vapurunun orta kamarasında oturduğu zaman, bütün kamaradakilerle kendini hariçte pencere kenarlarında sıralanmış olanlara karşı "müşterekülmenfaa" bilirdi. Ve eğer kendisi dışarıda otursa hemen kamaradakilerin aleyhindeki duygulara ortaklık eden bir hal alırdı. Ve bütün bu atılgan huyları, bu taşkın sözleri

kendisi hakkında bazılarında belki bir itimatsızlık doğurur, bazılarında belki bir nevi merhamete benzer müsamahalı bir muhabbet uyandırır ve bazılarınaysa hararetli bir emniyet hissi telkin ederdi.

Tanıdıklarından, velev ki çoktan beri görmeyerek unuttuklarına bile rast gelir gelmez, onlarla hemen eski âşinalığını hızla tazeler, geçmiş hallerini merak ile şimdiki duygularına iştirâk eder gibi görünürdü. Derhal, hayâl veya kukla oynatır gibi, bir muhabbet perdesi, bir lâtife ve tesanüt çerçevesi kurar, öyle ki hariçten görenler, konuştuğu adamla kendisini kırk yıllık ahbap ve ortak zannederler, fakat o yanından gider gitmez enişte derhal onunla arasında kurmuş olduğu hayâl perdesini ve kukla oyunu sahnesini bozar, kaldırır ve onu çekiştirir yahut belki de, daha fenası, tekrar unutuverirdi.

Biz, Boğaziçi'ndeki yalımızda, hariçle az temas ettiğimiz ve ancak birkaç akraba, ahbap veya komşuyla görüştüğümüz halde bu nispî yalnızlığımızı hemen hiç duymaz ve başkalarının bizimle pek az münasebette bulunduğunun farkına varmazdık. Yalnız enişte, bunda bir tehlike sezer gibi, bu yalnızlığımızı anlar ve onu bize de anlatmaya çabalardı.

Yahudiliği katiyen hatırlatmayan bu adam, bir Yahudi temayülüyle, hareminden ziyade kızını ve hattâ etrafındaki biz, akrabalarının çocuklarını sever gibi görünürdü. Belki onda yaşlanmış adamın içinde çocukluk hâlâ biraz devam ettiği için, öyle düşüncesiz, atılgan ve delişmen bir tarafı vardı ki bir türlü uslanmayı bilmez ve her günkü hayatımızda bizi pek ziyade güldürürdü. Esasen onu hem bizimkilerine benzeyen bu huyları için tasvip eder ve yanında bir inşirah duyarken hem de, üstelik, belki etrafımızdaki büyüklerin gizli gizli sezdiğimiz âdetlerine uyarak, onunla biz de biraz eğlenirdik.

Deli enişte miz –zaten bilmem ki bu, delilik yerine en büyük usluluk değil miydi?– o zamanki kendi âlemine çekilmiş evlerde yaşanan biteviye hayat içinde yavaş yavaş kıvamına gelen ve açan küçük ve basit zevklerin, bakımsız kır çiçekleri gibi, halsiz ve boynu bükük neşelerin kıymetini ve bunların tadını çıkarmasını iyi bilirdi. Zira o, biraz delişmen olduğu için, her şeyi gözünde büyütürdü. Hemen her bakışına, her sözüne, her ha-

reketine kendince muvafık ve kurnaz mânalar katardı. Öyle ki onunla bulunmak daima eğlenceli olurdu.

Onun biz çocukları alâkalandıran diğer bir hususiyeti de kendisinin çok kere, hanımlar gibi, evde kalmasıydı. Filhakika diğerleri cumadan başka günlerde memuriyetlerine giderler, ancak akşamüstü dönerlerdi. Halbuki eniştemizin memur olduğu uzak vilâyetlere gitmeyen biz çocuklar onu İstanbul'da mazuliyet zamanlarında görür, evde bizimle beraber kaldığı için tasvip eder ve hayatın böyle iptidaî tatlarını kabartan mübalâğalarına bol bol gülerdik. Onda heyecanından soluyan, telâşından kaynayan bir hayat aşkı sezerdik. Bundan dolayı, yanında bulunmak, hele kendisiyle birlikte sokağa çıkmak çok kere tadına doymadığımız bir eğlence olurdu.

Meselâ, Tünel'e binecek olsak, o her zamanki telâşına kapılarak lüzumsuz yere "Aman, kaçıyor!" diye koşmaya başladığından biz de gülerek onunla birlikte koşar, kapılar kapanmadan içeri girerek "Yetiştik!" diye sevinirdik. Başkaları acele etmezler ve sevincimizi duymazlardı. Zira onlarca telâşa mahal yoktu. Öteki tünelle gelseler de vapura yetişeceklerini bilirlerdi. Fakat izim kalkacağı esnada koşarak bindiğimiz Tünel'de duyduğumuz sevincimiz yanımıza kâr kalırdı. Büyükler bunu anlayamazlardı. Zaten onların nice şeyleri anlayamayarak zevkimizi bozduklarını görüyor ve deli eniştemizi onlardan ziyade bize benzediği için seviyorduk.

Bir de, muhallebici Recep'in dükkânına yine telâşla girerek ve mutat veçhile halecânlı bir şey sorar gibi "Kaymak var mı?" dedikten sonra "Var!" cevabını alınca buna "İşimiz oldu!" mânasına gelen öyle bir "Hah!" sayhasıyla mukabele ederdi ki kaymağı almakla sanki bir muzafferiyete konmuş olurduk. Üsküdar vapuruna uzun bir sefere gidiyor gibi yerleşirdik. Ya hele Üsküdar iskelesine çıkıp bir arabaya bindiğimiz zaman eniştemiz bize öyle memnun bir edâ ile bakarak gülümserdi ki bu bakışın ve bu tebessümün aşağı yukarı "Oh, hele şükür! Bütün İstanbullu'ları aldattık, hepsinin ellerinden kurtulduk. Şimdi, Çamlıca'da, halanızın yanında, rahatımıza bakalım ve kaymak yiyelim!" diyen bir mânası vardı. Biz çocuklar bile, bu memnuniyet hislerinden bir kısmının fuzulî olduğunu anlardık. Deliye

göre her gün bayramdır. Fakat deli enişte mizin böyle rahatına kavuşmak için herkesi aldattığını sanan ve bundan memnun olan hali, neşesinin damlalarını bizim ruhumuza da serperde. Onun bizden ziyade çocuk olduğunu muhabbet ve sevinçle duyardık. Bu sayede hayatın alışkın olduğumuz birçok gündelik halleri beklenmedik nice zevklere bürünürdü.

III

Eski Çamlıca

Vapurun iki yanından yardığı sular gûya neşelerinden köpüre köpüre, Üsküdar'a gidişler daima eğlenceliydi. Fakat, o zamanlarda, Üsküdar iskelesinin etrafı, insan sefaletlerinin bir sergisi gibi, öyle izdihamlı, sıkışık, karanlık, köpekli, sinekli, kirli ve kasvetliydi ki, bana âdeta korkuya benzer bir eza verirdi. Gönlümde taşıdığım hülyaları ve ümitleri korumak kaygısıyla, buradan geçinceye kadar, etrafımı görmemeğe itina ederek, annemin eldivenli elini sımsıkı tutardım.

Ancak, biraz ötede, bindiğimiz arabayla, izdihamı, köpekleri, sinekleri ve kirleri bırakıp kalabalık yollardan geçerek, Bülbül deresinde, sağda, Karacaahmet'in serpintilerinden olan ve muntazam Hıristiyan mezarlıklarını andıran, dönmelerin hep düz ve dik taşlı mezarlığına karşı, büyük bir fıstık ağacı önünde, iyi bildiğim bir kurtuluş noktasına gelirdik ki burada, galiba, arabacılar atlarını biraz daha serbest bırakırlar ve bildiğim bir mezar taşı, bana, yaldızlı başının üstünde daima taşıdığı küçük bir ışık parçasıyla, âşinâlar arasındaki göz kırpmasına benzer bir işaret verirdi. Ve bunun bir kurtuluş haberi olduğunu anlardım. Biz artık kasavet mıntakasını burada bırakarak yine geçilecek bir toz deryasına girerdik.

İsimleriyle birer şiir yatağı olan güzel yerler başlardı. Çamlıca'nın etrafına dağılmış semtler, mahalleler, setler, sokaklar, geçitler, köşe başları, hayat tadı bakımından, hep kıymetli olan ve

birer üstat tarafından konmuşa benzeyen isimler taşır. Bunların her biri insana burada yaşamak sevgisini aşılayan ve gençlik zamanlarının aşkını hatırlatan büyülü kelimelerdir. Ötede beride Fıstıkağacı, Bağlarbaşı, Servilik, Nuhkuyusu, Nakkaş tepesi gibi saffetli ve şiirli isimler duyulur. İnsan buralarda "Keşke uzun bir ömrüm olsaydı da zamanlarımı bu yerler arasında taksim ederek her birinde ayrı ayrı seneler yaşayabilseydim!" diyen bir tahassüre dalar.

Bu toz mıntakasının içinden de, üstümüz başımız tozlana tozlana, fakat selâmetle geçerek, yine sağda Rum ve Ermeni mezarlıklarını bırakır, yavaş yavaş daha yükseklere çıkardık. Burada çoğu eski Ermeni ailelerine ait büyük köşkleriyle Tophanelioğlu, İstanbul'un hemen her yanından görünen camisiyle Altunizade, o güzel ve uzun koşu yolu ve onlarla birlikte, Çamlıca'nın yüksekliği başlardı. Bu yollarda dakikadan dakikaya âdeta yükseldiğini, gûya neşesinden çağlayan bir sessiz çalgıya sarılıyor ve bu ruha kendim de içimden yüksele yüksele varıyormuşum gibi, Çamlıca'yla dolduğumu duyardım.

Artık hep eski bolluk zamanlarında yapılmış büyük vezir köşklerine rastlanırdı. Sonra, yol ortasında, sarı duvarlı bir eski mezarlık, bir bahçe içinde "Şeriflerin köşkü", Sarı kaya yokuşu, ismi bile kadifeli bir servet ve ihtişam hatıra getiren "Mustafa Fazıl Paşa köşkü" ve karşısında, gariptir ki o zamanlarda bile bu isimle çağırılmasına cesaret olunan "Millet bahçesi" gelirdi. Biraz ötedeki bir yere lezzetli bir kısaltışla "Tunusun bağı" denirdi. Bütün bu büyük köşklerin hemen hepsi bahçeleri içinde ve ağaçları arasında hususî birer tabiat sahibi gibiydiler. Hemen hepsi de, o zamanlarda bile, artık tahakkuk etmemiş hülyaların eski yuvalarına dönmüşler ve sükût içinde, kanatlarını kapayarak, boyunlarını büken kuşlar gibi susmuşlardı.

Nihayet, asıl Çamlıca demek olan Kısıklı caddesi, solda, Büyük Çamlıca, sağda, Kısıklı meydanında, Küçük Çamlıca yolları başlar ve etrafı yine şairane isimler sarardı. Karşımızda uzun Alemdağı caddesi, sağ tarafta Suphi Paşanın kır menekşesi kokuları ve bülbül sesleriyle meşhur büyük korusu, daha ileride Libâde, korunun arkasından geçen Bulgurlu caddesi üstünde, sol tarafta, Hanım Seddi denen bir yer vardı ki hakikat, o ci-

vardaki köşklerde bulunan hanımlar akşamları buraya gelirler, asırlık büyük çınarların gölgesinde yerlere serili ehramlar üstünde otururlardı. Daha sonra Bulgurlu ve Söğütlü çayırı gelirdi ki orada Hüseyin Cahit Beyin hikâye ettiği köy düğünleri olurdu.

Çamlıca'nın bu asıl eteğine gelince bir "alâimüssema"ya bakar gibi içimde birkaç hissin birden en şefkatli renklerle parıldadığını görürdüm. O zaman cidden bir kurtuluş emniyeti bulur, Üsküdar'dan Çamlıca'ya çıkmak için yorulan manevî kanatlarımın artık çırpınmadığını, dümdüz bir sahada uçtuğunu duyardım. Burası yüksek, ihtişamlı, biraz münzevi ve başkalarınca unutulmuş ve kendi gönlüyle biraz mumyalaşmış gibi bir yer, fakat kendi kendine kâfi gelen bir bütün şehirdi.

Boğaziçi'nin mavi havasını içtiğim lezzetli bir su gibi, Çamlıca'nınkini de kokladığım bir çiçek gibi duyardım. Bunu kimseden duymamış ve kimseye de sormamış olduğum halde, ben, Çamlıca'nın niçin böyle yüksek ve havasının da bir buhurdandan yükselen kutsî kokular gibi tesirli ve titrek olduğunu bilirdim. Bu, muhakkak, bütün güzelliklerin iç içe geçerek birleşmeleriyle, iyi atılmış pamuklar gibi hâsıl ettikleri bir yükselişti ve biz bütün bu lezzetlerin kabarık sathına çıkmış oluyor, güneşten âdeta çıtırdayan bir tabiata eriyorduk. Ve toprak feyizlerinin taştığı, her otun boy attığı, her çiçeğin kokular saldığı, her neşenin açıldığı, her sesin saflaştığı bu yükseklikte tıpkı kaynayan sular üstünde buğu bulunduğu gibi, sıcaktan, tabiatın nefesinden, çiçeklerin buhurdanlarından tüten kokulardan, güneşin parıltısından, böcek seslerinden ve bütün hayat hazlarından doğma bir buğu içinde yüzüyorduk.

Yazık ki o zamanlar bile Çamlıca'nın inhitat devrinde olduğu söylenirdi ve yaşlı hanımlar bizlere "Çamlıca'nın asıl civcivli zamanı Sultan Aziz devrindeydi! Çamlıca'ya asıl o zaman görmeliydin!" derlerdi. Biz ancak onun bağbozumuna yetişmiştik. Filhakika bütün eski köşklerin şimdi ihtiyarlıktan çöktükleri meydandaydı. O zamanlar bile, Çamlıca, pembe hotozları altında saçları ağarmağa başlayan, artık orta yaşlı kadınların hiçbir kıskançlığını celbetmeyen ve genç yaşındakilerince vaktindeki şöhretine şaştıkları bir eski zaman güzeline dönüyordu.

Fakat, o zamanlar, bu eski Çamlıca'nın şöhreti daha henüz kıvılcımlı külleri arasında yeni sönüyor, yaşlıların hâtıralarla dolu gönüllerinde yeni soğuyordu. Daha hâlâ Çamlıca'nın mazisini bilenler ve söyleyenler çoktu. Bu eski zaman adamlarının birine "Çamlıca da sanki nedir?" deseniz bir kâfirin küfrünü duymuş gibi "Çamlıca mı? Allah!.." diyecek ve gönlüne hücum eden muhabbetli hâtıralarla gözleri yaşaracaktı!

Tâ eskiden, Çamlıca demek, hem çam, hem fıstık ağaçlarıyla dolu büyük korular demekmiş. İnsanlar burada ulu uğultularını ve engin kokularını duydukları bu yüksek huylu ağaçlar altında huşû ile dolaşırlarmış! Daha, bir itilâya benzeyen aşkı duyanlar bu yüksek tepenin cazibesine tutularak buraya gelirler ve bu mülhem tepe onlara aşkın ve ebediyetin kudsiyetini öğretmiş gibi burada birbirlerine vefa ve sadakat yeminleri ederlermiş! Sonradan Büyükada'nın olduğu gibi, burası âdeta aşka mevkuf bir yermiş! Bütün İstanbullu'ların Çamlıca'ya ait mutlaka bir gönül hâtırası olurmuş!

Daha, Çamlıca demek, bütün Osmanlı devrinin son ihtişamları demekti. Çamlıca demek, Sultan Aziz devrinin atları, arabaları, avları, köşkleri, debdebesi ve tantanası demekti. Daha, Çamlıca demek, bir evliyaya benzeyen ihtiyar Sami Paşanın bir dergâha benzeyen kalabalık köşkü, seslerini hâlâ uğultulu rüzgârlar gibi duyduğumuz Namık Kemal - Sezai neslinin bu semte methiyeleriyle verdiği mânalar, hürriyet şairi Abdülhak Hâmid'in Suphi Paşa korusundaki kayası, birçok zarafet hâtıraları, atlar, arabalarla gezilen yerler, Çamlıca demek hâlâ daha böyle aşk hâtıralı ve şiirli, güzel ve biraz baş döndürücü bir semt demekti. Bütün bunlar Çamlıca'nın daha unutulmamış mazisini örüyor, dokuyordu.

O zaman Çamlıca'nın bir cazibesi daha tamamen millî olmasıydı. Filhakika Büyükada ve sefarethaneleriyle Tarabya, bir hayli ecnebi yatakları ve şehrin başka yerlerine nispetle, âdeta yabancı mahalleleriydi. Hattâ, Bebek bile, yadırgatan yabancıları daha az sayıda ve Hıristiyanları daha az şamatacı olmakla beraber, yine az çok böyleydi. Fakat Çamlıca tamamen Türk ve Müslüman bir muhitti. İngilizlerin bir cemiyette seyrek yapılan kusurları nezaketen görmemezliğe geldikleri gibi buradaki

Türkler de tek tük riayayı görmemezliğe gelebiliyorlardı. Bunların sayısı o kadar azdı.

Çamlıca'nın bu asıl çevresine girer girmez, artık enişte-mizin köşkünün tılsımlı duygularını tatmaya koyulurduk. Her şey, arabacı ve atlar bile, artık bizim neşemizin ahengiyle revanlaşırdı. Deminki köhne araba şimdi neşemizin kanatlı bir âleti olur, deminki ihtiyar arabacı, somurtkanlığından kurtularak, eski ve âşina bir adamımız olur ve deminki yorgun atlar, neşemizin kendilerine sirayetiyle coşmuşlar gibi, hopladıkları zaman, artık nallarından ve arabanın tekerleklerinden çıkan sesler birer muzafferiyet teranesi olurdu ve arabacı da, bazan, havada bir kamçı şaklatmasıyla, bunların üstüne tüy diker gibi, bir ses daha katardı. Uzak Üsküdar'ın yabancılığı silinerek her şey neşemize ve bize mahrem, munis, belli bir hazzın cilâsıyla parlar ve Çamlıca, renkleri, sesleri, kokularıyla, hep birden ruhumuzda çağlardı.

Zira duyardım ki böyle yükselir, çıkarken, oyunlarımın ve hülyalarımın, ah, o kadar sevgili halamın ve deliliği tatlı enişte-mizin diyarına varıyordum. Burada hâricin maddelerden ibaret olan cephesi eriyerek yerini hep lezzetli bir maneviyat âlemine bırakıyordu. İncelmiş, hafifleşmiş bir iklime, çocukluğumun, ruhumun Çamlıca'sına eriyordum.

Kısıklı'dan ayrılan ve Küçük Çamlıca tepesi eteklerinde, caddeden saparak ve Suphi Paşa korusu önünden geçerek, Çilehane'ye giden uzun yol üstünde, sağda, deli enişte-mizin yüksek ve güzel ağaçlı, bakımsız bir bahçenin ortasındaki köşküne varırdık. Bu noktaya gelince köşkün arka tarafında bahçenin demir parmaklıklarını saran hanımellerinin kokusu ilk önce, hafifçe alnımızı okşar, sonra, koyulaşarak, bizi ciddiliğimizden büsbütün âzat ederek gönlümüze bir buse gibi konar ve o zaman sanki ihtiyar köşk muhabbetli gönlüne benzeyen bu ince kokularla bizi tamamen sarardı.

IV

Çamlıca'daki Enişte mizin Köşkü

Bu köşkün uzaktan göze çarpan hususiyeti, o zamanlarda ancak İstanbul'un iç semtlerinde rast gelinen bazı tekkeler gibi, bir nevi dinî mâna sezdiren yemyeşil rengiydi. Bahçe duvarındaki demir parmaklıklı kapı gıcırdayarak açılırken öyle gönlünden geliyormuş gibi duygulu bir ses çıkarırdı ki bununla bize gûya "Safa geldiniz!" dediğini işitirdik. Bu bakımsız bahçenin ortasındaki havuzda kuvvetli musluğu hâlâ mükemmel işleyen, eskiden kalma bir fıskıye, eğer açık bırakırsanız, yükselen ve dökülen suların neşesini yayar ve bizim o zamanki tasasız ruhlarımıza serperdi. Bu fıskıyenin sularını yıllarca neşeden çağıldar gibi duymuştum. Ancak sonraları bunlar bana nafile bir bekleyişin yorgunluklarıyla bezgin ve, yaşlanmış kızlar gibi, için için bir şeyler beklemekten üzgün gelmişti.

Her evin, hele o kadar hususiyetleri olan büyük eski zaman evlerinin birer tabiat ve hüviyetleri vardır. Yaşanan günlerle geceler içinde çocukla evin arasında büyük bir mahremiyet teessüs eder ve çocuk, içinde yaşadığı evi kendisine süt veren canlı bir mahlûk gibi sevmesini ve onun gönlünü açarak içindeki musikileri duymasını iyi bilir. Zira, daima böyle, hülyalarımızla tatlılaştırıp ağdalaştırarak gönlümüze sindirdiğimiz evler ve içinde mevsimlerimizin tatları olgunlaşıp kalbimize sızan mahalleler, başkalarına sevimsiz, lezzetsiz, hattâ belki gamlı ve kasvetli gözükse bile, bize yine hoş, derin, gönüllü ve âdeta dünya güzeli

görünür. Onları hep gönlümüzün gece gündüz dokuduğu isteklerimiz, hülyalarımız ve ümitlerimizle besler, öreriz. Böylece onlarda başkalarının göremedikleri, bizimse âşinaları olduğumuz nice mânalar buluruz. Bir ihtiyar kadının buruşuk yüzü yabancı gözlere sadece çirkin ve âdeta kirli görünür. Fakat bu kadının torunu, o yüzde eski Mısır parşömenlerini okuyan bir âlim gibi, şefkatin, muhabbetin ve bütün hayatın en emin lezzetlerini okumasını ve duymasını bilir. O zamanlarda biz de bu eski köşke girmekle, bir büyük annemizi kucaklayıp öper gibi olurduk.

Çamlıca'daki eniştemizin köşkü çocukluk dünyamı teşkil eden dört kutupta, zaman zaman beni barındıran dört esaslı binalardan biriydi. Boğaziçi'ndeki yalımızın kendi hülyalarında, önünden akan mavi suların mırıltılarında ve âlâyişli mehtapların çalgılarında yüzen ömrünü; büyükbabamın Büyükada'da ve yaseminler içinde bir bahçedeki, geceleri uluyan çamlığa bitişik köşkünün hayatını; Eyüp'te sessiz Haliç'in önünde siyah tahtadan Bahariye Mevlevihanesi'nin tuğla harmanından dağılan yanık kokuları teneffüs ederek Fişekhane nöbetçilerinin hüzünlü seslerini dinleyen uhrevî halini ve eniştemizin Çamlıcaköşkünün bahar sesleri ve kokuları içindeki geniş nefesli varlığını akrabalar yahut sevgililer gibi bilir ve taziz ederdim.

Her zaman serin gönlünü duyduğum köşkün harem kapısından girince, ötesi berisi aşınmış hasır döşeli alçarak tavanlı alt kat sofası, açılmış kollara benzeyen çifte, basık merdivenlerle kolayca çıkılıveren üst katı, insana, ilk görünüşte, biraz boşluk ve yalnızlık hissi verirdi. Bu, geniş odalı ve sofalı ve, ilk katından itibaren, yüksek tavanlı, bütün kapıları ikişer kanatlı ve billûr topuzlu ve duvarları nakışlı, eski zamanın saffetli bir tarzda gösterişli evlerinden biriydi. Eniştemiz onu eski bir halde satın almış, acele bir tamirden sonra, galiba benim doğduğum senede içine yerleşmiş ve yaptırmak istediği esaslı tamiri de daha gelmeyen bir zamana bırakmıştı.

Burada eniştemiz, halam, değişmeyen Arap Naile Bacı ve hep değişen hizmetçiler; değişmeyen ahçıbaşı ve hep değişen ahçı yamakları, bir bahçıvan ve bir aralık türeyen bir seyis, o zamanlarda böyle evlerdeki bol ve yavaş, mütevekkil ve uysal hayat ahengiyle yaşarlardı. Bütün odaları doldurulamayan ve

tekmil hayatının uyanması için daha kalabalığa lüzum olan bu binadan lâfazan enişte mize rağmen büyük bir sükût yayılıyor gibiydi.

Eşyasında da, tıpkı sahibinin giydiklerinde ve taşıdıklarında görülen tezat göze çarpardı. Bunların da, enişte mizin üstündekiler gibi, en lüzumlu ve meydanda olanları çirkin ve zevksizdi. Bütün döşeme takımları, kanepeler, masalar, iskemleler, konsollar kaba ve bayağıydı. Aralarında da çocukça biblolar, en âdi aynalar, sırçadan çiçeklikler, üstleri kabartma ve boyalı saksılar, yaldız sürülmüş tahtadan yapılmış çerçeveler konmuş ve asılmıştı.

Ancak, odaların ötesinde berisinde, eski zamanın saffetli ve güzel birçok eşyaları da görülürdü. Ecdattan kalma, ciddî bir kıymet ve değerleri olan bu şeyler, hakkıyla takdir edilmeden, mevcut diye, gelişi güzel bırakılıvermişti. İnce bir zevk ifade edense ancak bunlardı: Üstleri kapaklı çini sahanlar ve kâseler; eski hokka takımları; incecik çeşmibülbüller; oymalı ve mercan saplı kaşıklar; sünnet çocuğu takkesine benzeyen yaldızla işlemeli kadife kitap kılıfları, mor ve menevişli boncuklu sapları birer tavuskuşu kuyruğunu hatırlatacak kadar süslü sineklikler; uzun siyah, parlak sapı üstünde incecik parmakları içine doğru kıvrılmış, açılmayı bekler gibi duran mini mini bir el biçiminde bir kaşağı ki, hâlâ, ellerimle okşamış olduğum eller kadar sevgiyle hatırlıyorum.

Fakat ikide bir göç etmeğe alışık bir memur evinin asıl eşyası hep konup kaldırılan yer yatakları (bütün köşkte ancak iki, üç karyola vardı), büyük hararlar, kocaman yatak ambarları, bir oda kaplar yatak bağları, birçok irili ufaklı sandıklar, alçacık sini sehpaları, geniş siniler, çocuklara mahsus gibi küçücük ve hafif yazı masaları, kitap dolapları ve hele bir alay mutfak edevatı gibi, ekseriyetinde âdeta göçebe eşyalarıydı.

Köşkte yerlerdeki hasırlara serilen halılar üstüne konmuş minderlerde oturulurdu. Ve bahçenin siyahımsı kabuklar altında kırmızımtırak gövdeli, gayet yüksek fıstık ve çam ağaçları kocaman şemsiyelerini tâ üçüncü kattaki odaların hizasında açarlardı. Öyle ki biz yerimizden başımızı çevirsek tam oturduğumuz minderin hizasında, bizi dinler gibi bakıştıklarını görür

ve rüzgârla arada sırada sallandıkça başlarında daima taşıdıkları bir Çamlıca uğultusunu duyardık.

Kerevetlerin şilteleri üstünde yahut yerlerde yapılan yataklarda yatılırdı. Zaten o devirde hem çok misafirliğe gidilir, hem de yatanlar, karyolalarda, basmakalıp bir yatak bulmazlardı. Misafir gidilen evlerde, her sabah kaldırılan ve üst üste istif edilen denklerinden o gece için indirilmiş bir döşek ve iki şilte getirilir, yere üst üste serilir ve el ile yapılmış sanat eserleri gibi, başkalığını evvelce tahmin edemediğimiz ve kıvamı o geceye mahsus bir hususiyet alan bir yer yatağı yapılırdı. Bu yatakların hep temizlik, yumuşaklık, rahatlık, lâvanta çiçeği kokusu gibi, müşterek vasıfları olmakla beraber, bu vasıfların dışında da, her defasında ancak o geceye mahsus bir şivesi olurdu. Ona yatınca bir yeniliğe rastlar, o gecenin saatleri içinde hususî vücuduyla kucaklaşmış olur ve onu halimize uydurur, hemen bir yuva yapar gibi, şurasını çeker, ötesini düzeltir, berisini kabartır, kenarına bir yastık koyar, beride bir yumuşaklığını daha çok duyar, biz de ona uyarak onu kendimize alıştırırdık.

Böylece, bu köşk, o zamanki bu kabil evlere nispetle, hem daha çok eski ve alaturkaydı, hem de, içindeki din havası, o devirde diğer evlerde olduğundan daha koyu ve ağır görünüyordu.

Bir kere, burada, asıl kıymetleri takdir olunan nefiseler, birçok elyazması Kuran'lar vardı. Bunlar mutlaka "Kelâmı Kadîm", "Kuranı Kerim", "Mushafı Şerif", "Kuranı Azimüşşan", "Kelâmullah", "Kitabullah" gibi ihtiram isimleriyle anılarak kimi atlas torbalar içine konmuş, kimi ipek mendillere sarılmış ve kiminin üstüne âyet işlemeli kadife kılıflar geçirilmiş, hepsi de, kimsenin elini sürmeğe hakkı olmadığı yüksek yerlere konulmuştu. Hepsi de bozulmaz bir siyah mürekkeple hâkkolunmuş gibi, parşömenleşmiş kâğıtlara yazılmış, altın noktalar, benekler, minyatür gibi çiçekler ve çizgilerle süslü başlıklar, işaretlerle tezyin edilmişti. Kimi pek küçük, kimi büyük, kimi orta, kimi küçük, kimi küçücük, kimi de miniminiydi.

Bunların arasında, sarı güllerin nesci kadar yumuşak, samanî ve parlak, cilâlı, fildişine benzeyen dümdüz ve nadir görülür bir meşin cilt içindeki birisine kızının doğum tarihi yazılıydı.

Bunlar, el sürdürülmeden gösterilir ve yine yükseklerdeki yerlerine yerleştirilir, ve bundan evvel de, hacı eniştemiz, bunları huşû ile öper ve alnına sürerdi.

Köşkün içinde hususiyeti olan bir tek oda vardı: Eniştemiz buraya memuriyetle gidip geldiği vilâyetlerden taşıdığı ve o zamanlarda bize nadide görünen mahallî eşyalar toplamıştı. Tavanını, duvarlarını, hattâ pencere kenarlarıyla kapıları gibi tahta kısımlarını da sık sık bahsettiği "sâdâtı kiram"ın sarıkları gibi koyu yeşile boyattığı, ortasına da bahar kırları kadar güler yüzlü, hemen bir şilte kadar kabarık bir yeşil keçe serdirdiği bu odaya aslı itibarıyla Arabistanlı ve gaye itibarıyla dinî eşyalar doldurmuştu. Öyle ki bu odanın içinde bir Arabistan ve Müslümanlık havası duyulurdu.

Burada iri harfli yazısıyla şöhret kazanmış bir Arap hattat tarafından yazılmış ve misli başka evlerde görülmeyen derecede büyük, eski bir Mushafı Şerifi yeşil çuhası üstünde taşıması hürmetine, sedef kakmalı bir rahle, yerde değil, bir kerevet minderinin üstünde dururdu.

Daha, yeşil duvarlarda, üstlerine âyetler ve Arapça yazılar hakkedilmiş, zırhları biraz paslanmış ve yaldızları bir hayli solmuş eğri kılıçlar asılıydı. Bu din eşyası arasında uygunsuz görünmeyen, ve eski zamanın imanıyla yapılmış gazaları yâd eden bu kılıçlar eski "fe" harfinin yarı kapanık gözünü andıran kabzalarıyla hem kuşların kapanmak üzre olan uykulu gözlerine benziyor, hem de, apoletlerin yanında beyaz saçları andırarak, tekaüt olmuş eski zaman paşalarını hatırlatıyordu.

Çok kere pencereleri ve kapısı kapalı duran, yalnız hatırı sayılır misafirler, bir de bizim ancak kapısının önünden içeri bakmamız için açılan bu odada kalan zamanın eskiliği elle tutulur, gözle görülür bir haldeydi. Deli eniştemizden birçok hikâye ve maceralarını dinlediğimiz Arabistan'ın ruhundan birazı şimdi yerlerinden hiç kımıldamayan bu uzak diyarlı eşya ile birlikte, gûya oradan getirilerek burada yayılmış ve yaşamaya koyulmuş gibiydi. Onu teneffüs ettikçe Arabistan'la karşı karşıya, göz göze gelmiş ve bu ruhu duymuş olurdum.

Bu garip odanın ibadete mahsus eşyası da onu sanki bir nevi mescit haline koymuştu. Dua merakını gördüğümüz hacı eniş-

temizin bazı mübarek günler ve gecelerde onu bir mihrap gibi telâkki ile içinde bir imam gibi namaz kılarak, açık kapısı önünde, sofada, halamla misafir hanımlara, hizmetçilere namaz kıldırmak istediğini bilirdik. Fakat halam onun bu isteklerini ciddiye almaz ve kendi ibadetine onu hiçbir zaman karıştırtmazdı.

Her hakikat iki yüzlü olduğuna göre bu odanın da şüphe yok ki birbirini tamamlayan iki ayrı mânası olacaktı. Kendini ıslah etmek emeliyle ikide bir bir dua deryasına atılan enîştemiz, bu odadan, hiç şüphesiz âsabını bir din havası kutsiyeti içinde yatıştırarak, halâsını temin etmesini beklerdi ve burası onun dinden ümit ettiği kurtuluş hülyalarını samimiyetle tattığı bir yer olmalıydı. Fakat, isabetini kendi babasının hayatında gördüğü bir usule uyarak, o zamanın sofuluğuna göre, mütaassıp şöhretinden bir fayda teminini güden memur enîştemiz, bu odadan, diğer yandan da, böyle işlerine yaramasını beklerdi ve burası, üstelik, onun menfaatini hesaplı bir surette kolladığı bir yer olmalıydı!

Bana gelince –her gün takvimiyle meşgul olan enîştemizden cemrelerin havaya, suya, toprağa düştüğünü duya duya– storları ve perdeleri inik duran bu loş odanın pencerelerine ne zaman güneş vursa, onu yemyeşil tavanı, duvarları, keçesi, eşyasıyla, altı yosun tutmuş suların içi gibi görerek, sanırdım ki bu dindar odanın gönlünden süzülen ve bazı günler halamın kulaklarından sarkan zümrüt küpelere benzeyen yeşil birtakım damlalar buradan köşkün havasına, suyuna ve toprağına damlıyor!

V

İçinde Yüzdüğümüz İtikat Âlemi

Geçen zamanla beraber göçen insanları ve onların sabun köpüğü gibi kabarıp sönen hayatlarını hikâye ederken bunların içinde yüzdükleri muhiti ihmal ederek bahsin dışında bırakmağa imkân yoktur. Zira bu muhit o ömürlere durmadan tesir eden canlı bir iklimdir. Bu havanın değişmeleri o insanları kurutur veya açar, o hayatları soldurur veya yeşertir. Mücerret olan akideler, dinî ve felsefî kanaatler, hayattan kitaplara sürülmüş menfiler değil, her ömre tesir eder müspetlerdir. Bu fikirler yalnız kitap okuyan ve felsefeyle meşgul olan küçük bir kısım halka tesir etmez, fakat temiz veya zehirli bir hava gibi, içinde nefes alan her canlıyı tesiri altında bulundurur ve bir medeniyetin iliklerine kadar işler. Madem ki insan kendi ömrünün dayandığı mefhumları sağlamca tahkik edemez, hayat bir iman ve itikat eseri olarak kalır. Madem ki insanın kendisiyle tabiat ve cemiyet arasında daimî bir anlaşma ve uyuşma zarureti vardır, bütün yaptıklarımız ve âdetlerimizle biz de hep ehlileşmiş olan bir ömre iştirâk ederiz. Hayat böyle bir tevâzün eseridir.

Bir insanın dinî kanaatleri ve felsefî fikirleri kendisinde ikinci bir tabiat yaratır. Bu ikinci adam da, içindeki ilk insiyakî mahlûk kadar tabiî ve hakikîdir. Ve bu ikinci tabiat olmasa o sadece nefsanî bir hayvandan ibaret kalırdı. Uzvî ve cismanî miraslarımızın tesirlerinden korunamadığımız kadar ahlâkî ve manevî tesirlerden de kaçınamayız.

İhtimal ki şimdi sözlerini saçma ve muarefesini sıkıntılı bulacağım ve hiç sevemeyeceğim deli enişte mizi, çocukluğumuzun saffet ve uysallığıyla, o kadar ciddiye almışım, bazan belki beğenmiş ve bazan belki sevmişim ki onu anlatmak ve duyurmak için mutlaka o zamanlarda içinde yüzdüğümüz itikat ve hurafe âlemini belirtmek lüzumunu görüyorum. Zira onu bize o şekilde gösteren hayat tabiî bütün bir terkip mahsulüydü. Bir adam yalnız olarak anlaşılıp duyulamaz. Bunun için etrafında kendini çerçeveleyen zamanı da biraz olsun duymağa çalışmalıyız. Denilebilir ki manevî âlemin maddî âlemi bastırdığı o zamanlarda, daha maddiyatçılık dinin yerini kısmen olsun almadan evvel, yaşanan hayatın öz mayası imandı. Ve İslâmiyet yahut din çokları için bir umde olmaktan ziyade bir iklimdi. Ruhları ve ömürleri dolduruyordu. Ve bu din, o zamanlar gönüllerde her pası temizleyen, her kapalı kilidi açan, her sürüngüğü şeyi kolaylaştıran, her geçen zamanı halâvetleştiren bir büyü gibiydi. O zamanlarda hemen her şey birer dinî nazariye, birer dinî âdet, hattâ birer dinî hâtıra ve belki de, hattâ, birer dinî âletti. Her şey haram, mubah veya sevaptı. Ve insanın en küçük hareketleri ve bütün zanaatler bile hep dinin tılsımına bürünür ve dinî itikatların daha ziyade derinliklerimize işlemesine yardı. İnsanların etraflarında canlı gördükleri mâbetler ve âdetler ve hattâ bildikleri ve kullandıkları en küçük ve hakir âletler bile hep bu fikirlerini, bu kanaatlerini besler, müdafaa eder, kendi kuvvetleriyle kuvvetlendirir, vücutlarına ve ruhlarına eklerdi. Günde beş defa duyulan ezanlar vakitleri rahmanî bölümlere taksim eder ve dinin ulûhiyeti, dünyanın da kutsiyeti bunların birer birer hepsine de sinerdi. Sabah ezanıyla gözlerini açan herkes en evvel besmele çeker, sonra sağ tarafından kalkar, önce sağ çorabını giyer, sonra sağ adımını atardı. Öğle ezanında besmeleyle yemeğe oturulur, ikindi sularında ruh, hülyalarına dalar; yine akşam ezanı sularında sofraya oturulur, yatsı ezanıyla da uykuya yatılırdı. İnsan her gördüğünü dinî bir tarzda anlar ve tefsir ederdi. Ellere sunulan bir külâh şeker ağızda mevludun rahmanî tadıyla erir; ellere damlatılan birkaç damla gülsuyu rahmet ve şefâatle kokar; yanan tütsüler ve sallanan buhurdanlar ruhlara lâhutî kokular sindirir; ve her şeyin mânası ve merasimi

vardır. Kandil gecelerinde mahyalara iplerle asılan kandiller yer yüzüne inmiş yıldızları tanzir eder. Ramazan, yemeklerin tadlarına savabın da lezzetini ilâve eden iftarlarıyla ve sahurlarıyla; bayramlar, neşeli davul sesleriyle, yeni esvaplarıyla, bahşişleriyle ve çocukların sevinçleriyle gelirdi. Bütün günler ve geceler, iman sayesinde, parasız dağıtılan umumî nimetler ve lezzetler gibiydi. Şeker bayramında şeker yemek ve ikram etmek, kurban bayramında kurban eti yemek ve dağıtmak; muharremin onunda aşure pişirtmek, yemek ve tanıdıklarına göndermek lezzetli birer sevaptı.

Hepsi, bu gelinler gibi nazlı, süslü ve alımlı hanımlar; bu hanımefendi gibi râbıtalı kalfalar, bu kibar ruhlu efendiler; çelebi tabiatlı uşaklar; tok gözlü lalar, ayvazlar, aşçılar, kayıkçılar, arabacılar, hepsi de ebediyet içinde yaşadıklarını ve burada, şimdiden, ebedî hayatlarına başlamış olduklarını bilirlerdi. Bir gün, kalplerinin durarak vücutları soğuyunca ruhlarının da söneceğini düşünmek hatırlarından bile geçmezdi. Bütün mutekitler bilirlerdi ki kendi ömürleri umumî bir vahyin içinden ayrılmış muhtelif parçalar ve cümlelerden ibarettir. Camiler, ebediyete açılan bu kapılar ve gökleri dolduran yıldızlar ve gökyüzünde parıldayan güneşle ay ve yeryüzünde mırıldanan sular hep Allah'ı söyleyen şahitler, hep maneviyatın dilleri, silâhları ve destanlarıydı. Bütün bu insanlar, hele kadınlar, evliyalar gibi, saadetin bile lezzetini aramıyor, fakat, sanki, bunu kendi köşelerinde beklemekle iktifa ediyorlardı.

Fakat bu saltanatını istibdatla süren din çok kere bütün hurafe kapılarını ardına kadar açık tutan bir itikattı. Deli enişteminizin yüzünde İslâmiyetin doğruluğu hakkında büyük bir imanı ve onu her ânında ve her bakışında kutlayan bir kanaati olduğunu bilmekle beraber bununla kanmadığını ve kalmadığını da biliyorum.

O zamanlarda dindar olduklarını söyliyen ve İslâmiyet akidelerini taşıyan niceleri arasında tâ İslâmiyetten evvelki putperestlik zamanlarından kalmış ve ondan İslâmiyete de sızmış bir itikat âleminin bütün hurafelerine ve şeytanî tesirlerin mevcudiyetine inananlar ve o eski karanlık asırlar içinde gibi yaşayanlar çoktu. Öyle ki o zamanlarda dine karışan bu hurafelere, bilhassa

ümmî kadınlar arasında, birçokları inanırlardı. Ve, gariptir ki, bunların hudutlarını iyi tasrih edememek, vuzuhla bilememekle beraber, bir kısmının, kendisini din âlimi addeden hacı enişte-mizin kanaatlerine de sirayet etmiş olduğu görülüyordu. Elbette halis dinin bu efsanelerden ayrıldığı ve mutasavvıfların bildikleri hudutları vardır. Fakat sofu enişte-mizin dindarlığı ve taassubu bunlara inanmasına mâni olmaz; bilâkis, o bunları dinin tabiî neticelerindenmiş gibi telâkki ederdi. Ve onun tâbirlerinde de hep o bizim ümmî dadılar, bacılar, kalfaların masallarındaki inançları ve kelimeleri bulurduk. Onca hakikat âleminin manevî içyüzü inkâr olunamazdı. Hayat hakkındaki telâkkisine göre, her şey ancak bir manevî varlık olduğu için, o hayatımızda Allah ve şeytan müdahalelerinin her gün ve her an tekerrür ettiğine kaniydi. Ne garip! Deli enişte-miz, belki hiçbir şairin cesaret etmeyeceği hülyaları, hiçbir romancının ihtimal vermeyeceği masalları, tam bir kalp huzuruyla, vâki hakikatler diye anlatıyordu. Ve en mütevazı şairlerle romancıları çocukça, züppe, mübalâğacı ve yalancı bularak dinlemeyecek olan bu ümmî kadınların hepsi onun sözlerini tamamen ciddiye alıyorlar ve hakikatler diye dinliyorlardı.

Halbuki iliklerine kadar dinin kanaatleri, emirleri, nehiyleri, lezzetleri, nedametleri, rüzgârları ve fırtınaları içinde bocalayan deli enişte-mizin bütün âsabı ve hüviyeti dinin selâmetiyle daha yatışmamış olduğu görülüyordu. Bu dindar, sofu, müteassıp adam dinin şüphesiz inanmadığı nice şeylere de inanarak heyulâî bir korku içinde kalıyordu.

Deli enişte-miz sanki neye inanmazdı ki?

Büyüye inanırdı. İslâmiyette sihir haramdır. "Sihir öğren fakat yapma. Çünkü bir şeyi bilmek onun cahili olmaktan evlâdır!" diyen bir hadis vardır. Fakat enişte-mizin kanaatince insanlar büyü yaparlardı. Ve birçok talihler büyüye çarpar ve ona göre çarpılırdı.

Şeytana, perilere, iyi saatte olsunlara, hattâ kim bilir, belki de Rüküş hanıma ve Yavru beye inanırdı. Bazı evlerde cinler vardır. Bunlar gözlere görünmez, fakat varlıkları yaptıklarından ve çıkardıkları seslerden belli olur. Gece saatlerinde bazı boş evlerden gürültüler duyulur. Ortada kimseler yokken kuyudan şarıl

şarıl sular çekilir. Camlar taşlanır. Pencerelerde ışıklar yanar. Bu aydınlık odaların camları önünden dolaşan hayaletlerin geçtiği görülür. İşte bütün bu şeyler onların mevcudiyetini bildirir. Bu zamanda yapılacak başka iş yoktu. Bu evler tekin değildi. Hemen pılıyı pırtıyı toplayıp selâmetle bir an evvel kaçmalıydı. "Ya, evlâdım, işte böyle! Sen ecinnilerle başa mı çıkarsın?" derdi. Yine bunun içindir ki geceleri evlerden dışarı çıkarken insan "destur!" demeden bir yere basmamalı ve karanlıkta bir şey dökeceği zaman da yine "destur!" demeden dökmemeliydi. Daha, ikide bir, haşyetle bahsettiği "ervahı habise"den ve kendisiyle herkesin arasını açabilecek olan kara kedilerden korkar ve şerlerinden korunmaya itina ederdi.

Fala inanırdı. Falcılar, âtide olacakları, bir bir bilir ve söylerler. Böyle harfi harfine çıkmış nice kehanetler vardır. Bunun sebebi de, bizim âtimizin evvelinden tamamen yazılmış olmasıdır. İş bunu okuyabilmekten ibarettir. Keskin gözlerle istikbali aynen olduğu gibi görmek her zaman mümkündür.

Uğura, uğursuzluğa; berekete ve bereketsizliğe inanırdı. Öyle ki bir uğursuzluğa uğrayarak bereketin kaçmamasına her zaman itina lâzımdı. Yine bunun içindir ki hımhımlarla burunsuzlardan da kaçınmalıdır. Zira "Hımhım ile burunsuz –birbirinden uğursuz!" derdi. Arapların bildikleri bazı işaretler taşıyan atlar vardı ki uğursuz oldukları için bunlar Arabistan'da kimse tarafından satın alınmazdı.

Muskaya inanırdı. İnsan, üstünde ve tercihan boynunda mutlaka bir muska taşımalıydı. Kendisinin de boynunda asılı ve siyah meşin kaplı üç köşe, büyükçe bir muskası vardı.

Nazara inanırdı. "Nazar değdi!" tâbiri onun en çok tekrar ettiği bir söz ve ihtimalinden en çok korktuğu bir hâdiseydi. Nazara karşı muskalardan başka bir de mavi nazar boncuğu taşımalıydı. Zira bu renkteki boncuk mavi bir gözü temsil eder, o da nazarı değecek kem göze karşı koyacak bir göz hizmetini görür ve onun şerrini önler. Sofu enişteniz bu nazar değme kanaatinin de İslâmiyetten eski bir anane olduğunu kabul etmeyecekti. Kem gözlerin tesirine o kadar inanırdı ki eğer kendisi bir hâkim olsa kem nazarlı birinin baktığı çeşme kurudu, hayvan öldü, ev yandı diye suyu, hayvanı, evi bu adama ödettireceğinde hiç şüphe

yoktu. Bu fiili onun işlemiş olacağına o kadar kaniydi. Bütün o zamanlarda mektebe başlayan çocuklar feslerinin üstünde "Mâşaallah!" yazılı altın nazarlıklar taşırlar ve o zamanın kocaman konakları yalıları ve köşkleri de, yangına karşı, başlarının üstünde, bu küçük çocuklar gibi, "Yâ Hâfız!", "Yâ Mâlik!", "Mâşallah!" diyen levhalar taşırlardı. Daha, kem nazardan korunmaları için, bizim gibi çocukların başları üstünden, böyle nazar değmesinden şüphe edilirse, kurşun dökülmeliydi. Bunu da eniştemiz, itiraz edecek olan annemizin haberi olmadan, büyük annemizin yardımıyla, bizim başımız üstünde yaptırırdı. Üstümüze bir yatak çarşafı gibi büyük bir bez örtülür, biz altında bir an hafifçe korkarak başımızı eğer, büzülür ve beklerdik. Ve üstümüze, bir kepçe içinde erimiş kurşun ve içinde su bulunan büyükçe bir leğen gelir, birisi leğeni tutar ve bir başkası da eritilmiş kurşunu suyun içine döker, kurşunlar yanık bir ses çıkararak suya dökülür ve biz kurtulurduk. Kurşunların bu su içinde aldıkları garip garip şekillerden mânalar çıkarılırdı.

İnkisara ve bedduaya inanırdı.

Sadakaya inanırdı. Madem ki adamakıllı zekât veremiyoruz, bol bol sadaka dağıtmalıydık. İnsan ihtiyaten yanında daima ufaklık para bulundurmalı, bir fakire acıyıverince derhal sadaka vermeliydi. O, buna "Başın, gözün sadakası" derdi. Dilencilerin serbestçe dilenmek haklarıydı. Onlardan bu hakkın nez olunması aklın kabul edemeyeceği bir şeydi. Onlar, dilenerek, bize sevap işlemek vesilesi vermekle, âdeta lütuf ediyor gibiydiler. "Az sadaka çok belâ savar ve ömrü uzatır!" der ve bir kaza atlattı mı "Verilmiş sadakam varmış!" derdi. Ve, bir kaza geçirince, bu ihtiyat sermayesi tükenmiş olacağından, hemen tekrar bazı sadakalar dağıtmak âdetiydi.

Duasını kabul ettirmek üzre ahde, nezre, adağa inanırdı. "Ahdim olsun!" deyişleri duyulacak şeydi. Birçok adaklar adardı. Hattâ, o zamanlarda, âdet olduğu üzre, sokak köpeklerine bile! Zira dinen tâhir addolunmayan bu köpeklere bile nazardan korunmak, bedduadan sakınmak veya bir duayı kabul ettirmek için ekmekler adanırdı. Eniştemiz böyle günlerde bir iki somun ekmek getirtir, bunları sıcak sıcak kendisi büyük parçalara doğrayarak onlara atardı.

Eniştemiz, daha, bunlar gibi, tatbik edilmesi faydalı yahut mutlaka elzem nice âdetlere inanırdı. Meselâ memuriyetlerine doğru binbir besmeleyle yola revan oluşlarında, araba köşk kapısının önünden hareket etti mi, evde kalanlardan biri hemen kapıdan sokağa bir koca kova su dökerdi.

Rûyaya inanırdı. Eniştemiz, bütün bu vehimler, korkularla geçirdiği günleri bazan bir rûya kâbusuna döndükten sonra, uyuyunca gördüğü korkulu rûyalara ve bunların tâbirlerine de inanırdı! Rûyalar bize vızır vızır gelip gidiyor ve bizi âdeta irşat ederek, bize gaipten haber veriyordu. Öyle ki gündüz günahkâr olmak endişeleriyle ıstırap çeken eniştemizin geceleri de rahatı yoktu. Bazan kâbuslu rûyalar görüp korkarak ve derhal uyanıp kalkarak, tabirnamelerinde tefsirlerini arayarak, bunları okuyup uğraşarak gecesini kendisine zehir ederdi. O, çok kere, "korkulu rûya görmektense uyanık yatmak evlâdır!" diye sabaha kadar uyumamağa çalışır ve nihayet sabah olunca "Oh! Hele şükür! Gördüğüm bir rûyadan ibaretmiş!" diyeceği yerde, bu defa da yine onun tabirleriyle, tefsirleriyle meşgul olur, okuduğu tabirnamelere inanır, bazan da itimat ettiği kimselere sorar, korkusu çoğalır ve bazan da "Eyvah! İş bitti! Mahvolduk! Hapı yuttuk!" diyerek halecânlar içinde kalırdı!

Nâmahremliğe inanırdı. Bir erkeğe karısından başka yalnız en yakın akraba olan kadınlar görünmeli ve hattâ bunların da başları örtülü olmalıydı. Yoksa sair kadınların bir erkekle görüşmesi haramdı. Eniştemiz bir gün akrabalarımızdan birini görmeğe gitmiş, kapıyı çalmış. Onun evde olmadığını duyunca, kadınların ve çocukların içeriden "Buyurunuz, Hacı Beyefendi, buyurunuz!" diye bağırmalarına rağmen, "Bey yoksa ben de giderim!" diye hariçten kapıyı hızla üstüne çekmiş ve gitmiş. Fakat bu, içindeki muhtelif şahıslar arasında kadri kendince büyük olan mutaassıp, hacı, sofu şöhretin artmasına hâdim ve "Evin erkeği olmadığını öğrenince Hacı Vamık Bey lâkırdı bile dinlemeden kapıyı çekti, gitti!" diye takdirle tefsir olunmaya matuf ilk hareketiydi. Lâkin deli eniştemizin çok kere bundan sonra bir de ikinci hareketleri olurdu. Zira şimdi bir at, bir saniye sonra bir tren oluveren çocuklar gibi, o da, memulün fevkinde bir süratle değişerek, meselâ büyük bir taassuptan me-

selâ büyük bir hodgâmlığa dönerdi. Bütün kanaatleri hayatla kaynaşarak, bazan daha beter artar, lâkin bazan da pek ziyade ehvenleşerek arada kaynardı. Böylece onun huyu yine çabukça verilmiş bir ikinci kararla, ilkinin tam aksine harekete geçmesine mâni olmazdı. Nasıl ki bu defa da mutaassıp Hacı Vamık Bey rolünü bitirdikten sonra sahneden çekilerek yerini kapadığı kapının ardında bir bardak soğuk su, bir fincan kahve, belki de bir kadeh şerbet olduğunu düşünen yorgun ve tenperest birisine bırakmıştı. Ve o zaman eniştemiz, hayatının sair kanaatlerinde olduğu gibi, hemen bu ilk hareketini nakzeden ikinci bir harekete geçmişti. Kapı kapanalı daha üç beş dakika olmadan tekrar çalınmış. İçerdekilerin hayreti karşısında yine o, bu defa da "Çok yorulmuşum. Şöyle biraz dinlenip bir kahve içeyim!" diyerek içeri girmiş. İhtimal ki ilk hareketinin gururu daha hâlâ üstündeydi. Ve belki de bu ikinci hareketle onu nakzettiğini bile düşünemiyor, belki de, hattâ, bu ikinci harekette bulunmayı kendisine ilkinin bir mükâfatı olarak reva görüyordu. Ben bunu ilk duyduğum zaman deli eniştemizin birçok hareketlerine olduğu gibi buna da pek çok gülmüştüm. O zamanlar pek tecrübesizdim. Ve daha bilmezdim ki nice insanların da kanaatleriyle hayatları arasında bu kadar farklar vardır. Düşündükleri gibi yaşamak kahramanlığını gösteremeyen insanların çokları yaşadıkları gibi düşünmeğe tenezzül etmezler de fikirleriyle hareketleri arasında tezattan tezada düşmekte mahzur görmezler.

Daha, ahrete, öteki dünyaya ve orada hayatın devamına inanırdı. Buradaki ömrümüz hemen hiçbir şey değil, bir gösterişten ve hazırlanıştan ibaretti. Fakat asıl saadetin veya felâketin tam olduğu yer öteki dünyaydı. Orada bütün hakikatler o kadar kesindi ki onlara nispetle burada varlığımız bir rûyaya benzer. Asıl Cennet orada serilmiş yatıyor, asıl Cehennem orada, cayır cayır yanıyor!

Hacı eniştemizin sofuluğu kendisini bir an terk etmezdi. Lâkin onun çok kere unutturmak istediği adakları, nezirleri, ahitleri ve kendi unutmak istediği nedametleri, korkuları ve hâtıraları olacaktı. Bu zamanları birtakım dualarla gûya tamir etmek istediği şey, kendi hayatı olan çalışkan bir ameleye benzerdi. Din gece saatlerini ibadetsiz bırakmışken, o, herkese âsû-

de bir unutuş saati gibi gelen gece yarıları kalkar, meselâ nafile namazlar kılar ve halecânlı dualara dalardı. Demek ki mütemadiyen namaz, oruç gibi dinin emirlerini yerine getirmeye dikkat eden, bu hususta pek ihtiyatlı görünen, o kadar ki, yemek yemeği pek severken kendini bazan üç aylarda da birkaç gün oruç tutmaya cebreden bu mutaassıp adamın bütün bunlara rağmen ruhunu düzeltmeyen, tasfiye etmeyen ve onu hakikî bir irşada erdiremeyen bir şey, bir noksan vardı. Bu takdirde, din, eğer esasında değilse, tatbikatında hatâ ediyor değil miydi? Bunca kılınmış kılınmamış namazlar, tutulmuş tutulmamış oruçlar arasında ve bu hesaptan başka, mahlûkların hâliklerine karşı bir borçları daha yok muydu? Ve bu da ona tam bir itimat besleyerek ondan mutlaka merhamet ve şefaat göreceği emniyetine kavuşmak değil midir? Demek ki enîştemizin ruhu, din, dua ve ibadetle umduğumuz bu saffete, bu istirahate eremiyordu! Nasıl ki bu dindar adam ikide bir "El insafü nısfüddin!" sözünü tekrar ederdi. Fakat acaba kendisinin neye karşı insafı vardı ve kime insaf ederdi? Çok kere kurtulmak istediği bir korkudan kendini korumak için ağzında sakız gibi çiğnediği bir dua mırıldanırdı. Demek vicdanını bununla bile tatmin edemiyordu ki hattâ, arada sırada, daha asabî bir dua buhranına tutulurdu. O vakitler, bazan, odasındaki yere serili pöstekisi üstüne çömelirdi, bilmem kaç kere çekilmesi lâzım gelen iri taneli büyük ve siyah binlik dergâh tespihini çekmeğe başladığı zaman onu bir dervişe benzetirdim. Belli olurdu ki vicdanı hiç müsterih değildi. Günahkâr günahlarının âkibetinden korkuyordu. Zikre başlayınca âdeta uluyor gibi duyuluyordu. Duası öyle süratli bir edaya tutulurdu ki sinirli, buhranlı bir feryada dönerdi.

Lâkin o zamanlar din havası herkesi öyle sarmıştı ki bu taşkın taassubu, bu perişan hali bile kadınların enîştemizi hep bir ağızdan çekiştirmelerine mani olmazdı. Hanımlar aralarında "Onda hacı gözü yok!" derlerdi. Bu, her şeyi bir fıkraya bağlayan Naciye Hanımın bir hikâyesine telmihti. Vaktiyle, Hacca gidecek olanların bazısı dostlarına bu niyetlerini açarlar ve kendilerine bir yardım temin ederlermiş. Biri de gûya hacca gitmek isteyen böyle bir adam görmüş "Onda hacı gözü yok!" demiş. İşte kadınlar da enîştemiz için hep bu sözü tekrar ederlerdi ve bununla

onun her zaman duyulan hafifmeşrepliklerini ima etmiş olurlardı.

Halbuki, bilâkis, bunu kaç kere görmüştüm ki enişte mizin asıl mübarek bulduğu muhit ve içinde ruhunun en ziyade emniyet ve hazla dolaştığı yer dinî duyguların rahatça kabardığı ve taştığı bir meydandı. Binbir hususiyeti olan İstanbul'un o zamanki ananesine göre bereket ve âdeta tatil mevsimi sayılan ramazanlarda günün kıvamını bulduğu ikindi sularından iftar vaktine yakın bir zamana kadar sofu zarafetine göre gezinmek için en mûteber yer Beyazıt camii avlusunda ve bunun önündeki meydanda kurulan ramazaniyelik sergiydi. Burada, avlunun bütün kenarlarını kaplayan ve bazıları da ortasında bulunan küçük peykeli zarif dükkâncıklarda yerli bazı sanayi mahsulleriyle çoğu Arabistanlı ve âdeta dinî eşyalar, bir de ramazan imsâkinin kokularını daha iştiha açıcı bulduğu yenilir ve içilir şeyler ve bilhassa baharat satılırdı.

İşte siz enişte mizi asıl burada, bu tespihçiler, ağızlıkçılar, tütüncüler, baharatçılar gibi yerli Asyalı ve Afrikalı Müslüman tebaamızın kibar tevekküllerle serdikleri metâların önünde gezinen ve bir namaz cemaatine benzeyen bu kalabalık halkın Müslüman uhuvveti ve rahatı içinde; satılan şeylerin İslâmi kokuları hafifçe tüterek havada birleşirken; gözleri, yüzleri, edalarıyla birbirlerinin itikatlarından, abdestlerinden, oruçlarından hiç şüphe etmedikleri görülen bu müminler arasında; oruç tiryakiliği ve titizliği herkesi susturarak herkesin birbirinin sükûtuna hûrmet ettiği ve bir parça yüksek bir sesle konuşmanın nezaketsizlik sayılacağı bu sıralarda; bu İslâm dünyasının tatlı meyvelerini toplar ve güzel çiçeklerini koklar gibi dolaşır; yudum yudum, nefes nefes, bakış bakış haz alırken görmeliydiniz!

VI

Eniştemizin Korkuları - 1

Eniştemize dair ilk hâtıralarım sekiz on yaşlarında bulunduğum zamanlara aittir.

O zamanki sâkin ve sessiz günlerin birinde, daha ilk defa olmak üzre, evin içinde akrabalarımdan birinin bağırışmalarla karışık bir kavgasına şahit oldum. Tanıdığım ve her zaman ciddî hallerini gördüğüm yaşlı adamlar böyle öfkelenince ne kadar çirkinleşiyorlardı! Yüzlerinin çizgileri bütün eski rahat, mûnis, şefkatli mânalarından ayrılarak münafık ve hasta bir hal alıyordu. Ve bunu ilk defa gördüğüm için o günün hâtırası bende pek canlı kalmıştır.

Haykırışan seslerini duyarak bulundukları odaya girmeğe cesaret edemediğim bir anda eniştemizle Enkserciyan Efendi bağıra çığıra sofaya çıkmışlardı. İkisi de ayakta duruyorlar ve birbirlerine hışımla bakıyorlardı. Aralarında yuvarlak, üstü bomboş büyük bir orta masası vardı. Enkserciyan Efendi iri yapılı, sert bakışlı, beyaz pos bıyıkları, burnundan tutturma iri camlı gözlüğü, onun büyülten camları ardında ıslanmış görünen gözleri, arkaya doğru atılmış ve püskülünün ağırlığıyla kırılmış fesi, göğsünde daima kabarık duran büyük beyaz pike yeleği, terlemiş, büsbütün kızarmış ve parça parça morarmış yüzüyle, o zamanki yelkenlilerin burunlarındaki oyma tahtadan resimleri hatırlatan kabarık haliyle, ateş püskürüyordu. Eniştemizin de gözleri sanki büsbütün delirmişti. Gûya ortada yüzlerce balya

eşya varmış da her saniye bunları bakışlarıyla süzmek, kaybolmamalarına nezaret etmek lâzım geliyor ve bunları ancak bu sayede koruyabiliyormuş gibi, fıldır fıldır açılmış gözlerinin son derece küçük parçacıklara, âdeta habbeciklere ayrılmış süratli, ufak ufak, zerre zerre bakışları, dehşetli bir acele ve faaliyet içinde, öteye beriye konuyor ve eniştemiz, etrafına, Enkserciyan Efendiye, bana, sürünüp derhal kalkan bu bakışlara uyan ve sürati hep artan sözlerle asabî, incelmiş, titiz, hırçın sesiyle tepinir gibi bar bar bağırıyordu. Tüyleri kabarmış hali, kesik kesik bakışları ve köpürmüş sesiyle Ahmet Vefik Paşanın Molière'den adapte ettiği "Zor Nikâhı"nı oynayan bir aktöre benziyor ve âdeta gülünç bir taklit yapmakta gibi oluyordu. Ve kavga edenlerin ikisi birden, biri daha ötekinin susmasını beklemeden, sözlerine devam ederek, aynı zamanda birbirlerinden duyabildiklerine de cevap veriyorlar ve öteki de cevabı beklemeden devam ediyor ve böylece sözleri de birbirine karışıyordu.

İşte, birinin tantanalı bir Ermeni şivesiyle, ötekinin aceleci bir mahalle edasıyla söyledikleri bu ithamlı, öfkeli, cevaplı, parça parça sözleri birbirine eklense aşağı yukarı şöyle söylenişler teşkil ederdi:

Eniştemiz diyordu ki:

— Benden ne istiyorsun? Evimi bana zorla mı sattıracaksın? Sen benim keyfimin kâhyası mısın? Benim işime ne hakla karışıyorsun? İster satarım, ister satmam, sana ne oluyor? Hiç insana zorla evini sat denir mi? Olur şey mi bu? Haydi, edebinle çık, git, çekil karşımdan!.. Demek, senin hoşuna gitmek için köşkü satmalıymışım, öyle mi? Yediği naneye bak! Çocuk oyuncağı mu bu? Onu böyle döşeyip dayayıncaya kadar neler çektiğimi ben bilirim! Haydi, söyletme beni! Ettiği halta bak! Bu kadar emekten sonra senin aklına uyarak evimi mi bozayım? Hay, senin aklına şaşayım, anladın mı? Behey iz ansız, behey nâdân! Olur şey değil! Vay habis vay! Önceden yüzüme gül de sonra gel, beni evimden, barkımdan etmeye, yuvamı bozmaya kalk! Hay, Allah senin belânı versin, Allahtan korkmaz herif! Behey Allahtan korkmaz, hay Allah senin belânı versin, anladın mı? Haydi, defol, yıkıl karşımdan!.. Bak, münasebetsize bak, hâlâ söyleniyor! Burada satılık ev yok! Köşkü satmayacağım, hem de sana inat

satmayacağım, hem de taş çatlasa satmayacağım, işte! Bakalım ne halt edeceksin? Anladın mı, herif! Kalın kafana dank dedi mi? Haydi, çık, git, arş, ileri!.. Sonra başka türlü yaparım, ha! Alimallah gider, herkesin yüzüne gülüyor, yakasına yapışıyor, yuvasını bozuyor, evini sattırıyor! diye seni zaptiye nazırına şikâyet ederim! Sonra senin yakana yapışırlarsa karışmam, bak sana haber vereyim! Haydi, defol, arş, ileri, yürü, yallah!..

Enkserciyan Efendi diyordu ki:

— Ben mi sana evini sat diye akıl öğrettim? Sen bana geldin, köşkü satacağım, müşteri bul! dedin. Ben de aradım, sana müşteri buldum. Parayı beğenmedin, başka müşteri buldum. Yine beğenmedin, birini daha buldum. Madem ki benim alıcıma satmayacakmışsın, ne diye beni koşturup duruyorsun? Sende insaf yok, merhamet yok! Yuvanı bozmak istemiyorsan ne diye yok iki bin beş yüz lira isterim, yok iki bin yedi yüz elli lira isterim, yok, üç bin lira isterim deyip duruyordun? Allahtan korkmaz diyorsan o sensin, bilmiş olasın! İşte kaç para istedinse ben de sana o kadar buldum! Üç bin lira isterim, dedin. İşte sana üç bin lira veriyorlar. Öp de başına koy! Gayri daha ne istiyorsun? Bank Otoman'ın bütün paralarını sana mı versinler? Yağma mı var? Aklın varsa müşteriyi kaçırma! Bir daha bu parayı bulamazsın! Eski binanın değeri yok, onlar köşkün yerine, sapenlere, nezarete tamah ettiler yoksa! Ettiği lafa bak! Sen adamın aklını bozarsın! Peki, satmayacaktın, bir yıldır her Allahın on beş günü beni ne diye eşek yerine koymuş koşturuyorsun? Buraya yalan dinlemeğe geliyorum sanki? Sen Allahtan korkmazsın ki beni boş yere böyle koşturup duruyorsun? Evdekiler senin yüzünden aç kaldılar! Ben uşak mıyım ki böyle kovuyorsun? Bak bak, hele daha neler karıştırıyor! Zaptiye nazırı buna ne karışır? Sen bana müşteri bul dedin, ben de buldum. Zaptiyenin başka işi yok mu ki senin evine karışacak? Sen ne belâlı adammışsın!..

İşte böyle, bağıra çağıra birbirinden ayrıldılar. O gidince eniştemiz "Oh, hele şükür! Münasebetsiz heriften ucuz kurtulduk! Ben de başıma balta olacak sandım da ödüm koptu, ama neyse, defoldu kâfir!" diyerek uzun uzun, bol bol nefes aldı, sonra, bir de, soğuk su içti.

Fakat köşkte bu macera bitmiş olmadı. Meğer eniştemiz ha-

kikaten köşkünü satacağını söyler, fakat müşteri bulundukça, evvelce kararlaşandan daha yüksek bir fiyat istermiş. Bir senedir bu işle uğraşan Enkserciyan Efendi böyle her artan fiyata alıcı buldukça artık sabrın sonundaki selâmete erdiğini sanarak "Hah! Artık bu defa müşteriyi kaçırmaz!" dermiş. Filhakika Enkserciyan Efendiyi biz böyle ikide bir aramızda görmeğe alışmıştık. Bazan sabahları erken gelirdi de ona çay ikram ederdik. Bazan yemek zamanına doğru gelirdi de yemeğe alıkorduk. Bazan akşam saatlerine doğru gelirdi de bir şey ikram etmezdik. Ve bazan ona karşı nezaket göstermek isterdik de ismini tam söyleyerek Enkserciyan Efendi, derdik. Ve bazan işi lâübaliliğe vururduk da kısa keser, sadece Enkserci Efendi derdik. Çocukların rahat düşüncesizlikleriyle onu göre göre bu geliş gidişlerine bir sebep aramadan bunları tabiî bulmaya alışmıştık. Halbuki bunların hikmeti işte bugün anlaşılmıştı. Meğer o bizimle görüşmek, çay içmek veya yemek yemek değil, bizim hayalimizden geçmeyen bir şey, yani köşkün satılması için gelirmiş!

Enkserciyan Efendi, evindekiler sabırsızlandıkça, "Hele durun, Hacı Beyin Çamlıca'daki köşkü satılınca elimize bir hayli para geçecek! Bu iş bu günlerde biteceğe benziyor!" dermiş. Son zamanlarda bakkalı, kasabı, hizmetçiyi hep bu işten alacağı komisyonla ödemeği hesaplarken bakkalın veresiye hesabı kestiği, kasabın sızlandığı, hizmetçinin söylendiği ve karısının dert yandığı bir gün, müşterisi de tam enistemizin son istediği ve hattâ kendisinin memulün fevkinde bulduğu üç bin lirayı vermeğe razı olunca, artık bu işin miadı geldiğine kanaat ederek, bitirilmesi hakkında ısrar edecek olmuş. Fakat bu ısrar karşısında enistemiz "Benim satılık evim yok!" diye köşkü satmamak kararını açığa vurunca evvelâ kulaklarına inanmak istemeyerek birçok dil dökmekle onu bu fikrinden döndüreceğini ummuş. Sonra, buna muvaffak olmadığını görünce, o gün evini nasıl idare edebileceğini bilmeyerek ve bunca vakit ve para sarf ederek Çamlıca'ya gidip gelişlerinin boşa gitmesine tahammül edemeyerek isyan etmiş!

Meğer enistemiz evini satmak istemiyormuş! Meğer onun maksadı köşkü satmak değil, sadece kaç para edebileceğini anlamaktan ibaretmiş! Bunun için "Dur bakalım, bu fiyatı da ve-

rirler mi?" diye başka bir miktar söyler ve Enkserciyan Efendiyi ancak eshâmının o gün borsada kaça çıktığı haberini getiren bir simsar, bir muhbir gibi dinlermiş! Bugün muztar kalan Enkserciyan Efendinin ısrarı karşısında bunu itiraf ile "Benim maksadım evimi satmak değil, kaç para edebileceğini öğrenmek istiyorum!" diye sırrını meydana çıkarmış!

Enkserciyan Efendi ömründe bu kadar hem zıddına, hem aynı zamanda tuhafına giden söz işitmemiş olduğunu söyler, dellâl hayatının bu garip vakasını, senelerden sonra bile, "Meğer Beyefendimiz köşkünün kaç para edeceğini bilmek ister de onun için bizi eşek gibi koştururmuş!" diye her defasında nükseden bir öfkeyle hikâye ederdi.

İşte, hem enîştemizin bu garip insafsızlığı, hem de bilhassa zaptiye nazırına şikâyet meselesi, bunları duyan babamı fena halde kızdırmıştı. Ve o da, az zaman sonra, Enkserciyan Efendi lehine olarak, enîştemize, gözlerini açа açа ve uzun uzun itirazlarını söylüyor ve hele münasebetsiz tehdidinden dolayı, onu pek ziyade ayıplıyordu.

Seyretmiş olduğum bu macera ile ezelî insan hodgâmlığının mükemmel bir nümunesini görmek fırsatını bulmuştum. Bir tarafta yalnız merakını tatmin etmek isteyen bir adam var. Ötede onun sözüne inanmış birisiyle bütün ailesi, bu söz üzerine kurmuş oldukları hülyaların tahakkukunu bekliyorlar. Ve o adam bu neticeyi tasavvur bile etmiyor, bu işe hiçbir ehemmiyet vermiyor, kendisinin sebep olduğu neticeden ne mesuliyet kabul ediyor, ne de merhamet duyuyor! Üstelik, kendisine karşı bir hak iddia edildi mi, derhal tahkir ve tehdit ediyor! Fakat o zamanlar ben pek tecrübesizdim. Ve daha bilmezdim ki yapılacak şey gördüğümüz vakalardan ders almaya çalışmaktır. Çocuk gözlerimin önünde geçen bu hâdiseyi hiçbir suretle tefsir ile bundan hiçbir veçhile intibah alamadım. Zira, daima böyle, alınacak dersleri almak için ekseriyetle biz kendimiz hazır değilizdir. Yaşımız yahut bilgimiz, muhakememiz yahut vaktimiz kâfi gelmeyerek edebileceğimiz her türlü istifadelere mâni olur ve gözlerimiz önünde geçen hadiseler böylece gözlerimizi açmadan geçer. Daima tecrübeden bahseder, dururuz. Unuturuz ki tecrübe sahibi olmak için en acı dersler hiçbir zaman eksik

olmaz. Fakat biz, ne fert olarak insanlar, ne de topluluğumuz olan milletler bunlardan istifade edemeyiz. Çünkü bizlerde eksik olan bunlardan ders almak kabiliyetidir. Bu imkânsızlıktan dolayıdır ki bütün zamanlarda tekerrür eden bunca tecrübeler hep nafile geçer, hep ziyan olur ve fertler, nesiller ve milletler, uslanmadan hep aynı hatâları tekrar ederler. Dahası, tecrübeler babalara kâr etse bile oğullara miras kalmaz. Bir nesil öteki neslin aldığı derslerden haber bile alamaz. Onun da her acı tecrübeyi bizzat tekrar etmesi lâzım gelir!

Fakat o zamanlar bu fikirler beni işgal etmiyordu. Enkserciyan Efendiyi ve derdini kolayca unutmuştum. Gelen her gece yeni rûyasını gösteriyor, her gün yeni masalını söylüyor ve deli eniştemiz bizi kolayca başka manzaralara, maceralara, başka hislere sürüklüyordu.

O zamanlar daha atlar, arabalar devriydi. Eski binicilik merakları kısmen devam ediyor, meseleleri ve maceraları daha birçoklarını alâkalandırıyordu. At koşturmaya müsait mahallelerin meşhur binicileri vardı. Bunlar birbirlerinin atlarını tanırlar, kıskanırlar, birbirlerinden daha uzaklara daha süratle yol alırlar ve bütün bu şeyleri uzun uzun anlatırlardı. Gençler kendilerini atlarının üstünde birer centaure gibi beğendirmek isterlerdi. Onların kendilerine mahsus giyinişleri, gösterişleri, âlemleri vardı.

Çamlıca'daki eniştemiz de bir aralık Üsküdar'dan köşküne kira arabasıyla değil, atla gidip gelmek sevdasına düşmüştü. Bunun için bir at almış, ona "en gece", yani simsiyah mânasına geldiğini söylediği "Elyel" ismini vermiş ve ona bakması ve iskeleye indirip bekletmesi için de bir seyis tutmuştu. Lâkin hemen herkes için kıvrak bir cesaret ve neşeli bir hamle temsil eden bu hayvan Çamlıca'daki eniştemiz için bir korkaklık, bir gevşeme sebebi oluyor ve ekseriyetle seyisin elinde kalıyordu.

Bu yüksek ve siyah atı bir iki kere ben de görmüştüm. Heybetli, kocaman, vernik sürülmüş gibi cilâlı ve parlak, oynak vücutlu, fakat galiba korkak bir hayvandı. Sanki bu yolda kurulmuş ve hep karşısındakini tasvip ediyor gibi, alımlı ve uzun perçemli başını yukarıdan aşağıya doğru, tasdik işaretiyle arka arkaya sallıyor, fakat, aynı zamanda, bu tasdik ettiklerini inkâr eder gibi de, bir arka ayağıyla, menfî bir vaziyet alarak ve bite-

viye çifte atarak, işin içinden çıkılmaz ve eskilerin tabiriyle "ne idüğü" anlaşılmaz bir durum ihdas ediyordu.

Yanında da tıpkı kendisine benzeyen bir seyis duruyordu. Ömrümde bu kadar ata benzeyen bir adam daha görmedim. Yüzü tamamen bir atınkine benzediği gibi, yalnız öne doğru tümsek ve çıkık büyük ve uzun dişleriyle değil, bunları örten ve sanki kâfi gelmeyerek büzülen dudakları, buruşan teniyle de bir atı andırıyor, fazla olarak, aksırınca da tıpkı kişner gibi bir ses çıkarıyordu. Tabiatın onu bir seyis olarak halketmiş olduğu belliydi. Enişte mizin Elyel'i de bunu biliyordu. Kendisini adamakıllı zapt edebilen ancak bu halis seyis yapılı ve tabiatlı adamdı. Onu herkes işinin ehli, kendi halinde, insanlarla hemen ülfet etmeyen ve zaten konuşmasını iyi bilmeyen ve vazifesini sükût içinde gören akılsız, susmuş, uysal ve tevazulu bir adam telâkki ediyordu. O ancak atının yanında bulunduğu zaman bir mâna almış oluyordu.

Lâkin her nedense, bu sessiz adam gürültücü enişte mizin fena halde sinirine dokunuyor ve enişte miz hiçbir zaman Elyel'den değil de her zaman seyisten şikâyetle hayvanın huyunu bozduğunu, onu baştan çıkardığını, deli ettiğini iddia ediyordu. Gerçi at enişte mizin değil de, hep sessiz seyisinin tarafında görünüyordu. Fakat enişte miz bu teraneyi tutturmuş, herif atı kızdırıyor, çileden çıkartıyor diye, ikide bir, ona binmekten vazgeçerek, bütün kabahati seyisinde buluyordu. Sabahları giderken bazan Elyel'in halini beğenmez, o akşam nafile yere iskeleye getirilmemesini tembih eder, bazan da, aksine olarak, getirilmesini söyler, at iskeleye gelip seyisin yanında bekler, fakat vapurdan çıkan enişte miz onun haline bakar ve "Yine haşarılığı üstünde!", "Gözünü beğenmedim!" gibi sebeplerle ona binmeği gözüne kestiremez ve yine, eskisi gibi, yanındakilerle beraber, arabaya biner, Elyel de seyisle birlikte dönermiş. Enişte miz memnun ve mağrur bir çehreyle atının sırtında ancak beş altı kere gidip gelmiş. Fakat diğer günler köşkün içinde hep atın huysuzluk hikâyeleri ve hep enişte mizin seyisi çekiştirmeleri duyulurmuş!

Günün birinde enişte miz Çamlıca sırtlarında gezinmek için Elyel'e binmiş ve köşktekiler de kendisini uğurlamışlar. Fakat

arası çok geçmeden yaya olarak, toz toprak içinde, elleri bereli ve hele pek öfkeli bir tarzda, seyise küfürler ederek, geri dönmüş. Hiddetle seyisi aratmış, fakat bulduramamış. Deli enişte-mizin bir huyu da başına gelen en küçük şeyleri bile hep büyük sebeplerle mazur göstermeğe kalkışmaktı. Kendi muvaffakıyetsizliklerini en aşağıdan, başkalarının muvaffak olan büyülerine hamlederdi. Herkes buna kanaat ettiği halde enişte-miz "Attan düştüm!" diyemiyor, fakat "Eşkıyalar Elyel'i dağa kaldırdılar!" demek onca daha makul ve muvafık görünüyordu. Bu at macerasını tabiî göstermek için "Sakın kimseye söylemeyin! Sonra insana düşman olurlar!" tembihiyle Libadiye civarında gezerken eşkıyaların onu dağa kaçırdıklarını, kendisinin de ondan hayırlısıyla kurtulduğuna doğrusu memnun olduğunu söylemiş. Evdekiler de bir türlü yola gelmeyen ve bir işe yaramayan bu haşarı Elyel'in hikâyesinden o kadar bıkmışlar ki, böyle dağa kaldırıldığını duyunca, belki onlar da içlerinden "Ooh, hele şükür, biz de kurtulduk! Cehenneme kadar yolu var!" der gibi geniş bir nefes almışlar ve ortalığı bir sükûnettir kaplamış. Enişte-mizin üst kattaki odasına dönmüş, abdest almış ve, zâhir, eşkıyaların kendisini de dağa kaldırmamış olduklarına şükür için, birtakım dua kitapları okur, "secdei şükrana" kapanırmış. Derken aşağıdan kendisinin sözünü tekzip eden bir haber gelmiş. "Elyel kendi kendine ahıra döndü!" demişler. O, her zamanki gibi –şimdi meydana çıkmış olan– seyisinin yanındaymış! Demek enişte-miz gibi o da eşkıyaların elinden kurtulmuş, yalnız başına ahırın yolunu tutmuş, kapısının önüne kadar gelmiş, artık ona da kapıyı açarak "Buyurun!" demeğe mecbur olmuşlar!

Kendi deminki sözlerini tekzip eden bu haber üzerine deli enişte-miz için için belki artık bu sözlere inanan kalmayacağına üzülürken maddeten kıymetli olan atının bulunduğuna da sevinerek bu sevincini de göstermekten geri kalmamış. Ve hemen "Yâ! Demek kendilerinin de başlarına belâ olacağını anladılar da eşkıyalar hayvanı salıverdiler!" yollu tevil cümleleri sarf ederek atı görmeğe gitmiş. Onu ahırda sâkin ve yanı başındaki seyisini de memnun bulmuş, "Eşkıya tutulacağını anladı da hayvanı boş bıraktı! Şeytan aldı götürdü, satamadı getirdi!" izahıyla onları ahırda baş başa bırakarak içeri dönmüş. Fakat yine için

için "Başımızdan belâ gitmedi. Demek bu at yüzünden konuya komşuya rezil olacağız!" diyen bir düşünceyle, dikkatle bakılsa, bu sevincine rağmen, vesveseli görünüyormuş. Nihayet, âdeti veçhile, bir gece mürakabesinden sonra bu son tecrübeyi kâfi bularak ve Elyel'e bir daha binmemeği kararlaştırarak, onu satmış ve seyisinden de kurtulmuş!

Komşular ve deli eniştemizi tanıyanlar, hatırı kalmasın diye, kendi önünde bahsetmedikleri bu macera yüzünden bütün o mevsim zarfında aralarında birçok gülerek bol bol eğlenmişler ve Çamlıca köşklerinde bir mevsim dillerde destan olan Hacı Vamık Beyin at macerası'da böylece maziye karışmış!

Yine o sıralarda bir gün de o zamanki Bebek iskelesinin karşısında bulunan bir muhallebici dükkânında eniştem ve ben oturmuş, üç köşe sarı pirinç kaşıklarla, üstüne bol şeker tozuyla gülsuyu serpilmiş birer sütlü muhallebi yiyorduk.

İstanbul'dan, tabiî bir halde, bir vapur geldi. İçinden birkaç kişi çıktı. Önümüzden geçerek gittiler. Her şey sükûnetini muhafaza ediyor ve hiçbir şey kopacak fırtınayı haber vermiyordu. Bir de, yalnız saçları, gözleri, yalnız çarşafı, esvapları değil, hattâ eldivenleri de siyah ve sapında hain gözlü bir ördek başı görülen şemsiyesi de, ve kendini iki üç adım gerisinden takip eden kalfası da siyah, yaşlıca bir hanım, o zamanki tabiri veçhile "ağır ezgi, fıstıkî makam" bir yürüyüşle, bulunduğumuz yerin hizasına geldi. Yolda işlerini bitirdikten sonra dönen biletçi, çımacı gibi iki üç kişi ve dükkânın içinde Robert Kolejli bir iki talebeden başka kimse kalmamıştı. Bu gelen halamın halası olan benim büyük halamdı. Zaten nâlet ve nâdân olarak tanınan bu hanımın meğer ilk gördüğü yerde eniştemizi "rezilü rüsva" etmeğe andı varmış. Bizi görünce hem ona doğru haykırmağa, hem de, ördekbaşı şemsiyesinin ucuyla, gözünü çıkaracakmış gibi üstüne hücum etmeğe başladı. Acelesiz olmaktan geri kalmayan tantanalı, her heceye bir imâle hakkı veren geniş ve rahat bir telâffuzla "Seni gidi utanmaz, arlanmaz, deli seni! Ailemizin şerefini pâymâl ettin. Gül gibi kızımız senin yüzünden dertli oldu gitti! Seni gidi Zırtullahı Kirmanî! Seni gidi zırdeli seni! Bak, Allaha ahdettim, seni nerde görsem böyle rezilü rüsva edeceğim, bilmiş ol kâfir! Seni gidi hınzır deli seni!" gibi sözlerle

bağırıyor ve arkasında kalfası, sessiz, hürmetli, hanımını tasvip eden gözlerle bakarak, sükût ediyordu. Bu sesleri, duyar duymaz ve üstüne uzanan şemsiyeyi görür görmez, enişte miz, bir tek cevap vermeden, muhallebi kaşığını daha bitmemiş muhallebi tabağına bırakarak, adımlarını aça aça, hiç kimsesiz görünen Hisar yoluna doğru kaçmağa başlamıştı. Muhakkak, böyle hızlı yürüdükçe, kenarları lâstikli mestlerin altındaki mahmuzlu galoşların kunduralarından çıktığını görerek, onların ayaklarından çıkmamasını temin için olacak, ayaklarını yerden ağır ağır ve gülünç görünen bir edâyla kaldırdıktan sonra hem geniş geniş açarak bu geniş ve hızlı adımlarla kaçıyor, hem de yine ayağı yere değdi mi yerden yavaş bir ihtiyat ile kaldırarak koşmaktan ziyade bir başkasının gülünç bir taklidini yapıyor gibi bir hal alıyordu. Bu minval üzere kaçmağa devam ederek gözlerden kayboldu.

Büyük halam öfkesinin serpintilerini benim üstüme de sıçrattı. "Senin annelerin pek naziktirler, ama nezaketlerinden işte böyle ne yapacaklarını şaşırırlar! Onlara benden selâm söyle! Hiç o deli ile sokağa çıkılır mı? Ama ben de iyi yaptım yuvasını, oh olsun kâfire! Göreyim seni, annelerine bir iyi anlat!" diyordu.

Enişte m muhallebileri bırakarak kaçmıştı. Benim üstümde para yoktu. Zaten o zamana kadar belki bir kere bile sokağa yalnız çıkmış değildim. Fakat bizi tanıyan ve hemen her akşam dükkânı önünden geçtiğimizi gören Arnavut muhallebici kelli felli bir beyefendiye çıkışmak cesaretini gösteren kadına öfkelenerek ve bu kavgaya müdahale edemeyişini de erkekliğine yakıştıramayarak için için isyan ile "Hey gidi dünya hey! Âhir zaman bu! Ne kadınlar da var!" diye söyleniyordu. Kadının aleyhinde telâkki olunacak bir harekette bulunmak fırsatını kaçırmayarak muhallebi parasını sonra, yarın, öbürgün, daha ertesi gün, ne zaman istersem verebileceğimi ve bunun hiçbir mahzuru olmadığını lüzumsuz yere, arka arkaya, uzun uzun tekrar tekrar temin ediyor ve belli oluyordu ki böylece kadına karşı bir harekette bulunabildiğine memnun oluyordu.

Biraz sonra, eve dönüp de, Hisar mezarlığına doğru kaçan deli enişte mizin bize gelmemiş olduğunu öğrenince, gûya bu yoldan başka bir yere gidilemezmiş gibi, fevkalâde meraka düş-

müştüm. Ve bu hâdise bana bir facia ehemmiyeti alıyor gibi gelmişti. Eniştemiz acaba kayıp mı olmuştu? Halbuki evde kimse benim merakıma ehemmiyet vermedi. Bu hikâyeyi duyanların hepsi de onun tekrar bize uğramaktan mahcup olarak vapurla dönmüş olacağından şüphe bile etmiyorlardı. (Filhakika bu, böyle olmuştu.) Fakat ben, yerlerde süründükten sonra açılan geniş adımlarla Rumelihisarı mezarlığına doğru kaçmış olan eniştemizin, bize gelmemiş olduğuna göre, mutlaka mezarlık ortasından geçen yokuştan yukarı çıkmış, mezarlığa karışmış ve maneviyatından bir kısmının orada kalmış, biraz kayıp ve zail olmuş olacağına –sonradan eniştemizi tam ve sağlam görmüş olduğum halde bile– ihtimal vermekten ve bunu zannetmekten kendimi alamadım. Ve onun hakkındaki hissim bu bakımdan daha ziyade karıştı. Zira bu, onunla aramızda kalmış bir sır gibi, ben artık eniştemizin bir gün –sonradan meydana çıkıncaya kadar– Hisar mezarlığında kaybolmuş olduğuna inanıyordum. Ve artık onu maneviyatının bir kısmı bu mezarlıkta kalmış gibi biraz eksilmiş görünüyordum. Bunlar, galiba büyük halamın hücumları ve tahkirleri ile benim önümde onun kelli felli mevcudiyetinden ve hüviyetinden kopmuş, kırılmış, dökülmüş, dağılmış kısımlar, parçalar ve kırıntılar olacaktı.

VII

Enişte mizin Bilgisi ve Bilgiçliği

Garbın tecrübeye dayanan ilmi ona Descartes'ın katmış olduğu çeşniden beri dimağlara bir dereceye kadar acı gelen bir şeydir. Bu riyaziyeci beşerin kafasına vuzuhun ne olduğu, birbirinden ayrı ve başkanın neler olduğu mefhumlarını telkin etti. Filozof Auguste Comte da bundan mantıkî bir netice çıkararak hakikatlerin aranması ve bulunması için tecrübeyi usul ittihaz ile birçok şekillere incizâb duyan felsefeye bugünkü fennin hudutlarını çizdi. Sonraları bu fencilik de ruhun ezelî ihtiyaçlarını ve eski imanlarını hesaba katmayarak gitgide hayatı tahdit etmiş oldu. Her şeyi daima determinizmin ölçüleri ve ayarlarıyla ölçmeye ve tartmaya mecbur olmak çekilir şey midir? Garp dini kendini bu ilmin tecrübesi ve hüznünün dışında tutarak kurtarabilmiştir. Şark ise zaten kapılarını maneviyata ve tecrübe edilmemiş ihtimallere açık tuttuğundan ilmi de daha metafizik, tebessümlü ve imanlı kalmıştır.

Deli enişte miz daima birtakım malûmat vererek, dil dökerek ve lûgat paralayarak âlim görünmek isterdi. Garip olarak, bu mutaassıp eski zaman adamı, bir bakımdan, kendinden sonraki nesillerin öncüsüydü. Zira malûmatfuruşluk ve ukalâlık merakını –ki, sonraları, bildiğiniz gibi, aldı yürüdü– o, zamanında, bunların hemen ilk olarak temsil edenlerin biriydi. Fakat itimat telkini bir mevki, çehre, şöhret, kılık ve kıyafet meselesidir. İşittiğimiz bir sözün kıymetini, aslındaki değerinden ziyade, söyle-

yenin ehemmiyetiyle takdir ederiz. Deli enişte mizce söylediği söze inandırabilmek için lâzım gelen heybetten mahrumdu. Çok kere, eskilerin "aklıselim" dedikleri şey malûmat yerine geçer. Onun ise malûmatına itimat edemezdik. Çünkü bize bu "aklıselim"den mahrum görünürdü. Halbuki onu, bütün garabetlerine rağmen, sakalı ve eskimiş âdetleri hürmetine ciddiye alan ve "Hacı Bey" diye takdir ve hürmetle anan kalfalar, dadılar, bacılar için iş tamamen değişiyordu. Büsbütün Şarklı bir adam olan enişte mizin meselâ rûya tabiri gibi, bütün Şarklı bir bilgi hamulesi vardı ki babam, annem, ve biz çocuklar, bu ilimden tamamıyla habersiz kalıyorduk. Ve o da bu bilgiden uzaklaştığımızı, her gün hüzünle görüyordu. Biz garba doğru kayıyor ve onun her doğru bildiğinden ayrılıyorduk. Fakat, buna ne kadar teessür duysa bile, sözlerine inanan ve ilk önce kendi köşkünün haremini dolduran kadınlardan başlayan bütün bir halk kütlesi vardı ki memlekette ekseriyet teşkil ettiğini biliyor ve tesellisini onun kendi kanaatlerine sadık kalmasında buluyordu.

Halbuki ilim namına söyledikleri hep lâtifeyi andırırdı. Zira tamamen bir Şarklı kafası için yapılmış, şaşırtmayı seven, çocukça huylu, beklenmedik ve fuzulî bir ilmi vardı. Malûmat dağarcığı bir oyuncak kutusuna ve her bildiği bir Eyüp oyuncağına benzerdi. İçinden hep bizi güldüren birtakım malûmat çıkardı. Ağzından her zaman bizi şaşırtan bir haber tarzında bir bilgi duyardık. Onun her şeye inanır gibi çabuk bakan ve görebildiği hakikatlerden daima nem kapan gözleri bunları ciddiye aldığını gösterirdi.

Onu görünce biz de merak, sual, öğrenme damarlarımızın kabardığını duyardık. Birçok şeyler için "Ona soralım, bakalım yine ne söyler?" derdik. Ve bir tenceredeki suyun kaynadığını, üstündeki kapağın, canlanmış gibi, yerinden kalkıp yine hafif hafif konarak oynadığını görür, "Buhar nedir? Enişte mize soralım!" derdik. Ve o bize "Buhar sudur!" gibi sudan bir cevap verirdi. Fakat o, hiç olmazsa, bizim gibi çocukların hiçbir sualini cevapsız bırakmıyordu.

Bizim battığını sandığımız güneş, meğer batmaz, başka bir yere gidermiş. Bu, bize enişte mizin verdiği her haber gibi tuhaf görünürdü.

— Güneş çekilince nereye gider?

Biz bilemiyorduk. O zaman ona sorardık. Ve o gözlerini açarak, aceleci ve telâşından âdeta hiddetli görünen hâliyle:

— Amerika'ya!

derdi. Ve biz bu sözünün doğru olması ihtimalini kabul etsek bile bu Amerika'ya giden güneşe gülmekten katılırdık.

Eniştemiz bazan da böyle muhakemeler serdederdi:

— Bir memleketin, hattâ bir tarlanın garbı, şarkı birbirinin yanındadır. Hattâ bir tarlanın garbı, ötekinin şarkına nispetle, daha ziyade şarkta bulunduğu halde, yine garbı diye anılır. Bir memleketin şarkının bittiği yerde bitişik olan memleketin garp hudutları başlar! Demek ki şark, garp yoktur. Bütün bunlar indî ve itibarî şeylerdir!

Onun bu gibi sözleri bizde tutamadığımız kahkahalara sebep olurdu. Lâtife mi ediyor, yoksa ciddi midir, pek de farkına varamadan gülerdik. Zaten kendisi de gülerdi.

Nükte diye tekrar ettiği ve dilinden hiç düşürmediği cümleleri hep birer bilmece gibi şeylerdi. "Bahçıvan teresinin teresi acıymış! Bu ne demek, söyleyin bakalım!" derdi. Daha derdi ki "Balıkçıların yüzünü ağlar güldürür! Bu ne demek, bilin bakalım!" Biz bilemezdik. Ve o zaman gülerek izah eder, "Yani balıkçıların yüzünü balıkları tutan balık ağları güldürür!" derdi.

Yine meselâ "Siz bizim köylünün kazancına en büyük mâni nedir ve buğday mahsulümüz her sene neden zarar görür, biliyor musunuz?" derdi, "Hele bir düşünün bakalım!" ve sualinin cevabını bulamayacağımızı bilmekle memnun, "Köylüyü zarara sokan ve buğday mahsulümüzün her sene mühim bir kısmının hebâ olmasına sebep olan (gözlerini parlatan bir sevinçle gülerek) sürme ile rastıktır!" derdi. O zaman biz bir müddet acaba köylü kadınları sürme çekerek ve rastık sürerek vakit kaybetmeleri yüzünden mi, yoksa paramızın harice gitmesi yüzünden mi böyle bir zarar hasıl olduğunu düşünür, bulamaz, hayret içinde kalırken o hazzı gözlerini parlatan bir neşe ile bizi şaşırttığına memnun olarak ve gülerek "Sürme ile rastık buğdaya ârız olan iki mantarî hastalığın adlarıdır!" diye izah ederdi.

Denilebilir ki çocuklara verilen bütün dersler de aşağı yukarı böyle olmalıdır. Eniştemizin bu ilmini, bir bilmece gibi, merak uyandırdıktan sonra, bir mükâfat gibi vermesinde, talim ve

terbiye bakımından istifade olunacak bir fikir saklıydı. Yarı çocuk huylu enişte mizcidden –keşiflerin hadsî olduğunu söyleyen Henri Poincaré'ye hak verdirecek– bir sezişte bulunmuş ve kendi tabiatına ve huyuna uyarak ilmi çocuklara zevkle, güle oynaya öğretmek ve böylece aşılamak faydasını keşfetmişti.

Bazan da enişte mizin bazı güzel çünkü sebepsiz ve hayat tecrübesiyle dolu hüzünlü fıkraları olurdu. Ve o bunları bir şiir söyler gibi anlatmasını bilirdi: "Deveye 'Neden boynun eğri?' diye sormuşlar o da 'A arslanım, nerem doğru ki?' diye cevap vermiş."

Ancak, bu ilim, bunu sonraları kaç defa, en ağırbaşlılık taslayanlarda da gördüm, bir lâtifeye benzemekle kalsa ne iyi, lâkin, kendini ciddiye alarak, mizaha değil de saçmaya sapıyordu. Herkesin cehaleti bilmediği şeyler kadar da bildiğini sandığı şeylerden doğar. Hattâ bir cehaletin en korkunç tarafı bilmediği şeylerden ziyade bildiğini iddia ettiği şeylerden hasıl olur. İnsanların tehlikesi de, çok kere, bilmedikleri şeylerden ziyade, yanlış bildikleri şeylerden gelir.

Yine bir gün gündelik bir Fransız gazetesinde Süveyş kanalını açan de Lesseps'in ismini okuyordum. Enişte m beni şaşırtan bir müdahale ile "de Lesseps değil o, onun doğrusu de l'espèce'dir!" demesin mi? Ben, "Hayır, enişte! de Lesseps! Bu ismi hâsın espèce kelimesiyle hiçbir alâkası yok! Hem siz Fransızca kelimelerin hepsini bilir misiniz?" dedim. O yine bilgiç bir yüzle tebessüm ederek, "Hayır, Fransızca kelimelerin hepsini bilmem, ama bunu biliyorum, işte! Sen beni dinle! Onun aslı yine benim dediğimdir o! de l'espèce olacaktır!" diye cevap verdi. O zamanlar ben pek tecrübesizdim. Ve daha bilmezdim ki bu yolda kanaatler ve iddialar hemen umumîdir. Bu inada pek şaştım. Yaşlı ve okuma bilir bir adamın bu iddiası âdeta gücüme gitti. Halbuki sonradan bütün hayatımda ne zaman doğrulunu bildiğim bir şeyi söylesem en mutenâ mevkilere yükselmiş olanlarda hep bu türlü yanlış kanaatler, kendi doğruluğundan emin yanlışlıklar, bir türlü sebepsiz iddialar ve fuzulî emniyetlerle karşılaşacaktım.

Zaten enişte mizin Şark kültüründen mahrum değildi. Belki bize göre ayar edilememişti. İkide bir ağzından bizim zevkimize göre intihap edilmemiş mısrâlar, beyitler duyulurdu. Ağır-başlı

bir hikmet savurur gibi okuyup tekrar ettiği, en çok beğendiği manzumeler hep cinas, telmih, ima, nükte gibi söz sanatları ve oyunlarıyla dolu olanlardı.

Eniştemiz için asıl şair Ziya Paşaydı ki dünya hikmetini ölmez mısrâlarıyla "Terkip" ve "Tercii Bend"ine hâkketmişti. O hattâ âhır zaman şairi, "hatimetüşşuerâ!"ydı. Ondan sonra böyle halis şiir söyleyecek gelmemişti. "Sen artık ne söylersen söyle, üst tarafı boş lâkırdı!" Deli eniştemizin bu sevgili şairinin hikmetlerinden birini zikrederek, kendisine bir telmih yaptığı kanaatıyla "rahat yaşamış var mı güruhu ukalâdan?" demesi görülecek şeydi! Namık Kemal'in ismi, malûm ya, o devirde pek ağza alınmazdı. Fakat, itikadınca, Abdülhak Hâmid bir deliydi. Bu, şairin gençliğinde, bazı âdetleri ve bazı yaptıkları duyulması üzerine yayılmış olan bir delilik şöhretinin, eniştemiz gibi, kendi yaşıtlarından bazılarının hâfızalarında hâlâ devam ettiği zamanlardı. Edebiyatı Cedidenin ise tereddisine tamamıyla kaniydi. Bu itibarla her hafta "Serveti Fünun" mecmuasını okuyup şiirlerinden zevk aldığını, hikâyelerini ve romanlarını beğendiğini ve denemelerini anladığını söyleyenlerin hepsine "dekadan" derdi ve eniştemiz için bu bir nevi cürüm gibi bir şeydi.

Yine ona göre doğrudan doğruya Türkçe yazılmış romanları okumağa hacet yoktu. Zira bunların hepsi de Fransızcadan "aşiremento" edilmişti! Bu fikir yalnız tercüme edilmiş romanları okuyan bir adamın ağzında büsbütün saçmaydı. Zira madem ki bu intihal edilmiş romanların ne Türkçe metinlerini, ne de Fransızca asıllarını okumuyordu, o halde, söylediğini ne biliyordu? O zamanlar ben pek tecrübesizdim. Ve daha bilmezdim ki böyle iddialar gayet taammüm etmiştir. Sonraları nice defalar onun bu iddiasını başkalarının ağzından duyarak en cahilâne fikirlerin bile nasıl bir evveliyatı ve ananeleri olduğunu gördüm. Halbuki bomboş satırlar kitaptan kitaba aşırılamayacağına göre, madem ki ortada zaten bir şey yoktur demek intihal bile olamaz ve bunlar aşırılmış bile değildir!

Fakat İstanbul ve hattâ taşrada o zamanki sansürlü matbuatın afyonuyla uyuşmuş birçok Türk karilerinin macera heyecanı duymak zevkiyle içine daldıkları ve şimdiki sinema dünyasına

muadil olan, Türkçeye çoğu Fransızcadan tercüme edilmiş bir cinaî romanlar dünyası vardı. Bu âleme girmek onlar için daha kolaydı. Odasındaki kerevetin minderi üstünde bağdaş kuran enişte mizgibi onlar da köşelerine çekilirler, yaşlılar onun gibi gözlüklerini takarlar ve bu şeytanî kitapları açar açmaz derhal olağanüstü bir kâinatın kendilerine halecân verdiği için haz aldıkları garabet ve fecaat çağlayanları çağlamaya başlardı. Bu cinaî romanlar dünyasında bütün vakalar mümkün, bütün tesadüfler olağan, bütün garibeler tabiî, bütün bilmeceler hallolunmaya ve bütün mahlûklar insan addedilmeye lâyık telâkki edilirdi. Ve biraz gariptir ki buluttan nem kapan o zamanki sansür bu cinayetler ve tesadüflerden ahkâm çıkararak hafiyelik etmez de zülfüyârı kuşkulandırmaz ve bu karmakarışık ve bulaşık âlemi kendi hâline bırakırdı.

Deli enişte mizgözlüklerini takıp, bu kitaplar üstüne öyle bir atılırdı ki, bunları okumak heyecanından, bazan yemek zamanlarını bile unutur, kaçırır, hattâ bazan uykusuz kalır, esner, fakat gözlerinden yaşlar aksa bile, yine kitabı elinden bırakmaz, uyuklar, fakat yine okur ve uyumazdı. Bu okuma hırsı da, onun dolgun ve aceleci hayatında, yemek, memuriyet, kumar, şehvet iptilâları gibi âdeta bir âfet olurdu. Satın aldığı, ciltlettiği, okumak için komşularından aldığı kitaplarla kanmıyor, doymuyordu.

O zaman bütün böyle roman meraklıları içlerinde en meraklılardan birinin de Sultan Hamid olduğunu bilirlerdi. Ve deli enişte mizgi, Yıldız Sarayında, kendi hususî mütercimlerine tercüme ettirdiği kim bilir daha nasıl katmerli cinayetli, insanın nefesini kesecek kadar meraklı, aklı şaşırtacak kadar şeytanî romanlar okuyor diye, ağzı sulanarak, düşünün, Yıldız Sarayındaki o her zaman o kadar çekindiği, korktuğu Sultan Hamid'i, kendisinin okuyamadığı bu romanlar yüzünden, kıskanmaya bile cesaret ediyordu!

VIII

Deli Enişte mi z ve Yemekler - 1

Çamlıca'daki köşküne gittiğimiz günler, deli enişte mi z, bizi görür görmez, çok kere "Ve minel havadis!" diye istikbal ederdi. Bu söz sadece "Havadislerden biri!" demekten ibaretken o buna "Size mühim bir havadis!" gibi bir mâna verdiriyordu. Zaten, yine çok kere, bu havadis yemekte bazan sütlü, bazan pekmezli muhallebi bulunmasına inhisar ederdi.

Onun en büyük hususiyeti harikulâde bir yemek pişirmek, yemek ve yedirmek merakıydı. Gerçi bütün o zamanlarda yemek yalnız doymak meselesi değil, bu halledilmiş olduğundan, bunun fevkinde, daha itina ve sanatla yapılan ve daha titizlik ve zevkle aranan bir şeydi.

Bu eski zamanın lezzetli âlemlerinden biri de sabah uyanışları ve tiryakilikleriydi. Tembeller ve işsizler daha çok yorulurlar. Gece erkenden yatılmışken sabahları insan kendini zorlamaz, gözlerini yorgun bir uykudan birer birer açar, fakat yine uykusu gelmiş gibi esner, gerinir, yavaş yavaş, perde perde açılır, uykusundan esneye gerine çıkar ve içine sinmiş rûyalardan hafif hafif sıyrılırdı.

Yataklarından kalkanlar birbirlerinin tiryakiliklerine riayet ederler ve giyinmeden evvel, beyaz gecelikler içinde, birer sabah kahvesi, sonra birer sigara içerler ve bir hayli dolaştıktan, oturup kalktıktan sonradır ki kahvaltı etmeye karar verirlerdi. Bunun için de yemek odasına gidilmez, yemek sofrasına oturmaya lü-

zum görülmez ve sabah kahvaltısı, hususî tepsilerle, isteğe göre, bazan yatak odasında, bazan bir oturma odasında yenilirdi. Yaşlılar daha eski zamanlarda moda olmayan çaya hiç düşkün değillerdi. Onlar kahve, süt, hattâ kışın salep içmeyi, zeytin, peynir, reçel ve ekmek yemeyi tercih ederler ve "Nedir bu sanki çay, çay?" diye bizim tiryakiliğimizle eğlenirlerdi.

Çamlıca köşkünde bu sabah keyifleri bir de kahvaltıların her gün değişen çeşitleriyle, birer sabah ziyafeti ehemmiyeti alırdı. Zira deli eniştemiz hem çok, hem de iyi yemek meraklısı olduğundan onun kahvaltıları o günkü iştihasına ve zevkine göre daima çok çeşitli ve pek lezzetli olurdu. Bizler, evde, kör değneğini bellemiş gibi, sabahları, senelerle biraz kızarmış ekmek, tereyağı ve reçelle, ilk önce, uzun bir müddet çay; sonra, uzun bir müddet kakao; sonra, yine, senelerden beri, yalnız çay içtiğimiz halde, eniştemizin köşkünde her sabah kahvaltısında o güne mahsus yeni birtakım yenecek ve içecek şeyler bulunurdu ve bunlar bir öğle yemeği miktarına çıkar, fakat bizce, lezzet itibarıyla, onu da aşardı. Bu kahvaltılar üstlerinde renkli resimler bulunan gayet büyük, boyalı demir tepsilerde, çocukça gülüşlerimizi gıcıklayan iştihalı çeşitlerini önümüze sererdi.

Örtündüğümüz yorganların renklerini ve çizgilerini andıran küçük tabaklar içinde bembeyaz halis tereyağı, sapsarı Milano yağı, kimisi pişirilmiş, cins cins peynirler, türlü türlü zeytinler, renk renk reçeller, bisküviler, kurabiyeler, simitler, pandispanyalar ve daha türlü türlü yemekler: peynirli, sucuklu, üstleri tarçınlı yumurtalar, tatlılar, revaniler, eniştemizin pek sevdiği ve köşkünde hiç eksik etmediği Şam baklavası! Ve kaynamış sütler, salepler neşemizi ve gülüşlerimizi tahrik ederek, ve tepsinin bacaları gibi tüterek bütün bu şeylere buğularının neşesini katardı.

Fakat bu bolluk ve intizam karşısında bile eniştemiz yine için için şikâyet edecek kusurlar bulur, derhal, meselâ ekmeklerin fazla kalın kesildiğini görür, "Kaç defa söyledim ki kızaracak ekmekleri böyle kalın kesmeyin, kıtır olsun diye... Kellim, kellim, lâ yenfâ!.." derdi.

En evvel güldüğümüz, sonra tattığımız bu sabah kahvaltılarından daha sonra da uzun uzun bahsederdik. Bütün istibdat

devirlerinde olduğu gibi, herkes sözlerinin hatıra getirebileceği mânaların tehlikesinden çekindiği o vehimli günler ve gecelerde yemekler hazır bir bahis mevzuuydu. Fakat mutfak daha apartmanların her şeyi aynı katın seviyesinde tutarak birleştiriveren lâubaliliğine girmemiş ve evin bir nevi müstemlekesine benzeyen uzak selâmlıkta ahçılara terk edilmiş bir yerdi. Bundan dolayı o zamanların hanımları ve beyleri arasında yemekle doğrudan doğruya meşgul olanları pek azdı.

Deli enîştemizin Çamlıca'daki köşkünün hemen bütün alt katı ise bir nevi tel kafesli ve gösterişli mutfağa dönmüştü. Burada, enîştemizin vehminden, ikide bir kalaylattırılan ve onun bütün seyahatlerinde kendisinden ayrılmayan sürülerle irili ufaklı sahanlar sıra sıra dizilir ve parıl parıl parıldardı. Enîştemizin arada bir tutan yemek pişirmek meraklarına ne ahçıbaşı, ne ahçı çırağı, ne de içeriden yardım eden hizmetçiler yetişemezlerdi. Ayrıca gündelikle tutulan ve hatırları pek ziyade sayılan ustalar, tâ uzaklardan gelip kendilerine mahsus meharetle yapmasını bildikleri şeyleri pişiren eski emektarlardan başka çok kere enîştemizin kendisi de, bu azminde sebat edeceği yüzünden okunarak, kollarını sıvar, önüne (o zamanlar belki bir kendisinde bulunan) beyaz, alafranga bir ahçı önlüğü takar ve yemek pişirmeye koyulurdu.

Teknede açılan bir hamur ona başarılan bir iş neşesi verir; ateşte, tavada kızaran ciğer, balık, patlıcan veya kabak ona bir musiki gibi gelir ve o, ateşte ağdalaşan aştan arada bir, parmağıyla, kaşığın ucuyla tadarak, yemeğin kıvamına geldiğini duydukça sevinir ve bunu ehemmiyetle haber verirdi. Bu zamanlarda, enîştemizin yüzü, dişleri, kumral sakalı, parlak gözleri ve elinde tuttuğu kepçe veya kaşık, hep birlikte, aynı cilâlanmış neşede, raflarda dizili kalaylanmış sahanlar gibi parıldardı. O, bu zamanlarda, kendini hayatının mühim bir ânında ve yapmakta bulunduğu bir iyilik üzerinde duyardı. Sanki, dilinden düşürmediği bir tâbirle, "fisebilillâh" bütün beşeriyet için yemek pişiriyor gibiydi. Onu belki irsî birtakım saikler fırınların önüne, ateş kenarına, ocak başına çekiyor ve onun asıl dehâsı yemek pişirmek ve yanındakilere yedirmekte görünüyordu. O belki ahçı olmak için yaratılmıştı.

Deli enişte mizi için yemek, tabiat, cemiyet, medeniyet ve ulûhiyetle rabıtaları olan nazik ve şümullü bir meseleydi. Hiç şüphesiz, o, sevdiğimiz yemeklerin tadında vücudunun açlığını gidermek zevkinden fazla bir inhimâk ile, âdeta içtimaî ve felsefî bir meyille hayatın ve hâlikin iyiliğine dayanışın verdiği bir emniyet duyuyordu. O, yemekleri, bizim hayatı daha iyi anlatan ve duyuran filozofları ve şairleri sevdiğimiz tarzda seviyordu. Onları tadarken âdeta niçin doğmuş olduğunu ve yaşadığını anlıyor gibi oluyordu. Bizim mevsimlerden aldığımız hisleri o yemeklerden duyuyordu. Geçen bu mevsimleri, bütün renkleri, kokuları, çiçeklerinden ziyade, yenecek sebzeleri ve meyvelerinden seçebilirdi. Yazın sıcak nefesleri nasıl başımıza vurursa baharatlı bir yemeğin tadı da onun gönlünü böyle manevî bir tatla yakardı. İçli bir sonbahardan savrulan kokular nasıl bizi ruhumuzun en derin duygularına eriştirirse o da bazı yemeklerin kokularında hayatın derinliğini öyle duyardı. Bazı yemeklerde sevdiklerinin huylarını hatırlar, âilesinin sevgilerini bulur, masum kızının körpe bakışlarını ve kendisine itimadını sezerdi. İyi pişirilmiş bir yemekte insan zekâsının marifetini ve karnının doyuşunda hayatın iyiliğini duyardı. Yemek, böylece, onun hayat ve ahlâk telâkkilerinin kökünde yer alan bir mefhumdu. Onca, öyle, yemek deyip de geçmemeliydi. Bu, hakikaten bütün bir medeniyet demekti. İklimler yetiştirdikleri yenecek şeyler, sebzeler ve meyvelerle tartılabilir. Irklar, memleketler ve milletlerin marifetleri ve hususiyetleri ya tabiat, ya mutfaklarından çıkan bir iki mahsulle hulâsa edilebilir ve bunların nefaseti ile ölçülebilirdi. Bunlar aldatmayan miyarlardı. Her milletin evvelâ elinin altında bulduğu için kolayca topladığı, hemen kendine mahsus, avları, etleri, balıkları, sebzeleri, meyveleri ve mahsulleri bulunur. Her milletin kendine mahsus, hazırlamasını, pişirmesini ve tatmasını daha iyi bildiği, kendi havasının toprağının ve suyunun mahsulü olan yemekler vardır. Bir vatan yâd edilirken vücudumuza hayatın tadı gibi sinmiş olan bu şeyler beraber hatırlanır.

Bu kadar nefis mahsulleri olan bir memlekette ahçılık elbette terakki edecekti ve etmişti de! Türk sofrası yemeklerinin, Fransız ve Çin'inkilerle birlikte, dünyanın en iyi ve üstünleri ol-

duğu malûm ve meşhurdu. İstanbul medeniyeti yemekte öyle bir kemale ermişti ki bunu ancak mütehassısları iyice anlayabilirdi. Her pişirilen şeyin icabatını bilen ve takdir eden bu tiryakiler başka sahalarda da medeniyetin meydana gelmesine lâzım olan "ehlihibre" sınıfını teşkil ediyorlardı. Her konağın, her evin mutfağında tecrübe üzerine müstenit bir âlâ aşçılık mektebi kurulmuş oluyor, eski mutaassıp, çetin ve müşkülpesent ahçıların yanlarında istidatlı çıraklar yetişiyordu. Nasıl ki hiçbir medeniyetin devamı da böylece bir yandan yetişen çömezsiz olamazdı. Bütün memleket muhtelif yerlerde yetişen mahsulleri ve tâ uzaklardan getirilen malzemeleriyle mutfağın içine girerek burada bir hamur oluyor ve Türk sofralarında yenilen şeylerin lezzetini temin ediyordu.

Deli enîştemiz böyle yemeklerden bahsetmeğe başlayınca kutsî bir mevzua girmiş gibi talâkatının kadri çoğalırdı. Zira daima böyle, en sathî sandığınız bir adamın pek çok sevdiği bir şey vardır ki o, bunun mütehassısıdır. Bu mevzuuna dönünce o sathî adam hemen derin ve yüksek bir kültür seviyesine çıkar. Daima birtakım vecizeler zikreden enîştemiz yemeğe dair de böyle şeyler söyler, hele ikide bir "Can boğazdan gelir, ben bunu bilirim!" derdi. Dünyanın en büyük kanunu nefsini müdafaa ve muhafaza etmek için karnını doyurmaktı. Onun için havada kuşlar, toprakta hayvanlar ve suda balıklar, hulâsa dünya yüzünde bütün mahlûklar birbirlerini yiyorlardı. Ve biz onların bu üç cinsinden de bir haylisini yiyorduk. Bu, önüne geçilmez bir "kanun-ı tabiat"tı. Enîştemiz "Ya, evlâdım, işte böyle! Ne yaparsın?" derdi. Yemek kadar iyi bir şey olamazdı. İnsan acıkınca, bazı yarım baş ağrıları duyar, "Acaba hastalanıyor muyum?" diye düşünürdü. Halbuki karnını doyurunca insanın bu ağrıları geçer, âsabı yerine gelir, sıhhati düzelirdi. Bunun gibi, izanı ve muhakemesi de yoluna girerdi. Her kimin, hattâ en zengin ve en yüksek bir mevkide bulunan bir adamla bile bir işi olsa, onunla velev muvakkat olsun, duyduğu açlığını gidermiş olduğuna emin olduktan sonra görüşmek evlâydı. Zira insanlar tok karnına daha muhakemeli, izanlı, şuurlu, insaflı, müsamahalı, merhametli, hulâsa, daha iyi insan olurlardı.

Asıl büyük ihtiraslılar sevdikleri şeyler için hiçbir vakit gı-

na duymazlar. Sarhoşlar daima içmek diler ve sızmış oldukları bir gecenin sabahında gözlerini açar açmaz yine içmek isterler. Kahramanlar daima yenmek ve düşmanlarını yendikten sonra da yine yenecek düşman bulmak isterler. Kumarbazlar, gözlerinden uykular sızsa ve keselerinde bir para kalmamış olsa da, yine oynamak isterler. Eniştemizin belki asıl ihtirası yemekti. O her zaman buna hazır ve gûya açtı.

Her sabah ilk işi o günkü yemek listesini tanzim etmekti. Bu liste mevsime, keyfine, iştihasına, tesadüfe, gelen hediyelere, dükkâncıların ve satıcıların yolladıklarına ve tekliflerine, gelecek misafirlerin mevkiine, adedine, sevdikleri şeylerin bilinmesine vesair birçok ince sebeplere uyardı.

O zamanlar onun bizi pek çok güldüren bir âdeti de kayınbiraderi olan babamı yahut annelerimizi yemeğe davet edince mektubunun içine ilâve ettiği dar ve uzun bir kâğıt göndermesiydi. Bunun üstünde, güzel yazısıyla şu başlık okunurdu: "Yemek listesi" ve biz gülerdik. Zira tıpkı bir lokantanınki gibi bu listede çorba, balık, et, salata, sebze, hamur, zeytinyağlı, makarna veya pilâv, tatlı veya meyve olarak mutlaka ayrı ayrı ikişer, üçer isim sıralanırdı. Hele bir ramazanda ısrarlı bir iftar davetiyesi alınca güle güle saymıştık. Galiba küçük küçük mızıkçılıkların şişirdiği listede tam otuz üç türlü yemek ismi vardı!

Şimdi, bütün bunları hatırlayarak, muhakkak ona böyle bir liste, alt alta sıralanan isimleriyle, birer mısra ve bütünü de bir şiir olarak tesir ederdi diyorum. Şiirler için eskiden beri âdet olduğu üzre o da bunların her mısraını, yani her bir ismi bize bol bol tefsir ederdi. Eniştemizin rahatça bir ağız tadıyla yemek yemek için sofrasına oturmuşken, yine doymak bilmeyen bir açgözlülük ve bir hırsla, acele acele, etrafından nasıl bir sabırsız istekle tuz, tarçın, biber, turp, limon, hardal, zeytinyağı, sirke, mayonez, tarator, salata, salatalık, turşu, peynir vesaire isteye isteye yediği her tabak etrafında bir bütün yemek listesi dolduracak şeyler arayarak ve bu isteklerini tatmin ede ede, iştiha ve faaliyetle yemek yemesi de ve bu esnada, hattâ sonra da, bu yediklerinden âdeta şefkat ve rikkatle bahsetmesi de görülecek şeydi.

Eski zamanın o her pişirilen şeyin asıl lezzetine ermesi için kullanılan her çeşit malzemenin en halis ve nefis cinsten olması-

na itina edilen, yavaş yavaş hazırlanan ve uzun süren yemeklerinden biri başlardı. Hiçbir yabancının bize haricin seslerini duyurmadığı, yalnız ve biz bize kaldığımız günlerde, enişte mizin bütün sözleri yediğimiz şeylerin methine dair bir kaside olurdu. O daha, besmele çekerek sofraya otururken, tabağındaki "nân-ı aziz" dediği beyaz, sıcak ve mis kokulu ekmeği öpüp başına koyar ve onda rahmanî bir şefkat duyardı. Çorba gelince terbiyeli bir çorbanın nasıl bereketli olduğunu ve orta halli evlerde nasıl gönülleri ısıttığını anlatırdı. "Sen bir manavcı çorbası ne demektir bilir misin?" derdi, "Hele ona bir sor da bak, sana anlatsın!" Sofraya bir de balık tabağı gelince hatırına da birden kırk bir macera gelirdi. Kaç defa bu balıktan kendisi de tutmuştu. Sarıyer'de otururlarken kaç gece karanlıkta, lüfere çıkmış ve bir gecede, bazan, otuz tane lüfer tutmuştu. Adada kaldıkları zaman da, kaç sabah şafağın taze saatlerinde barbunya avlamıştı. Denizden daha neler çıkardı! Meselâ midyenin dolmasına doyum olur muydu? Bazı yemekleri görür görmez onun mutlaka tekrar ettiği dil persengleri vardı. Meselâ köfte sahanı gelse "Seni gidi köftehor seni!" demek âdetiydi. Kızarmış bıldırcınların güvez eti, bir lokmalık göğüslerinin ince tadı kendisine Ayastefanos'ta oturdukları sene Halkalı civarında bıldırcın avına dadandığı zamanları hatırlatırdı. Bazı biberlerin acılığında talihin yakıcı tadını yahut aşkın yaman alevini duyardı. Bir hardalın kat kat hararetini kanını ısıtan bir şefkat gibi anlardı. Yazın buzlu suyun nimeti ona dinî bir inşirah sunardı. Yanan çöl ortasında Allahın rahmeti belki en çok soğuk bir suda tadılabilecekti. İstanbul'un bütün güzel sularını birbirinden ayırt etmesini bilirdi. Bir parça beyaz peynir üstüne kırılmış bir yumurtada bir çocuğun saffetini, iptidailik ve başlangıcın temiz ve yeni kokusunu duyar, bir parça çilek, frenküzümü, vişne reçelinde hanımların pembe, kırmızı ve güvez feraceleriyle hotozlarının narinliğini, inceliğini, edalarını tadardı. Reçel, evlerde, evcimen hanımların ellerinde kıvamına eren bir bal değil midir? Sebzeler ve meyvelerden bahsederken taze sulanmış bir bahçe kokusu duyulur gibi olurdu. Bunlar ancak böyle mutedil iklimlerde bu ince lezzetlere ererler. Bu yemeklerin bazılarının ne kadar makbul oldukları "Hünkâr beğendi", "İmam bayıldı", "Vezir parmağı" gibi isimle-

rinden belli değil miydi? Sebzelerin yumuşaklılığında dünyanın iyiliği ve tabiatın şefkati duyulmaz mıydı? O, enginarın ağızda tereyağı gibi eriyen tadında bir bekâret ve bu enginar üstüne içilen suyun tadında genç bir vücudun tatlı serinliğini duymasını bilirdi. Bir körpe salata bütün bir baharın bir damlası, tazeliğinin ağza giren bir parçası değil miydi? O, beğendiği yemeklerin lezzetinde gönlünü derinleştiren ve ruhunu bayıltan bir sevgiyi tatmasını bilirdi. Peynir gelince tanıdığımız bir "Fahim Bey budalası alafranga peynir yiyeceğim diye kokmuş peynirleri yiye dursun, oh, biz, işte, birbirinden âlâ lor peyniri, kirlihanım peyniri, tulum peyniri gibi halis yerli, lezzetli peynirlerimizi yiyoruz!" derdi. Meyveler gelince bunların, kullarına Allahın birer inayeti olduğunu söylerdi. Her meyve tabiatın ebedî gençliğinin bir sene açan feyzi değil miydi? O, meyvelerin tadında yarınki Cennetin rahmanî kokularını duymasını bilirdi. Arabistan'da, hurma, tadıyla, lezzetiyle, gıdasıyla, suyuyla, Allahın Araplara bir lûtfuydu. Eniştemiz, mücevheratını ışığa doğru tutup gösteren bir kuyumcu gibi, bir salkım üzümü eline alıp kaldırarak, yüzünün, gözlerinin aydınlanan büyük bir hazzı içinde "Şuna bir bakınız!" diye gösterir, onu bir çiçeğe benzetirdi.

Bütün memleket, yemeklerinin muhtelif unsurlarıyla, bir sofra etrafında toplanmış olmuyor muydu? Filhakika meselâ uskumru dolması denir denmez, bunu emsalsiz bir surette yapmasını bilen Ermeniler hatıra gelir, Çerkez tavuğu, Tatar böreği, Arnavut peyniri demez miyiz? Şam baklavası, Bağdat tatlısı bize hep birer vatan parçasını hatırlatmaz mı?

Çamlıca'daki eniştemiz, Cenabı Hakkın gerek balık, gerek sebze, gerek meyve, gerek su bolluğu ve lezzetleri yüzünden İstanbullu kullarına ihsanının derecesi rikkatine dokunduğunu söylerdi. Seyahatlerinde bunların bazılarının kokusuz, tatsız kalmış benzerlerini kâh bulup, kâh hiç bulamadığı bu şeyleri hep birden ibzal ile bulan İstanbul halkı kendilerini dünyanın bahtiyar kulları saymalıydılar. Filhakika buranın toprağı ve havası sebzelerle meyvelere ve suları balıklara başka yerlerin erişemedikleri ince tatlar verir. İstanbul'un birçok mahalleleri emsalsiz bir surette yetiştirdiği ve imal ettiği şeylerle ya tabiî, ya mamûl birçok yiyeceklerinin nefasetiyle meşhur değil midir?

Enişte mizbunların bir listesini ezber bilir ve en sağlam malûmatı olarak, bunları, bizi güldüren bir nevi ders veya şiir okuma veya oyun edasıyla, içinin hazzını söyleyen bakışlarla, ezberden arka arkaya sayar, sıralardı:

Yedikule'nin marulu, Langa'nın salatalığı, Bayrampaşa'nın enginarı, Çukurçeşme'nin turşusu, Vefa'nın bozası, Eyüp'ün kebabı, yine Eyüp'ün kaymağı, Karaköy'ün poğaçası, Çengelköy'ün ayvası, şeftalisi, vişnesi, Arnavutköy'ün çileği, yine Arnavutköy'ün midyesi, Göksu'nun mısırı, Kanlıca'nın, Evliya Çelebi'nin bile methettiği yoğurdu, Çubuklu'nun suyu, Beykoz'un paçası, yine Beykoz'un gözlemesi, yine Beykoz'un Sırmakeş ve Karakulak suları, Kavak'ın inciri, Büyükada'nın barbunyası, yine Büyükada'nın ıstakozu, Alemdağı'nın Taşdelen suyu!

Bunlara meşhur dükkânların mamulâtını da ilâve etmek lâzımdı: Recep'in muhallebisi, Hacı Bekir'in rahat lokumu ve akidesi, Hasanpaşa fırınının simidi!

İşte, enişte mizhem bunları, hem de daha benim şimdi unutmuş olduklarımı, saydıkça gururundan neşesi kabarır ve memleketinin bu zengin mahsullerini sayarken çok kere sesi ve bazan da gözleri yaşarırdı!

IX

Çamlıca'da Günler ve Geceler

Çamlıca'nın güzel mevsimleri, gittikçe yaklaşan bir musiki gibi gelen ilkbaharı ile, gittikçe uzaklaşan bir çalgı gibi geçen sonbaharıdır. İlkbahar, Çamlıca'da, bir sabah, daha az serin ve daha ziyade ince bir havada ruhun daha çok sezdiği bir gençlikle ve ötmeyi meşk eden bir kuşun çıkardığı bir iki ses damlasıyla başlar. Ve sular, yavaş yavaş dönerek, evvelce çekildikleri bir sahili her yanından nasıl kaplarsa, emin bir kuvvetle taşan bahar da yerleri, ağaçları, gözleri ve gönülleri öylece kaplar.

Sabahları, daha başım yastıkta, uykunun son saniyeleri içinden bahçedeki kuşların cıvıltılarını duymaya başladığım uyanış anlarında yalnız içimde çocukluğumun bir çiçek gibi açmış neşesini değil, fakat yatağımın etrafındaki köşkü, onun etrafındaki bahçeyi ve onun etrafındaki Çamlıca'yı, o gün verecekleri tekmil lezzetlerinin salkımlarıyla, hazır duyardım. bu mavi gökleri dolduran lezzetler gönüllerimize dolacaktı: çiçekler güzel kokularını; kuşlarla böcekler hayatın kaynaşmasından çıkıyor gibi duyulan parıltılı seslerini; ışıklar her yandan taşan renklerini; geniş rüzgârlar dalgalarını yahut durgun havalar sükûtlarını; ve bildiğimiz ezelî manzaralar şiirlerini hep birden sunarak bizi Çamlıca gününe davet ediyorlardı. Bahçeye çıktığımız, hattâ, açık pencereden sarktığımız zaman, Çamlıca'nın kokuları, kuşların cıvıltıları ve böceklerin sesleri, güneşin ışığı ve tabiatın sükûtu ile bu hisli hava o kadar dol-

muş olurdu ki bu şiiri tadarken beş hissimin her biriyle ayrı bir haz duyardım.

Hele, bahçede çiçek kokuları o kadar canlıydı ki bunlar, hoşumuza gitmek için, iki ayak üstünde salta durarak, gözlerimizin içine bakan küçük köpekler gibi, muhabbetimizi gıcıklardı. Ve onlara acıyarak, nafile, yorulmasınlar diye "Artık kâfi! Yetişir! Rahatınıza bakın!" diyeceğimiz gelirdi.

Hanımlar, bu sabah saatlerinde, gezinmeği pek severler, kahvaltıdan sonra, hemen yeldirmelerini veya maşlahlarını giyerler, tül başörtülerini örterlerdi ve kırlarda gezinmeğe giderdik. Dolaştığımız yerler manevî hazların maddileşmiş şekillerine benzerdi. Sabah taze bir fincan süt gibidir. Bir çocuk gibi oynar ve bir bayram gibi başlar. Hava geceden yeni çıkmış olduğundan serin ve uykudan henüz ayrılmış olduğundan dinlenmiştir. Ortalık gecenin şebnemleriyle daha biraz ıslak ve parlaktır. Öğleye doğru madenileşen ve altın gibi parıldayan sıcak, daha, hafif rüzgârlarla aralıklı ve yumuşak bir maviliktir. Geçenlerin tecrübelerle yıpranmamış bir saffet içindeki yüzlerinde daha yorgunluk duyulmaz ve gönüllerinde bezginlik varsa da belli olmaz. Akşamın tatlı fakat biraz ağırbaşlı saatleri daha pek uzaktadır. Ve biz, çocuklar da, öğle sıcaklarına tutulmadan evvel, hanımlarla birlikte kırlarda gezinmek zevkine doymaz ve kolay kolay dönmeye razı olmazdık.

Her tarafta, yükselen otların kenarlarında, kırların en tenha ve göze görünmez noktalarında, başlı başına tam bir güzellikle açılmış, belki renkleri biraz soluk kır çiçekleri vardır. Birçok ağaçlar da çiçek açar. Öyle ki en açık, güneşli veya en rüzgârlı havada bile, birçok incecik kokulardan hasıl olan kendine mahsus nefis bir Çamlıca kokusu duyulur. Bu, kekik, ıtır, lâvanta, nane, merzengûş, karabaş, kırmenekşesi, yabanî gül renginde ve o büyüklükte açan pembe ve beyaz lâden ve daha sair isimlerini bilmediğimiz kır çiçeklerinden; çam, ıhlamur ve beyaz çiçekli akasya gibi ağaçlardan gelip birleşen bir temizlik ve tazelik kokusudur ki hemen her yandan tabiatın buhurdanlarından tütüyor gibi duyulur, insanın her nefes alışına bir haz verir ve içilen kutsî bir şerbet gibi, tâ ruha dolar.

Böylece, çimenlerin kabardığı, ağaçların taştığı, havanın san-

ki tatlı bir haber taşıdığı ve zamanın gûya geçmez bir hale, yani ebediyete vardığı mutlu bir iklime girer ve onun içinde yüzerdik. Çamlıkta, korulukta dolaşır, oynar, dizlerimize kadar otlar içine dalardık. Kestanelikte ağaçlardan düşen yapraklar üstünde koşar, yerlerden kestane toplardık. Ve ağaçlardan dökülen ıhlamur kokularını gûya bir fincandan içiyormuş gibi duyardık.

Her yer ve her şey, güzellikle parıldar, bütün tabiat da, tattığımız lezzetten olacak, yavaşça titrer gibi görünürdü. Şeytanarabalarının ve tavşanbıyıklarının ancak kendi duydukları küçük esintilerle, hafif hafif, sanki lezzet ürperişleriyle titreştikleri, toprağı kaplayan bütün otların hem güneşten kendilerine yağan ışıklarla, hem de aralarında yaşayan böceklerden taşan seslerle âdeta canlı oldukları sezilirdi.

Bu sabah saatlerinde böcekler bile daha hamarat ve daha neşeli öterlerdi. Ve biz ağustosböceklerinin ne dediklerini sarahatle anlardık. Büyükler bunu duymasalar ve gülerek inkâr etseler de, biz onların söylediklerini sanki duymuyor muyduk? Ağustosböcekleri, hep bir ağızdan, ayni sözleri tekrar ederlerdi: "Karıncacık – buruncacık – bana kaba-etli dedi, – dedi, dedi, – dedi, dedi!.." Çamlıca'nın âsude zamanları bu seslerle dolardı. Ağustosböcekleri, bu parıltılı altın sesleriyle, geçen bu nazlı saatleri gûya örer, işler ve onları hâfızalara, ruhlara iliştirir, dikerdi. Öyle ki biz bu yaşadığımızı sonu gelmeyecek zamanlar sanırdık. Gözleri kamaştıran güneş aydınlığında bu sesler küçük kubbelerinin bitmez tükenmez teselsülünü açar ve parıldatırdı. Çamlıca, lezzetten baygın bu günlerinde, bu görünmez böceklerin ve kuşların dinmeyen sesleriyle, şüphesiz bütün tabiatı dile getiriyordu. Yeryüzündeki mahlûk cinsleri birbirlerine kardeş olmadığından bizim duygularımızdan habersiz böcekler sırf kendi ömürlerini sürerek çıkardıkları seslerle hayat ilâhisini, sanki bir tente gibi, yerden göğe geriyorlardı.

Bazan uzakta bir horoz öterdi. Ve, sanki zaman taşıdığı hâtıraların çokluğundan yırtılıyormuş gibi, bu bir tutamlık seste gûya günler ve geceleriyle bütün Çamlıca ve tekmil tatlarıyla bütün mevsim süzülür, halin içine sığamayan bu içli ses, geçmiş zamanlarımızı tarayarak ve içimizden kayarak, gözlerimizden akan bir damla yaş gibi, yine boşluğun içine akardı.

Bazan da uzakta genç bir ses, içindeki lezzetlerle dolmuş bu zaman içinden taşar gibi, dalgın bir şarkıyla hayata ve sevgilisine aşkını söylerdi. Ve bu ses, ifade ettiği mânaların fevkinde, öyle derin bir daussılayla duyulurdu ki onu hâlâ kendi kalbimin hisleri arasında işittiğim oluyor.

Fakat Çamlıca saatlerini dokuyan bütün bu muhtelif seslerde daha nice kuşların da payları vardı. Sabahları cıvıldaşan serçeler, saka kuşları; çalılıklardan duyulan karatavuklar; öten, konan, kalkan ve yine öten çayırkuşları; arıkuşları; sarıasmalar; fluryalar, daha, isimlerini bilmediğimiz nice küçük kuşlar; ve geceleri tabiatın coşmuş hânendelerine benzeyen büyük, berrak ve billûr sesli bülbüller; ve yine geceleri bazan bir damlacık sesi son derece içlenmiş tabiatın gönlünde toplanarak gecenin içine damlayan bir hıçkırık gibi duyulan bir kuş: ishak!

Önünde gûya bütün renkler serilen, şehrin ve çiçeklerin yakın ve uzak renk renk benekleri seyredilen ve her şeyin kendi rengine gûya gönlünün şiiri gibi söylettiği sezilen Çamlıca'da bu renklerden ikisi gözlere daha ziyade çarpardı: Göğün ve denizin gözleri ve ruhu alabildiğine çeken mavilikleri, bir de, tabiatın kabaran bir zümrüt denizi gibi her taraftan taşan yeşillikleri! Zira tabiatı hep yeşil görmek âdetimizdir. Halbuki, dikkat etsek, onun muhtelif yeşilleri arasında da, sair bütün renklerin kendi aralarında olduğu kadar farklar vardır.

Gelincikler, ötede beride, küçücük kırmızı şemsiyelerini açarlar ve –etrafındaki bütün renkleri silen kan rengi o kadar kuvvetlidir ki– bunlar, birleşen birer alev damlası gibi, sarımtırak bir tarlayı uzaktan kıpkızıl gösterir, kana boyarlardı.

Kır çiçeklerinden birinin uçuk, soluk, eflâtun rengi rikkatime dokunurdu: onu esvaplarının iptidailiğini bilmekle beraber, talihine rağmen, gönlünün iyiliğiyle avunan ve beşerî bir uysallıkla, umumî neşeye iştirâkten yine haz alan Arap bacımız Ferâhıdil kalfaya benzetirdim. Herkese bu çiçeğin ismini sorardım. Fakat bunu bilen ve bana öğreten kimse olmadı.

Resimlerini yaptıkları, tarihî vakalara birtakım heybetli taçlar giydirir gibi, mutlaka yüksek göklerin azametli bulut kafilelerini katan eski zaman ressamları tarafından resmedilmişe benzeyen şatafatlı bulutlar yükselir, atılmış taze pamuklarını

boy boy açarak kat kat göklere serer ve kafile kafile durur veya geçerdi. Işıklar da onların kıvrımlarına ayrı ayrı konarak kendilerini tılsımlı parıltılarla aydınlatırdı. O senelerin bulutlarını bir türlü unutamıyorum!

Havadan geçen hafif rüzgârlar sanki ağaçları, evleri ve insanları sadece okşamak için gibi gelirdi. Çamlıca'nın kendisine mahsus, geniş havaların uğultusu içinde, yüksek ve belki hiç bozulmamış bir sessizliği vardır. Bu sükût o kadar mükemmeldir ki duyulan ağustosböceklerinin sesleri bütün dünyayı doldurur gibi gelir. Ve bu sükût böcek sesleriyle bozulmaz da sanki ancak parıldar. Bütün bu uğultular bir sükût mayası içine avlanmış ve orada eritilmiş gibidir. İnsan bu sessizliğe erdikçe iyileştiğini ve yükseldiğini duyar. Eski zaman gönüllerinin hudutsuz ferahlığı kendisini sarar. Bütün teferruatıyla, kırılacak gibi ince ve kıymetli görülen uzak şehrin dağınık güzelliklerinden hiçbir ses çıkmaz. Bir nevi ebediyet sükûtu açılır, yayılır ve bazan da bizim için bir şefkat ve merhamet duyuyor sanılır. Tekmil bu manzaranın sustuğu duyulur. Bu, büyük bir sükûttur!

Hanımlar her zaman hamarat, akşam saatlerinde yine hazırlanırlardı. Ve tekrar kırlarda gezinmeğe giderdik. Âdetlerini ve huylarını bildiğimiz köşklerin bahçe duvarları önlerinden geçerdik. Bazan bu eski zaman duvarlarının ortalarında tahtadan, babayani kapılar açılırdı. Ah! Yeşil, vişneçürüğü veya aşı boyası renklerine çalan ve ne kadar şefkatlere açılmak istidadını gösteren ne iyi kalpli kapılar! Bu eski zaman duvarlarının ardında güzel, kibar, mûtena ağaçlar vardı. Ah! En hafif rüzgârlarla, çarçabuk teessür duyan gönlümüzün tekmil hisleriyle ürperdiği gibi, bütün yapraklarıyla birden titreşen ne hisli ağaçlar!

Gûya tâ yaradılışlarından beri el değmemiş hissini veren rahat yerlerde gezerdik. Bu ebediyet çerçevesi içinde, mütevekkil, sakin ve yavaş ömürlerini süren iyi huylu insanlar görürdük. Bu saatlerde köşklerin, bahçelerin ve uzak manzaraların üstünde büyük bir şiir billûrlaşır ve sonra erirdi. Hanımların gözlerinde, yüzlerinde bu ezelî oluşlara uygun ve memnun bir güzellik, beşerî bir saadet gibi parıldardı. Zira belki bütün bu güzellikler öyle bir tarzda toplanıyordu ki kalplere ezelî bir saadet vado-

lunmuş gibi oluyor ve her şey sessizlik içinde gûya büyük bir vaidin yerine getirilmesini bekliyordu.

Tecrübeleri bütün hislerini olgunlaştırmış gibi, akşamlar, derinleşen duyguların vakarlı ve içli lisanıyla konuşmaya başlardı. Fakat akşam kuşlar ve uğultular, birer birer susar, ağaçlar ve korular susardı ve tabiatın sessizliği ruhlara sinerek insanları sustururdu.

Çamlıca'dan bakınca şeffaf bir hava içinde, mavi göğün altında ve mavi denizin kenarında uzanmış İstanbul'un görünüşü cidden ihtişamlıdır. İstanbul'a ancak bu yükseklikten bakılınca bütün vücudu birden gözlerimizin önüne serilir. Bir böyle manzara bize ilk insan gözlerinin kâinatı nasıl canlandırmış ve nasıl ilâhlaştırmış olduğunu anlatır. Buradan tarihin İstanbul güzelliğine verdiği kıymetin sebepleri gözle görülür. Aynı zamanda uzaktan hülyası tüten bir şehirle, mavi ve durgun suların parıltısıyla, muayyen bir tabiatın insan ruhuna nasıl hususî bir tesir yaparak onu kendine göre aşıladığı duyulur.

Denizden seyrettiğimiz İstanbul tepelerindeki mahalleler bizim için bir ufuk teşkil ederken, buradan, bildiğimiz manzaraların arkalarındaki düz ve boş sahaları da seçerek şehrin uzaklar içinden nasıl çıkıp geldiğini de görürüz. Buradan, en evvel, sakin ağaçlar arasında Üsküdar evleri belirir, sonra, daha aşağıda, ortada, koyu mavi sularıyla, Boğaziçi, bir firuze gibi, madenî bir cilâ ile parıldar ve tâ karşıda uzaklıkların düzleşmiş görünen genişliklerinde, İstanbul, artık yalnız sahillerden görünen ve çepçevre tepelerde biten şehir değildir. Her zaman teferruatını görmeğe alıştığımız bu azametli manzaranın bütünlüğünü tekmil ihtişamıyla birden görürüz. Teker teker ufalmış camileri, incelmiş minareleri, küçülmüş büyük binalarıyla, bütün şehir önümüzde yatar. Marmara'nın genişlediği noktada, dünyanın en güzel yerlerinden biri olan Sarayburnu, suyun kenarında, ağaçlarının, kubbelerinin, kulesinin ve damlarının altında toplanır. Sağ tarafta sahilleri sık evlerle örtülü ve sırtları hemen boş, Boğaziçi'nin bir kısmı, Yıldız ve Kuruçeşme'nin yeşil korularıyla, yukarı doğru süzülür, daha ileride ayrı ayrı göller halinde gözükür. Solda, İstanbul, daralıp inceleşerek, Florya'ya doğu uzar, ve tâ uzaklarda bir maviliğe döner. Bomboş ve mas-

mavi Marmara'nın bir kenarında koyu renkli adalar, rahata yatmış vücutlar gibi görülür ve yine solda, daha yakında, ölüm diyarının hududunu teşkil eden Karacaahmet mezarlığının sanki yürürken duraklamış yüksek servileri görünür. Bazan tunçtan heykellere dönen, bazan içlerine düşen bir teessürle birden bir ürperme geçiren bu serviler, bence, yan yana, gûya cenaze merasimine gelen ve hırkalarına sarınarak sükût eden uzun boylu, yüksek sikkeli Mevlevi dervişlerin kafilesine benzerdi ve serviliğin kenarlarında, teker teker biraz ayrılan ağaçları da sürüden uzaklaşarak gûya birtakım şahsî fikirlere doğru yol alan birer dervişe benzetirdim. Bu hafif uzaklaşma gözlerimde birer felsefî ayrılış mânası alırdı.

Böylece, biz ona Çamlıca tepesinden bakınca, eteklerinde mavi denizin dinlendiği ve üstünde sessizliğin tüttüğü İstanbul, asırlardan beri değişmemiş görünen tarihî bir büyüklük içinde itikâfa çekilmiş gibi, esatirî ve baş döndürücü, gönül kamaştırıcı bir güzellikle karşımızda yatardı ve biz ondan, heybetli bir his alırdık. Her şey mütevekkil ve talihine razı görünürdü. Bir güzellik ve his çağlayanı seyrediyormuşuz gibi onun derin ve sırlı mevcudiyetinden yükselmesini tabiî bulduğumuz uğultuyu biz ancak uzaklığımızdan dolayı duymadığımızı zanneder ve gûya coşan bir musikinin sükûtunu dinlerdik. Gönlümüzü sanki bir tarih ve kısası enbiya ruhunun biraz eskimiş ve tozlanmış, kıymetli ve gûya ebedi ışığı sarardı. Bu, her şeyi o kadar emsalsiz bir halâvet içinde birleştiren bir ışık oluyordu ki gördüğümüz bu havanın, bu renklerin, bu varlıkların ruhumuzda kökleri varmış gibi onların sanki içimizde de yaşadıklarını duyardık.

Bu nurlu hava içinde bütün bu manzaralar mineler üstüne hâkkolunmuş resimler gibi kıymetli ve cilâlı renkleriyle parıldardı. Ve yine bu manzara, sanki maddî olarak görülmüyor da, ancak havanın içine aksetmiş manevî bir şekline bakılıyormuş kadar esirî, şeffaf ve uçucu bir nur içinde âdeta yüzerdi. İstanbul, böylece, dürbünün tersiyle seyrettiğimiz yerlerin uzaklığına, dahası, hâtıralarımızla yâd ettiğimiz zamanların maneviliğine bürünür ve kemiksiz, yumuşak, emellerimiz ve hülyalarımızla yapılmış, bize ömrümüz boyunca vadolunmuş bir saadet

şehri lezzetiyle uzanırdı. Onda sevdiğimiz bir yüzün ruhumuzla taziz ettiğimiz güzelliklerini geçerdik.

Akşam saatlerinde, uzaktan, gittikçe inceleşen ve manevileşen bir maviliğe büründüğü görülen İstanbul, güller gibi solar ve güvercinlerin boyunlarındaki iç içe değişen yaldızlı renklere dalardı. Bu mavi tüllere bürünen sisli renkler ve bunların içine gömüldükleri sükût, ikisi de aynı bir şeye döner, bir musikiye benzerdi. İstanbul'un tam üstüne isabet eden gök parçası mavi renklerini büyük bir hassaslıkla ve gûya hususî bir alâkayla koyulaştırarak onu kucaklamak ister gibi kendine çeker; gök, böylece, bir müddet yerden kaldırır gibi olduğu şehri içine alır, bir an kökleri yerden kesilmiş gibi görünen İstanbul toprağın üstünden ziyade göklerin içinde görünür ve orada, havada, yavaşça erimeye koyulurdu. Gittikçe gümüşîleşen, morlaşan bu mavi renkler büsbütün bir şiir ve hülya diline döndükleri zaman, bütün ufuk boyunca, gurubun son ışıklarıyla ilk önce toz pembesi, sonra kızıl, eflâtun ve nihayet mor çizgisi öyle bir tesir kuvvetiyle çizilirdi ki gönüller bu renklerin ifade ettiği duygularla dolar, taşardı. Biz de gûya bu hislere boyanırdık. O zaman artık sevgili bir göz gibi kapanan, sönen İstanbul'u, uzaktan, kokladığımız büyük bir çiçek gibi duyardık ve bu güzellik bazan güllerin kokusu gönlümüze fazla geldiği gibi, bize de âdeta fazla görünür, tadının kuvvetinden biraz ruhumuzu yakardı.

Hanımlar, benim çocuk ruhumu bile durgunlaştıran bu güzellikle müteessir olurlardı. Sabahleyin, hattâ demin, yalnız neşeliydiler. Şimdi, tabiat onlara her zaman biraz hüzünlü güzelliğinden bir pay vermiş gibi, ihtişamlı birtakım süsler tarzında, neşelerinden daha kıymetli bir hüzün taşıyor gibi bir hal alırlardı.

Bütün renkler ve sıcaklık yorulup gevşeyerek, kendilerini lezzetle kaplayan geceye terk ederdi. Çamlıca'da gece, yemek saatlerinde, yollarda kimseler kalmaz. Herkes yanmış lâmbaların etrafına toplanır ve bütün sesler susardı. Bütün yollar gûya sahipleri tarafından terk edilmiş bir şehrin kendi hallerine bırakılmış yollarına döner ve üstlerinde tüten sükût gönüllere sinerdi. Birçok iç kapıların önlerinde lâmbalar yanar, köşklerin ayrı binalardaki mutfaklarından, bahçeler içinden, alt kapılar-

dan köşklere yemek taşınırdı ve her şey artık uyumak için, uysal hayvanlar gibi, karanlığa bürünür, karanlığa gömülürdü.

Bazı geceler, herkes ortalıktan çekildikten sonra, ağaçlar arasında kalmış bir rüzgâr kendi kendine uğuldardı. Bazı geceler de, yalnız başlarına kalan yüksek fıstık ve çam ağaçları, kendi aralarında, romantik mahlûklar gibi, söyleşmeye koyulurlardı. Ne dediklerini anlayamadan, onların dallarını eğerek, birbirleriyle, kulaktan kulağa, uzun uzun konuştuklarını duyardım.

Yazın, gündüzleri, bir altın körük sesi duyuran ağustosböceklerine, gece, ocak çekirgeleri tabiatın nefes alışlarına benzeyen gümüş sesleriyle mukabele ederler ve bu sesler, geceden gündüze birbirlerine cevap verirlerdi.

Hele, aylı gecelerde, karşıki sahil, açık deniz ve yatık adalar, Karacaahmet'in çoğu birleşmiş ve ancak kenarlarındaki bazıları, teker teker, sürüden biraz ayrılan servileri; suların kenarında nazlı çizgisini belirten Sarayburnu içli, hisli ve sırlı bir nur içinde parıldar, tılsımlaşır ve ruhu öyle cezbederdi ki gecenin ezelî bir rûyasına dalmışız ve ayın üstümüze dökülen büyülü ışığı içimize sinmiş gibi olurdu. Bütün o zamanlarda, mehtapta, bana burada gûya gizli, uzak ve ilâhî bir çalgı çalındığını duyar gibi olurdum. Zira, bilirsiniz, ayın mehtap dediğimiz sihirli ışığı uzak ve yakın evlere sürünür, geçenlere sürünür, elbiselere sürünür ve sonra, süründüğü şeylere siner, gözlere siner, gönüllere girer, hülyalara girer, hâtıralara girer ve şüphesiz ki böyle duyurduğu ancak bir musikinin verdiği tesire benzerdi.

Daha, birçok geceler, için için bir şey hatırlanır gibi olur, gökyüzünde mâna dolu ışıklar, gûya bir mabedin kutsî kandilleri gibi, birer birer yanardı. Bazı rüzgârlı gecelerin alaca karanlığında servilerin yıldızlara doğru yükselen başları kâh hafif hafif onları işaret eder gibi titrer, kâh onlara değer gibi görünürdü. Yıldızlar böyle gûya bizim emellerimiz, gönüllerimiz ve başlarımız için yanardı. Ve bu som yıldızlı Çamlıca gecelerinde göğe yükseliyormuşuz gibi bir his duyardık. Bu gecelerde gözlerimiz ve gönüllerimiz o kadar yıldızlarla dolardı ki bunlar, sonra, uykularımıza da girer ve rûyalarımızda da parıldardı. Ancak, bütün o zamanlarda ben yıldızları sökmeyi ve sırlarını çözerek mânalarına ermeyi –lâyık olmak için bir hayli çile çekmek lâzım

gelen bir mükâfat gibi– hep daha sonraya bırakır, âtime vâdederdim.

Çamlıca'da geçmiş bütün sabahlar, akşamlar, geceler ve mevsimlerin kokuları, sesleri, renkleri, sükûtları ve manzaraları ve kalabalık bir aile hayatının muhabbetleri ve gezintileriyle ruha nakşolan bütün hâtıraları lisanın ağlarıyla avlayarak ele geçirmeye ve dile getirmeye imkân olmuyor. Bunlar o kadar esirî güzelliklerdi ki insan kendisiyle birlikte mahvolacak bu ezelî duygulara acıyor ve hattâ, lezzet ve saadeti duymak kabiliyet ve kudretinin bunları vaktiyle, birer birer, kâfi derecede tatmış olduğuna kanaat edemediği gibi, sonra da, bunları birer birer hatırlayıp yâd etmekle bitiremediğini düşünüyor. Bir böyle cemiyet hayatı, gayet tabiî olarak, gûya ihtiraslarımız için hazırlanmış serlere benziyor ve bunların tetkiki ise edebiyatın mevzuu olmakta devam edecektir. Zira sanatkâr daima insan ruhunun duygularını birtakım menfaat, maksat ve gayelere tercih edecek, daima itiraf ve israf eden delileri duymayan ve susan uslulara ve daima cömert elleri biriktiren soğuk ellere tercih edecektir. Her sanat, daima, sanatkârın haram değil, sevap saydığı bir israftır.

Bu hayatın bizim için bu kadar lezzetle çiçek açması şüphe yok ki en evvel bizim kendi çocukluk, yani Cennet zamanlarımıza tesadüf etmesindendi. Sonra, yine Cennet gibi bir tabiat içinde yaşıyorduk ve nihayet hayat daha şimdiki vesikalı güçlüklerine ermiş değildi. Hemen her ev yarı saray, yarı tekke gibi bir şeydi. Anneler ve babalar gibi teyzeler ve halalar, enişteler ve amcalar çocuklara daha düşkündüler. Bütün bu insanlar da yarı dua, yarı şiir halinde yaşarlardı. Zaten belki de bu iki ruh haleti aslında birbirinin eşidir.

Gözlerimiz bu hayat ile öyle yetişmiş, ve öyle hisliydi ki o zamanlarda bizim yıldızlarımız yalnız gökyüzününkilerden ibaret değildi. Bizim için geceleri, gökyüzünün yıldızlarına nazire gibi, aynı zamanda yeryüzünün yıldızları da yanardı. Hanımlar ve bizler, gece başlarken civarımızın ve karşıki bütün İstanbul'un evlerinde insan ellerinin yaktığı tekmil ışıkları yeryüzüne inmiş yıldızlar gibi görürdük ve geceleri, büyük bir tesanütle, gönlümüz bütün bu yıldızları –üstlerine akseden ışıkları salla-

yan sular gibi– kendi içinde yüzdürürdü. Zira onların, bütün manevî unsurlarıyla, evliyaların baş uçlarında yanan kandiller gibi, duygularmızı ısıtan bir maneviyat âlemi içinde parıldadıklarını duyar, bütün bu ışıkların hep etrafımızda ve içimizdeki hisleri aydınlattıklarını anlardık. Bilirdik ki gecelerin karanlığını bir ziya tarlası haline getiren bütün bu ışıklar hep gönüllerin gönüllere karşı besledikleri muhabbetlerle dolgun ve imanlıydılar. Onlar bize, birer birer, hep beslenmeye değer ümitleri, beklenmeye değer emelleri, ve duyulmaya değer aşkları, inanılmaya değer insanları aydınlatıyorlardı. Onlar, hep, bir ev içinde yaşayanların biribirlerine duydukları şefkat, vefa, aşk ve sadakat duygularını söyleyen; hep hayal, istek, dostluk ve iman hislerini gösteren ışıklardı. Onları hep bizim de gönlümüzün duygularıyla mütehassıs olan komşularımız, dostlarımız, uzak ve yakın akrabalarımız gibi, birbirlerine karşılıklı hislerinden emin olarak bağlanan anneler, babalar, oğullar, kızlar, nişanlılar, evliler, kardeşler ve hemşireler gibi tanırdık. Onlara baktıkça bizi gönlümüzden dudaklarımıza kadar saran bir rikkate erer, sevdiklerimizin bakışlarına benzeterek ne mutlu bir hayat tadından bahsettiklerini duyardık. Onları seherden guruba ve guruptan şafağa kadar bütün zamanların bağlandığı bir tesanüt içinde, gönlümüzün duygularıyla titreştiklerini gördükçe, bütün bu hislerin içimizde parıldadıklarını bilir ve kendi gönlümüzün de, yakılmış bir kandil gibi, bütün bu hislerle yandığını sezerdik. Zira, daima böyle, hayalimiz gidip bizi kendisile birleştirmeden önce, hiçbir hakikati kavrayıp sevmemizin imkânı yoktur. Bizce asıl parlayan ışıklar mutlaka böyle gönlümüzün içinde yanarak tatlarının içimizi aydınlatırken biraz da yaktığını duydukları-mız olur.

Tekmil vuslatlar ile yaşanan o zamanki hayatımızda bu şefkatin ve aşkın serpilmiş ışıkları gibi parıldayanlarsa gûya bizim gecelerimizin menekşe topraklarında bütün canlı hislerimizle açmış yeryüzü yıldızlarıydı ki biz onlarla kalp kalbe ve dudak dudağa yaşardık!

X

Geceleyin Enişte miz

Gece, yemek üstleri, hizmetiler kahve fincanlarını toplayıp alt kata çekildikten sonra, odada kalan bir iki beyle birkaç hanımın lâkırdılarına daldıkları ve hemen gece yarısına kadar devam eden saatlerin durulmuş halini bilirdim. İster suların hafifçe nefes alır gibi çıkardıkları incecik ipekten sesleri duyulan Boğaziçi'nde, ister ocak çekirgelerinin çıkardıkları, tabiatin nefes alışlarına benzeyen gümüşten sesleri duyulan Çamlıcada olalım, günlerini bir maksat veya bir melâl ile geçirmiş olanların bile, gûya her türlü kayıtlardan âzat oldukları bu saatlerin şeffaf halini severdim. Kadınların ruhlarından süzülen en güzel sözlerini söyledikleri, erkeklerin de fikirlerinde yavaş yavaş olgunlaşan incileri buldukları bu saatlerde, yatmak zamanı gelince, biz çocuklar uyku gözlerimizden akarken, yine bir türlü gidip yatmayı istemezdik.

Deli enişte mizin de, çok kereler, uykusu kaçmış olur, o da daha sorulacak bir sual, görüşülecek bir mesele, itibara alınacak bir hâdise, şaşılacak bir haber, gözden geçirilecek bir ihtimal bulunduğunu söyler ve bahsi daha uzatmak ve konuşmaya daha devam etmek isterdi. Annem her zaman tenkit ettiği enişte mizin bu son sözlerini dinlemeyi artık abes bulurdu. Anneannem, uyuklamasına rağmen, bundan bir istiskal çıkmasın diye üzülerek, âdeta bir gözü kapalı, bir gözü açık, dinleye dinleye işi idare ederdi. Ve bunları gören halamın canı sıkılırdı. O artık fena

halde bıktığı bu sonu gelmeyen sözlerden sinirlenerek "Bey, bey! Haydi, artık yetişir, kalk, gidelim!" diye ısrar ederdi. O zaman herkes birbirine hayırlı bir gece temenni ederek odasına çekilirdi ve odalarına çekilen büyükler artık ertesi sabaha kadar görünmezlerdi.

Geceleri çocuklar, kendilerini garip bir yalnızlık içinde duyarlar. Yatağa girince bacım beni uyutmak için bir masal söylerdi. (İşte düşünüyorum ki sonraları da hayatımın hemen bütün gecelerinde yatağıma girince kendimi avutmak için bir hap yutar gibi, ben bu masalları, en çoğu bir gazete, bazan da bir kitap şeklinde hâlâ dinlemekteyim.) Yatağımda bacımın anlattığı masallara karışan uykularım, rûyalarım, uyanıklıklarım içinde kendimi yalnız bulurdum. Gece, zaafım ve hastalıklarım artardı. Başkalarının uykuya tahsis ettikleri bu saatlerde, ben, tâ o zamanlarda bile, uykumun arasında yine, ikide bir (ne hüzünlü bir ruhla!) uyanırdım. Bazan kalbim bir çarpıntıya tutulur, uzun uzun hızla çarpardı. O zaman doğrulur, kalkar ve artık kolay kolay uyuyamazdım. Bütün ev uykuya dalmış olurdu. Bu odada, bazan horladığını duyduğum bacım uyurdu ve çekilmiş oldukları kapalı odalarında uzaklıklarını duyduğum büyükler uyurlardı.

Fakat, her gece, yatağının kenarında duvara doğru sıralanmış yastıkların yerlerini değiştirerek ve yatağının üstüne koyup kaldırdığı battaniyeler, örtüler ve hırkalar ve etrafına aldığı birçok gecelik eşyalarıyla odasına bir yataklı vagon veya bir vapur kamarası edası ve geceye geçirilmesi güç bir seyahat şekli veren deli enişte mi z de, gerçi, her gece, yatmadan evvel birçok okur, üflerse de, çok geçmeden yine uyanır ve kalkardı. Yazın, sıcaktan kapısı açık bir odada yattığım zamanlar, onun gecelik entarisi ve sivri gecelik takkesi, gözlükleri, başı önüne eğik olduğu için göğsünün üstünde kırılan sakalı ile, ortada dolaştığını görürdüm. Elinde tuttuğu ve gölgesini heyûlâî bir şekilde büyülterek duvarlarda yahut tavanda dolaştıran şamdanı veya küçük idare lâmbasıyla sessiz sessiz gelir, geçer, gider ve bir iki saat sonra tekrar dönerdi. Onu biraz görür, unutur, uyur, bir müddet sonra, yine uyanır ve tekrar uzaktan bir başka yerde ve başka bir meşguliyet içinde bulurdum. Bu itibarla onun geceleri böyle

geçişlerini arada sırada gözüken ve gözleri oyalayan kuyruklu-yıldızlara benzetebilirdim. Enîştemiz gündüzleri garabetlerle etrafında bir nevi aceleci hayat yarattığı gibi, gecelere de, sessizce, gündüzden arta kalmış biraz hayat aşılıyor, karanlığa, bir mumunki olsa bile bir ışık ve uykulu saatlere bir sair-filmenamınkine benzese bile, bir hareket katıyordu. O, bu zamanlarda, lâmbasının kenarlarını aydınlatan, fakat daha öteleri loşlukta bırakan bir titrek ışık içinde, Acem minyatürlerindeki renkli ve yaldızlı insanlar gibi parlak hareketlerini esrar içine aksettiriyor ve ben bütün bunları yarı uykumun arasında rûya gibi görüyordum ve bu şeyleri böyle hayal meyal seçerken gönlümün sükûnuna yarayan birtakım emniyet verici işler yapıldığını sezer gibi olurdum. Belki de bütün bunları ancak onun alışık olduğumuz garabetleri gibi telâkki ederek maksat ve gayelerini aramıyor, fakat bunlara ve içimden itimat ettiğim hayata tebessüm ediyordum. Enîştemizi de, ötekiler gibi uyumadığı ve gecenin bu susmuş saatinde canlı ve dünya işlerine bağlı görünmekle bir emniyet hissi telkin ettiği için tasvip eder ve kendisine âdeta minettar olurdum.

Deli enîştemizin günleri ve geceleri, birbirlerine hiç benzemezdi ve o, geceleri, gündüzkü halinin tam aksine olarak, tevekküllü, itinalı, tecessüslü ve itidalli görünen bir sükûta dalardı. İnsan gündüzkü gürültücü ve üstünden şarıl şarıl sesler taşan adamın geceleyin, susmuş, gürültüsüz, dikkatli ve kimseyi uyandırmamak için tamamıyla sessiz halini ve söylemek âdetini kaybetmiş gibi daldığı, kendisinden hiç beklenmeyen sükûtü gördükçe onun birçok ve belki en mühim işleriyle uğraşmak için gûya herkesin çekildiği bu yalnızlık saatlerini intihap ettiğini sanırdı. O, şimdi, herkes uyurken, gündüzkü yorgunluklarının, çırpınışlarının beyhudeliğini anlamış ve kendine mahsus, daha mühim bir ikinci hayatını yaşamaya koyulmuş gibi görünürdü ve yüzü de daha ciddî, âdeta acı, bıkmış ve somurtkan bir mâna alırdı. Bu gece saatlerinde sanki manevileşir, hele yavaşlar, vakarlılaşmış bakışlarıyla, düşünceli görünen sükûtuyla, daha pek ihtiyatlı görünürdü. Dudakları bazan sımsıkı kapanır, bazan sessiz bir dua ile oynar, kımıldanırdı. Etrafın sükûtu içinde halecânlı bakışlarıyla daha esrarlı gözükürdü. Bazı geceler de

kendisini birtakım korkular ve ya nedametler uyandırmış gibi namaz kıldığı olurdu. Birçoklarıyla olduğu gibi onun Allahla da hayli karışık birtakım hesapları olmalıydı. Muhtemeldir ki o, sıkıştıkça, birtakım nafile namazlar adıyor, sonra, bunların bir kısmını unutarak, hatırlayınca, bir korku duyuyor, yahut, kendi kendine rikkate gelerek, bir merhamet tevlit etmek ve bunları hiçe saydırmak istiyordu.

Herhalde, muhakkak, o kolay ve rahat uyuyamayan bir adamdı. Belki bu geçişleri arasında kendisi de bir parça uyumuş, sonra, yine uyanmış ve tekrar kalkmış olurdu. Bazan bana meselâ "Uykum kaçtı da, onun için okuyorum!" gibi bir şey söylemek lüzumunu duyardı ve gözlüklerini takarak, birtakım eski gazeteler, kitaplar, paketler içinden çıkardığı mektuplar ve kâğıtlar okur; birtakım bohçalar; sepetler, sandıklar içindeki eşyaları karıştırır; birtakım kurabiyeler, şekerler, şekerlemeler ve tatlılar yer; mangalda güğümlerle hatmi, papatya veya ıhlamur kaynatır; birtakım ilâçlar, limonatalar ve şerbetler içer ve bunlardan bana da bir kadeh vermek ister; daha, sigara içer, su içer, köşesine geçer ve tespih çekerdi. Daha, kurşun kalemlerini yontar; küçük, kemik maktâlar üstünde kamış kalemlerini açar; dizinin üstünde sol eliyle tuttuğu kâğıda güzel yazısıyla ve – mayhoş tadını benim de bildiğim– siyah mürekkebiyle bir şeyler yazar ve, bazan da, yazdığını yalardı.

Bütün bunları yaparken uslanmış, yavaşlamış bakışları, hüzünlü bir ihtiyat ile, gûya artık her şeyi tartarak bakmaya, her şeyin boş olduğunu ve hep abes şeyler içinde yüzdüğümüzü anlamaya koyulur, gûya saatin vahimliğine inanmış da mukadderatımıza tesirleri olacak bazı tedbirler alan, birtakım esrar karıştıran bir sihirbaz hali alırdı. Nasıl ki karanlıklar içinde yüzen gemide herkes uyur, fakat, nöbetçi kaptanın yüzünde, fırtınayı belirten bir işaret gibi, tehlikeyi sezmiş bir nokta vardır ve o noktada sanki geminin bütün şuuru toplanır, işte böylece, gûya içine daldığı tehlikeden habersiz yüzen bütün köşkün içinde deli enistemizin gecelik yüzü onun dengini koruyan, yolunu bulan, varlığını sağlayan bir muhafız hali alırdı.

Deli enistemiz, hiçbir kaideye bağlanmadığı için, böylece hayatına ve bütün vaktine büyük bir serbestlik vermiş oluyor-

du. Onun âdeti canının istediği şeyi yapmaya bir imkân ve kabiliyet bulunca derhal yapmak ve kendimizi nafile yere her iş için evvelce tayin edilmiş saatlere bağlamamaktı. Bütün büyükler çocuklara her şeyin ancak bir vakti bulunduğunu talim ettikleri halde o istediğimiz bir şeyi yapmaya kudret bulunca bu fırsatı kaçırmamak lâzım geldiğini ve her vaktin münasip ve müsait olduğunu göstermekle bunun aksine bir nazariyeye uymuş oluyordu ve sonraları hayat bana bu usulün doğruluğunu göstererek enistemize hak verdirdi. Filhakika vaktimiz dar, ölçülü, ve az, binaenaleyh pek kıymetli olduğundan, tatbik edilirken güçlükleri ve mahzurları meydana çıkan birtakım keyfî kaidelere sadakat namına onu bazan boş yere geçirmemeliyiz. Nizamı mübalâğa etmek tehlikeli bir şey olur. Hamdolsun ki herkes için aynı saatte kalkmak ve yatmak mecburiyeti yoktur. Bunun için bütün saatlerin her dakikasında dünya yüzünde uyanıklar vardır ki bunlar o dakikanın bekçileri gibidirler. Herkes uyanıp kalkmak ve yatıp uyumak için aynı dakikayı intihap etse dünyanın belki dengi bozulurdu. Hamdolsun ki herkes aynı yemekleri ve aynı meyveleri sevmez. Bunun için her yemek ve her meyvenin de iştihalısı bulunur.

Mektepte, son sınıfın sonuncu ders günü açık pencereden içeri en güzel vaidleri verir gibi gönül alıcı bir yaz havası girerken talebeler hocalarına teşekkür ederler ve hoca talebelerine bir nutuk söyleyerek hayat hakkında birtakım kaideler ve düsturlar telkin eden nasihatlerde bulunur. Her şeyi daima muntazaman ve yalnız vaktinde yapmak nasihati bunların başında gelir ve daha pek tecrübesiz olan gençler de hocalarını bir ağızdan tasvip ederler. Gevezelik, bütün bunlar gevezeliktir! Hayat, sonra, insanın aklını başına getirir. Zira her şeyi vaktinde yapmak, ancak bunları yapabilmek şartıyla iyidir. Gece rahatça uyuduktan sonra sabah vaktinde uyanan ve geceleyin tekrar gözlerini kapayıncaya kadar bir uyku ihtiyacı duymayan adama günün saatlerini işlerine ve zevklerine göre taksim etmesini nasihat etmek mühim bir şey söylemek değildir. Çünkü sıhhati ve âsabı yolunda giden bunu kolayca tatbik edebilir. Hattâ, belki de, başka türlü hareket edenlere akıl erdiremez. Esasen merhamet, şefkat ve ciddiyet noksanı hep bu sıhhatleri ve işleri yolunda gidenle-

rin başkalarına akıl erdirememeleri yüzünden doğuyor. Böyle nasihatlerin çok kere sıhhatlilere lüzumu, hastalara da faydası yoktur. Vakitlerinde yemek yiyebilsek, uyku uyuyabilsek ve çalışabilsek elbette başka bir şey istemezdik. Lâkin o zamanki hayat bize haftanın iki üç gününü gözlerimizi açmayarak bir kanepe üstünde yatmaya ve iki üç gecesini de yatakta gözlerimizi kapayamadan sabahlamaya mecbur eder, artık bu nasihatin boşluğunu ve bilâkis tabiatın ve sıhhatimizin bize kısmet ettiği saatlerde elimizden geleni yapmanın muvafık olacağını anlarız. Bilhassa, çalışmak, düşünmek, karar vermek daha ince bir iş olduğundan, vücut ve âsap intizamla işlemiyorsa, daha kurnaz bir usulün tatbiki lüzumu kendi kendini gösterir. Zira her tabiata yarayacak usuller zaten mevcut değil, yahut da şimdilik keşfolunmuş değildir. Arzularımızı yerine getirmek için bize hepsi mukaddes olan saatlerin hepsi de müsait olmalıdır. Her dakikamız yapabildiğimiz şeyler için bir miattır. Her an bir eşref saatidir. Hayat bir hesap cetveli değil mütemadi bir doğuş, oluş ve küçük küçük ölüşlerdir. Hayat, yapabildiğimiz şeylerdir. Nasıl ki her saniye doğanlar ve ölenler vardır. Ne hayatı, ne de ölümü münasip gördüğünüz bir miada ayar edemezsiniz. Madem ki ölüm bizi her anımızda yakalayabilir, ölümden kaçırdığımız her an mühim bir hayat saniyesi demektir ve biz bu anımızda yapabileceğimizin fırsatını, yani her saniyemizi yaşamak fırsatını kaçırmamalıyız.

Eğer yemeğe tahsis ettiğiniz vakitte yemek yiyemiyorsanız iştihanızın gelmesini beklemek daha isabetli olur. Eğer çalışamıyorsanız, sarahaten uyuyunuz; inşallah uyandığınız zaman çalışırsınız! Eğer uykuya tahsis ettiğiniz zamanda uyuyamıyorsanız günlerden beri yazmak isteğiniz müstacel mektubu yazın yahut aylardan beri yapmak istediğiniz müstacel hesaba bakınız! Ben de, madem ki uyuyamıyorum, bu hâtıralarımı yazmak için yarını neden bekleyeyim ve niçin bu satırları şimdiden yazmayayım? İşte, enîştemizin âdetine uyarak, ben de lâmbamı yakıyor ve onun hatırladığım bu huyunu tespit etmek için de, bu satırları, düşündüğüm gibi, şimdi yazıyorum!

XI

Beyoğlu Gecelerimiz

Çamlıca'nın günleri güneşle ve geceleri ay ve yıldızlarla ne kadar nurlu ve parlak olsa da, İstanbul'un bütün daüssılalı semtlerinde oturanların hemen hepsinin âdet edindikleri gibi, biz de, arada sırada, bu sevgili mahallemize ihanet etmeyi ve gidip Beyoğlu gecelerinin içkisini tatmayı severdik. Şüphe yok ki burada daha hızlı bir hayat neşesine kavuşuyorduk.

İnsanlar gibi şehirler de nasıl değişiyor! Hâtıralarımız hakikatleri görüp de tanıyamıyor, hâtıralarımın sarayları şimdi gördüğüm mahallere sığamıyor, kubbeleri hâlâ eski velvelelerle dolup taşıyor ve artık etrafımdaki şehir bana yabancılaşmış görünüyor!

O zamanlar Beyoğlu geceleri Tünel'den Halep çarşısına kadar canlı ve eğlenceliydi. Elektrik yok, havagazı vardı. Barlar, sinemalar yok, lokantalar ve çalgılı gazinolar vardı. Otomobiller yok, ucuz faytonlar, kupalar vardı. Elhamra sinemasının yerinde, üst katta –merdiven başlarında şekilleri değiştirici ve güldürücü aynalarıyla– Palais de Cristal kafe şantanı ve karşısında, şimdi, kırmızı Saint-Antoine kilisesinin olduğu yerde Konkordia tiyatrosu vardı. Halep çarşısından itibaren Taksim'e kadar nispeten daha tenha ve karanlık bir mıntaka başlar ve ortasında büyük ağacı ve bunun yanındaki Hamidiye çeşmesiyle küçücük Taksim meydanı geçildikten sonra, seyrek ve hafif ışıkların yarı gösterdiği babayani ve karanlıkça bir yol Şişli'ye kadar uzardı.

Bu akşamlar, ön tarafı küçük yuvarlak koyu yeşil mermer masalarıyla bir pastahane ve arka tarafı, üstleri beyaz örtülü yemek masalarıyla bir lokanta olan Tokatlıyan'ın ortasındaki döner kapıdan içeriye girerdik. Buraya o kadar rağbet edilirdi ki, hele pazar akşamları, oturacak yer bulmak hemen imkânsız gibiydi. İçine girer girmez bu gibi yerlerin hususî füsunu bize tesir ederdi. Böyle alışkın olduğumuz kahvehaneler ve lokantalar içlerinde bize içkilerin daha lezzetli, görüştüklerimizin daha zeki, dedikoduları daha ehemmiyetli ve hayatın daha neşeli gözüktüğü âdeta büyülenmiş köşelerdir. Evlerimizde tahammül edemeyeceğimiz nice şeyleri burada garip bir uysallıkla hoş görürüz.

O zamanlarda babalarımızın neslinden olanlar böyle tanınmış çayhaneler ve gazinolarda o kadar sevdikleri Avrupa'yı biraz bulmuş olurlardı. Buraları bir yandan tatbikinden hoşlandıkları nazik bir teşrifatın hüküm sürdüğü, bir yandan bir Garp zerafetinin moda olduğu, bazı mühim haberlerin duyulduğu ve hülâsa şehrin tarihinin biraz sezildiği yerlerden sayılırdı.

Biz, çok kereler, enişte mizle anlaşarak, bu gecelerde, Halep çarşısındaki tiyatroda oynayan at cambazhanesine gitmeye karar verirdik. Babam böyle hiç zevk almadığı bir yere bizi enişte mizin götürmesine memnun olur, zira kendisi arkadaşlarıyla kâğıt oynamayı tercih ederdi. Oyun arkadaşı mösyö Timoni gözünde tek gözlüğü, meflûç ayağını sürükleye sürükleye Tokatlıyan'a gelir, diğer üç oyuncunun temin edildiği haberini verir ve babamın iştirakine sevinirdi. Mösyö Timoni gece partileri için arkadaşlarını buldu mu, artık dünya istediği gibi dönsün, umurunda olmazdı. Enişte mizin hâlâ, çocuk gibi, bizimle at cambazhanesine gidişine şaşar ve ona "Hey gidi dünya, hey! Ne tuhaf insanlar da var!" diyen gözlerle bakardı.

Biz, enişte mizin birçok acemiliklerle yediği yemeği atlatır, onları bırakır, acele at cambazhanesine koşardık. Deli enişte miz, daha bilet alırken, içerideki o panayır yerlerine hâs yaygaracı bando muzıkanın seslerini duydukça telâşından oyunun başladığı vehmine kapılarak biletçiye "Haydi, çabuk ol!" diye öyle bir çıkışır ve önüne çıkan kontrolden "Canım bunun da sırası mı şimdi?" der gibi, asabileşmiş bir acele ile kurtularak, içeriye öyle bir atılırdı ki bu, biz çocukları bile güldürürdü. O esnada ihmal

ettiği bizler de, arkasından, gülerek, ona yetişmek için âdeta koşardık.

İçeride hızlı bir bando muzıka şetaretli bir hayattan dem vuran bir curcuna havası çalar, parlak düğmeli üniformalı seyisler koşuşurlar, yere eski bir keçe yayarlardı. Ve biz at cambazhanesinin aceleci, zevkli, parıltılı, kendine mahsus havasına dalardık. Gariptir ki bu sevdiğimiz havaya tozlu keçe, ahır, gübre, eşelenmiş toprak kokuları da karıştığı şüphesiz olduğu halde biz buna ehemmiyet vermezdik. Çalgıların cırlak sesleri, palyaçoların başlarında taşıyıp salladıkları ve atların boyunlarında koşturdukları çıngırakların, şaklayan kamçıların, kişneyen atların sesleri, halkın gülüşlerinin ve el çırpışlarının patırtıları, bütün bu neşeli, heyecanlı, süratli gürültüler o kokulara ve bizim kendi duygularımıza, geçen defadan kalan, hâtıralarımıza ve bu oyunları görmek zevkimize karışarak ancak burada yaşayan iklimi yaratırdı.

Bu hava içinde her şey alışkın olduğumuz sükûnetli huylarını aşan bir hırsla şaha kalkar; her şey parlak bir varlık göstermeğe başlar; kamçılar şaklar; atlar hoplar; kumaşlar, pullar, boncuklar, atlaslar parıldar; sunî ve şetaretli bir âlemin zevki ortalığı kaplardı. Şak, şak! şaklayan kırbaçların şahlandırdığı, çalgıya uyar gibi koşan ve sıçrayan geniş sırtlı ve zeki atların üstünde cambazlar hop, hop! diye haykırarak, takla atarak, havalanarak, kâğıttan ve alevden çemberler içinden atlayarak kanatlanmış gözükürlerdi. Bunlar, kâh ayakları ortadaki yuvarlak pistin kenar tahtalarına vurarak koşan bir atın üstüne atılırlar, onu yelesinden tutarlar; üstünde, mahsus, yan düşerler, onu vücudunun tüylerinden yakalarlar; onun gölgesine yapışırlar ve dört nala koşan atın gölgesinde, yere düşmeden, bir ayakları yere sürünerek ve düşecek gibi olarak, ata demin bir ayakla, şimdi bir elle, bir parmakla tutunarak, düşmezler, onunla birlikte dönerlerdi. Kimi, canlı bir Rodos heykeli gibi, yan yana koşan iki iri atın bir ayağı birisinin, diğeri ötekisinin üstünde koşarak, uçarak geçerlerdi.

Bunlar çekilir çekilmez, çiçekler gibi, en nazlı ve şefkatli renklere bürünmüş, dekolte, ince, pembe, turuncu, yeşil, güvez, al, eflâtun, sarı, kırmızı, havaî mavi ve tirşe satenler ve ipekler

giyinmiş gelinler gibi süslü, huriler gibi güzel, üstlerinde pullar ve sırmalar parıldayan çocuk, kız, kadın veya genç hepsi bir aile efradına benzeyen ve çıplak kolları, göğüsleri, bacakları çiçeklerin nescinden daha yumuşak, parlak, pembe, beyaz, kırmızı ve güzel tenli görünen cambazlar, iki perendede iplere tırmanarak, tavana sıçrayarak, tavanda bir ayaklarının ucuyla iplere asılarak, halkalara takılarak ve canlı avizeler gibi aşağı sarkarak ve baş aşağı sallanarak ve sallanan demir çemberlerin birinden ötekine atılarak ve atlayarak, havada, baş döndürücü ve sebepleri malûm olmayan nafile ve tehlikeli oyunlarını gösterirlerdi.

Bu cambazlarla seyirciler arasında garip bir münasebet teeessüs ederdi. Halk, cambazları sever, fakat, rahatça oturduğu yerde, eğlenmek ve halecâna düşmek için, onların kendilerini tehlikeye koymalarını isterdi. Genç bir vücudun yarı çıplaklığı, kuvveti, tetikliği, kendisini süratle idare ediş kabiliyeti, zekâsı, bakanlara bir güzellik gibi tesir ederdi. Bu cambazlar böyle genç, güzel, çevik, ve çâlâk, gûya bir güzellik manzarası göstermiş ve bir idman, cesaret, zekâ ve kabiliyet dersi vermiş olurlardı. Bunlar hep bir ailenin yaş ve cinsiyet farklarını kaldıran, üçüncü bir cinsten fertleriymiş gibi aralarında müsavi görünürlerdi. Ve insan âdet ve takatını aşan bütün bu marifetli oyunları da bir nevi iyi tanzim edilmiş, muvaffak olmuş ve sanat namına alkışlarımıza arz edilmiş birer deliliğe benzerdi. O kadar delicesine tehlikeli, lüzumsuz, fakat güzel görünürdü ki insana, belki sanatla deliliğin münasebetlerini düşündürürdü. Bu oyunlar her nevi tiyatrodan daha ziyade halecânlı, çünkü tehlikeye konan bir hayatla canlıydı. Tiyatroda ölen La Dame aux camélias'nın perde inince yine ayağa kalkacağını biliyoruz. Fakat birkaç metrelik tavandan yere düşecek cambazın bir daha kalkmasına imkân olmayacağı meydandadır. Onun için oyunları itibarî bir tiyatroya bakmaktansa hayatı hakikatleştiren bir oyunu seyretmek, sanatta hakikatı görmek isteyen çocuklara ve iptidaî insanlara daha ziyade tesirli gelir.

Oyunların en can alacak noktasında çalgı da gûya halecânından nutku tutulmuş gibi susarak, nefesi kesilmiş gibi soluyarak, ince ince ve heyecanını kalbe kıymık kıymık sirayet ettiren titreyişlerle korkumuzu besleyerek, sanki kendi nefesimiz kesi-

liyor ve o da bizi taklit ediyormuş gibi kesik kesik nefes alışlarına dönen ve bize kendi kalbimizin buhranlarını duyuran kısa kısa sesleriyle heyecanımızı kabartır ve birden duruverirdi. O zaman oyunun en tehlikeli ânı gelmiş olur ki, bir "hayt!.." gibi işittiğimiz bir sesle, ayakları havada, başı aşağıda bir cambaz, sallanan bir salıncaktan bir ötekine atılır, tutunur, başını gururla doğrultarak altındaki halka bakar ve yerden bir alkış tufanı kopar, tehlike işareti geçmiş gibi, çalgı tekrar taşkın şetaretini dökmeğe başlar ve yanımızdaki deli enistemiz de, gûya hayli zahmet çekmişiz, amma, nihayet parlak bir muzafferiyete konmuşuz gibi, bize sevinç ve iftiharla dolu gözlerle bakar, çocuk neşemizi ve zevkimizi âdeta yaşaran gözlerle paylaşırdı. Bizimle yaşıt hiçbir çocuk bu oyunları yaşlı enistemizden fazla bir alâka ile takip edemezdi. Onun yanında nice ihtiyarların sakalları çıkmış çocuklar olduğu hakikatine ererdik. Onun asabi yüzünde ve hayran gözlerinde seyrettiği oyunların izleri ve gölgeleri takip olunabilirdi ve yüzünün çizgileri, sanki, numaralarını yapan cambazların muvazenelerini temin ile, yere düşmemeleri için, mütemadi hareketlerde bulunarak, gerilir, düzelir, onlara bir destek olur, denk tutardı.

Bu esnada gûya aydan yere inmiş ayrı bir cins kansız mahlûklar gibi, kireç suratlı palyaçolar, yüzlerinin bambaşka bir soydan ciddiyetleriyle gülüşlerimizi tahrik etmeği bilen bu maskaralar, büyültülmüş yahut ufaltılmış gözleriyle, başlarının üstünde küçücük kukuletaları andıran perçemleriyle, kendilerine mahsus şalvar biçimi pantolonlarıyla ve eski zaman kâhinlerinin külâhlarıyla, artık çaresizlikten ve yapacak başka bir işleri kalmadığından gibi, birtakım reveranslar yaparak, sıçrayarak, ellerinin üstünde takla atarak, ortalığa bir paydos neşesi yayarlardı.

Halkın alkışlarını toplamak için bütün bu mahlûkların kendilerine mahsus bir ustalıkları vardı. Bunların, birden bir kol uzatarak ve bir el açarak, kendilerinin hakları olduğunu ima ettikleri alkışları bekleyerek bir kafa tutuşları ve sonra, alkışlar başladı mı, muzaffer bir eda ile bir tebessüm edişleri ve, daha lâyık görerek, bunları birbirlerine havale ediyorlarmış gibi, açılıp havada kalan elleriyle, birbirlerini bir gösterişleri vardı ki

hep bizim alkışlarımızı taşırmayı hedef tutar ve buna muvaffak da olurdu. Sonraları, nice muharrirlerin cümlelerinde de hep bu takdir toplamak isteyen edaları, bu alkışlar karşısında gibi açılmış elleri görecek ve hep bu uslûbu duyacaktım!

Bütün o zamanlarda öyle teşrifatlı bir ağırbaşlılık hüküm sürerdi ki biraz ehemmiyetlice bir mevkii olan memurlar, meselâ eniştemizden başka bütün mazul mutasarrıflar çocukça görünmemek için, belki at cambazhanesine gitmeye cesaret edemezlerdi. Fakat o, bu mülâhazalara pek ehemmiyet vermezdi. Sakallı ve gözlüklü eniştemiz buralara bir çocuk gibi gelir ve gördüğü marifetlerle o kadar memnun olurdu ki artık bu şerefe her zaman kolladığı zülfüyarı bile kısmen ihmal ederdi ve ancak, pek meydanda görünmesin diye, ellerini biraz aşağıdan ve dizlerinin hizasından tutarak birbirlerine o kadar şiddetle çarpardı ki gürültüsüyle kulaklarımızın zarı patlayacak gibi olur ve biz bu hale güldükçe onun da keyfinden âdeta gözlerinden yaş gelirdi.

Eniştemiz, beraber gittiğimiz bu oyunlarda, daima böyle, uhrevî halinin onu bazan bize gösterdiği bir uzaklık içinden, bir anda koparak, zincirden boşanmış gibi bakışlarla, bizim saffetle tattığımız bir zevke öyle yetişirdi ki, bize cambazların verdiği lezzetli alâkayı kendi hislerimizle paylaştığını sandığımız bir arkadaş, sakallı, gözlüklü, fakat kendi yaşadığımız bir arkadaşla beraber tatmak zevkini duyururdu.

Lâkin sonra, çok kereleri, hanımları onun bu anlattığımız çocukluk huylarını bu kadar saf bulmazlar ve bizim bu görüşümüzü çocukluğumuza vererek, kendi aralarında kalan yarım ağız sözlerle, eniştemizin hoşnutluğunu cambaz kızlarını seyretmek merakına hamlederlerdi. Diğer taraftan eniştemiz babama "Neye gelmediniz, a birader! Cambazlar görülecek şeylerdi, vallahi!" gibi bir söz söyleyerek bizi şahit tuttukça, babam da, tebessümlerini birer enfiye çekişiyle örtmek isteyerek, bu sözün saffetine kanmamış gibi istihzalı bir tavır alır "Ya, öyle mi? Görülecek şeyler miydi?" diye kıs kıs gülerdi.

Parlak düğmeli, kadife üniformalı seyisler demin süratle yaydıkları keçeyi şimdi yerden daha çabuk kaldırırlar, oyun, son gürültülü birkaç mahareti daha teşir ettikten sonra bütün

atları, cambazları ve palyaçoları meydana toplayan biraz yorgun bir nevi tesit merasimi içinde gibi sona ererdi. Tiyatrodan, gece yarıları, yorulmuş ve uykumuz gözlerimizden akarak çıkardık. Cambazhaneden dışarı çıkar çıkmaz yine, füsunlu bir âlemden yavaş ve yavan bir hâkiliğe döndüğümü acı bir hisle duyardım.

Eve beraber dönmek üzere ya sütçü Toma'da yahut da başka bir yerde babamla buluşarak hep beraber arabaya binmişken eniştemiz mutlaka halama götürülecek bir şey almak ister ve çok kere de, onun değil, kendisinin pek sevdiği, Tokatlıyan'da satılan, yassı tahta kutular içinde iki sıraya dizilmiş meyve şekerlemeleri almayı münasip bulurdu. Eniştemiz böyle küçük küçük masraflar ettikçe şefkatli bir tebessümle bize bakar, hem tasvip, hem takdir edilmeyi bekler ve bu bakışlarıyla bize sanki "Ya, evlâdım, işte böyle! Ne yaparsın?" derdi. Hattâ, o kadar sarâhat ve ısrarla ki o zamanlar ancak böyle bir ima ile söylediklerini şimdi sözleriyle duymuş gibi hatırlıyorum.

XII

Eniştemizin Garip Huyları

Deli eniştemiz, bütün günlerinde, o devirdeki "zaman" mefhumunun pek üstünde bir çabuklukla yaşadığından, etrafındakilerle aynı ahenkte olmayan bir faaliyet içinde görünürdü. Sabahleyin hizmetçiden en sade bir şey, meselâ bir fincan kahve veya bir bardak su istese bunu "çabuk! koş! uç!" gibi hitaplarla söylerdi. Ve bu telâş havası kendisinin hoşuna giderdi. İstediği kahveyi veyahut suyu getirecek adam, eğer bunu kendisine kan ter içinde ve önüne gelince çatlayacak bir atın üstünde koşturarak getirmiş olsa, bu, sebepsiz yere, daha ziyade makbulüne geçecekti. Bu daimî acelesi, o vakitki gevşek ve mütevekkil muhitte birçoklarına kendisinin acınacak bir zavallı olduğu hissini verirdi.

O zamanlarda ötede beride ve arada bir oynanan "Mütelâşi Mehmet Efendi" diye bir yarı kukla, yarı orta oyunu vardı. Bu mütelâşi Mehmet Efendi işinde o kadar telâş ederdi ki acelesinden, faaliyetinin ve emeğinin hikmeti zail ve zayi olur, maksat yine hâsıl olmaz, meselâ bir yere çarşamba günü varılmak lâzım gelse salı günü varılır ve bu da yine perşembeye kalmak gibi işi bozardı. Bu Mehmet Efendiyle bir soydanmış gibi eniştemizin de hayatın dinlenmek, susmak kabilinden birtakım zevklerini insanın burnundan getiren bir acelesi vardı. Yanındakiler ona gûya her an, "Biraz dursana, biraz sussana!" demek ihtiyacını duyarlardı. Nasıl ki çocukların hiç durmadan oynadıkları yer-

lerde yanlarındaki büyüklerin başları döner ve onların yaptıklarını taklit etmek değil, yalnız seyretmekten takatları kesilir.

Vakıa enişte mizin diğer bir huyu bu hamaratlıkla tam bir tezat teşkil ediyor ve bu faaliyetinin temin edebileceği faydaları da sıfıra indiriyordu. Filhakika onun daima görülen başka bir hususiyeti ve âdeti de her şeyi meydanda bırakıp bunları yerli yerine kaldırmak ve en sade işleri bitirmek için bilinmez nasıl bir "eşref saat"i beklemesiydi. Onun için, halamın şikâyet ederek söylediklerine göre, enişte mizin oturduğu yerler hep "alan taran" olurdu. Bilhassa evindeki odalar birer bit pazarına dönerdi. Velev bizde geçirdiği bir çift gün ve gece zarfında bile oturduğu oda bir sergi ve içindeki eşyalar göç eşyası halini alırdı. Konsolun üstünde bir sahifesi kıvrılmış açık bir kitap, bir değirmi tabakta güvez bir reçel ve yanında bir parça peynirle bir dilim ekmek ve yerde postadan gelmiş ve ne olduğu bilindiğinden daha açılmamış bir paket durur ve bunlara kimse el süremezdi. Enişte mizin kendisine ait olan her şeyi yerinden kaldırmak için ne vakit geldiğini kimsenin kestiremediği bir miat vardır ki onu mutlaka beklerdi. Meselâ liranın üstü olarak uşağın getirdiği yetmiş beş kuruşu masanın üstünden kaldırmaz, velev ki okunmuş, bir gün evvelki sabah gazetesini attırmaz, velev altındaki halı bundan bozulacak olsa bile, bir meyve sepetini köşeden kaldırtmaz, hülâsa hiçbir şeye el dokundurtmaz ve her şeyi uzun müddet oldukları yerlerde bırakırdı. Kimse bunun hikmetine akıl erdiremiyordu. Deli enişte miz acaba bir niyet mi tutuyor, herkesin göreceği işten daha iyisini mi yapmayı tasarlıyor, bir uğur mu deniyor, bir uğursuzluktan mı çekiniyordu? Buraları belli olmamakla beraber, eğer herhangi bir el bu öteye beriye serpilmiş eşyaya bir dokunsa derhal enişte mizin asabi, ince, deli sesi çınlamaya başlar, etrafı kasıp kavurur ve kıyametleri koparırdı. Onun için o, bir odayı terk ile gider gitmez başkaları gelirler, bıraktığı birçok lüzumsuz şeyleri bir an içinde yerlerinden kaldırırlar, ya büsbütün atarlar, yahut asıl yerlerine korlardı.

Yine, deli enişte miz gayet kıskançtı. Öyle ki bu huyunu meydana koymaktan bile çekinmezdi. Bazı eski mektep ve mahalle arkadaşlarından ve babamdan duyardım. Eski ahbaplarını ve tanıdıklarını hayatlarının bütün teferruatında o kadar kıskanırmış

ki onların âdeta eski mevkilerinden bir adım ilerlemelerine razı olmaz ve kendisini onların gûya artmaması lâzım gelen servetlerinin ve malûmatlarının gönüllü bir nevi muhafızı sayarmış. Eskiden beri tanıyıp lâubali olduğu bir arkadaşına rastgeldi mi, meselâ "Ay, sen böyle papyon boyunbağı takmasını nerden öğrendin? Evvelleri bilmezdin!" dermiş. Birisi İstanbul'un en güzel içme sularından bahsediyormuş, derhal kendi ihtisas sahasına tecavüz olunmuş gibi kuşkulanarak "Ay, bu sular hakkındaki malûmatı nerden duydun? Evvelleri sen bunları bilmezdin!" dermiş. Böyle, tanıdığı birisinin haremi güzel oldu mu, tahammül edemez "Ona kalmaz, görürsünüz! Güzel kadın baş belâsıdır! Bu kadar yosma oldu mu, ele avuca sığmaz! Hele onun elinde hiç kalmaz!" dermiş. Böyle, tanıdığı birisi memuriyetinde terakki etti mi, derhal yolsuzluktan, iltimastan, rüşvetten bahsedermiş. Uzaktan bildiği hanımların malûmatını kıskanırmış. "Bu sözleri onlar mı söylediler? Acaba bunu nerden biliyorlar? Nasıl öğrenmişler?" dermiş. İtalyan operet kumpanyasındaki baritonun sesini kıskanırmış. Tramvay arabaları Galatasaray'daki dönemeçten dönerken atların imdadına koşarak onlara yardım eden meşhur tramvay vardacısının kuvvetini kıskanırmış! Şirket kaptanının pala bıyıklarını kıskanırmış. Bindiği arabayı geçen bir kira arabasının içindekileri kıskanırmış.

Fakat deli enişte mizin başka bir huya da yine bu kıskançlıkla tezat halindeydi ve bari onu bu huyundan kurtarmaya olsun yarasaydı! Bilirsiniz, insanların bir kısmı hep kendilerine hayrandırlar ve kendi yaptıklarını daima harikulâde bulurlar. Başkalarından gördükleri nezaketi ve iyiliği kendi haklarıymış gibi tabiî addederler. Halbuki kendi verdikleri en küçük bir hediye ile sizi ihya ettiklerine inanırlar. Her gün yaptığınız bir şeye kendileri karıştılar mı, buna ayrı bir kıymet eklemiş olduklarına emin olurlar.

Meselâ sizi her gün yemek yediğiniz bir lokantaya davet ederler. Sizin için bu yerin o güne mahsus hiçbir başkalığı olmaması tabiî iken onlar öyle kanaat ederler ki kendilerinin yüzü suyu hürmetine o gün orası sizin için de daha mutena bir yer oluvermiş, yemekler her günküne üstün bir nefasete ermiş ve hayatınızda gece gündüz tekrarlanan yemek yeme hâdisesi

mahza bu daveti kendilerinin yapmış olmaları şerefine ayrı bir kıymet almış ve hâtırası unutulmaz bir ziyafet ehemmiyeti kazanmıştır.

Onlar size bir tek boyun bağı hediye ettiler mi gûya artık ömrünüzün sonuna kadar takacağınız kıravatlar meselesini halletmişler gibi müftehir bir hal alırlar. Siz, teşekkür ederek, artık başka bir mevzua geçmek isterken onlar size hâlâ bu lûtuflarıyla ne hale geldiğinizi seyreden gözlerle bakarak mahcup olduğunuza hükmederler!

Bu adamların kendi azametlerine imanları o kadar hudutsuzdur ki meselâ sizden bir hizmet istedikleri halde bu hizmeti lütfen size kendileri görüyorlarmış gibi müftehir bir hal alırlar. Sizden istifade edemediler mi? "Ben onu adam yerine koydum da kendisinden bir yardım bekledim. Benim bu hüsnüniyetimi anlayamadı. Yazık, adam değilmiş!" derler.

Yine bu adamlar sizin bildiğiniz bir mesele hakkında samimiyetle verdiğiniz izahata hiçbir kıymet atfetmezler de kendi söyledikleri rastgele her söz kendilerine bir vecize görünür. Bunların içinde muharrir olanları da vardır ki her hatırlarından geçeni yazıverirlerken bu fikirlere artık katî şekillerini vermiş olduklarını sanırlar. Bu yavan ve perişan sözleri size okuyunca sükûtunuz karşısında, "Sanki neye beğenmiyor? Acaba anlamıyor mu? Yoksa kıskanıyor mu?" diye şaşarlar.

İşte, deli enişte mi z de, bütün bu insanlar gibi, kendinin her yaptığını beğenir, her sözünü takdir ederdi. Meselâ "İnsanların tecrübesi daha her sahada terakki etmemiş ve kemale ermemiştir. İnsanlık daha birçok inkılâplar geçirecektir!" mânasına olmak üzere "Daha zamanı cahiliyetteyiz!" derdi. Ve birdenbire sanki mühim bir keşifte bulunmuş, herkesin gözlerini kamaştırmaya lâyık bir hakikat söylemiş gibi, ağzı kulaklarına varan bir tebessümle, karşısındakinden bu sözün ehemmiyetini lâyıkıyla takdir etmesini bekleyerek "Zamanı cahiliyetteyiz! Zamanı cahiliyetteyiz!.." diye tekrar ederdi. Fakat bütün bunlara rağmen de yine bütün âlemi kıskanırdı!

Deli enişte mi z hemen herkesi kabahatli ve mesul bilir ve görüştüğü insanların bile doğruluğundan ve tanımadığı kadınların bile iffetinden şüphelenirdi. Meselâ derdi ki:

— Ben hiç kimsenin hususî hayatına karışmayı sevmem ve istemem ama şu Şahin Paşa, uçan kuşa borçlu olduğunu herkes bilirken, nasıl oluyor da kumarda bu kadar para kaybediyor, nasıl oluyor da aynı zamanda kocaman bir köşk yaptırıyor, ve nasıl oluyor da, üstelik bir de Avrupa'dan eşya getirtiyor? İşin içinde bir aşiremento var, vesselâm!

Ve daha derdi ki:

— Ben hiç kimsenin mahrem hayatına karışmayı sevmem ve istemem, amma şu Nazlı Hanımefendi, parasız olduğunu hepimiz biliriz, nasıl oluyor da böyle her sene bir köşk kiralıyor, nasıl oluyor da giydiği feraceye göre Pigmalyon'dan beherini üçer, dörder liraya satın aldığı şemsiyeler kullanıyor, nasıl oluyor da bu kadar para harcıyor? İşin içinde bir katakulli var, besbelli!

Hiçbir menfaat hissiyle kurulmuş olmadıklarını bildiğimiz nice insanların yanımızda hiç tatil yapmadan işleyen yalan ve iftira fabrikaları gibi meydana her gün böyle nice yalanlar ve iftiralar çıkardıklarını görmek gözlerimizi açmaya kâfi gelmelidir. Biraz dikkat etsek, bu, hiç tanımadıklarımız hakkında başkalarının sözlerini ne kadar ihtiyatla karşılamak lâzım geldiğini ispat eder. Fakat insanların çoğu hayırhah olmaktan ziyade bedbâhtırlar. Ötekine berikine savrulan bu isnatlardan tiksinmeleri şöyle dursun, bunları, duyulması hoş sözlerden sayarlar ve böyle elâlemi çekiştireni adam yerine koyarlar. Zaten idare edilenler her zaman, kendilerini idare edenlerin en fena huylarla muttasıf olduklarına ve en menfaatçi hesaplarla hareket ettiklerine inanmaya meylederler ve insan cibilliyeti göz önünde tutulunca bu kanaatleri bir dereceye kadar haklı ve doğru da olabilir. Lâkin insanlar her temayüllerinde olduğu gibi bunda da mübalâğaya düşerler.

Bu mübalâğacıların en büyüklerinden biri olan deli enişte-mizde bu sözler öyle ifratlara varırdı ki dinleyenleri kandıracağı yerde güldürürdü. Ve bu sözler hep gülünç gözükerek tehlikesiz ve ziyansız kalırdı. Filhakika sinsi bir adamın hafif telmihlerle yaydığı şeyler daha ziyade inandırıcıdır ve bir şöhreti zehirlemeye daha ziyade yarar. Üsküdar vapurları bilet gişesinden memurun yüz lira çaldığını söylerseniz sözünüze inandırabilir-

siniz. Fakat yüz bin lira ihtilâs olundu! derseniz o gişeye sığmayacak bu yüz bin lira hikâyesi herkesi güldürür. Sözünüze kanmazlar ve memurun para çalmış olduğuna inanmazlar! Enişte-miz bir yandan hakikati dev aynasında görerek ve diğer yandan yabancıları gulyabaniler gibi telâkki ederek artık ancak kendi muhayyelesinde yarattığı bir nevi masal âleminde yaşayan bir adam oluyor, o da her mânasıyla "mythe"lere inanan bir adama dönüyordu.

Enişte-mizin diğer bazı huyları da belki deliliğine verilebilirdi ama bunlar, tembelliğime uyduğundan, bana munis, hattâ makul gelirdi. Meselâ enişte-miz hayatında intizam ile tatbik ettiği bir usul, iki sıkıntılı işi aynı zamanda takip etmek pek yorgunluklu olduğundan, bunları sıralayarak, her gün ancak bir tek sıkıntıya katlanmak ve bir tek can sıkıcı işle meşgul olmak prensibiydi. Birdenbire bu âdeti herkes makul görebilir, bunda büyük bir hususiyet bulmayabilir, hattâ bunu benimseyebilir. Fakat enişte-miz bu usulü tatbike gösterdiği titizlik bazan başkalarına gülünç gözüken neticelere varıyordu. Meselâ enişte-miz dişçiye gitmek için Evkaf'taki işinin bitmesini bekler, "Şu Evkaf-'taki işim hayırlısıyla bir bitsin de, sonra, Allah kısmet ederse, dişimi çektireceğim!" derdi.

Fikirlerimizin çoğu o kadar saçmadır ki daima bunlarla harekete kalkışsak bunun birçok mahzurlarını görürdük. Fakat bereket versin ki fertlerin de milletlerin de kendilerini kurtaran bir faziletleri vardır. Bu da kendi koydukları prensiplere muhalif olan tarzda hareket etmek tezadından hiç çekinmemeleridir.

Deli enişte-miz de en samimî fikir ve kanaatlerine büyük bir kolaylıkla sadakatsizlik etmesini bilirdi. Hiç onun kadar hakkaniyet hissinden mahrum olan ve taraftarlıkla onun kadar dolu, ailesine ve sevdiklerine ait menfaatleri en büyük kaidelerle en kutsî umdelere tercih etmekte ve üstün tutmakta onun kadar açıkça hazır olan adam görmedim. Başkaları da belki böyledir, ama deli enişte-miz bu hislerini meydana koymakta öyle bir acele ve heyecanla hareket ederdi ki bunlar insanda en küçük bir şüphe bırakmazdı.

Hayatta fikirlerine sadık kalmamak rahatlığını her zaman gösterirdi: Sevda romanları okurlar ve aşk nâmeleri yazarlar di-

ye kız çocuklarının tahsiline muarızdı. Fakat kendi kızına Frenk dilleri bahis mevzuu olamazdı, Farisiyi de, "Her kim okur Farisi – gitti dinin yarısi!" beytini zikrederek bertaraf ederdi, ama, Türkçeden başka, Kuran okutmakla iktifa etmeyerek, bir de Arapçayı da okutmaya kalkışmıştı! Zira, kendine hâs şeylerin istisnasile, kendi kızının, içinde bir Müslüman kadının kocasından başka birine gönül verdiği hikâye edilen "Aşk-ı Memnu" gibi sevda romanları okumayacağı ve nâmeler yazmayacağı hakkında tam bir itimadı vardı. Ve bu fikrine sadakatsizliği kendi itikadınca sevgili kızına verdiği en büyük itimat ve muhabbet nişanesi oluyordu. Kızına gösterdiği bu emniyetin şerefile nasıl iftihar duyacağını biliyordum. Âdeti veçhile, yüzü ruhunun içine kadar gümüş, gözleri sevincinden yarı süzülmüş ve dudaklarındaki tebessüm kulaklarına kadar varmıştır. Ve o kendinden geçmiş ve içinden kızına "O senin için değil, evlâdım! Hiç ben seni bilmez miyim? Sevgili kızım, sen oku okuyabildiğin kadar! Eminim ki sevda romanları okuyacak değilsin! Ve yaz yazabildiğin kadar! Eminim ki aşk nâmeleri yazacak değilsin!" diye hitap etmiş olacaktır!

Fakat, her tuhaf fıkra Nasreddin Hoca'ya atfedildiği gibi, yazık ki şöhretiniz bir kere deli diye çıktı mı, insanların en makul hareketinize bile "Delilik!" demeleri âdet ve herkesin size delilik isnat etmekte birbiriyle âdeta rekabet etmeleri kaidedir. Deli eniştemizin etrafına garip görünen bazı huyları ise bana bilâkis mantıkî görünüyordu.

Meselâ eniştemiz oyun oynamayı, bilhassa pokeri pek severdi. Fakat oynarken namaz vakti geldi mi, kâğıtları masanın üstüne bırakır ve yakın bir yerde namaza dururmuş. Babam, amcam, komşu Şahin Paşa ve mösyö Timoni namazın bitmesini beklerler, "Hacı Beyin deliliği yüzünden neler çekiyoruz!" derlermiş ve, eniştemize sorarsanız, babam enfiye çeker, amcam lâhavle çeker, Şahin Paşa tespihini çeker ve Mösyö Timoni içini çekermiş!

Bazan onlar oyunlarına devam ederlermiş. Ve namaz kılarken oyunu merak eden eniştemiz, iki rekât arasında, iki tarafına "Esselâmüaleyküm ve rahmetullah!" diye selâm vererek namazını bozar, yanında oyun oynayanlara kimin kazanıp kimin

kaybettiğini sorar, cevap alınca yine "Allahüekber!" diye tekbir getirerek öteki rekâte başlarmış!

Nihayet namaz biter, enişte mi z selâm verir, sağına soluna üfler, dua eder ve yine poker partisine devam edermiş. İşte bunu görenler onun bu âdetine de "Delilik!" diye gülüyorlardı. Fakat madem ki kumar oynamak, günah sayılsa da, münkir olmak demek değildir; poker oynayan adam, günahkâr olsa da, münkir sayılmaz. Manzara belki gülünç olsa da, bu hareketlerde hiçbir tezat yok, çünkü inanmakla poker oynamak arasında tezat yoktur. Madem ki bir mutekidin kumarbaz yahut bir kumarbazın mutekit olabileceğini kabul ediyorsunuz, velev günah işlediği bir anda mutekit olan enişte mi zin dinin emrini de aynı zamanda yerine getirmek istemesi makul sayılmalıdır. Bunların biri ötekinin vaktinin geçmesine sebep olursa elbette vakti geçecek şeyi yaparak berikini bir müddet geriye bırakmak makuldü. Enişte mi z bunu yapmakla mantıkî hareket etmiş oluyordu.

Fakat isminiz bir kere deli diye çıktı mı kime dert anlatabilirsiniz? Makul olup da deli sanılmak hüznünü şüphesiz enişte mi z de bol bol tatmış olmalıydı. Ve belki de klâsik mısralarımızdan birini bunun için, yani kendisini düşünerek tekrar etmesini sever, bazan kendi kendine ehemmiyet veren ilhamlı bir yüzle "Bu bir zibâ reviştir; âkil ol, divane sansınlar!" derdi.

XIII

Enişte mizle Halam

Evliya resimleri yapan eski ressamların, başka zamanlardaki âdetlerini bırakarak, ne diye onların etrafına ermiş bir havanın nurunu yaydıklarını; neden yüzlerini sükût içinde bir musiki gibi duyurduklarını; niçin ellerine gökleri işaret eden bir eda verdiklerini; ne sebeple bakışlarına sonsuz bir istiğrak kattıklarını anlıyorum. Halamın resmini yapmak lâzım gelse benim de onun etrafında o gizli nura, o sessiz musikiye, o işaret edilen göğe, o manevî çizgilere ihtiyacım olacaktı. Tanıdıklarımdan galiba hiçbiri bana onun kadar insanlara üstün bir his vermiş değildi.

Bazan bir ruhu kavramak için son derece iyi bir kalbe koşulu bir çift gözü görmek kâfi gelir. Halamın gözleri büyükçe ve bakışları sıcak, yavaş ve anlayışlıydı. Yeşilimtırak gözbebeklerinin saflığı ruhunun yalnız iyilik olduğunu gösterirdi. Bu gözlerin daima imkânları ve kıymetleri tartan tok, uslu, terbiyeli, neşesiz, fakat hüzünlü olmayan, aklı iyilikle birleştiren bakışları vardı. Zaten bu kadar iyilikle dolan bu bakışlar eğer böyle izanla cilâlanmamış, biraz da tecrübeyle bilenmemiş olsa belki fazla saf gözükecekti. İçlerine bütün bir talihi hapsetmiş gibi öyle bakışlar vardır ki onları bir kere gördük mü, artık hâtıralarımızın ufuklarında, düşen yıldızlar gibi hatırlar ve görmekte devam ederiz. Halamın bu hakikatin ciddiyetiyle çerçevelenen ve muhabbetin şefkatiyle derinleşen bakışlarını ben hâlâ unutamıyorum.

Babamın ablası olan halamı, ilk zamanlarından beri, hep orta yaşlı olarak görmüştüm. Kendisinin kadın güzelliğiyle artık hiçbir alâkası kalmamıştı. Zaten onun kadar yaşını göstermekten çekinmeyen hiçbir kadına rastgelmedim. Orta boylu, şişmanca, ağır endamlıydı. Biraz düşük yanaklarıyla yüzü, o zamanlar İngiltere Kıraliçesi Victoria'nın her tarafta gördüğümüz resimlerindeki tombul yüzünü ve biraz sarkık yanaklarını hatırlatırdı. Fakat bütün teni o kadar ince, yumuşak ve temiz görünürdü ki o, böylece, güzellik mefhumunun dışında, bir rahatlık, şefkat, iyilik payesine ermiş gibiydi. Vaktinden evvel ağarmış olduğunu söyledikleri saçları kulaklarını örterek arkaya doğru taranmıştı. Başında daima gaz boyanması bir hotoz bulunur, o zamanın âdeti veçhile, çok kere düz renk bir kumaştan veya beyaz ketenden sade, bol ve uzun bir eteklik, üstüne yine sade ve keten bir bluz ve çok kere bunun üstüne lâcivert kazmir veya şayak bir hırka giyerdi. Kışın ellerine yün eldivenler geçirir, gösterişsiz ve rahat tavırlar ile, gayet alçak topuklu potinleriyle, yaşlanmış, kadın kadıncık, sessiz sessiz gelir giderdi ve, bilmem nasıl olurdu, dostlarımızın bir kısmını hattâ tanımaz, diğer hanımların gezmek için toplandıkları günler aralarında bulunmaz, ve böylece, belki herkes kadar aranmadığına da hiçbir zaman alınmazdı.

Halamın belki en büyük meziyeti izanıydı. Zihni iyi işlediği için, akrabaları ve dostlarıyla konuştuğu zamanlarda, en makul düşünceyi kolayca serdeder ve en doğru sözü söyleyiverirdi. Kendi melekelerimizle alışkanlığımız olduğu için o da bunu tabiî bulurdu. Akıl ve izan ise nadide birer kıymettir. Fakat bundan dolayı meydana çıktıkları her yerde makbul olduklarını sanmamalıdır. Bilâkis bunlar, alışık olmayanları yadırgatabilir. İzanı ve muhakemesi üstün olduğu için hakikati sezip söyleyen gibi, duyunca anlayan da azdır. Muhakemeleri böyle incelmemiş olanlar makul bir şeyi kolay kolay bulamadıkları gibi başkaları söyleyince de, çok kere, onların aldandıklarını hükmederek, sözlerine itibar etmezler. Keyfiyetin ekseriyet tarafından mutlaka takdir olunduğunu sanmak yanlış olur. Çokluğun seviyesini aşanlar çok kere anlaşılmamaya mahkûmdurlar. Ekseriyet hep kendi seviyesinde bir sözcü arar. Her meclis içinde en zekinin sözü en makulüdür, fakat herkes bunu anla-

yamaz. Ve bu ne kadar hüzün verici bir şey olsa da, ve sebebi her ne olursa olsun, her sahada böyledir. Güzeli ve iyiyi tefrik etmek için yetişmiş bir zevk ister. İyi bir terzinin dikişini mutlaka herkes beğenmez. Müşterilerin çoğu mutlaka en iyi ve en temiz dükkâna gelmez. Doğru muhakemelerin deliler arasında rayiç olmadığı aşikârdır. Beşeriyet söz dinlemeyi bilse belki başına gelen felaketlerin bir kısmından korunmuş olurdu. Bulanık renklerde yaşayanlara, vuzuh ve duruluk getiren zihin esrarlı görünür. Her üstünlük bir nevi menfadır. Vâizler eksik değildir. Yalnız dinlenilmek için rabıtalı, uslu, akıllı ve ağırbaşlı olmak kifayet etmez. Bu meziyetlerin görünebilmesi için mutavassıt gözleri yoracak bir dikkat ve itina ister. Bundandır ki kendilerini ekseriyetle saydıranlar hep sözlerinin faziletlerinden daha başka tesirlerden istifade edebilenler olduğu gibi zaten bunlar da, çok kere asıl dinlenilmeye lâyık olmayanlardır.

Halamın muhitinde, müsait bir zihniyetle karşılaşarak, sözlerini iyi dinletmek için belki büyük bir servet veya mühim bir mevki gibi müspet birer kuvvet sahibi olmak yahut pek genç ve güzel olmak, veya o muhitin duyacağı, seveceği bir sanatın kapısını açmak meselâ güzel sesli olmak, bir saz çalmayı bilmek gibi ehlî meziyetlere sahip olmak isterdi. Halamınsa ne güzelliği, ne neşesi, ne servetinin derecesi, ne de kocasının İstanbul'daki mevkii bu ciddî sözlerinin değerini –annem gibi dikkatli olanlardan başkalarına– açıkça göstermeye yarayacak derecede değildi. Fakat kendisi mahviyetli ve izanlı olduğu için sözlerindeki tesirin mahdut derecesini de tabiî bulur ve kendisine verilen ehemmiyeti hiç azımsamazdı.

Onun her hissinde itidal vardı. Evinde canı sıkılmaz, ancak başkaları teşvik ederse gezmeye çıkardı. Evinde bazan namaz kılar, ancak bir vesile olursa camiye giderdi. Ramazanlarda ancak birkaç gün oruç tutar, gece misafirliğine gittiği yerler için iki ziyareti arasında uzunca bir zaman geçmesini kollardı. Yeryüzünde edindiği tecrübeyle galiba Peygamberin mutedil bir şefaatta bulunacağına ve Allahın da ancak hesaplı bir merhamet duyacağına itikat ederdi. Ve bu da halama kâfi gelirdi. Enişte-mizin velveleli dualarını, mübalâğalı oruçlarını hep "Allah sanki bunları ne yapsın?" der gibi istihfaf ederdi.

Halam, muhitine uyarak, okumayı da âdet edinmiş değildi. Gündüzleri kendini avutmak için okumanın ilâcını kullanmıyor ve geceleri uyumak için okumanın afyonunu yutmuyordu. Ancak gözlerinin önünden geçen hayatı yavaş bakışlarla seyretmeye alışkın olduğu gibi, ancak gündelik bir gazeteyi dalgın gözlerle süzerdi.

Her zaman biraz hüzünlü, fakat –bunda bir tezat yoktur– yine her an az çok müsterih ve hattâ memnun görünürdü. Hayatın bütün zevklerini bir tok gözlükle tartar; bu tabiata bir tevekkülle dalar; sabahlardan, akşamlardan ve gecelerden belki ancak yemek üstleri içtiği sigaralardan aldığı kadar bir haz duyar, belki de büyük bir teessüre kapılmazdı.

Onun, yemekten sonraları, bir müddet, mutlaka kapılarını örttüğü odasına çekilip, yalnızca, dumanı ve kokusu odasına sinecek kadar, sigara içmeyi sevdiğini bilirdim. O, üzüntülerini böyle odasına çekilmek ve burada kapanıp sigara içmekle yatıştırır ve hallolunmaz dâvaları bu sayede geçiştirirdi. Bu odanın havasına girince âdeta onun mahremiyetine girmiş ve gûya sırlarını duymuş gibi mahcup olurdum. O bir müddet böyle yalnız kaldıktan sonra camı açarak odasını iyice havalandırır ve sonra kapısını açardı. Bu yaşlanmış kadın bu yalnız odanın sigara dumanlı havasında acaba neler duyardı? Bunu bilmeden, ben de, her günümde bir iki saatlik olsun bir hülya zamanı ayırmak huyumu belki de ondan almışımdır diyorum.

Halamın kendi babası hakkında söylediklerini hatırladıkça bunlarda eski zaman saygısıyla çocukları ana babalarının emirlerine tâbi tutan bir terbiyenin izlerini görürdüm. Halam babasından daima çekinmiş, ona hiçbir zaman tamamen açılamamış, hiçbir derdini söyleyememiş ve zaten o da kızından bunları beklememiş olacaktı.

Halam yine geçmişten bahsettiği bir gün "Eskiden her şey ucuzdu. Fakat para da daha kıttı. Yine para sıkıntısı çekerdik!" demişti. Halbuki en sevdiği şey –vaktiyle o kadar azlığını duyduğu parasıyla– bize ve bütün tanıdıklarına birçok hediyeler alıp vermekti. Annem ona "Bizi mahcup ediyorsunuz, hemşire!" derdi. Onun yalnız bana hediye etmiş olduğu oyuncaklar, ku-

tular, kitaplar, bastonlar, boyunbağları, boyunbağı iğneleri, kol düğmeleri vesaire ile bir dolap doldurabilirdim.

Halam, annesine, babasına düşkün olan bu kız, şüphe yok, o zamanki izdivaçlarda âdet olduğu üzere, kocası olan adamla hiç görüşmeden, babası tarafından "nikâhın kerameti"ne itimat olunarak intihap edildiği için evlenmişti. Ve ilk zamanları, yine şüphe yok, mukedderatın kendisine koca diye verdiği bu adamı sevmiş, ondan bir aile saadeti ummuş olacaktır. Bütün genç kızlık zamanındaki evinin sıkı göreneklerine tahammül etmiş olduğu gibi kocasının yanındaki daha üzücü hayatına da tahammül etmiş ve büsbütün sabrın bir timsali olmuş gibiydi. Fakat deli eniştemiz, ardı arkası kesilmeyen huysuzluklarıyla, onu ilk önce kendisinde, sonra belki de öz canından bile bıktırmış olacaktı. Daima evinin içindeki hizmetçilerle birçok münasebetsizlikleri olduğu duyulurdu. Halam tabiî bütün bunları biliyordu ve ondan, delişmenliğinden ve bu ihanetlerinden, zamanlar geçtikçe, ve yavaş yavaş çilesi doldukça, tamamen iğrenmiş, bezmişti. Sessizliği, sükûtu seven halam etrafındakilerin bile seslerini yükseltmeye sebep olan bu şamatacı, yaygaracı, hareketli ve bitmez tükenmez lakırdılı, çevik ve atak adamın gürültülerinden, tâ ruhunun temellerine kadar, usanç duyuyordu.

Eniştemizin kadınlık hakkındaki fikri, velev ki haremi olsun, bir kadını iyice takdir etmesine mâniydi. Şüphesiz halamın güzel tabiatıyla kendinin muvazenesiz zekâsına üstün olduğunu bir türlü tamamıyla anlayamamıştı. Daima hırslı, hırçın, sinirli, hislerine düşkün eniştemiz kendisini ondan daha akıllı addediyor ve hele ne kadar daha çok âlim biliyordu!

O, kendi havasında uçarken, halama evinin işleri; ikide bir nükseden uzak seyahatlerin zahmetleri; o zamanki geniş aile münasebetlerinin ziyaretleri; konuya komşuya, eşe dosta iyi tarafları gösterilmek istenen bir ev gidişatının icapları; misafirleri ağırlamak; eski emektarların işleriyle uğraşmak ve hele kocasının birçok münasebetsizliklerinin neticelerini örtbas etmek gibi şeyler kalıyordu.

Kaçgöç az çok ayrılıklar yaparak, kadınların bir kısmı, eniştemizin evinde misafirler olsa bile yine harem odalarında kalırlar, ev sahibinden kaçarlardı. Hele bir Muhsine Hanım vardı ki

sanki hep yabancı birtakım düşmanlar tarafından tarassut ediliyormuş gibi tetik üstünde yaşar, bakışlarını herkesin üstüne korka korka kondurur, sigarasını yakar da, bazan gözleri dalar ve çekmeği bile unuturdu. O da, deli enîştemizi, kendi evinde çekiştirip dururdu. Hanımlar hep onun aleyhindeydiler. Halam, her zaman, nezaketle, silinir, geçer, geçene de yol verirdi. Fakat bütün bunlarla çekmediği kalmamış olduğu anlaşılıyor ki, sonraları, artık kendi nefsini korumak kaygısına düşünce, belki o zamana kadarki hayatından ve huyundan umulmadık bir metanet ve sebat göstermişti.

Zira enîştemizin ikide bir bahsettiği gulyabaniler insanların kendileridir. Hayatta her mahlûk yanındaki için bir avdır. İnsanlar hep yanlarındakilerin ruhlarını kemirerek ve kanlarını emerek yaşarlar. Yaralı bakışlarını, ruhlu şikâyetlerini ve yemeklerden sonraları, odasına kapanarak üst üste sigara içişlerini artık âdet yerine koyan halam uzun zamanlarda enîştemizin huysuzluklarına ve enîştemiz de halamın şikâyetlerine ve kendi insafsızlıklarına alışmıştılar. Fakat en garibi halamın şikâyetlerini duya duya ve enîştemizin feryatlarını işite işite kendi etraflarındakiler de onların bu geçimsizliklerini tabiî ve zarurî bulmaya alışmışlardı. Bilmem ne kadar zamandan beri, belki kendimi bildim bileli, onların anlaşamamazlıklarını duya duya ve aralarında birbirlerine hiddet ve infial ile cevap veren seslerini işite işite bu hâle ben bile alışmıştım.

Bu birlikte yaşayan iki vücut ve iki ruh, bu aynı hayata koşulu iki mahlûk arasında sanki ne vardı? Küçük küçük birçok âdetler, bunların maneviyatlarına ettikleri tesirler ve bunların hayatlarına akseden gölgeleri vardı. Ve başka hiçbir şey yoktu! Halam enîştemizi beğenmez, bilhassa münasebetsiz ve âdeta delişmen bulur, arkası kesilmeyen sözlerinden büyük bir bıkkınlık duyardı. Ve bazı tecrübelerinin derslerinden istifadeyle her zamankinden daha beter bir münasebetsizlik yapmasın diye ondan her zaman biraz ürker ve damarına basmaktan biraz çekinirdi.

Köylülere, havanın bozulacağını, yağmur yağacağını, fırtına kopacağını evvelinden haber veren birtakım hiç aldanmaz ve aldatmaz emareler olduğu gibi bize de enîştemizle halamın

arasında münazaaların başlayacağını duyuran birtakım belirtiler olurdu. Nihayet yağmurun ilk iri damlaları düştüğü gibi, beklenen hâdise zuhur eder, halamın da, eniştemizin de sesleri birbirlerine böyle cevap verdikleri zaman eriştikleri acı, dolgun, elemli şivelerine bürünürlerdi. Bize, bitişik odaların birinden, birbirine bağlı ve çekişen bu iki talihi birleştiren zincirlerin kopmadan evvelki gıcırtılarını duyururdu. Fakat bunlar, eskiden beri alışkın olmaktan doğan bir âhenkle birbirlerine hiddet ve infiallerinin, serzeniş ve iştikâlarının havı dökülmüş şiveleriyle cevap verdikçe, belki de, meselâ suya çarpılan çamaşırların yahut ambarlara atılan eşyaların çıkardıkları ıttıratlı sesler gibi duyulurdu. Ve bana derhal bir dalgınlık ârız olurdu. Bundan dolayıdır ki zavallı halamla deli eniştemizin bir türlü neler söyleştiklerine ve neden anlaşamadıklarına akıl erdiremez, çünkü artık bu feryatlarını işitir, fakat lâkırdılarını ayrı ayrı seçemezdim. Ancak bu iştikâlı edalardan, tabiatın rüzgârlarla savurduğu velvelelerden çıkan umumî mânayı kavrar ve evvel zaman tiyatrolarındaki koroların birbirlerine cevap verişlerini duyar gibi olurdum. Bilirdim ki bu sözlerin teferruatına kulak vermek beyhudedir ve asıl ruh çarpışan âhenklerde gizlidir. Bunlar söylediklerinin dışında olarak, kendilerine has olan mânalarla, ayrı ayrı birer tabiatı ifade etmiş oluyorlardı. Bu sözler iyice duyulmasa da, yahut Türkçe bilmeyen biri tarafından duyulsa da, âhenklerinden ve madenlerinden, iki ayrı kaderin ve iki zıt tabiatın birer ifadesi oldukları anlaşılacaktı.

Eniştemiz çevik, hamarat, yaygaracı, aceleyle bir hayat zevki tanzim etmek ister; ince, titiz, sinirli, bin dereden su getirir, bir menfaati müdafaa eder ve karşısındakinin rızasını kazanmak için kendine acındıracak sözler dinletir, hodgâmlığının samimî şivelerine erişir ve işgüzarlığının yaygaracı edalarına yükselirdi. Neşesiz, yorgun, bezgin, nafile söylediğini bilen, medet ummayan, bununla beraber, söylemekten çekinmeyen zavallı halamın, kenarında bir damla yaş dolaştığı görülen bir göz gibi, içinde taşacak bir damla yaşın duyulduğu sesi ona cevap verir, halam, bu mevut nimetlere karşı duyduğu itimatsızlığı söylerdi. Bütün bu sözlerin asıl mânası bu seslerin birbirine verdikleri cevapta saklıydı. Bu münakaşalar onların hayatı olmuştu. Ve

birbirine karışmayan bu seslerin her biri, bu iki yan yana hayatın ayrı ayrı dumanları gibi, ayrıca tüterdi. Onların ne dediklerini incelemeden âhenklerini duymaya, dinlemeye alışmıştık. Ve bunlara rağmen nice zamandan beri onların yine beraberce geçindiklerini gördükçe, aralarındaki bu münakaşaların, bu iştikâların âdeta lüzumu varmış gibi, onların hayatını bunsuz tasavvur edemez olmuştuk!

XIV

Deli Eniştemiz ve Yemekler - 2

Yemeğe o kadar âşık olan eniştemizin içkiye karşı hiç düşkünlüğü yoktu. Bir kere rakı içtiğini görmedim. Yalnız, bazan, sofrasında bir şişe kırmızı şarap bulunur ve o zamanlarda, hele bir sofu evinde, içki ve hele şarap o kadar aykırı bir şey sayılırdı ki herkes buna "Beyefendinin ilâcı" der, kendisi de biraz şarap içecek olsa "İlâcımı getirin!" derdi. Sözde şaraba katılan kına kına onu ispirtolu bir içki olmaktan tasfiye ederek ve günahını gidererek içilmesi mübah bir içki haline getirdiğinden eniştemiz de bu şaraba biraz kına kına atarmış. İçerken bu hilesini bir ikincisiyle daha ikmal ederdi. Şarabını ağzına götüreceği sırada, biz, dudakları arasından, yavaşça "İlâç niyetine!" diye söylendiğini duyardık.

Yemeğe her zaman bu kadar ehemmiyet veren bu adam için yenilen ve içilen şeyler böylece bazan haram, bazan mübah, bazan da sevap olurdu. Muayyen günlerde kurban eti ve aşure dağıtmak sevap olduğu gibi belki bunları bizzat pişirmenin de bu sevabı artıracağını düşünürdü.

Zavallı halamsa asıl onun ortalığı kirleten, evin alt katını mutfak kokusuna bulaştıran, tatsız bir üzüntü ve dedikodu mevzuuyla komşuların diline düşen bu yemek pişirmek âdetinden ıstırap duyardı. Bu yaşlı karı kocanın aralarını açan ve birçok kavgalarına sebep olan hep bu meseleydi. Kendi merakının, geçen zamanlara rağmen, halamın kayıtsızlığını hâlâ yeneme-

diğine, aksine olarak, onun bıkkınlığının arttığına şaşan ve bunu bir türlü hazmedemeyen eniştemiz halama en evvel serzeniş eder "Hanım, zaten ben ne yapsam sen beğenmezsin!" derdi, "Benim pişirdiğim yemekleri âlem beğeniyor, söylemekle bitiremiyor!" Halam da "Yemek pişirmek sanki iş mi?" derdi, "Beğenilecek bir iş yap da beğenelim! Âlemin ne düşündüğünü ben bilirim! Sen nafile yere, istediğini söyle!.." O zaman eniştemiz sarih bir haksızlık saydığı bu sözlere öfkelenir, "Hanım, demek sen artık ağzının tadını bilmiyorsun! Demek senin hiçbir zevkin kalmamış! Demek sana yemek olsun da ne olursa olsun!.. Tuh, yazıklar olsun!.." diye köpürürdü. Ve halam, sesini, kanaatinin kuvvetiyle yükselterek "Yemek pişirmek sana düşmez, adamakıllı erkeğe, senin gibi bey olacaklara yakışmaz!" diye cevap verirdi. "Ahçının işi o, sen kendi işine bak, ahçıyı da kendi işine bırak! Sana ne oluyor? Sanki ömrümüzde bir gün yemek mi bulmadık, aç mı kaldık?.. Sen ahçı çırağı mısın, yoksa ahçıbaşı mısın? Mutfağa girmek senin ne üstüne lâzım?.."

Bu sözleri duyunca beşer aklının kifayetsizliği ve bazı ehemmiyetli hakikatleri kavramaktaki aczi eniştemizi merhametle karışık bir tuğyana sevk eder, "Lâhavle vela kuvvete illâ billah!.. Hay, şimdi üstüme fenalık gelecek, hanım!" diye bağırırdı, "Aman Yarabbi! Senin hiç aklın, izanın kalmadı mı? Hiç yemek pişirmek kabahat olur mu? Sevaptır, berekettir, Allah eksik etmesin, fazla gelirse fakir fukaraya dağıtırsın, hayır işlemiş olursun!.."

Halam ona duyurmağa bile lüzum görmüyormuş gibi, "Pişir, pişir de yine ekşisin, yine dökülsün!.." diye söylenirdi. Ve eniştemiz onu duymamış gibi devam ederdi: "Hiç insan yiyeceği yemeklerin lezzetli olması için elinden geleni esirger mi? Elbette ben de marifetimi göstereceğim!.." Ve o zaman halam her zamanki saffetine bürünerek "Ahçı pişirsin de ne olursa olsun!" derdi, "Herkes gibi biz de Allah ne verdiyse, ahçı ne pişirdiyse onu yer de şükrederiz!" Senelerden beri başlamış olan bu münazaa böylece hiç bitmeden devam ederdi.

Bu kadar itina ile pişirilmiş bu yemekler aynı zamanda o kadar bollukla yapılmış olurdu ki gûya korkulan bir kıtlığa karşı gelmek ve lüzumunda bir kalabalığı doyurmak için hazırlan-

mışa benzerdi. Bunlar mutfağa ve hariçteki tel kafesli dolaplara sığmadığından hizmetçiler ellerini sürmesinler ve sinekler üstlerine üşüşmesinler diye, camları, perdeleri daima inik, kapısı da çok kere kilitli duran ve bir nevi açık kiler haline girmiş olan bir misafir odasına yerleştirilmeye başlanırdı. Tepsilere, tencerelere sahanlara ve o zamanlar daha çok kullanılan büyük, orta ve küçük boyda kayıktabaklara konmuş bütün bu yemekler: börekler, dolmalar, zeytinyağlılar, tatlılar, helvalar, sütlüler ve kompostolar evvela bir masa hizmetini gören açılır kapanır bir sehpa üstündeki kocaman bakır siniyi kaplar, sonra, mutfaktan, tel dolaplardan, kilerlerden taşmakta devam ederek, yavaş yavaş yerlerden yukarılara doğru yükselir, odada hatıra gelmez eşyalar üstünde yer alır, önce kapıya en yakın noktaları, sonra, orta masanın üstünü donatır, sonra, daha yükseklere çıkarak, yavaş yavaş, kanepelerin, koltukların hizalarına yaklaşır ve odanın içinde bizim bulunmadığımız sıralarda ilerleyen garip mahlûklar gibi, esrarlı bir seyahate koyularak, yer değiştire değiştire köşedeki ayaklı ve abajurlu lâmbanın yuvarlak merer pervazına tırmanırlardı. Bütün bu tabaklar böylece kendi istekleriyle öteye beriye konmuş ve odaya girdiğimiz bir anda duraklamış da bulundukları yerlerde demirlemiş gibi, gûya biz karşılarında bulunduğumuz için kıpırdamayan ve sanki oralı görünmek istemeyen bir hal alırlardı. Meselâ kayık bir tabakta, üstü beyaz kaymaklı bir güvez ayva kompostosu yahut menekşe gibi mor bir vişne ekmeği tabağı yalnızca başını almış da en önde, buraya, aynalı konsolun mermerine çıkmış ve ancak bizi görünce seyahatinde muvakkat olarak durmuş bir kayığı, bir yelkenliyi andırırdı. Öyle ki bunları gördükçe yemek değil, belki gülmek hatıra gelirdi.

Yine, bunu da kaç defa sezer gibi olmuştum ki böyle her tarafa serilen yemekler, gûya deli enîştemizin ikide bir bahsettiği birtakım cinler, periler, Yecüc Mecücler yahut bize meçhul birtakım insanlar için hazırlanmış gibi, hepsi de, için için sanki daha saati çalmamış bir ziyafet zamanını bekleyerek, esrarlı bir hal alırlardı. Öyle ki bütün bu yemek tabakları şimdi hâlâ hâfızamda bilmem hangi büyük ziyafetlerin daha gelmemiş davetlilerini, kırk yıldır, bekliyor gibi görünüyorlar!

Fakat yazık değil mi ki, her şey gibi, yemekler de fânidir. Ye-

nilmezse benizleri solar, tatları kaçar, tabiî kokularıyla değil, ekşi ekşi fena fena kokarlar. İşte bu lüzumsuz yemekler de böyle solar, güzel renkleri uçar, bazan üstleri paslanır, âdeta küf tutardı. Böyle bozuldukları görülenler derhal dökülürdü. Odanın bu hâli halamın âsabına dokunuyordu. Kocasının yemek pişirmek merakı kendisinde hazmedilememiş yemeklerle bütün bu sahanların, tabakların doldurduğu ve kokuttuğu, camları açılmayan misafir odasının nâhoş hâtıralarını uyandırırdı. Eniştemiz ısrar ettikçe halam tecrübeli bir itimatsızlıkla bunları hatırlamaya bile tahammül edemez ve hayalinde canlanan bu manzarayı görmemek için, onu eliyle iter gibi, kolunu uzatarak gözlerini yumardı. Artık sabrı tükenmiş ve tahammül kabiliyeti kalmamıştı.

Ancak, garip değil mi ki, eniştemizin yemek pişirmek merakını senenin üç yüz altmış gününde bu kadar acı acı çekiştiren halam, beş altı gününde de, bütün bu sözleriyle tezada düşerek, onu taklide, ona nazire yapmaya kalkışmışa benzerdi. Bu günler, köşk içinde büyük bir er ehemmiyeti olan meşhur reçel kaynatma günleriydi. Her sene yazın, meyveler bollandıktan sonra, hiç olmazsa vişne, çilek, ayva, kayısı, frenküzümü ve bir de gül reçeli olsun, mutlaka kaynatılırdı. Bunlar okkalarla alınır, temizlenir, ayıklanır, hazırlanır; büyük tencerelerde şeker eritilir; meyveler bu şuruba atılır ve tekrar uzun uzun kaynatılır; ve üstleri köpürdükçe, yassı bir kepçeyle, bu köpükler alınıp çıkarılır; reçelin kaynaya kaynaya kıvamına geldiği anlaşılmak için güvez, pembe, kırmızı veya sarı sathına hafif hafif üflenerek renkli bir billûr gibi mücellâ bu sathın üstünde hasıl olan buruşuklara, kabarcıklara, habbeciklere bakılır; bizim hayretimiz karşısında, kaynayan bu şuruba limon sıkılarak kestirilir; tekrar bir iki taşım kaynatılır ve nihayet, reçel kıvamına gelince, tencereler indirilir ve soğuyunca da büyük cam kavanozlara ve daha ufarak billûr kâselere aktarılırdı. Halam hiçbir şeye elini sürmeden bütün bunlara o kadar itina ile nezaret ve kumanda ederdi ki, zihni karışmasın diye, bu sıralarda bizim bile yanında bulunmamızı ve dolaşmamızı ve bu işle meşgul ettiklerinden başka kimsenin kendisine bir söz bile söylemesini istemezdi. Eniştemiz de, reçel kaynadığı müddetçe, onun bu ciddiyetini takdir ve bu titizliğine riayet ederdi.

Eniştemizin beğendiği için tekrar etmesini pek sevdiği bir fikri daha vardı: İnsan eğer hiçbir iş göremez de çaresiz kalırsa, başka bir şey aramaya hacet yoktu, her teşebbüse tercihan bir lokanta açmalıydı. Zira bunun faydası şuydu ki işlerde ticaretiniz yolunda gitmezse aç kalırdınız. Halbuki bu işte, ticaret olmasa da, hiç olmazsa bu arada insanın karnı doyardı. Yemekleri, eğer müşteriler yerlerse ne âlâ, para kazanırdınız. Fakat onlar yemezlerse oturur, kemali âfiyetle siz kendiniz yerdiniz! Bu da mühim bir kârdı. Eniştemiz bu fikrini pek beğenir, "Ahçı dükkânının malını, eğer satılmazsa, kendim çimlenirim, ama diğer dükkânların satılmayan mallarını ben ne yapayım?" diye gevrek gevrek gülerek kendi kendine hak verirdi.

Fakat garip değil mi ki, boğazına bu kadar düşkün olan bu adam, tam Şarklı olduğu ve bizim göreneklerimizde lokantalara gitmek pek âdet olmadığı için, evinde yemek zamanlarında o kadar keyifli iken, zaten nadir olarak gittiği lokantaları hep yadırgar ve buralarda çok kere yüzünü ekşitirdi. Zira daima evinde yalnız kendi sofrasıyla meşgul olanlar tarafından hizmet görmeye alışmış olduğundan bir lokantanın umuma bakan yavaş ve sıra bekleten usullerine ve birkaç masaya birden bakan garsonların hesaplı hizmetlerine bir türlü alışamıyordu.

Böyle yerlerde şaşırır, biraz bekler beklemez acıkmış ve aç kalmış bir hal alır, keyfi kaçar ve yanındakilerin, yani bizim de zevkimizi kaçırırdı. Öyle yersiz bir telâşa düşerdi ki yüzüne kendisine bakılmak istenilmeyen bir zavallı düşkünün hüznü çöker, gözleri onun perişan bakışlarına dönerdi. Yapılacak tek şey kendi masasına bakan garsonu bilerek hep ona hitap etmek ve getireceklerini biraz sabırla beklemekten ibaretken o kendi masasına bakanı diğerlerine hizmet edenlerden ayırt etmek lüzumunu kabul etmeyerek, etrafından geçtiğini gördüğü herhangisini kendisine hizmetle mükellef ve ne beklediğinden de baherdar sayar ve garsonlar başkalarına bakmak için yanından geçtikçe, kendisinin ihmal olduğuna, hakkında saygısızlık edildiğine ve unutulduğuna kanaat getirirdi. İtikadınca onların hepsi kendi sofrasıyla meşgul olmalıydılar. Bu kanaatinin neticesi olarak onlarla arasında sinirlere dokunan tatsız tuzsuz bir muhavere başlardı.

Enişte mizo anda geçen ve bizim masamıza bakmadığı için bir faydası dokunmayacak olan bir garsona hitapla, meselâ "Oğlum! Hani bana su getirecektin, hâlâ gelmedi!" derdi. O da bir cevap olsun diye, "Şimdi!" diyerek geçer ve kendi işine giderdi. O zaman enişte mizönümüzden geçen bir başkasına hitapla, "Oğlum! Bir kadeh su getirsenize, ne olur? Sevaptır!.." diye yalvaran bir eda alırdı. Yemek böyle müşkülâtla başlar, ötekilerini masamıza bakan garsondan ayırt etmek lüzumunu bir türlü duymayan enişte mizbunlar kendi işleri için geçerlerken kendilerine hitap etmekte devamla meselâ "Oğlum! Hani bana salata getirecektin, hâlâ gelmedi!" derdi. Fakat yemeğin sonuna kadar sabrı tükenir, bu "Oğlum!" hitapları kesilir, yemek müşkülât ile yenir ve bu defa öfkesi son haddine gelmiş olan enişte mizo aralık oradan geçen ve bütün bu sabırsızlıklardan haberi olmayan bir başkasına "Garson! Haniya kahve nerede? Bir saattir bekliyorum, hâlâ gelmedi!.. Yoo!.. Siz artık işi azıttınız gayrı!.. Şimdi kafanı patlatırım ha! Bak, sana haber vereyim!" diye bağırırdı.

Enişte mizin neslinden olanlar Fransızcayı Farisî gibi birtakım imâlelerle çekerek telâffuz ederlerdi. Kendisi Fransızcayı bilmez denecek kadar az bilirdi. Marsilya kelimesi yerine dört elif miktarı imâlelerle "Mâri-silyâ" dediğini bir duysaydınız muhakkak bu şehir ismini değil, fakat bu terkiple, "Silyanın yılanı" demek istediğini sanırdınız. Öyleyken bir gün bana, vaktiyle, Fransızca metinden "Don Kişot"u tercüme etmiş olduğunu söyleyince buna şaşmıştım. Bilmediği bir lisandan nasıl tercüme etmişti? Yoksa başkasına mı ettirmişti? Bunları bilemiyorum. Deli enişte mizkendini normal bularak ve Don Kişot'la arasında bir sıhriyet sezilebileceğini hiç düşünmeyerek, çocuk gibi, onun pek hoşuna gittiğini söylerdi. Ancak enişte mizolanca ehemmiyetine rağmen, bu kitabı intihap etmekle asıl tercüme veya adapte edeceği kitabı bulmuş değildi. Eğer izan ve irfanı müsaade etseydi de Brillat-Savarin'in meşhur "Physiologie du Goût"sunu tercüme etmiş ve daha iyisi, bize göre bir naziresini yazmış olsaydı elimize ne kıymetli bir kitap bırakmış olacaktı! Yazık ki bizde ilim ve anane hiç "kitabî" değildir. Diğer milletler bildiklerini birer mahfazada saklar gibi kitaplarına korlar. Bizdeyse millî ananelerimiz hayattan kitaba sirayet etmeden ve he-

men hiçbir kitabımızda muhafaza edilmeden havalanıp uçuyor. Eğer Türk sofrasının ananelerini ve millî aşçılık usullerimizi koruyan Türk yemekleri kitabını deli enişte mi z yazabilmiş olsaydı, tabiatı ve huyları ne olursa olsun, sırf bu iptilâsının ve zevkinin kıymetli mahsulünü yetiştirip verebilmiş olmak sayesinde, millî kültürümüze mühim bir hizmet etmiş ve böylelikle belki bazı günahlarının bir nevi kefaretini ödemiş, bazı kusurlarını telâfi veya af ettirmiş olacaktı. Zaten bizim bütün yapmak istediklerimiz de kendimizi ve ismimizi böyle boyumuzdan uzun ömürlü şeylere bağlamak ve onların nispî sağlamlığına dayanmaktan ibaret değil midir?

XV

Memur Olarak Gidişler

İnsanların, hele çocukların tabiatlarında taklit meyli o kadar kuvvetlidir ki Çamlıca'daki enişte mizin kerevetinde gazete okurken bazan yerinden fırlayarak "Gittiii! uçtuuu!.." diye haykırdığını gördükten ve duyduktan sonra, evimize dönünce, ben de onu taklit etmek hevesine kapılırdım. Onun gibi bir kerevetin üstünde bağdaş kurarak gazete okur ve bazan, gördüğüm mühim bir şeyle halecâna düşmüş gibi, minderin üstünde ayağa kalkarak, bu sözlerin neleri telmih ettiğini ve giden kimdir? Uçan nedir? bunları bilmeden, "Gittiii, uçtuuu!.." diye haykırır, hattâ, bu son kelimeyi "uştu" diye telâffuz etmeği unutmazdım. Enişte mizin gazetesinde vahim bir haber bulduğunu, bu sözlerin vicdanından çıkan aksisadalar olduğunu düşünerek, böylece, onun bana yaptığı tesiri etrafımdakilere, bacıma, hizmetçilere yapmak ister; onların okuduğum gazete de birtakım menfaatlerimize halel geldiğini öğrenerek müteessir olduğumu düşüneceklerini tahmin eder ve haykırışlarımı duyanların elbette benim enişteminkilerini aldığım kadar ciddiye alacaklarını umardım.

Fakat bir gün annem bu sözlerimi duyunca gülerek, bana "Kuzum, Allah aşkına!" dedi, "Sen enişteni ne diye taklit etmek istiyorsun? Onun ne demek istediğini sanki biliyor musun?" Ve anlattı: Meğer, enişte miz, o vakitki bütün gazetelerde her gün ilk sütunun başında çıkan "Tevcihât" ve "Tebligât-ı resmîye" kısım-

larını okurmuş ve burada kendisine lâyık bulduğu rütbelerin ve münasip gördüğü nişanların rakipleri addettiği için sevmediklerine verildiğini; kendisinin umduğu, kolladığı memuriyetlere, mutasarrıflıklara, valiliklere de rakipleri olduğu için kıskandıklarının tayin olunduklarını öğrenirmiş. İşte bütün bu beklediği rütbeleri, nişanları ve memuriyetleri eline geçiremediği ve bunların başkalarına gittiğini gördüğü içindir ki böyle, hayıflanarak, tutuşarak, can havliyle yerinden fırlar, başından dumanlar taşar ve onların arkasından "Gittiii! uçtuuu!" diye haykırırmış. Meğer giden başkalarına verilen rütbeler, nişanlar; uçan da başkalarının kondukları mutasarrıflıklar, valiliklermiş!

Fakat buna rağmen, bütün bu rütbe ve memuriyetlerin hepsi de birer birer kaçmış olmaz ve arada sırada, bunların biri de kendisinin eline geçerdi. O zaman deli enişte miz, ya halamızı ziyarete gittiğimizde bizi merdiven başından karşılarken, yahut o hamarat haliyle, parlayan gözleriyle, dünya ile barışmış tebessümüyle, kendisinin bizi ziyarete geldiği günler, bu yeni tayininden ne kadar memnun olacağımızı bilerek, bizi yine "Veminelhavâdis!" sayhasıyla karşılardı. Fakat bu yeni tevcihin ruhunda bir muzafferiyet borusu öttürdüğü bu günlerde haz ve gurur ile şişkin sesinden duyulurdu ki bu haber artık sütlü veya pekmezli muhallebilerden birine ait değildi!

Bu günlerde onun bütün "vüzera", "kübera" ve "ricâli-devlet" dediklerine karşı hürmeti artar ve denilebilir ki âdeta dinî bir mahiyet alırdı. Hattâ, yalnız medleri, tecvit usulü, dört elif miktarı çekerek "Pâşâ!" demesi bile paşalığa verdiği ehemmiyeti göstermeğe kâfi gelirdi.

Enişte mizin memuriyete tayininden sonra daha hareket etmemiş olduğu yahut memuriyeti üstündeyken İstanbul'da mezuniyetle bulunduğu sıralarda bayramları muayede resmine gitmek için sırmalı üniformasını giyerek, nişanlarını ve kılıcını takarak, hem neşeli bir gurur, hem de nezaketli bir sözde mahiyetle arabasına kurulması görülecek şeydi. Derhal, vazifesi bu olduğunu bilir gibi, arabadan hem sağına, hem soluna bakarak rast geldiklerine; Kısıklı kahvesinde otururlarken hep birden ayağa kalkarak, kendisine temenna edenlere; önlerinden geçtikçe kendisine selâm vermeye davrananlara; hattâ bu niyette

olmayanlara bile, hiç durmadan temennalar ederdi. Sanki kendisinin böylece mütemadiyen selâm vaziyetiyle açılan sağ elinin yukarıya kadar kalkmağa bile vakit bulamayan, kesik kesik, yarım yarım temennalarıyla ve memnun bir yüzle, durmadan herkese dağıttığı bir bayram iltifatından ibaret değil de, manevî bir hazneden avuç avuç alıp serptiği birtakım nimetler gibiydi. Karakolun önünden geçtiği sırada, arabada uzattığı ayağıyla, pantalonunun yan şeridini, üniformasını ve kılıcını göstererek, askerleri de kendisine selâma durdurmağa muvaffak olunca pek ziyade memnuniyetle selâm verir ve böylece, maneviyatının gıdası olan bir ziyafete konarak, bu Çamlıca iniş çıkışlarını birer muzafferiyet geçit resmine çevirirdi.

Ya, acaba, tayin olunduğu o uzak diyarlara nasıl gider, oralardan nasıl dönerdi? Onun oturma odasında bir soba, bir de orta mangalından başka, birçok diz örtüleri, battaniyeler, şallar, hırkalar ve takkeler bulunurdu. Oda soğumasın diye camları kâfi derecede açtırmazdı ve ateş bazan insanın başına vururdu. Burada çok kere ilâç kokuları duyulurdu. Fazla olarak, ya kokusundan hazzettiği, ya havayı temizleyeceğini umduğu, yahut, belki de uğur saydığı için, mangalında ikide bir birtakım tütsüler, öd ağacı, günlük, defne yaprağı yaktırır ve bütün bunlar odasının havasını ağırlaştırırdı. Biz şimdi bu odaya girecek olsak, ilk iş olarak, muhakkak, pencereleri bir iyi açtırırdık.

İşte, en ziyade taaccübüme giden şey, bu sıcak odasından dışarı çıkmayı sevmeyen, köşedeki kırmızımtırak şilteli ve kırmızı post serili kerevetinin üstünden, mangalının başından ve mutfağından ayrılmak istemeyen ve odasında bile örtüler örtünen, fanilâlara ve battaniyelere sarılan ve mutfakla yatak arasında daima gecelik entarisi, hırkası ve takkesiyle dolaşan; o zamanki evlerde kilerin ve mutfağın civarında yetişen iptidaî ve küçük zevklere pek düşkün olan; mütevekkil ve tembel günlerin keyfini, bir çubuk çeker gibi, iyi çıkaran; fikrini ve merakını minderinde yan gelerek okuduğu gündelik bir gazete ve tercüme edilmiş bir romanla doyuran; fazlasıyla yemek yiyerek ve sonra kakule çiğneyerek, kahve içerek, enfiye çekerek Allaha dua, hamd ve şükreden bu evcimen adamın ikide bir memur edildiği bu kadar uzak, daima uzun yollu ve daima yolsuz vilâyetle-

re, çöl içinde kalmış diyarlara, kumlar içine saplanmış şehirlere gitmek için zahmetli ve çapraşık seyahatlere çıkması; oralarda bazan refakatindeki jandarmaların, bazan maiyetine verilen neferlerin yardımıyla, kuş uçmaz kervan geçmez ve asayişi temin edilmemiş yerlerde karakoldan karakola konaklayarak, at veya katırla, yahut da deve üstünde, o bozuk yolları, yolsuz ovaları, yalçın dağları aşmasıydı.

O zamanlar ki rahatla gevşemiş bulunan İstanbullulara bir karşı yakaya geçip tünele binerek Beyoğlu'na gidip geliş bile hatırı sayılır bir yol ve bir Büyükada'ya gidip geliş bile denizaşırı bir seyahat sayılırdı. O zamanlar ki ancak gözlerin görebildiği mesafeler ölçülür; yabancı diyar olarak, gökteki ay ve yıldızlar seyredilir; ve iklim olarak, yalnız bizi sırasıyla ziyarete gelen ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış bilinirdi. O zamanlar ki herkesin merakını çeken havadisler esen poyraz ve lodos rüzgârları, ve mahalleleri İstanbul içine dağılmış olan sevgililerin, akrabaların ve dostların sıhhat ve gönül haberleriydi. O zamanlar ki insanlar için şöhret ve servet kelimelerinin galiba büyük ve hele kendilerini heyecana getirecek bir mânası yok gibiydi. O zamanlar ki herkes içinde doğduğu mahalleye, hattâ eve, hattâ evinin içindeki odasına sadık ve âdeta âşık kalırdı. O zamanlar ki insanlar aynı evin içinde, doğdukları ve beşiklerin sallandığı odaya bitişik bir odanın döşeğinde can verirlerdi ve çok kere, cesetleri de, çocukken sularıyla, oynadıkları bir çeşmenin sularıyla yıkanırdı. O zamanlarda, deli eniştemiz, bu uzun gidip gelişlere nasıl razı oluyordu? Kendisi de, bütün etrafındaki insanlar gibi, bu muhit içinde yetişmiş, bir aynı mahsul değil miydi? Diğer birçok huylarına bakılsa, onlara ne kadar benziyordu! Onun böyle, eski zaman seyyahları gibi, inanılmaz ülkeler aşması, âdeta efsanevî seyahatler başarması nasıl kabil oluyordu? O zamanlar bu kadar uzak sayılan bu dağınık vilâyetlere, en iptidaî vasıtalarla nasıl gidiyor, oralarda nasıl dolaşıyor, oralardan nasıl dönüyordu?

O zamanki yollara ve nakil vasıtalarına göre, bir düşünün, İstanbul nerde, Musul nerde? Trablus nerde, Nablus nerde? Cidde nerde, Hudeyde nerde? Amman nerde, Havran nerde? Hama nerde ve Kerbela nerde? Akkâ nerde ve San'a nerde? Nasıl oluyordu da Arabistan'ın eritici güneşi altında yakıcı gölgelere sü-

rünerek isimleri bile hayret verecek kadar uzun mesafeler açan yollara, sahralara, dağlara, nehirlere, denizlere ve şehirlere böylece bir sairfilmenam gibi bir gidip bir geliyor ve sonra, çilesi daha dolmamış gibi, bu seyahatleri nasıl tekrarlamak istiyor, tekrar ediyor ve nasıl tekrar gidiyor, tekrar geliyordu?

Fakat insan deli eniştemizi görünce, bu muamma gûya kendi kendine çözülüveriyordu. Filhakika o sanki bütün bu uzun yolları, susuz sahraları, baş döndürücü dağları ve muhataralı denizleri, hep, her zamanki evinin ve mutfağının iptidaî ve hakir işleri arasındaki kaygısı ve heyecanıyla, bütün bu zahmetlere ve seyahatlere âdeta arada büyük bir fark olmamış gibi katlanıyor, bütün bu aştığı mesafeleri ölçmeden geçiyor, mutfak kapısından oturma odasına geçtiği zamanki evcimen haliyle, evindeki çalımıyla, beyaz gecelik entarisi ve takkesiyle, tencereleri ve sahanlarıyla birlikte ve bunlarla meşgul olarak, tehlikelere belki yalnız bize hikâyelerini anlatacak kadar ehemmiyet vererek ve işte belki de bundan dolayıdır ki âsabı pek bozulmayarak ve sıhhatı büsbütün göçmeyerek, kendisini yarı muhafaza eden bir hafifmeşreplikle, susuz Arabistan çöllerinin yolunu tutturmuş, bir baştan bir başa onları aynı çevik, hamarat gözleri ve oralı olmayan haliyle geçmişti!

O zamanlar bütün bunlara şaşardım. O zamanlar ben pek tecrübesizdim. Ve daha bilmezdim ki hiç korkmadığımız taş baş yarar. Cılız hallerinden hiç memul edilmeyecek nice kahramanlar vardır. Hatırlarına getirmedikleri zorluklar başlarına geldi mi, bunları sanki haberleri olmadan yenerler. Önlerine çıkan dağları tevazularına hiçbir halel gelmeden devirirler. Öyle hasta ve yumulu gözler vardır ki bir şey seçemezler sanırsınız ve kütüphaneleri hatmederler. Öyle hantal eller vardır ki çaldıkları sazdan kalbinizi delen en tesirli, en ince sesler çıkar. Eniştemiz de işte bu halinden memul edilmezlerden ve Evliya Çelebi gibi seyahat edenlerden biri olmalıydı!

Kendisinden bu çetin diyarlara gidişlere ve orada bu zahmetli gezişlere katlanmasının tefsiri mahiyetinde olarak tantanalı bir cümle duymuştum: Bana, bilmem hangi bir sözüme cevap olmak üzre, "Ya, evlâdım, işte böyle! Ne yaparsın? Din ve devlet namına!" demişti. Sonraları bu cümleyi ondan sık sık

duyardım. O, bu memuriyetlerin zahmetleri ve bu seyahatlerin sıkıntıları için hep "Din ve devlet namına!" derdi. Ve ben o zaman gûya bu sebepleri tahlil edebilmiş gibi, bu zarureti kavrardım. O zamanlar ben pek tecrübesizdim. Ve daha bilmezdim ki böyle büyük sözlerin yaldızları içinde gizlenen hakikatleri bulmak ve bunların yalanlarını çıkarmak için ne tarihi bilmeğe, ne uzaklara gitmeye, ne de yükseklere çıkmaya ihtiyaç vardır. Bazılarının canlarıyla ödemeye razı oldukları bu mukaddesat bazıları için ancak menfaatlerini barındıran birer paravandan ibarettir. Ve böylelerinin bu mevcudiyetini herkes kendi mahallesi içinde, kendi ailesi arasında, kendi kapı komşusunda tahkik edebilir.

Eniştemiz, evvel zaman filozofunun tavsiyesini yerine getirerek, kendini iyi tanısa "Din ve devlet namına!" dedikten sonra, bir de, daha yavaş perdeli bir sesle "Ve Çamlıca'daki köşk namına!" cümlesini ilâve etmeliydi. Zira deli eniştemiz bütün hareketlerinde –ve kim bilir, belki de hattâ rivayet olunan yolsuzluklarında– hep bu köşkün hesabı ve menfaati ile meşgul olarak, uzaktan bile, hep onun gölgesinde, onun içinde yaşarmış. Halamın anlattıklarına göre ha San'a'nın kârgir ve muntazam binalarda olsun, ha Amman'ın kuyu başındaki kır evinde bulunsun, hep bu köşkün tamiri, döşenmesi, boyanmasıyla meşgul olurmuş. Bulunduğu yoksul vilâyetlerin birinde yorucu teftişler için dolaşırken bile kafasında daima bu gittikçe güzelleşen köşkü taşır, onu tadil eden plânlar hazırlar, kızıyla damadına bir ayrı daire açar, haremde ve selâmlıkta ayrı ayrı mükellef yemek odaları ayırır, bize, gelince yatacağımız odalar tahsis eder, ve bütün bu daire ve odaları kendince mükellef bir surette döşetirmiş. Geçen günler ve geceler boyunca uzak Çamlıca'da kalan bu köşk böylece yavaş yavaş tamir görür, eski kiremitleri değişir, içi döşenirmiş. Deli eniştemiz çok kere bu köşkü istediği gibi yaptırmaya muvaffak olacağını, bazan da muvaffak olamayacağını sanır, ekseriyetle ümitlerinde yüzmeğe başlar, bazanda ümitsizliğe batarmış. Hele mutlaka bu bahsi açar, hayâlen bu köşke konar, ve bir uzak tasavvurdan değil, lâkin, ehemmiyetli, faydalı, acele bir işten bahseder gibi, hep bu mevzuu öne sürer, halamın kayıtsızlık, alâkasızlık ve

kadınlık diye tavsif ettiği sükûn ve sükûtuna kızar, suallerine ille cevap vermesinde ısrar edermiş!

Deli enîştemiz, yorgun düştüğü, ıstırap çektiği, korkularının teptiği, nöbetlerinin nüksettiği ve hastalıktan uykusuz kaldığı geceler, kendini unutmak ve avunmak için, bir masal dinler gibi hep köşkünün hayaliyle oyalanır; onu bir Cennet olarak hatırlar; bahçesini misk gibi koklar; Çamlıca'nın "püfür püfür" esen rüzgârlarını ateşinin üstüne sallanan tılsımlı yelpazeler gibi duyar; köşkünün varlığına, bir yatağa yatar gibi yaslanır ve orada bulacağı sükûtu, rahatı, zevki, itibarı düşündükçe, yavaş yavaş iyileşerek, sükûnunu bulan bir uykuya, köşkünün rûyasına dalarmış! Ve ihtilâçlar içinde uyanınca, yine orada, Çamlıca'daki köşkünde rahata kavuşacağına imanını tecdit ederek, onun hâtırasını tekrar bir yorgan gibi üstüne çeker, varlığını bir ilâç gibi içer; hülyasını sevdiği bir dudak gibi öpermiş!

Nasıl ki köşkün rengini de, hayalinde, kaç kere değiştirmiş. Bir gün halam yine onun köşkü ne renge boyatacakları hakkında bir sualine maruz kalarak "Her renge boyattın da bir fıstıkisî kaldı!" diyecek olmuş. Enîştemiz hemen inatla bu rengin üstüne atılmış. Zaten o zaman Şam'da bulunuyorlarmış. "Peki, muhakkak, fıstıkî olsun!" demiş. İlk önce bu renk ona, ağaçlar arasından, pek zarif gözükmüş. Fakat bu açık ve müstehzi renk zihninde zamanla yavaş yavaş ciddileşerek koyulaşmış, tirşeye çalmış, neftiye dönmüş, sonra da, daha olgunlaşarak, yeşile ermiş, enîştemiz köşkünü dinî, mübarek, mukaddes, Müslüman bir renk olan yeşile boyatmaya karar vermiş; ve bir İstanbul'a gelişlerinde, onu filhakika sadatı kiramın sarıkları ayarında bir yeşile boyatmış!

Enîştemiz halama, ikide bir "Şimdi sıkıntı çekiyorsun amma, hanım!" dermiş, "Sonra Çamlıca'daki köşke kurulunca rahata konarsın, inşallah!" ve daha "Sabredelim, dişimizi sıkalım da, hanım!" dermiş, "Çamlıca'daki köşke yerleşince rahata kavuşuruz, inşallah!" Fakat halam bu köşkün hikâyesini o kadar yoksul illerde, o kadar hayal halinde duymuş, dinlemiş ve meselâ Musul'dan Çamlıca o kadar uzak görünürmüş ki o tamir, tefriş rûyasını belki de hiç tahakkuk edemeyecek sanır ve günün diğer gaileleri arasında buna ciddi bir yer ayıramaz, onun için

eniştemize isteksizce cevap vererek "Hele hayırlısıyla bir dönelim de, o zaman düşünürüz. Kuzum, bey! Nafile üzülüyorsun, vallahi! Nasıl istersen öyle yaptırırsın!" gibi kocasını çileden çıkartan cevaplar verirmiş! Hulâsa, eniştemiz, bütün bu sözlerini halama o kadar tekrarlarmış ki o daha bu köşke büsbütün ve adamakıllı yerleşmeden evvel bile onun hikâyesinden biraz bıkmaya başlamış!

XVI

Mazul Olarak Dönüşler

Gobineau "Nouvelles Asiatiques" isimli kitabında Trabzon'da vali bulunan bir paşadan bahseder ve "Hükûmetinin ve memleketinin istikbaline itimadı sağlam değildi. Yapılan ıslahatın değerine ve bilhassa gerçekliğine pek inanamıyordu. Fakat kendisinin şahsî vaziyetini kabil olduğu kadar iyileştirmek lüzumuna kuvvetle kanidi" gibi bir şey söyler. Deli enişte mize gelince, hükûmetin ve memleketin âtisine itimadı olmadığını bilemiyor, hattâ zannetmiyorum. Ancak onun da kendi şahsî mevkiinin ıslahı lüzumu hakkındaki imanı öyle kuvvetliydi ki bu yüzden bir yandan müteşebbis ve hamarat, bir yandan da sabırlı ve tahammüllü olmakta sebat ediyordu.

Deli enişte miz, arada bir, her nedense, hep Arabistan taraflarında bir vilâyete gönderilir, fakat yine her nedense, gittiği yerde bir suçu, bir yolsuzluğu görülür, pek açıkça söylenmek istenilmeyen şeylerin Arapça ifade edildiği o zamanlarda, ikide bir, yine "lisebebin minel esbab" azlolunurdu. Evdeki hanımlar, maceralarını hep delice ve gülünç buldukları enişte mizden, halamı her zaman üzdüğünü görerek, âdetleri veçhile çekiştire çekiştire bahsederler ve bu günlerde birbirlerine benim anlamadığım imalı, mânalı gözlerle bakışarak "Duydunuz mu?" derlerdi. "Hacı Bey yine azlolunmuş! Deli! Ne halt etmiştir, kim bilir?.." Çocukların yanlarında bu meseleden pek bahsolunmazdı. Fakat ben yavaş yavaş ve parça parça duyarak öğrenmiştim

ki deli eniştemiz, memur olarak gittiği yerlerde, rüşvet almak, para yemek gibi töhmetlerle zan altına girerek azlolunur ve sonra, ancak, Yıldız'a dehalet eden babasının şefaatıyla affedilerek tekrar bir başka yere tayin olunurmuş. Doğruluğuna büsbütün emin olamadığım bu rivayetlerden ancak halamdan duymuş olduğum birisine inanıyorum: Nice zaman sonra, kocasından şikâyet ederken, halam onun bir gün de diğer memur haremlerinin kendilerine gelen ricacılardan birçok hediyeler aldıkları halde kendisinin bu şeylerden hiç istifade etmediğinden şikâyet ettiğini ve kendisinin de bu teklifi "Hay Allahtan korkmaz!" diye şiddetle reddetmiş olduğunu anlatmıştı. İşte bir bunu biliyorum. Fakat bilmediğim şeyleri de hanımların fısıltılarıyla o kadar duymuştum ki benim de, belki zavallı eniştemizin günahına girerek, onun daha açılmamış o büyük denklerini, hararlarını, eşyalarını gördükçe, bunu hiç kimseye sormadan, bu evde kırk haramilerin haram malları tarzında biriktirilmiş ganimetler bulunduğunu farz edeceğim gelirdi.

Böyle, memuriyetinden dönüp de, İstanbul'daki evleri daha kirada bulunan memurlar, o devirdeki kibar İstanbul'da mevcut olmayan, zaten mevcut olsa da, kaçgöç yüzünden, en orta halli bir ailenin bile gitmesi ayıp sayılacak ve belki de men olunacak otellere değil, fakat kendi evlerine yerleşinceye kadar, haremleri, çocukları, hizmetçileri ve eşyalarıyla birlikte, yakın akrabalarının evlerine misafir olurlardı. Ve bu evlerde odaları, sofraları, sandık odaları, kilerleri, yükleriyle onların bütün adamlarını, eşyalarını, zahirelerini almaya yetişecek kadar geniş olurdu.

Eniştemiz de böyle, memuriyetlerinden azlolunup İstanbul'a dönünce, bazan kendisinin Çamlıca'daki köşkü ve halamın da Gedikpaşa'daki küçücük evi kirada olur ve o zaman, zaten sığamayacakları küçük evin değil, fakat Çamlıca'daki köşkün kiracılarını bin zahmetle çıkarıp oraya bin itina ile yerleşinceye kadar, bir otele değil, halamla birlikte, hizmetçileriyle, hararlarıyla ve mutfağa yarayacak hediyeleriyle, bize gelirlerdi. Ve bu bizim için bir şenlik vesilesi olurdu: yalıda hayat, bilhassa eniştemizin tuhaflıkları yüzünden birkaç zaman için daha eğlenceli olacaktı.

Eniştemizin bu Arabistan dönüşlerinin daima tatlı-acı bir çeşnisi ve bir hikâye ve macera kısmı vardı. O, gerçi bir töhmetten suçlu değilse bile, zanlı ve herhalde azledilmiş bulunurdu. Ancak kendisini daima kabahatsiz bilir, bir iftiraya kurban olduğunu söyler, meseleyi kollarını ve gözlerini açа açа anlatır ve her defasında muhatabından ayrıca hak kazanmış gibi olurdu. Zaten bu halecânlı, vesveseli, öfkeli ve iştikâlı dönüşlerin hüznünde, bir de, ilk önce bizimle, az zaman sonra da, asıl sevgili Çamlıca köşküyle buluşmanın verdiği gizli bir neşede eksik olmazdı.

Deli eniştemiz bu Çamlıca köşkünü cidden o kadar sever, onu o kadar özlermiş ki azlolunduğu zamanlar, bazan bu acıyı ona kavuşmak zevki kısmen tadil edermiş. Arada pek ziyade müteessir görünürken bazan da, daha mahrem bir sesle ve bir sır söyler gibi "Yine azlolunduk amma, hanım!" dermiş, "Fena mı, bak, inşallah köşkümüze kavuşacağız!" Öyle ki eniştemiz, gözlerinin kâh örtülüp, kâh açılan bir perdesiyle, bu dönüşten demin mahzun gibi, şimdi de memnun gibi görünürdü. Demin ona bir mazul olduğunu hatırlatmaktan ürker, şimdiyse birbirimize kavuştuğumuza şükrederdik! Ve eniştemiz ne yapıp yapıp –kavga edip, tazminat verip, hatırı sayılır birisine söyletip, bir başka ev bulup, göç masraflarını kendisi ödeyip– kiracılara köşkünü boşaltır ve az bir zaman için olsun yine oraya konar, yine önlüğünü takar ve sevdiği yemekleri pişirmeye başlardı.

Babasının ölümü ve kendisinin son defa azlolunuşuna kadar eniştemizin daima böyle, iki seyahat arası, telâşlı, dertli, derdini döken, medet uman bir hali vardı. Daima işi bozulmuş, azlolunmuş, kabahatli bulunmuş, bundan kurtulmuş, yine nasbolunmuş, veda ya gelmiş veya seyahatinden dönmüş olurdu. Bir denizin met ve cezri halinde ya gelir, ya giderdi. Her geliş ve her gidiş de belki ancak sekiz on ay sürerdi. Fakat zaman daima nispî ve esrarlı bir şeydir. O zamanlarda bence aylar şimdiki senelerden daha çok zaman ihtiva ederdi.

Deli eniştemizin diğer bir garabeti de gûya kıtlıktan çıkmışız ve sanki ailesini gelecek yoksulluklardan korumak istiyormuş gibi, başkalarına tamamen lümsuz göründüğü halde, kendisine pek lüzumlu gelen birçok eşyalar biriktirmek merakıy-

dı. Bu mallar bana karıncanın bazan kendinden büyük cüsseli şeyleri taşımasını hatırlatırdı. Zira enişte mizi görmeğe gittiğimiz günlerde bu sinirli ve zayıf adamı hemen daima boyundan büyük ambarlar, hararlar, heybeler, beyaz yatak bağları, iri iri denkler ve renk renk sandıklar arasında dolaşır ve onlardan kısmen çıkarılmış eşyaları yerleştirir yahut dağıtırken, bir şey arar yahut saklarken bulurduk. Öyle ki odalar, sofalar, merdiven başları ve merdiven altları hep bu Arabistan'dan gelme yarı çıkmış, yarı çıkacak ve yerlerine yarı konmuş, yarı konacak eşyalarla birer ambara dönerdi.

Bu denkler, hararlar, sandıklar kolay kolay açılamaz ve içlerinden çıkan eşyalar çabukça yerlerine konamaz ve hediyeler öyle çabuk çabuk dağılamazdı. Bunun için birçok günlerle gecenin geçmesi, birçok sözlerin söylenmesi ve dinlenmesi lâzım geldiğini geçmiş tecrübelerimle bilirdim. İçlerindeki şeyler uzun aylardan sonra, âdeta çocuk doğar gibi meydana çıkardı. Zira filozoflar kafalarında daha halledemedikleri mefhumları sonra tanzim etmek üzre uzun bir müddet bir yana bıraktıkları gibi, deli enişte miz de bazan bunlardan birini açar, sonra bir yorgunluk duyar, bu işe devam etmez, onu bitirmeyi ya halamın rahatsızlığının geçmesine, ya yeni bir hizmetçi bulunmasına, yahut kendi dişinin çektirilmesine bırakırdı. Deli enişte miz bunlar arasında yine hep o evcimen haliyle, hep o karşısındakilerin kendi duygularına iştirâk ettiklerine inanan bakışlarıyla kalır, fakat artık ne yapacağını pek kestiremeyen insanlar gibi şaşkın bir hal alırdı. Ve bu denklerin bazıları da açılmak için hiç gelmeyen bir eşref saati bekler, fakat bu saat gelmez ve bunlar bir türlü açılamadan kalırdı.

Zavallı halam, bu hediyelerin böyle kâh çıkıp, kâh çıkamayışından biraz mahcup olur ve bize "Ne yapmalı? Deli!" diyen gözlerle bakardı. Enişte mizse bize itimat gösteren şefkatli tebessümüyle kendisinin de bizim itimadımıza lâyık olduğunu düşünür gibi, sabretmemizi de, bize âdeta acıyarak, yine zarurî ve tabiî bulurdu. Filhakika yine uzun bir atâlet devresinden sonra, yeni bir hamaratlık devri başlar ve günün birinde, bunların içlerinden, çok kere güzel ve kıymetli değil de bize bazan garip, bazan da lüzumsuz görünen birtakım irili ufaklı, aca-

yip şekilli, gülünç yüzlü, yamrı yumru, develeri hatırlatan ve toprağının, suyunun, havasının birer mahsulüymüş gibi âdeta Arabistan'ı andıran birtakım eşyalar çıkar ve bunların bazıları nihayet Çamlıca'dan tâ bizim Boğaziçi'ndeki yalımıza kadar gelirdi:

Sarı ipek işlenmiş, boncuklarla örülmüş ve ortasında bırakılmış dört köşe bir zemin üzerine altın sırma ile "Lübnan" yahut "Cebel-i Lübnan" gibi bir diyarın ismi dokunmuş bir yastık; sedef kakmalı bir çift nalın veya daha ziyade alçak topuklu ve yerlere sürünür halli bir çift takunya yahut da üstünde sedef bir ay yıldız kakmalı ve neye yaradığı meçhul bir raf!

Bu hediyelerin bir kısmı da yenecek ve içecek şeyler olurdu. Meselâ nefis olduğunu söylediği bir teneke Halep yağı veya kırılmasın diye üstü sepetlenmiş bir binlik "ağzınıza lâyık!" dediği süzme bal! Annem bunları kilere, mutfağa gönderirdi. Biz bu şeylere gülerdik. Halam içini çekerdi. Kendi mazeretini anlatmak için "Bunlara sanki ne lüzum vardı? Delilik!" derdi. Annemle halam, aralarında bir tek söze bile lüzum olmadan, sadece birer bakışla anlaşırlardı.

Eniştemiz azlolunup İstanbul'a döner dönmez bir taraftan hemen köşküne yerleşmeye çalışır; bir taraftan da yine tezada düşerek, hemen bir başka memuriyet istemeğe koşar, hakkına inanır ve bunu elde etmeğe çabalardı.

O zamanlarda kendi mevkiinde bulunanların tekmil hayatlarına hâkim olan his Yıldız korkusuydu. Eniştemizin de böyle ikide bir kendisini bir vilâyete nasbedip sonra dama taşı gibi kaldıran, sonra başka bir yere konduran Yıldız'a karşı büyük ve hemen her saniye devam eden bir korkulu saygısı vardı. Öyle ki Çamlıca'daki köşkünün kerevetinde otururken bile bazan Sultan Hamid kendisini görüyormuş gibi bir vehme kapılır, haline bir ürkeklik gelir ve yapacağından çekinirdi. Fakat yine, onun mevkiinde bulunanlar için de, Yıldız'da mutlaka tanıdıklarından bir şefaatçinin bulunması bir kalp kuvveti olurdu. Ve onlar, lüzumlu olursa tövbe kapısı kapanmadan evvel, bu şefaat kapısının kendilerine açılacağını ümit ederlerdi. Ancak mütemadiyen bir gidip bir gelen dalgalar halinde, ümitten şüpheye, emniyetten emniyetsizliğe varan hislerle bocalarken, suya düşüp

boğulmaktan korktuğu için, deliliği kendisi hiç bırakmadığı bir ihtiyata sevk etmişti:

Yıldız, yüksek duvarları arasında saklanarak, kocaman İmparatorluğun bütün çarklarını işleten; tebaadan her kulun talihini parlatan veya söndüren ve korkusunu bir kıta büyüklüğündeki bu yerlerin hepsine salan Yıldız, bir saray değil, hattâ bir mahalle değil, fakat iç içe mahallelerdi. Dış sınırları tâ Beşiktaş'ta, Ketenciler hamamı yanında, Serencebey yokuşundan, diğer taraftan da belki tâ Ihlamur'da Yeni Mahalle'den başlardı. Bunlardan sonra asıl Yıldız mahallesi gelirdi. Fakat Ortaköy'de Şale köşküne, Çırağan korusuna kadar uzanan bu kocaman semtin de asıl bir iç mahallesi daha vardı. İşte bütün bu kapılarda, bu geçitlerdeki bir sürü Arap, Çerkez, Arnavut, kapıcı, tüfekçi, silâhşor, asker, yaver, bekçi, nöbetçi ve hafiyelerin insana birer süngü gibi dikilen yahut, belli etmemek ister gibi yan yan bakan gözlerinin sürüleri önünden geçmek eniştemizin dizlerinin bağını çözen ve içine ezinti veren bir korku salardı. Zira bütün bu saray gözleri azametli, çok bilmiş yahut yılan gibi hain bakışlarıyla hariçten gelenleri hep suizan erbabı gibi süzerlerdi. Buralardan geçilince küçük küçük, ayrı ayrı binalar ve bazan âdeta barakamsı yerlerde başkâtibin, başmabeyncinin ve sırasıyla sair mabeyncilerin ve kâtiplerin ayrı veya müşterek daireleri ve yâveran odaları aralarında nasıl sessizce amansız bir entrika havası hüküm sürdüğünü, bendegânlık ananeleri, rica setreleri ve dua cübbeleri arasında nasıl haset, kin, hırs, menfaat ve istirkâbın süngüleri ve bıçakları parıldadığını iyi bilirdi. Öyle ki Yıldız'da görünmesinin kendisine yarayacağını, resmî mevkiini kuvvetlendireceğini düşünmekle beraber, ancak lüzumlu teşekkürler ve resmî günlerde tebrikler için yapılması zarurî ziyaretlerden başkalarına cesaret edemezdi.

Yıldız'a mutlaka gitmesi lâzım gelince, bundan evvelki geceler gözlerine uyku girmez, büyük bir dua sahasından mırıldanarak, adaklar adayarak geçer ve Yıldız kapılarından içeri girince dizlerinde bir boşluk sezerdi. Bütün Yıldız bendegânı kendisinin vücudunu, kalıbını görerek burada bulunduğuna hükmedeceklerdi. Halbuki o, Yıldız'a girer girmez, ruhunun, korkusundan, kalıbını terk ettiğini; başka bir yere uçarak ken-

disini boş bıraktığını sezerdi. Gördüklerine tebessüm, temenna ederdi. Fakat içinden kendi yokluğunu duyarak. Teşekkür, dua ederdi. Fakat kendi sesini bir yabancınınki gibi duyarak. Zira bu muhtelif kapılardan, dehlizlerden geçerek, kâtip, mabeyinci, yaver odalarına girip çıktıkça, içinde bulunduğu vaziyeti lâyıkıyla tahlil edemez; gördüklerinin kimin nesi olduğunu karıştırır; bunların bir kısmının kendisine muarız olacaklarını sanır; düşmanlara rastgelmekten, birisinin gözüne batmaktan, bir pot kırmaktan çekinir; bir iftiraya uğramaktan, bir istiskal görmekten korkar; bir hatâ işleyerek, bir acemilik yaparak, bir haltederek bunun neticesinde mahvolmaktan ödü kopardı. Ancak Yıldız'ın hudutlarını tekrar aştıktan sonradır ki yavaş yavaş kesafetinin yerine geldiğini ve ruhunun geri döndüğünü hissederdi. Ve bu ruh haletini ifade için de ikide bir "Ya evlâdım, işte böyle! Ne yaparsın? Yıldız bendegânı ile başa çıkılır mı hiç?" derdi. Ve bütün Yıldız cephesini, şefaat olunarak, affedilerek, yeniden nasbolunmayı, tekmil bu işleri pek iyi beceren ihtiyar babasına bırakırdı. Bunun içindir ki Hacı Vamık Beyefendi, devre bu kadar merbutken, yine o zamanki "ricali devlet"in hatırı sayılırları arasında değildi. Ve hep "Hacı Rakım Efendi'nin mahdumu" olarak kalmıştı.

Zaten onu seven biz çocukların kendisine beslediğimiz muhabbete ve onu ciddiye alışlarımıza bakmamalısınız. Büyüklerin bizim hislerimize her zaman iştirâk etmediklerini, bunların nezdinde deli enişte mizin itibarı düşük kaldığını ve meselâ gece misafirliğine geldiği vakit, o zamanki köşk komşusu Şahin Paşanın onu nezaketen kabul etmekle beraber, "Öf, yine geldi!" der gibi kaşlarını çatarak canının sıkıldığını gizlemediğini senelerden sonra duymuştum. Zira ciddice oturulup konuşulan biraz resmî ve teşrifatlı muhitlerde onun biz çocuklarla beraber olduğu zaman tuhaf ve hoş bulduğumuz huyları çiçeklerini açamıyor ve meyvelerini veremiyordu.

Deli enişte mizin ihtiyar babası Hacı Rakım Efendi kısa boylu, tıknaz, pembe tenli ve yelpaze gibi açılmış bembeyaz sakallı, güler yüzlü, ateş gözlü, siyah, sert ve çevik bakışlı ve o zamanki ricalin sevdikleri ve saydıkları yarı mutasavvıf ve yarı da İstanbul'un yetiştirdiği o kelli felli, mizaçtan anlar, gönül avlamasını

bilir, dalkavuklardan biriydi. Ona hürmetle "Hacı Rakım Efendi", bazan da "Efendihazretleri" derlerdi. Bu saygının ve sevginin hikmeti neydi, doğrusu pek bilinemezdi. Galiba Rakım Efendi doğuştan neşeli bir mizaç ustası olduğu, kafası, işleri daima yolunda bulunduğu ve göstermesini bildiği için aranırdı. İhtimal ki bazı tabiatlarda hayat sevgisi o kadar şiddetlidir ki yanlarındakilerine de sirayet eder ve bunlar da neşelendiklerini duyarlar. Onlardan taşan hayat sevgisi o kadar tesirlidir ki insanların bir melâle kapılmış olduğu ve ruhunda bezginlik duyduğu zamanlarda kendilerinin huzuru, daima hayırlı şeyler yolundaki kehanetleri, daima neşeli sözleri sinirlere birer kadeh kordiyal gibi tesir eder.

Hacı Rakım Efendinin gözlerini zevkinden yaşartan, sakalını halecânından titreten iptilâsı sarayca nüfuzlu ve mevkileri yüksek olanların karşılarına geçerek ve binbir tuhaflık yaparak onları eğlendirmekti. Bu çeşit çeşit makamlara ancak birer müddet için konan yahut bunlarda senelerce kalanları eğlendirebildiği kadar memnun, güldürebildiği kadar mesut olurdu. Ve o kadar tatlı sözlüydü ki giderken yakında yine teşrif etmesini rica ederlerdi. Kendisi de vükelâ hazeratını iyice eğlendirip güldürebildiği günlerin akşamında işleri yolunda ve iyi gittiği için kendine birtakım mükâfatlar bahşeder gibi, evindekilere hediye olarak, irili ufaklı ve rengârenk kâğıtlara sarılı paketlerde birtakım yiyecekler, içecekler alır ve bir arabaya binerek, İstanbulun iç mahallelerinden birinde, galiba Zeyrek'teki evine dönerdi. Onu böyle akşamlar paketlerle donanmış arabasında, bembeyaz çember sakalıyla geçerken bir iki kere görmüştüm. Öyle ebediyetine kavuşmuş bir hali vardı ki bana hâlâ bir akşam saatinde evine gitmekte devam ediyor gibi geliyor!

İşte, bu çok tecrübeli, güler yüzlü, gür sakallı, hacı ve sofu şöhretli ve tatlı dilli adam, oğlunu kurtarmak lâzım geldiği günler, Yıldız'a çıkmayı kararlaştırır ve o, bunu yapmasını iyi bilirdi. Sarayda, odadan odaya dolaşır, cinaslı fıkralar anlatır, her kulağa hususî methiyeler fısıldar, mesut kehanetlerde bulunur, hayırlı işlerden dem vurur ve kolladığı münasip zamanı bulur, eski şark tarihinden bir af ve merhamet misali irat eder, ellerini açarak muhatabının âfiyet ve saadetine dua eder ve kaşla göz

arasında ricasını söyler, ateşli gözleriyle karşısındakini süzerek, ona da sirayet eden gülüşlerle gülerek, meramına erer, mâzul ve menkûp oğlunun yeniden bir memuriyete tayini işini sağlardı. Ve "hikmet-i Hüda" oğlu yine Arabistan vilâyetlerinden birinde bir memuriyete tayin olunurdu.

İşte, böylece, deli enişte mizin memuriyet hayatı her defasında büsbütün duraklayacağı yerde ârızalı seyrine devam ediyorsa bu ancak babasının sayesinde oluyordu. Bunu kendi kerametine değil, babasının şefaatine borçluydu. Ve kendisini ona muhtaç biliyordu. O zamanlarda göremediğim, görebilsem pek şaşacağım ve belki de inanamayacağım bir hakikatı şimdi anlıyorum: Meğer ellisine yaklaşmış enişte mizin bütün o kelli felli haline, sakalına, rütbesine, üniformasına, nişanlarına, kılıcına rağmen, hâlâ, aşağı yukarı, babasının şımarttığı bir çocuk gibi, onun sağlığında bir mirasyediydi. Ve, bütün Çamlıca köşkü de, cemiyetin karışık ve gözlere görünmeyecek kadar ince bağlarıyla, Hacı Rakım Efendinin sarayda hatırı sayılan sakalına bağlı kalıyor ve onun gölgesine sığınıyordu!

XVII

Enişte mizin Korkuları - 2

Deli enişte miz, Arabistan vilâyetlerinin bilmem hangi birinde defterdarken azlolunup İstanbul'a döndükten sonra, kendini yine bir yere tayin ettirmeğe uğraştığı bir gün Fincancılar yokuşunun başında, bir hurmacının tablasında, üstlerine vuran güneş ışığıyla parıldayan hurmalara, uzaktan imrenmiş. Kupkuru bir Arap olan satıcıya fiyatlarını sormakla beraber, yakından ezik ve birbirlerine yapışık olduğunu gördüğü hurmaları beğenmeyerek, adam kendisine "On kuruş!" diye cevap verince, "Hiç bu pis hurmalar da on kuruş eder mi?" demiş. O zamana kadar kendi halinde bir adama benzeyen satıcı bu söz üzerine birdenbire beklenmedik bir öfkeye tutulmuş. İnce ve asabî bir sesle "Ne?.." diye haykırmaya başlamış. "Hurma pis? Demek Arap pis? Demek Mekkâ pis? Demek Peygamber..." Deli enişte miz bunu işitince bakmış ki bu defa da Peygambere sövdüğü sanılarak başına yeni bir iş açılacak! Bir memuriyete konmayı umarken belki Fizan'ı boylayacak! Ödü kopmuş! Hemen Fincancılar yokuşundan aşağı dörtnala koşmaya başlamış. Hem koşar, hem arada bir döner, arkasından Arap geliyor mu, diye bakarmış. Nihayet, yokuşun alt başında uzaktan bir polis görünce aklı başına gelmiş. Bu defa da polisin belki kendisinden ne diye koştuğunu tahkik edebileceğinden çekinerek duraklamış. Bizim tekrar tekrar dinlemeği sevdiğimiz bu fıkrayı anlatırken o hâlâ bu işten ucuz kurtulmuş olmasının heyecanını duyardı. Hafiye-

ler ve polisler bu hâdiseye el atsalar acaba derdini anlatabilecek miydi? Zülfüyâr o kadar acayip bir surette hassastı ki!

O zamanlarda herkes "zülfüyâr" diye andığı bu istibdat idaresini kuşkulandırabilecek bir haberden bahsetmekten, bunu duymaktan bile çekinirdi. Yıldız'ın silâhşorları, kabadayıları ve hafiyelerinin küstahlıklarından ancak korku ile, kulaktan kulağa fısıldanarak bahsolunurdu.

Fakat, buna rağmen, bu korkak sessizlik içinde yine arada birdenbire mühim bir vaka olur, bir bomba patlar gibi bir haber duyulur ve herkes artık kısılmış seslerle, gizlice, hep bundan bahsetmeğe koyulurdu. Meselâ Yıldız'ın gözbebeği sanılan ve her şeye cesaret etmeğe muktedir sayılan şımarık bir şerire inen büyük bir şamar, havada istibdadın kamçısı gibi şaklar ve bir gök gürültüsü duyururdu. Ya hafiyelerin biri bir ötekinin hışmına uğrar, yahut padişah artık o şeririn taşkınlıklarından bizar olup fazla ileri gittiğine kanarak, vahşi hayvanların mürebbisi gibi kamçısını şaklatır ve ona "Artık çok oldun!" derdi. O zaman o herkesi korkutan ejderha ya yere yıkılan bir ceset, yahut hapishaneye giren bir gölge oluverirdi. Hattâ bazan gazetelerin bile yazamadıkları bu haber kulaktan kulağa söylenerek boş beyinlerde, hamam kubbelerinde olduğu gibi, büyür, büyük bir velveleyle çınlardı.

— Duydunuz mu? Sadrazamın oğlu Cavit Bey, gündüzün, köprüde Adalar iskelesi üstünde bir Arnavut tarafından katledilmiş! Arnavutlar bununla evvelce katledilmiş olan Gani Beyin intikamını almak istemişler!

— Seniha Sultanın kocası Damat Mahmud Paşa sultandan olan iki oğlu Sabahattin ve Lûtfullah beylerle, Paquet kumpanyasının bir vapuruna binerek, Marsilya'ya kaçmışlar! Oradan Paris'e giderek Jön Türkler'e iltihak etmişler!

— Üsküdar kumandanı ve Selimiye kışlası muhafızı Ali Şamil Paşa kendi adamlarına Göztepe'de şehremini Rıdvan Paşayı katlettirmiş!

— Selimiye kışlası ve Üsküdar muhafızı Ali Şamil Paşa Yıldız'a çağrılmış ve tevkif edilerek Trablusgarb'a nefyedilmiş!

— Türkçe ve Fransızca birkaç sabah ve akşam gazetesi ve renk renk kâğıtlı birkaç mecmua neşriyle herkese sataşan, nazır-

lara kadar musallat olan ve korkusunu Sultan Hamid'in etrafındakilere kadar salan gazeteci Baba Tahir sahte beratlar tanzim ederek nişan satmaya da kalkışmış, tevkif olunmuş ve gazeteleri kapattırılmış!

— Nişan taciri gazeteci Baba Tahir on beş sene küreğe mahkûm olmuş!

— Serhafiye Ahmet Celâlettin Paşa firar etmiş!

— Mabeyinci Arif Beyin kayınbiraderi ve ecnebi mahfillerinde Le beau Rıza diye tanınmış olan hünkâr yaveri Rıza Paşanın üstüne daha akşam ezanı sularında, hem de Beyoğlu'nda, Doğruyol'da, hemen Tokatlıyan'ın önünde, dört kişi hücum ederek kendisini evire çevire dövmüşler! Bunlar Fehim Paşanın adamlarıymış! Bundan dolayı hiç kimse yaverin imdadına gelmek cesaretini gösterememiş. Vaka Galatasaray karakolunun hemen karşısında geçerken, zabıta ve polisler bile müdahale etmemiş ve hattâ görünmemişler! Rıza Paşa yediği dayağın tesiriyle yatağa düşmüş!

— Mabeyinci Arif Bey bu mücrimlerin cezalandırılması için padişahın ayaklarına kapanmış; fakat ricasından bir netice çıkmamış! Bunun üzerine ailelerinin şerefini kurtarmak üzere mabeyinci Arif Bey, kayınbiraderi dayak yiyen Rıza Paşa ve onun büyük kardeşi Ahmet Şevket Paşa hep birden Avrupa'ya firar etmişler!

— Esvapçıbaşı'nın oğlu meşhur hafiye Fehim Paşa tevkif olunmuş ve Bursa'ya sürülmüş!

Ya İstanbul'da bulunurken günü gününe yahut bulunduğu vilâyette nice zaman sonra duyduğu bütün bu vakalar deli eniştemizin kalbine, tufandan evvelki canavarların boğuşmalarını seyrediyormuş gibi, büyük bir korku salardı. Böyle zamanlarda, bir gözdenin başına gelmiş bu macerayı gören zavallı fert, aman Allah! ya bu mevkide kendisi bulunsaydı, nelere maruz kalacağını tahlile koyulur da ödü kopar! Cemiyet karşısına kendi aczini hazin hazin düşünmeye başlar! Hükûmet kudret ve kuvveti karşısında nasıl bütün haklarından mahrum ve nasıl köksüz olduğunu ve müesses kuvvetler karşısındaki hiçliğini acı acı duyar. Kendisi nedir? Dizleri titreyen bir biçare! Ve karşısında, hükûmetin bütün teşkilâtıyla, sopalı bekçileri, tabancalı polisleri, icazetli

hafiyeleri, mahzenli karakolları, şantajcı gazetecileri, maaşlı cellâtları, gönüllü kabadayıları, gedikli eşkıyaları, menfa vapurları, Fizan çölleri ve Akkâ zindanları var!

Yine, deli enişte mız, tayin olunduğu bu memuriyetlere doğru can atar, fakat oralarda hangi tehlikelerle karşılaşacağını da hesaplar ve bunlardan fena halde yılarmış! Dolaştığı bu yerlere ne kadar endişeyle gittiği düşünülürse hem korkusu, hem cesaretiyle âdeta bir kahraman olduğu ve kendisinde de kahramanların korkaklığı ve korkakların kahramanlığı bulunduğu anlaşılır.

Bir defasında, tayin olunduğu yine bir Arabistan vilâyetindeki selefi babamın ahbaplarından biriymiş. Enişte mız onunla görüşmek istemiş. O zat da, vâkıa bizde âdet değildir amma, zahir gideceği yerin işleri hakkında benden memuriyetine yarıyacak malûmat almak istiyor, hakkı da var! diye buna razı olmuş. Evine babamla birlikte gitmişler. Babamın anlattıklarına göre, enişte mız, halecânını yüzünden belli ederek, suallerine başlamış, "Vilâyet merkezinde çıban var mı?" demiş. Memuriyetinden çıkarılan memur "Var!" deyince enişte mız "Ya?" diye bir düşünceye dalmış ve hafifçe benzi sararmış. Biraz sonra "Sıtma var mı?" diye sormuş. Eski memur tam bir kanaat ifade eden sesiyle "Öyle bir var ki!" deyince, enişte mız, yüzüne bir şamar vurulmuş gibi "Vay!" diye yerinden sıçramış! Bir müddet sonra da "Akrep var mı?" diye sormuş. Eski memur kendisinin çıkarıldığı yere gönderilen bu korkak adamla eğlenir gibi "Pek çok var!" deyince enişte mız de ona bir aksisada gibi yine "Vay!" demiş ve bir müddet sesi kısılmış. Sonra, âdeta korkarak "Peki, eşkıya var mı?" diye sormuş. Ve eski memur halefinden intikam alır gibi, "O da var!" demiş. Bu cevabı duyan enişte mız üstüne hücum etmişler gibi, "Aman... aman!" demiş ve artık soracak suali kalmamış gibi oturduğu kanepede bir müddet yığılmış kalmış! Babamla ev sahibi artık başka bir şey sormadığını görmüşler ve memuriyet mahalli hakkındaki tahkikat böylece bitmiş!

Deli enişte mizi tanıyanları pek ziyade güldüren ve onların birbirlerine anlatmayı pek sevdikleri bir fıkra daha vardı. Enişte mız ilk seyahatinde vapurların Cidde'ye yanaşmayarak açıklarda durduklarını ve karaya sanbuk denilen ve kayıktan başka

her şeye benzeyen bir nakil vasıtasıyla geçildiğini görmüş. Mahir kayıkçıların bu suların derinliğini bildiren renklerden hasıl olma yollardan, âdeta deniz caddeleri içinden geçmeğe dikkat etmelerine rağmen bazan sanbuklar kayalara otururmuş. O zaman kayıkçılar denize iner, onları iter ve içindekiler de denize dökülürlerse köpekbalıklarının hücumuna maruz kalmamak için tetikte bulunurlarmış. Enîştemizin de içinde bulunduğu sanbuk karaya oturmuş. Kayıkçı paçalarını sıvamış, sığlığa inmiş. Bir taraftan sanbuğu kurtarmaya çalışır, bir taraftan da onun devrilmesi ihtimalini düşünerek tirtir korkan enîştemize, "Başınızı eğin, eğin eğin!.." dermiş. O "Neden?" diye sorunca, aman Allahım, bir de ne işitsin? "Çünkü köpekbalıkları kayığa hücum etmezler, amma eğer devrilirse, kara Araplara değil, beyaz insanlara saldırırlar. Su altı kumluk, kayalıktır. Biz bata çıka sahile kadar yürürüz. Fakat başınızı eğmezseniz uzaktan sizi seçip gözetlerler de ondan!" demişler, "Eyvah! Gördün mü belâyı? İnsan bu sözleri duyunca yılan gibi yüzü koyun yere yatmaz da ne yapar?" İşte bu tehlikeyi atlatan enîştemiz Cidde'den dönerken kendisine siyah astardan uzun etekli bir gecelik entarisi, bir de topuklarına kadar inen bir don yaptırıp bunları gizlice esvabının ve gömleğinin altına giymiş! Ahbaplarının, aralarında gülerek anlattıklarına göre, enîştemizin plânı, ne olur ne olmaz, ya vapura giderken sanbuk devrilir, yahut vapur batar da kendi denize düşerse hemen soyunup köpekbalıklarını aldatmak ve onları bir zenci Arap olduğuna kandırmakmış!

Halam enîştemizin yine Arabistan'ın vilâyetlerinden birinde başına gelmiş bir vakayı ve bunun mâbadı olan macerayı hikâye ederdi. O zamanlarda bayram günleri vilâyetlerde valinin huzurunda bir nevi selâmlık yahut muayene resmi yapılır ve bu esnada toplar da atılırmış. Vali tebrikleri kabul için makamında oturur, huzuruna ilk önce kadı efendi, ikinci olarak da, en yüksek sivil memur olan defterdar ve sonra, mertebe sırasıyla, sair memurlar girerek tebriklerini arz ederlermiş. Böyle bir gün orada defterdar bulunan enîştemiz de önünü iliklemiş, kadının peşi sıra valinin huzuruna girecekken bir el redingotunun yakasına yapışmış ve kendisini geriye çekmiş. O daha ne olduğunu kavramaya vakit bulamadan havaya kalkıp inen bir el yanağına

şiddetli bir sille indirmiş! Bunları yapan o vilâyette menfi bulunan süvari kumandanı ve kendi ismine de deli lâkabı ilâve edilen süvari feriki Hikmet Paşa imiş. Hemen enişte mizin önüne geçmiş ve ona, yanağında yediği tokatın acısıyla, üçüncü olarak gitmek düşmüş!

Enişte miz bu hâdiseden o kadar korkmuş ki sonraları halamla oturdukları evin önündeki meydanda Deli Hikmet Paşa askere talimler yaptırarak "Sağa dön! Sola dön!" diye kumanda ederken sağını solunu şaşırıp bunu beceremeyen zavallı neferlere birer tokat attığını duydukça o da hemen odasının penceresinden başını uzatıp, kendisinin değil, başkalarının yanaklarına düşen bu şamarları "Aşk olsun paşam! Var ol paşam! Bravo paşam! Ömrüne bereket paşam!" gibi sayhalarla tasvip, teşvik, takdir, tebrik edermiş!

XVIII

Eniştemiz ve Arabistan

Deli eniştemizin etrafında görmeğe alışık olduklarından, yani köşkü, halam, çocuklar, ahçılar, hizmetçiler ve Çamlıca'dan başka bir sevdiği daha vardı ki bu da bizimle bareber, ev halkındanmış gibi, onun meclisinde daima hazır bulunurdu: ikide bir gidip geldiği Arabistan!

Eniştemiz, bu diyardan bahsolunurken, kendi faziletleri övülüyormuş gibi, bir haz duyardı. Oranın methiyesinde gûya kendi hissesine düşen bir gurur payı vardı. İhtimal ki Arabistan'a asıl din yatağı diye hürmet duyuyordu. Fakat görülüyordu ki ona birçok zevk hâtıralarıyla da bağlıydı. Çamlıca'daki eniştemiz sanki Arabistan'ın da eniştesi veya mümessili gibi bir şey olmuştu!

Hani biri ötekini "Şükür kavuştuğumuza!" diye herkesin önünde kucaklamaya, öpmeye başlayarak lüzumundan fazla gürültücü bir gösteriş yaparsa ona tariz yollu kullanılan bir "Hacı Ömer Kâbeden dönmüş!" tâbiri vardır, işte biz de onun Arabistan'dan dönüşlerinde, bu tâbiri hatıra getirecek nümayişlerden geri kalmazdık. Eniştemizin de, her zaman az çok "Hacı Ömer Kâbe'den dönmüş!" bir hali vardı.

Bir kere bu dönüşlerinde sarı ve buruşuk yüzü, biraz seyrekçe ve kıvırcık sakalı ve siyah gözlerinin aceleci bakışlarıyla sanki yalnız orada senelerce kalarak bu şekilleri almış gibi değil de, daha fazlası, Arabistan içinde yetişmiş gibi, bize bir hayli

bedevî görünürdü ve biz onu, belki haberimiz olmadan, biraz Araba benzetirdik.

Sonra, o her zaman sözlerine biraz Arapça karıştırır ve meselâ bizi tâ uzaktan görür görmez, gülen, memnun olan, tasvip eden bir yüzle mutlaka "Ehlen ve sehlen" diye istikbal ederdi. "Yakınımız olarak ve kolaylıkla geliniz!" mânasındaki bu sözü ben de, herkes gibi, Türkçe "Hoş geldiniz, safa geldiniz!" manasında alarak, aynı eda, aynı âhenkle o kadar çok tekrar ettiğini duymuştum ki artık bizi başka bir sözle karşılayabileceğine ihtimal veremezdim. Nasıl ki baharat biraz ağzımızı yakar ve kanımıza biraz yakıcı bir tat katarsa deli enişte mizde huzuru ve sözleriyle içimize böylece biraz Arabistan biberi, lezzeti ve hâletini salardı. O yanımıza gelir gelmez daima biraz iklim değiştirirdik. O diyarın kavruk nefesleri, yanık sesleri, kaçan bakışları, yakan güneşleri, içli mevalleri ve dinî hâtıraları, onunla birlikte, etrafımızda gûya sessizce açılmaya, serilmeye, yaşamaya koyulurdu.

Her ev, aile, mektep, koğuş, kışla, dükkân, idare, fabrika, ticarethane, meclis ve zümrenin kendi fertleri arasında ayrı ayrı birtakım göreneklerden süzülüp gelen ve onları tebessümlerden kahkahalara kadar güldüren birtakım ses, söz, cinas, fikir oyunları, dil persenkleri, hulâsa hususî bir nevi edebiyat vardır ki bunlar, yabancılara kendi ömürlerinin zamanlarında, yani topraklarında çiçek açmamış olduğu için, renksiz ve tatsız görünebilir ve bunlardan hiçbir şey anlamayabilirler. Fakat her insan topluluğunda hayatın lezzetinden ve derslerinden süzülen bu şifahî edebiyat unsurları birer darbımesel, isterseniz, vecize hükmündedir. Tanışanlar bunların neler demek istediğini pekâlâ duyarak anlarlar ve aralarında bunları tekrar etmek fırsatlarını kaçırmazlar.

İşte, Çamlıca'daki Enişte miz'in köşkünde de böyle mânalarının fevkinde duyulan ve sevilen birçok kelimeler, isimler, cümleler, sözler vardı ki bazıları hattâ oradan bizim evimize kadar sirayet etmişti. Ve bu dil persenklerinin en çoğu ya Arabistan'a dair, ya büsbütün veya kısmen Arapça, yahut da Arapça taklidiydi. Enişte miz ikide bir, sözleri, hattâ sükûtları arasında, ağzından böyle ismihaslar, dualar, âyetler, kendisinin "kelâmı

kibar", bazan da "ekvâl" dediği vecizeler, darbımeseller dökülür; o hep ya Arabistan'a ait, yahut Arapça bir şey geveler, zikreder, yahut icat ederdi. Hep Arabistan'dan gelme sesler ve sözler taşır ve dağıtırdı. Hiç olmazsa, ikide bir, lüzumsuz yere, (mânası sadece "O her şeye kadirdir!" demekten ibaret olan) "Ve hüve alâ külli şey'in kadîr!" derdi. Hattâ bu sözü o kadar tekrar ederdi ki bunu artık gerek köşkündeki, gerek bizdeki kalfalar ve hizmetçiler de öğrenmişlerdi ve onlar da arada bir, Hacı enîştemiz gibi sofu bir şey söylediklerini sanarak, "Ve hüve alâ külli şeyin kâdirsin, ya Rabbim!" derlerdi.

Zaten deli enîştemiz de kendini eski zaman adamlarının, hele keyifleri yerinde olduğu zamanlarda, kapıldıkları çocukça neşeye, âdetleri olan lâtifelere ve kahkahalı oyunlara tamamen uyarak, saatlerce saçma söylemekten bile kaçınmaz, uzun uzun boş ve kelimelerin birbiriyle garip bir tarzda çarpıştığı mânasız cümleler söylemekle eğlenirdi. Ağzından birçok şaka kabilinden sözler, kelimeler ve sesler çıkardı. Meselâ durup dururken yüzümüze bakıp "Tak takaranı - Tahta karanı!" demek ve sonra, söyleyeceğini söylemiş gibi susmak, onca bir tuhaflık demekti.

Çamlıca'nın asûde günler ve gecelerinde bu eski defterdar ve mutasarrıf köşkünün hep memuriyete, Arabistan'a ve dine teveccüh eden muhitinde yeşeren bu kelimeler, cümleler, cinaslar, sözler yavaş yavaş mânalarının son hudutlarına vararak dolgunlaşmışlar ve edalarının son inceliklerine ererek olgunlaşmışlardı. Şairlerin yazabildiklerini aktörler söylemeyi bildikleri gibi biz de yavaş yavaş bunların şivelerine ermiştik. Deli enîştemiz bizi bu söz oyunlarına iyice alıştırmıştı.

Meselâ enîştemiz bize dolaştığı o diyarlardaki taşmış şikâyetlerin bir köpüğü gibi olan bir beyit öğretmişti. O, bildiğimiz ciddiyet taklidi edasıyla, homurdanır gibi dişlerinin arasından gelen bir sesle ve Arap taklidi yapan telâffuzu ile, başını sallayarak "Musul vilâyet oldu, Nâfi Efendi vâli!" derdi. Ve alt tarafının ne olacağını bilen bizler de derhal Arap nevhagerlerini taklit eder gibi, ellerimizle dizlerimize vurarak ve hep bir ağızdan avazımız çıktığı kadar haykırarak, "Va veyletül vilâye, va veyletül ahali!" diye ortalığı çınlatırdık. Bunun delâlet ettiği mânaya pek nüfuz etmeden, eski zaman ağlayıcılarını taklit edişimize

rağmen, kelimelerinin tuhaflığını beğenerek, sûreta ağlarken, içimizden güle güle âdeta el çırpan bir makamla söylerdik. Şairin istediği acaba yalnız bu muydu? Bahsettiği vaveylânın gıyabında, yoksa, kelimeleriyle acaba o da gülüyor muydu?

Yine böyle, tuhaflığı bizi güldürdüğü için tekrar etmeyi sevdiğimiz ve ismi Kurbî olduğu için kendine her yeri yakın sanıp yola çıkan bir adamdan bahseden bir beyit vardı. Bunu zikreder ve ciddî bir edâyla, "Budiyeti mesafesine etmeyip nazer — Kurbî Efendi âzımı Bağdat olup gider!" derdik.

Yine böyle, mânası biraz müphem kalan bir mısra daha vardı: "Herkes bilir ki âşığa Bağdat uzak değil!" Bu mısraın mânası acaba müphem mi kalırdı? Hayır! Böyle Bağdat gibi bir ismin davetini ve onun vereceği vuslatın hazzını duyarak yola çıkmak kim bilir ne lezzetli olmalıdır! İnsan daha varmadan, o sevdiği yerin tatlarını, kokularını alır gibi kendi içinde duyar. Ve o ne kadar uzak olsa da bu mesafeler aşkımızın şiddetiyle erir, o uzak yer biz ona daha gelmeden içimize siner, şimdiden tâ içimizdedir. "Herkes bilir ki âşığa Bağdat uzak değil!"

Deli eniştemiz, daha bize içlerinde Arabistan isimleri geçen birçok fıkralar söylerdi. Birisinin evine geceleyin bir komşusu gelmiş. Adamcağızınsa fena halde uykusu varmış. Misafirinin bir türlü gitmek bilmediğini görünce ona, "Eğer zengin olsan ne yapardın?" diye sormuş. "Hacca giderdim!" cevabını alınca da "Yoo! Sen hacca gidemezdin!" demiş. Misafir "Param olduktan sonra neye gidemeyim?" diye çıkışmış. "Çünkü, Hicaza gitmek nerde, bak, sen daha yanı başımızdaki evine bile gidemiyorsun!"

Bu fıkrayı duyunca, biz de, sırası geldiğine hükmederek, kelimelerini gönlümüze göre yatırdığımız bir türküyü tuttururduk: "Erenler bize duacı — İnşallah oluruz hacı!"

Çamlıca'daki eniştemiz, o bitmez tükenmez sözleri arasında bize birçok Arap ismihasları da zikrederdi. Peygamberimize yaklaşanların has isimleri hep terkiplerle süslenmiş olurdu. "Ebubekirissıddık", "Ömerülfaruk", "Osman Zinnureyn", "Aliyyülmürtezâ", "Hazreti Haticetülkübrâ", "Ayşe Ümmülmüninin", "Hayrünnisa Hazreti Fâtimetüzzehra" gibi. Bir de, pek hoşuma giden isminden hem şatafatlı, hem inatçı olmasına hükmettiğim "Allâmei Teftazanî" ve bir de avâmın lâübalice "Hallacı Man-

sur" demesine kızdığı ve ismine bir facianın yâdı karışan "Mansur-Elhallaç"tan bahsederdi. Harunürreşit bizi rûyalarımıza götüren masallardan hiç eksik olmazdı. Onu erişilmesi imkânsız değil, fakat, belki, Yûşâ tepesi gibi, biraz zahmetle varılabilir bir yerde oturan bir komşumuz telâkki edebilirdik. Hayatını kurtarmak için binbir gecenin her birinde birer masal söylemiş Şehirzâd da artık huylarını ve talihlerini bilerek kendilerine acıdığımız kadınlardan biri olmuştu. İşte böylece, enîştemizin Çamlıca'daki köşkünde bir sürü Arap ve Müslüman isimleri anar, tarihî ve hayalî bir sürü kahramanlar hatırlardık.

Enîştemizle halamın Yemen gibi uzak ve yanık vilâyetlerden birinde dünyaya gelmiş olan esmer tenli, koyu siyah saçlı, kara gözlü, mahzun bakışlı ve yanık sesli kızlarına da "Bilâl-i Habeşî" derdik.

Bahçede gezindiğimiz bazı akşamlar salkım salkım, gölgeleriyle ve kokularıyla gönüllere inen gurupların rikkati bize dokunur, gittikçe koyulaşan karanlıkların şalına bürünen bahçeye baktıkça tabiatın melâli içimize siner ve biz de, içimizi çekerek, kendimizi Yemen çöllerinde Veysel Karanî'ye benzetirdik.

Bütün bunlara "Arapça değil mi, uydur uydur söyle!" diyen bir zihniyete uyarak, mânaları vazıh ve katî şekillerinde değil, karineyle seçilen ve hayal meyal sezilen, şakalara benzeyen bir anlayış derecesinin tılsımlı tesirleri karışıyordu. Bu sözlerden bazılarının mânalarına ermeden sırf kelimelerinin tuhaflığı yüzünden tekrar etmeği severdik. Böylece, bizim evvelce Arabistan'dan gelmiş birtakım mühürlü mahfazalar gibi görmüş ve sakladıkları mânaları merak etmiş olduğumuz bu Arapça sözler, bir sihir kerametiyle açılan bir kutu gibi, kolayca açılıverince, içinde bulduğumuz fikirler bize hususî bir tarzda tesir eder, ciddî olan bazıları da yine bize tuhaf görünen kelimeleriyle, birer lâtife gibi gelirdi. Aramızda bütün bunlara az çok lâtife karışan mânalar verir, hatırımızda tutmak için de kelimelerin tuhaflıklarından istifade eder ve biz de büyük sözler söylemek merakıyla, bunları yerli yersiz ve sıralı sırasız tekrar ederdik.

Meselâ, yanımızdakilerden biri "Aferin!" dese, hemen hepimizde, kurulmuş gibi, ya "Yaradanların en iyisi olan Allah mübarektir!" demek olan "Fetebarek Allahü ahsenül hâlikin!" veya

"Zalâlette olanlardan değil!" demekten ibaret olan ve bizde "Oldu, bitti!" mânasına gelen "Veleddalin, amin!" derdik.

Daha, bir de, deli eniştemiz, kâh boyunu kıskandığı bir uzun boylu ve kâh boysuzluğu sinirine dokunan bir kısa boylu için "Külli tavilün ahmak, külli kasirün fitne!" derdi.

Fakat eniştemizin bundan daha çok tekrarladığı Lâhavle vardı ki mânası sadece "Davranışla kuvvet ancak Allah'ın yardımıyladır!" demekten ibaretken, biz biliriz ona ne kadar geniş, ne kadar engin mânalar vermişizdir: "Lâhavle ve lâ kuvvete illâ billâh!"

Arapların meğer bir de "Türkler soğuktan ölürler de, azıcık soğuk var! derler" mânasına gelen bir sözleri varmış. Vücudu şal entarisi ve pumuklu hırkası içinde ve başı kocaman takkesinin altında her zaman üşüyen deli eniştemiz galiba bu sözü pek doğru bulup beğenerek bize taklit yaptığı zamanki şivesiyle tekrar ederdi: "El Etrâk yemutune minel berdi ve yekulune: azajık soğuk var!" Ve bir gün ben de, ondan öğrendiğim bu sözü bizim evde tekrar ederek bir hikmet savurmak fırsatını bulduğumu sandım. Ve büyükanneme, ahkâm ile, kendi kanaatimi söyler gibi, aynen tekrar ettim. Bu sözün ilk kısmını anlamayarak tamamen ihmal eden zavallı büyükannem de, Arapları büsbütün çileden çıkartmak ister gibi, "Azıcık soğuk varsa, ne zarar var?" diye cevap vermişti.

Deli eniştemiz, Arapçadan yana o kadar âlim görünmek isterdi ki dilinin altında zikredecek hazır bir söz bulmasa bunu kendisi uydururdu. Bir gün intihar etmiş bir adamdan bahsolunurken "El intihar eşeddi minen nar!" demişti ve anneannem ilk defa duyarak bir şeye benzetemediği bu söz karşısında "A! O da ne demek?" diye sorunca, eniştemiz, ciddiyetini bozmadan "İntihar ateşten de beterdir demek!" diye cevap verdi.

Eniştemizin sevip tekrar okuduğu kitapların biri "Fezaili Mekke ve Medine" adlı eski bir eserdi. Daha, iri sayfalı Arapça birtakım kitaplar okurdu. Ancak bu lisandaki ihtisasının derecesini ve okuduğunu doğru veya yanlış anladığını bilemiyorum. İhtimal ki o da karineyle seçer ve hayal meyal anlardı. Fakat, böyle, iyi bilmediğimiz bir lisanın alaca k aranlığından ruhumuza dökülen şiiri –hele bu mânalar içinde dinin avuç avuç

serptiği teselliler, kucak kucak dağıttığı vaitler de bulunursa– duymak ne kadar tatlıdır!

Yemeğe oturmak ve uykuya yatmak gibi herhangi bir basit ve tabiî harekette bulunmadan evvel, "Taşlanmış olan Şeytandan Allaha sığınırım – Merhamet sahibi Allahın adına!" demekten ibaret olan "Euzu billahi mineşşeytanirracim – Bismillahirrahmanirrahim!" dersiniz ve derhal içinizde ruhunuza lâyık bir hayat ötesi âlemi açılır. Arapça olduğundan iyi anlayamadığımız ve ruhu teskin eden din ve dua sinmiş bu sözler zihnimizi uyuşturur. İslâmiyetin şiirini biz belki bunun için Arapçadan ziyade sevmişizdir. Onlara bildikleri her günkü kelimelerin vuzuhu belki fazla geliyordur! Bu da ispat ediyor ki bir sözü ve bir fikri sevmemiz için onun mutlaka vâzıh olması lâzım gelmez. Zira vuzuhlu şeylerin çoğu ancak bizim ayaramızdadır ve kendi seviyemizde kalır. Halbuki biz boyumuzu geçen şeyleri, elle tutamadığımız ruhları, hûlâsa kendimizden yüksek mefhumları sevmeğe alışkınız ve erişemeyeceğimiz sevgililere âşığızdır.

Zaten o zamanlar okumuşlar arasında Arapça bir hayli darbımeseller zikredilirdi. Ve deli enîştemiz de bunları yerli yersiz kullanırdı. Bir gün ona yemekte başka misafirler bulunduğundan, yemek masasında, odaya girer girmez, arkası kapıya dönük olarak oturmayı âdet ettiği solda ilk yere değil de, sofrada bulunanların yaşlılarından biri olduğundan, baş tarafta bir yere oturmasını teklif ediyorduk. O yine eski yerine geçip önündeki havluyu açarak, "Yerin şerefi oturanla kaimdir!" mânasına gelen "Şerefil mekâni bilmekin!" diye cevap verdi. Bu sözün hakkımızda kendimiz değil, başkaları tarafından söylenilmesi lâzım geldiğinden biz misafirlerin önünde mahcup olduk. Annem, kendimi tutamayarak gülmeyeyim diye, böyle zamanlarda âdeti üzre, kaşlarını kaldırdı. Sonra, enîştemizden bahisle bize "Deli!" demişti, "Hiç insan bu sözü kendisi için söyler mi?" Daha sonraları biz de onu kinaye ederek, bazı rahatsız yerlere oturmaya mecbur oldukça, ağır başlı bir edayla hep, "Şerefil mekâni bilmekin!" demeğe alışmıştık.

Deli enîştemizin diğer bir âdeti çok kere sözünü bitirdikten sonra, gûya bizim gibi şeylerin sathını söylemekle kanmayarak, künhünü söylüyormuş gibi, bir de, lüzumsuz yere, bunun Arap-

çasını tekrar etmek, meselâ "Sabrın sonu zaferdir!" gibi bir söz söyledikten sonra, bir de "Men sabere zafere!" demekti. Nasıl ki şimdi içimizden birçokları da bir şeyin Fransızcasını söylemekle onun esbabı mucibesini söylemiş olduklarını sanıyorlar.

İhtimal ki biz bu fikirlerin bazılarını sadece kapılarının garabetlerinden, yani kelimelerinin tuhaflığından dolayı beğenirdik. Bizi güldüren ve "Sana sövüldüğünü bildiren seni sövmüş sayılır" mânasına gelen "Sebbeke men bellageke" sözününse, eniştemiz, felsefesini takdir ederdi: "Öyle ya, bilmediğim bir adam benim hakkımda ne derse desin umrumda değil" derdi, "fakat onu gelip bana haber veren hınzırı ömrümün sonuna kadar affetmem!" Daha bir de "Kad tetagayyerül ahkâm bitagayyerül ezman!", yani "Zamanların değişmesiyle kanunlar değişebilir" demek vardı. Fakat galiba kelimelerinin gülünçlüğü yüzünden en hoş bulduğumuz söz "Vuran vurulur" mânasına gelen "Men dakka dukka" sözüydü. Zira aramızda en çok bunu tekrar ederdik.

Eniştemizin çok derin bulduğu ve pek sevdiği bir cümle de "Elleyletü hublâ", yani "Gece gebedir" sözüydü. Gün doğmadan gecenin karnından kim bilir neler doğacaktı? Eniştemiz daima bu sözün gizli vaitlerle dolu olduğunu kabul ettirmek sevdasındaydı. Fakat bu gecelerden hiçbir zaman beklenen meleklerin doğmadığını ve onlardan hep ucubeler doğmakta devam ettiğini görüyoruz.

Zaten bu sözlerin eniştemizin ağzında bazan ne kadar lâfzî kaldığını ve o bunların mânasını anlamamış yahut aklıyla anlamış olsa bile, ruhuyle nasıl kavramamış olduğu görülüyordu. O bazan ağzıyla zikrettiği sözün izanıyla değil, bunun aksi bir saikle hareket ederdi. Meselâ bir taraftan telâş ve acele ettiği esnada, diğer taraftan da, tam bu telâş ve acelenin lüzumsuzluğunu ifade eden bir sözü zikreder, "İşler zamanlara terhin edilmiştir" mânasına gelen "El umur merhumetün bi evkâtuha" derdi.

Onun oturma odasının duvarlarında daha nice tecrübelerin zübdesi ve felsefelerin hulâsası mahiyetinde kısa bir cümleye süzülmüş birtakım vecizeler asılıydı. "Kurtuluş doğruluktadır" demek olan "Elnecate fi sıdk!" gibi! "Hikmetin başı Allah korkusudur!" demek olan "Resül hikmeti mehafetullah!" gibi! Bütün

bu sözler teşrifatlı telâffuzlarıyla, imaleli kelimeleriyle, siyah zemin üstüne yaldızlı yazılarıyla bana tesir ederdi. O zamanlar ben pek tecrübesizdim. Ve daha bilmezdim ki her doğru söz, onlara inanmayan veya uymayanların duvarları ve başları üstünde asılı durursa, ne kadar doğru olsalar da, yine bir nevi yalandan farkları kalmaz ve insanlar, bu doğru sözlere bile yalan söyletmiş olurlar!

Yine Çamlıca'daki eniştemizin başı üstünde asılı duran levhalardan biri de "Lâ rahate fiddünya!" sözüydü. Eniştemiz bunu beğendiği bir hattata yazdırarak tam oturduğu kerevetin yanındaki duvara astırmıştı. Lâkin bunun yalnız bu ilk kısmı yazılı olduğu halde, o, bunu okurken, mâbadını da söyliyerek "Lâ rahate fiddünya! Ve lâ selâmete minel halk ve lâ necate minel mevt!" diye ikmal ederdi. Ve sonraki haliyle de bunun doğruluğunu göstererek bize takdik ettirmişti ki filhakika "Dünyada rahat yoktur ve halkın dilinden masun oluş yoktur ve ölümden kurtuluş yoktur!"

XIX

Deli Enişte Bana Arabistan'ı Veriyor!

Deli enişte, üstünden daima tüten bir Arabistan havası içinde, o biraz bedevi, biraz kavruk haliyle ve her zamanki taşkın keyfiyle, çok kere, seyahatlerinden getirdiği denkleri açar ve içindeki hediyeleri dağıtır gibi, bildiği Arabistan şehirlerini yollarını birer birer yâd ederek, bize oraların hâtıralarını naklederdi. Bu sıralarda gûya gördükleri ve duydukları hem o kadar çok, hem o kadar karışık şeylermiş ki bunların hepsini anlatamayacağını bilerek, içlerinden ancak bizim kıvamımıza uyanları tarıyormuş gibi, sözlerinde bir uzaklık, bir oralılık hali sezerdim. Bana hâtıralarının hudutlarında sırlarla örtülü kısımlar var gibi gelirdi. Eski insanların kendilerine meçhul olan dünya hudutları karşısındaki korkuları gibi bir his bana bazan enişte mizin hikâyelerinin hikâye edilmez kısımlara vardığını duyururdu.

O zamanlarda daha hiç coğrafya bilmezdim. Hani içi doldurulunca alt kısmı bir kenarına doğru biraz fazla genişleyerek biçimsizce yayılan kömür çuvalları vardır. Haritaya baksam Arabistan'ı böyle bir ucu bir kenarına fazla kaymış bir çuvala benzetirdim. Ve onun içi bana enişte mizin anlattığı şeylerle dolgun gibi gelirdi.

Arabistan'ın baharatlı yemeklerinin bazılarından seve seve ve hâlâ imrene imrene bahseden enişte miz bunların bazılarını da hiç beğenmez, meselâ "Ceziretül Arap" halkının, köylü kadınların tepsiler içinde başlarında gezdirip sattıkları kavrulmuş

çekirge yediklerini tiksinerek söylerdi. Ve onun en sevdiği şey fincana kaynar kaynar birkaç damla akıtılan ve arka arkaya birkaç fincan içilen Yemen kahvesiydi. Yemek merakına rağmen, bütün o pişirdiği ve bize ikram ettiği yemekler arasında en muvaffak olanı da sözlerinin bize sunduğu bu manevî Arabistan kahvesi değil miydi? Madem ki duyduğum bu sözleri yediğim o yemeklerden fazla hatırlıyorum! Şimdi iyice anladığım bu şeyi o zaman belki ancak gizlice duyuyordum; enistemizin asıl vazifesi bazılarında memur olarak yaşadığı şehirleri ve bazılarından memuriyetlerine gitmek için geçtiği yollarıyla içinde senelerce dolaştığı Arabistan'ın hâtıralarını oradan getirmiş olduğu bir nevi Yemen kahvesi gibi, kavurup, kaynatıp, bize sözlerinin geniş fincanlarıyla, sıcak sıcak ve bol bol sunmaktı. Öyle ki biz de bu içkinin tiryakileri olmuştuk!

Gerçi şehvetli ve mutaassıp enistemiz bu sözleriyle bilhassa kendisine göre, yani, çok kere, sevdalı ve dindar bir Arabistan hikâye ederdi. Fakat zamanına ve sırasına göre, daima yeni bir sırrını daha açan bu menevişli ve yanardöner Arabistan'ın daha nice yüzleri ve içyüzleri de vardı! Enistemiz bize itirafları ve ifşalarıyla, içinde ihtirasla yaşamış olduğu ömrü, memuriyeti ve kadınlar gibi sevdiği daha nice Arabistan'lardan dem vururdu.

Bahsettiği, bazan, raksları, çalgıları, şarkıları, mevalleri, yalellileri, bağları, bahçeleri, serapları, tutuşmuş günleri ve berrak geceleriyle, içli, halâvetli, hülyalı, yanık bakışlı, yanık duygulu, coşkun hisli bir Arabistan olurdu. Bazan, hep azamet ve ebediyetten bahseden, eski medeniyetleri sayıklayan haliyle, üstünden dağılan Kuran ve ezan sesleriyle, İslâmiyetin vecdiyle gaşyolmuş bir Arabistan olurdu. Bazan da merhametsiz güneşi altında pırıl pırıl yanan uzun mesafeleri, develer gibi mahzun yüzlü, mahzun gözlü tabiatı, müthiş bir yeis içinde yüzü gülmek bilmeyen çölleri, çölün vehametli nefeslerine benzeyen rüzgârları, güneşin yerlere üst üste altınlar gibi yığdığı küçük parıltılarla tutuşan, tüten bir yangın gibi, tekmil buhurdanlarından günlük, öd ağacı, sandal kokuları dağılan; güneşi ve yeryüzüne akmış gibi sıcağına elle dokunulamayan ve bir yangın harareti içinde yaşanılan bir Arabistan! Ve bu diyar içinde gece, gözlere yakın yıldızlarıyla, gökyüzünde açılan bir gönül bahçesi gibi pırıldardı.

Enişte mizderdi ki "Hazreti Peygamber'den evvel, Kâbe'deki muallakatın yedi şairiyle birlikte, putperest oldukları kadar, şiirperest olan Arapların halis kanlıları konuşmaya başladılar mı, şehirlilerin bozulmuş dilleri değil, fasih Arapçanın asıl şivesi duyulur. Sen halis Arapların konuştuklarını duysan Kuran okuyorlar sanırsın!" Arap halâveti seslerden ruhlara siner. Herkes sürüler içinde gibi birbirine sürünerek, lâübali camiden çıkarak, kirli çarşıya girerek, yüksek sesle konuşarak, gürültüsünü çoğalttığı bir hay u huy içinde yaşarken Arapların tevekkülü kadar derbederliği ve entarilerinin de kirliliği gözlere çarpar. Burada gözler yanık ve sıcak, sesler coşkun ve sıcak, insanlar da hislerine mağlûptur. Yollarda Arap kadınlarına rastlanır ki, güzel gözlü, çıplak yavrularını bazıları arkalarına bir kambur gibi bağlarlar; bazıları da ayaklarını başlarının yanlarından sarkıtarak enselerinin üstünde taşırlar. Zürafa, deve ve boynu uzun Arap sanki hep yüksek daldaki hurmaya doğru uzamışlar gibidir. Devetüyü renkli kumları bazan bir hayvanın derisi gibi titreyerek ileri geri gidip gelen ve vücudu bir deveninki kadar olsun canlı duyulan çöl üstünde develer sanki kumların dalgaları gibi sallanırlar. Sanki gölgeden yapılmış gemiler gibi, sallana sallana, sessizce geçerler...

Enişte mizin, o sâkin günler ve gecelerde ninniler gibi böyle sözleri, yavaş yavaş, geçtiği bu yollardan koparmış ve azar azar konduğu bu şehirlerden toplamış olduğu hâtıralar içinden gûya bizim paylarımızı –çıngıraklarının daussılasını yayarak gelen deve kervanlarıyla– bize taşıyor, içimize aktarıyor, hâfızamıza yığıyor gibiydi. Birçok suallerime ayrı ayrı verdiği cevaplardan, renk renk çizdiği manzaralardan, söylediği Arapça darbımesellerle vecizelerden, zikrettiği coğrafya ve tarih isimlerinden, gözlerimden uykular akarken bile ısrarla dinlediğim hikâyelerden, denk denk açıp bana parça parça söylediği şeylerden, içimde büyük bir toplantı hasıl oluyor ve içinden çıkıp geldiği Arabistanı o bana böylece nefes nefes getirmiş yahut içimde onun bir yuva gibi, dal dal inşasına yardım etmiş oluyordu. Filhakika bütün o diyar, onun sözlerinin süzgecinden geçerek, hayal meyal sanki benim oluyor, bütün Arabistan'ın güneşi, havası, toprağı, onun masalları ve hikâyeleriyle yavaş yavaş bana süzülüyor, içimde

damla damla toplanarak ve durularak, bana, durgun sularıyla, bütün bir gök aksettiren bir göl oluyordu.

Nihayet, tekmil bu tasvirler, hikâyeler, duygular hâfızamda yan yana geldi. Ve bu parçalarla, hayalimin ufuklarında beliren bir serap gibi içimde bütün bir varlık canlandı. Ve böylece deli eniştemiz bana bütün bir kıtayı vermiş ve çöllerinde yandığım, sıcak denizlerinde yüzdüğüm, bağlı, bahçeli, çalgılı, sevdalı şehirlerinde gezindiğim, şefkatli gölgesinde dinlendiğim, masal hayatını tattığım, tekmil sesleri, nefesleri, parıltıları, renkleri ve hummalarıyla yaşadığım bütün bir Arabistan'ı gönlüme ve hayatıma ilhak etmiş oldu!

O bana bu iklimi, bu kıtayı kaç gün, gece, hafta, ay ve senede, kaç fıkra, hikâye, nükte, kaç hatırlayış, sayıklayış ve düzeltişle nakletmişti? Bütün bu Arabistan manzaraları ve duyguları ne kadar zamanda birer birer canlanmış, kımıldamış, boy atmış, el ele tutunmuş, birbirine girmiş, eklenmiş, seraplar gibi sislenmiş, gecelerin şebnemleriyle nemlenmiş, yakılan tütsüler gibi tütmüş, o zamanlarda Bahri Ahmer denilen Şap denizindeki madenileşen nebatlar gibi mercanlaşmıştı? Bunların hesabını bilemiyorum. Fakat onun yavaş yavaş hâfızama dolan sözleriyle bir gün geldi ki artık bütün hudutları iç içe geçen karaları sahraların kumları gibi savrulan kumları denizler gibi dalgalanan, her yeri sahranın vücudu gibi ürperen ve güneşin zerreleri gibi yakan, her şehri bir serap halinde parlayan ve her yanı şarkılarla, mevallelerle, yalellilerle havalanan bütün bir Arabistan artık içimde hazırlanmış ve benim olmuştu!

Ben o sözleri dinleye dinleye uyuklamaya başladığım zaman, uykuya dalmak için, her zamanki âdetim gibi, hülyalarımın içine yerleşirken, altında daha çok ısınmak için gûya Sahra'yı üstüme çeker; rahat etmek için, gûya başımı Arafat dağına yerleştirir ve emniyette olduğumu duymak için, gûya Akkâ kalesine çekilirdim. Uykuma dalarken duyduğum ve tattığım bu Arabistan'dan rûyamın içine bir avuç tohum götürmüş olurdum. Ve bunlardan, çimlenen tohumlardan olduğu gibi, rûyamın içinde bana bir diyar açılırdı. Eski ninnilerimi duyar gibi bunları yalellilere karıştırır ve Arabistan içine girdiğimi sanırdım. Ağır başlı gecelerimde, usul usul, Musul yanıma gelirdi. Ve hülyalarımın neşelendiği akşam

beni serin sularının sesleriyle davet eden serin bir cennet duyardım: Şam! Bazan başıboş ve yalnızca çıngıraklarının hüznünü dolaştırmak için geçen kervanların çanları uzaklarda ve yakınlarda uzun uzun çınlar, ağlar, uğuldardı.

Yavaş yavaş, bildiğim Arabistan'ın tabiatı, hali ve manzaraları da, rûyalarımda, yerlerinden kayarak geçmeye, uçmaya koyulurlardı. Bağdaş kurmuş bir dağ yerinden kımıldar, gölgeden vücudu gevşeyerek, çözülerek, bir döşeğe uzanır gibi, Arabistan içine yatardı. Ve bütün bu diyara vaktiyle dinlediğim masalların havası dolardı. Zira deli eniştemiz bana sütninelerin ve bacıların masallarında yalandan bir âlem olduğunu bildiğim ellerin, dünyanın sıcak bir köşesinde, hakikat olduklarını duyurmuyor muydu? Aşağı yukarı "Kitapta yeri var!" diyen bir zihniyetle, her kitaba hürmet duyan o yarı ümmî devirde Binbir Gece Masalları'na verilen değeri görürken, efsanelerini ciddiye almayabilir miydim? Bu masallardan birine benzeyen bu şifahî seyahatname hakikatın masalla, masalın da hakikatle ayrı ayrı yerlerden gelen nehirler gibi, sularını birleştirdikleri bir kavşak değil miydi? Böylece eniştemizin bahsettiği hakikî Arabistan rûyamda bacımın anlattığı eski masalların tılsımlı âlemine kavuşmuş oluyordu ve yavaş yavaş o, "Evvel zaman içinde, bir padişahın üç kızı, üç oğlu varmış!" diyen peri masallarındaki bütün o harikulâde vakaların geçtiği büyülü diyarlar, rûyamda, hep Arabistan çöllerine ve denizlerine, şehirlerine ve nehirlerine doğru hicret eden bir cemaat gibi yürür, kayar, akar, onlarda sanki yanık Arabistan'ın bağrından birer alev gibi çıkan nefes alışları duyulur; Arabistan çöllerinin kumları uçar ve rüzgârları savrulurdu. Ufuklar birer serap gibi parıldar ve denizler yavaşça bütün sularını aktararak bu diyarların yanık bağırlarını, kuru vücutlarını sular, kucağına alır, göğsüne basardı. O zaman kayalar, nöbetçiler gibi, ıslık çalmaya; yollar, şelâleler gibi, uğuldayarak akmaya; gece, perdeler ve çadırlar gibi, oynamaya; şehirler, silinen şallar ve halılar gibi, havalanmaya ve göklerdeki sayısız yıldızlar bir fulya tarlasının rüzgârlarla savrulan çiçekleri gibi, kopmaya, uçuşmaya başlardı.

Başımda bir uğultu duyarak bütün bu kayan âlemle beraber, ben de, akan sular gibi sürüklenirdim. Artık demin başı-

mın altına yerleştirmiş olduğum Arafat dağını yerinde bulamaz ve üstüme bir yorgan gibi örttüğüm sahrayı vücudumdan kaymış duyardım. Yorgunluklarımı hep bu yollarda seyahatimden, ateşimi de bu iklimin sıcaklığından hasıl olmuş sanarak ve hep Arabistan hummasıyla terleyerek bunalırdım. Kalın ve acımtırak sular içinde yüzerdim. Binbir Gece Masalları'nın sihirli seccadesi üstündeymişim gibi, başı dumanlı dağlar üstünden uçar, şehirlerden şehirlere konardım. Sonra, bu iklimden çıkardığım hülâsa, hasta ve uykusuz gecelerimde, kokladığım bir ilâç gibi içime sinerdi. Arabistan, bazan, hamamda döküdüğüm kaynar bir su gibi üstüme dökülür, vücudumu kaplardı. Bazan da onu tarçınlı bir salep gibi içtiğimi duyardım.

Bu Arabistan'ın daima, bir günlük halinde tüten, uçan, kaçan, dağılan, benim olmaktan çıkan tarafları olurdu. Bazan Şehirzad söylerken masalına devam etmez ve susardı. Bazan Harunürreşit yanında Caferül Bermeki ile tebdil gezerken, gaiplere karışırdı. Bütün helâvetli Arap sesleri, dualar, ezanlar, şarkılar, yalelliler ve gazeller hep dumanlar gibi savrulur, uzar, karışır, dağılır, duyulmaz olurdu. Onları dudaklarımızda sandığımız, aradığımız, fakat bir türlü hatırlayıp bulamadığımız isimler gibi, unutur, karıştırır, arar ve bulamazdım. Vaktiyle hikâyesini duyduğum bir kadın, İncil manzaralarını andıran bir ufuk önünde bir set üstünde kollarını açarak, bir sonu, bir kapanışı ve rûyalarımın dindiğini haber verir gibi, gölgeden bir ağızla "Mafiş! Mafiş!" diye seslenirdi. Ve bu hasta rûyalarım bir baş dönmesiyle sona ererdi. En önce müthiş bir hızla yıldızların kaydığı bir göğün boşlukları içinde uzun uzun düştüğümü duyardım. Sonra, gecesi perdeler ve çadırlar gibi kımıldamayan, yıldızları çiçekler gibi savrulmayan, nehirleri hamam suları gibi dökülmeyen ve şehirleri seccadeler gibi silkilmeyen bir yere ererdim. Yastığımın üstünde başımı sabit ve sâlim bulurdum.

Böylece, deli enişteмizin hâtıralarını nakleden sözleri bende gûya kendi hayatımdan kalmış hâtıralara dönüyor, bahsettiği duygular kendi hayatımı yaşayarak edindiklerim kadar benim oluyordu. Bu rûyalarımda ve bu uyanışlarımda şüphesiz o sahraların acı tatlarını duydum. Şüphesiz o kum tozları, fırtınalarıyla gönlüme doldu. Şüphesiz o yanık nefesleri ruhuma sindir-

dim. Ve şüphesiz ben bütün bu Arabistan'ı ruhumun üstünde kucaklamış gibi oldum.

Zira, daima böyle, çocukluğumuzda bizim hayranı olduğumuz bir üstat, bir şair; ya bize felsefe okutmağa başladığı için ilminin derinliğine hayran olduğumuz bir hoca; ya bize hayatın daha bilmediğimiz bir sırrını açtığı için üstünlüğüne inandığımız bir arkadaş; yahut da sözleriyle, bize, içine girdiğimiz bir diyar açan bir akraba bulunur. İşte, deli enişte mi z de bana bunlardan biri olmuştu. Bu sözleriyle bana hayatımın sayılı nimetlerinden birini vermiş oldu. Öyle ki bu delişmen adama karşı hayattaki borcumun ve minnettarlığımın büyüklüğünü duyuyorum. Çünkü bu bilgin değil bilgiç, ağırbaşlı değil hoppa ve şiir dostu değil düşmanı olan adam, bana, sözleriyle, Galatasaray'daki hocalarımdan ve kitaplarını okuduğum muharrirlerden daha büyük bir istifade temin etmiş oldu. Ne o mektep hocaları, ne de sonra o muharrirlerin hiçbiri bana onun gibi rûyalarıma sinen seraplar, maneviyatıma karışan duygular ve kanımı ısıtan ateşlerle böyle hususî bir iklim duyurmadılar. Belki yazılmamış, belki de yazılmış, fakat okumamış olduğum yahut bazılarını okuduğum seyahatname, tarih ve hikâyelerin hepsinden ziyade, deli enişte mi z, bu parıltılı ve karışık sözleriyle, bana bilmediğim bir coğrafya, bir tarih, bir din ve bir hayal ülkesinin altın, gümüş ve tunç kapılarını ardına kadar açarak bütün bir kıtayı sunan ve böylece hâtıralarıma katan bir fâtih oldu.

Ben deli enişte mi zin bana verdiği ve hayalimde yaşayan bu Arabistan'ı hiçbir zaman gidip hakikatteki memleketle karşılaştırmaya cesaret etmedim. Zira hakikatle çarpışan hangi bir hayal vardır ki kırılmasın? Hayalimizin ufuklarında seyrettiğimiz bir serabı gidip hakikatle karşılaştırmanın ne kadar ihtiyatsız olacağını bilirim. Medeniyet denilen nimet ve faziletin ekseriyetle şehirlerin doğru yollarından, deniz kenarlarından, dere boylarından, yılankavî bir şerit halinde geçerek, dünyada ne dar bir sahaya yayıldığını ve nasıl bakımlı evlerle müstesna insanlara inhisar ettiğini bilirim. Asepsi ve antisepsi fikrinden mahrum yerlerin güzel maneviyatını kirli maddiyatlarının bozduğunu bilirim. Medeniyetin adam adam, köy köy, ev ev, sokak sokak, mektep mektep, şehir şehir kazanılır bir nimet ve ser-

vet olduğunu bilirim. Görülmeğe lâyık bir dünyayı hep kendi odamızın pencerelerinden ve arzularımızla hülyalarımızın büyülten ve güzelleştiren camları arkasından görebileceğimizi bilirim. Eniştemizin hayalime nakşettiği bu Arabistan'ı, kutsî bir ülke gibi hiçbir zaman el sürmeden, yerli yerinde bıraktım. Zira onun bana sunduğu bütün bu manzara ve hâtıraların Çamlıca'da çekilmiş, süzülmüş, durulmuş birer hülâsa ve iksir olduğunu da biliyorum. Bütün bunlar içindir ki hiçbir zaman hayalimin kanaatini gidip hakikatin insafsızlığıyla karşılaştırmaya razı olmadım.

Hâlâ daha, çok kere, önümde bu yerlerden bahsolunduğunu işitince, bir nevi yadırgama duyarım. Ya? Öyle miydi? Böyle değil miydi? diye sorarım. Ve karşımdakiler de benim bu yerlere sahiden gitmiş olduğumu sanarak ve o zamanlardan beri oralarda da nice değişiklikler olduğunu anlayarak bana "Ya? Evvelce öyle miydi?" derler, "Şimdi değişmiş demek! Siz oralara hangi tarihte gitmiştiniz?" Ben de "Fi tarihinde! Evvel zaman içinde! Rûyamda! Tufandan evvel!" gibi cevaplar vermek isterim ve kendimi zor tutarım.

Nasıl ki, uzun müddet, bu daha gidip görmemiş olduğum Arabistan'a dair bir kitap yazmak sevdasına düşmüştüm. Deli eniştemizin ilham etmiş olduğu bu eser, şimdi unutmuş bulunduğum kısımlarıyla, bir zamanlar kafamın içinde hazır gibiydi. Yalnız yazılması kalmıştı. Fakat, nice insafsızları tatmin etmek için, onu yazmadan evvel, bir uzun yola düşmek, Arabistan'da bir sefere gitmek lâzım geldiğini düşünerek bu kitabı yazmaktan vazgeçtim. Zaten ihtimal ki bu zahmetli seyahati ihtiyar etsem bile belki kafamdaki Arabistan o iklim içinde bozulacak; hayalimdeki diyar hakikisine çarpınca kırılacak; bu yüzden kitabımı yazmak, o zaman da yine mümkün olmayacaktı!

XX

Enişte mizin Korkuları - 3

Meşrutiyet'in ikinci ilânından birkaç ay sonra enişte miz, hep Arabistan vilâyetlerinde geçen memuriyetlerinin sonuncusu olan, Basra valiliğinden azlolunmuş ve bu haber üzerine babam "Bade harabül Basra!" deyince, Hacı Vamık Beyefendiyi bilenler, bu sözü tam yerinde kullanılmış bularak, pek beğenmişlerdi.

O zaten böyle her Arabistan dönüşünde daha ziyade ihtiyarlamış, hırçınlaşmış ve bakışları daha perişanlaşmış görünürdü. Lâkin bu son defasında her zamankinden ziyade hırpalanmış, saçları daha çok beyazlaşmış, gözleri yerlerinden daha ziyade fırlamış gözüküyor, hele –o zamanlar güneş gözlükleri kullanmak âdeti olmadığından– onun alışmadığımız siyah camlı gözlükler takması hüviyetini daha ziyade değiştirerek, ona âdeta bir fecaat manzarası veriyordu.

Ben enişte mizi görmek için gittiğim babamın Pangaltı'daki evinin kapısından henüz girmiş ve merdiven başına gelmiştim. Onu merdivenin üst basamağında, fesi başında, siyah camlı gözlükleri burnunda, şemsiyesi koltuğunda, dışarı çıkmaya hazırlanmış vaziyette gördüm. Aramızda birbirimize yaklaşmak için geçilecek, onun ineceği ve benim çıkacağım bir merdiven vardı. Kendisinin burada bulunduğunu biliyordum. O filhakika daha ziyade yıpranmış, vücudu daha çok zayıflamış, omuzları daha ziyade yukarıya kalkmış, başı daha çok öne eğilmiş ve bakışları

daha ziyade ürkekleşmişti. Lâkin ben bu yerde gördüğüm adamın eniştemiz olmasından şüphe edemezdim. Onu bu defaki dönüşünden sonra bu ilk görüşümü bir türlü unutamıyorum. Zira o an içinde aramızda tahlil olunması güç bir şey geçti. Ve asıl bu alışmadığımız şeydir ki onu bana büsbütün değiştirerek âdeta başkalaşmış yabancılaşmış gösteriyordu. Eniştemiz olduğuna emin bulunduğum bu adamın belki de o olmadığı hakkında saniyeden az süren bir zaman, içimde, o mu, değil mi? diye soran bir vesvesenin çaktığını duyar gibi olmuştum. Bunun hikmetine sonradan akıl erdirdim. Meğer o an içinde eniştemiz bana kendini olduğundan başka türlü göstermek istemişti. İşte sonradan, kendisini değiştiren bu şeyin onun beni aldatmak isteyen yalanı olduğunu anladım. Fransızların lisanında bir "Gözlere kül serpmek" tâbiri vardır. Cevri kalfanın ikinci Sultan Mahmud'u kurtarmak için saraya hücum edenlere tatbik ettiği bu hareketle filhakika eniştemiz, hakikati tahrif etmeyi dileyerek, gözlerime kül serpmek kabilinden bir şey yapmıştı. Beni görür görmez kollarının ikisini de açarak ve havaya kaldırarak "Başımıza gelenleri duydun mu evlâdım?" diye bir facia edası aldı. Havaya kalkan kollarının birinden yuvarlak sapını geçirmiş olduğu şemsiyesi sarkıyor, öteki boş kalıyordu. Bir an içinde Akhilleus, Sofokles ve Euripides'in hâile havasının ruhumu sardığını duyar gibi oldum. Demek daha bilmediğim bir felâket olmuştu. Şimdi onun yarısı inmiş ve benim de yarısını çıkmış olduğumuz merdivenlerin ortasında birbirimizle buluşmuştuk. O sözüne devam ederek "Hâlimi görüyorsun ya, evlâdım, bak, beni zehirlediler!" dedi. Birden buna inanarak şaşırmışım ve bu ihtiyar adama duyduğum merhamet kalbimi sızlatarak merakla "Kimler? Sizi kim zehirledi, enişte?" diye sormuşum. Onun asıl bu suale cevabı hem beklenmedik, hem facia havasına lâyık olmuştu. Bana kısık bir sesle "Araplar! evlâdım, beni Araplar zehirlediler! Sana anlatacağım çok şeyler var!" dedi. İşte meğer şimdi söylediği ve demin söylemeye hazırlandığı bu yalandı ki fotoğraf makinesi karşısında titreyen bir adam gibi demin onun mâneviyatını bozarak kendisini bana silik, oynak ve biraz tanınmaz bir halde göstermişti. Sesine, memlekete karşı bir isyanı haber veren facialı bir eda katmak isteyerek eniştemiz devlete ettiği hizmet ve gösterdiği sadakat

ve ibraz ettiği hamiyetten dolayı kendisini çekemeyen Arapların vücudunu ortadan kaldırmak isteyerek, çoktan beridir, meğer, yavaş yavaş, azar azar, damla damla, yudum yudum, kendisine sezdirmeden, zehirlemiş olduklarını anlatıyordu.

Fakat biraz sonra, ben enişte min bu sözlerini tekrar edince, hanımların yine birbirlerine mânalı bir tarzda bakışarak hafif hafif gülüştüklerini ve buna hiç inanmadıklarını gördüm. Ne bu sözler önünde söylendikçe, oralı olmayarak ve duymamış görünerek, gözlerini başka bir yere çeviren halamın, ne kıs kıs güldüğünü bir tutam enfiye çekişiyle gizlemek isteyen babamın, ne de, daha sonra, tasvip etmeyen gözlerle susan annemin bu zehirlenme hâdisesine inanmadıklarını gördüm. Enişte m ona da ilk önce "Başıma gelenleri duydunuz mu, hemşire? Araplar beni zehirlediler!" demiş. Fakat annem, onun bir rol oynadığına kanaatle, birkaç sene evvel İstanbul'a gelmiş olan o zamanki meşhur Fransız facia aktörünün ismini zikrederek "Yanında Mounet-Sully haltetsin!" diyordu. Bir zaman sonra vakanın içyüzünü ben de duyarak hakikatın çok daha mütevazı olduğunu öğrenecektim. Meğer onu Araplar siyasî sebeplerle zehirlemiş değillerdi. Eğer ortada bir zehirlenme hâdisesi varsa onların hepsini mesul tutmak insafsızlık olacaktı. Bundan olsa olsa içlerinden biri, enişte mizin tanıdığı, şarkı söyleyen, rakseden bir Arap kızı belki mesul tutulabilirdi!

Deli enişte mizin kendisini daima aldattığını bilen zavallı halam böyle şeylerin evinin içinde değil, dışında geçmesini tercih ederdi.

Yine Arabistan vilâyetlerinin birinde bulundukları bir gün akşam yemeğindelerken enişte mize, vilâyet belediye doktoru Sabri Beyden geldiği söylenilerek, bir mektup getirilmiş. Bu kâğıdı gayet ciddiyetle okuyan enişte miz "Resmî işler kadınlara söylenmez ve böyle bir iş oldu mu, başka söz dinlenmez!" gibi bir fetvaya uyduğu hissini vermek isteyerek, pek ciddî, hattâ asık bir yüzle derhal yerinden kalkmış ve "Yoo! Bu haberden sonra artık hiçbir kuvvet beni vazifemden alıkoyamaz!" der gibi, yemeğini yarım bırakarak, giyinip halama hiçbir şey söylemeden, fakat tavırlarıyla hep "Biz işimizi biliriz!" ve "Resmî işler kadınlara söylenmez!" ve hattâ "Ben onlara gösteririm!"

mânalarını işrabetmek isteyerek böyle pek mühim bir işe koşuyormuş gibi fırlamış, gitmiş! Fakat, telâşından, odasında âdeti veçhile açıkta bıraktığı kâğıdı bulup okuyan halam zaten onun yüzünden sezdiği meseleyi anlamış. Bu mektup bir eğlenti daveti imiş. Onda bilmem hangi hânende ve sâzende kızların o gece için hazırlanmış oldukları ve kendisinin de hemen gelmesi beklenildiği yazılıymış!

Eniştemizin bazen yâd ettiği eğlence gecelerinin hâtıraları yanında halamın anlattığı bu mektup macerası da küçük ışığıyla onları biraz aydınlatır gibi oluyordu. Filhakika eniştemiz, çok kereler, bu hemen gündüz gibi parlak semalı Arabistan gecelerinin hâtıralarını mukavemet edilmez bir dâvet gibi duyardı.

Orada kolları bilezikli, ayakları halhallı, gözleri sürmeli, bakışları gamzeli, elleri defli, sesleri halâvetli ve beyaz belleri çıplak öyle muganniyeler ve rakkaseler varmış ki şarkı söylerken, omuzlarıyla, gövdeleriyle, kalçalarıyla ve bütün vücutlarıyla halkalanır, kıvranırlarmış ve sesleri o kadar yanık ve şiveleri o kadar tatlı olurmuş ki bu uzak mesafeler ve geçmiş zamanlar ötesinden onları hatırlayan eniştemiz, eski bir teessüre kapılarak, gûya esâtirin deniz kızlarını duyuyor da dinlemek istemiyor; hâfızasından gördüğü bu manzarayı şimdi karşısında gibi görmeğe tahammül edemiyor; ve gûya çok yakıcı bir lezzetin alevi ruhunu sarmış da kendisini eritiyor gibi, elleriyle gözlerini kapayarak ve üç tane "aman"ı birleştirip bir tek kelime yaparak "Aman - aman - aman!" diyordu.

Eniştemizin Basra'dan dönüşünden ancak bir hafta geçer geçmez İstanbul'da meşhur 31 Mart isyanı başlamıştı. Kiracılar Çamlıca'daki köşkü daha boşaltmamış olduklarından kendisi babamın Pangaltı'daki evinde misafirdi. O, İstanbul'da, yine menfaatini koruyacak bir çıkar yol, iş görülebilecek bir saha bulmayı umarken bulduğu, her türlü tahmininden beterdi. Bu defaki azlinden sonra artık babasının şefaatiyla yeni bir memuriyet temini imkânsızdı; zira o çoktan ölmüştü. Devir değişmişti. Muhtemeldir ki bütün memuriyet ihtimalleri artık hep birden uçmuş, gitmişti. Fakat geldiğinin hemen ertesi günlerinde başlayan bu isyan hareketiyle vaziyetin vahimliği zihninde bütün ihtimal verdiği korkuları gölgede bırakıyordu. Bu asayişsiz günler

onda artık huzur namına bir şey bırakmamıştı. Duyduğu heyulâî bir korkuya dönüyordu. Uzaktan bir ses, bir gürültü işitse hemen bir kuş gibi havalanarak aceleyle öteye beriye konuyordu. Artık halini izah için kendisini zehirlediklerinden bahsetmiyordu. Nâzım Paşanın Ahmet Rıza Bey ve Emir Arslan'ın Hüseyin Cahit Bey zannedilerek öldürülmeleri üzerine kendisine de, bilmem kime, bilmediği birisine benzetilerek bir yanlışlığa kurban gitmekten fena halde korku gelmişti. Siyah camlı gözlüklerini, tebdil gezdiği zannını vermemek için, artık kullanmıyor, taktığı beyaz camlı gözlüklerinin arkasında gözleri korkudan büyümüş gözüküyordu. Her patlayan silâh ödünü patlatıyor ve o ne yapacağını, nereye gideceğini şaşırıyordu. Buna rağmen, canlı bir korku halinde, yine ya bizimle beraber veya yapayalnız, gözleri ateşler saçarak, telâşlı ve halecânından çatlayacak gibi, öteye beriye gidip geliyordu. Çocukluğumda tebessümlere, istihzalara vesile verdiğini hatırladığım enîştemiz şimdi büsbütün gülünç olmuştu. İtikadınca kaçıyor hissini vermemek için yavaş yürümeli, saklanıyor vehmini uyandırmamak için açık yerlerde oturmalı, ürküyor fikrini telkin etmemek için etrafına serbestçe bakınmalı ve memnun görünen bir yüz takınmalıydı. Kendisi bu icaplara riayet ettiği kanaatindeydi. Öldürülmek istenen biri olmadığımızı, böyleleriyle münasebetimiz bile bulunmadığını ispat etmek için vücudumuzu ve yüzümüzü olduğu gibi göstermek, göğsümüzü gere gere gezmek lâzım geldiğini söylüyordu. Soğuk havalı bir gün, açık tramvayların birinde, pardösümün yakasını kalkık gördüğü için gizlenmek fikrini vermemden korkarak hemen iki eliyle üstüme atıldı. Yakamı indirerek bana öfkeyle "Deli misin yoksa? Çocukluğun sırası değil, sonra alimallah, gidersin gürültüye!" diyordu. Düşündüklerine ve yaptıklarına zaten iştirak etmediği adamlardan biri sayılmaktan, üstelik bir de bu yüzden ahrete gitmekten fena halde yılmıştı. Halbuki serdettiği nazariyelere rağmen görünüşünün yaptığı tesirden hiç haberi yoktu. Kendisi hayatına suikast edildiğini duyan bir mahlûk telâşına düşmüş ve hemen haykıran ve uzaktan duyulan bir korku timsali kesilmişti.

İstanbul 31 Mart'tan sonra hakikaten karışık günler geçiriyordu. Bu emniyetsiz zamanlarda biz de acaba ne diye, her-

kes gibi, mânasızca öteye beriye dolaşırdık? Şimdi hatırlayınca en ziyade hayretime sebep olan şey sokaklarda silâhların gûya kendi kendine patladığı ve kör kurşunun sanki kendine kurban aradığı o günler ve gecelerde yanımızda bu kadar korkan eniştemizle, niçin böyle dolaştığımız ve arabayla, tramvayla, tünelle, vapurla ne diye İstanbula, Köprü'ye, Beyoğlu'na, Pangaltı'ya, Boğaziçi'ne, Büyükada'ya gidip geldiğimizdir. Hayat eniştemiz kadar çılgınlaşmıştı. Askerler sokakta geçerlerken silâhlarını havaya boşaltıyorlar, Meşrutiyeti istemiyorlar, yok, istiyorlar, Ahmet Rıza Beyi istemiyorlardı. Büyükada'da gezinmeğe ellerinde baston gibi silâh taşıyarak gelen askerler vardı. Müthiş bir kargaşalık ve karışıklık günleri yaşıyor ve sarih hiçbir şey anlayamıyorduk. Merakımız evde, gazetelerle tatmin edilemiyordu. Eniştemiz de acele acele sokağa çıkıyor, yine tehlikeler sezerek eve dönüyor, fakat koşmadan, ağır yürümeğe itina ettiğinden, büsbütün câli ve gülünç tavırlar alıyordu.

Yine, babamın Pangaltı'daki evinde bir gece yarısından sonra, birçok silâh sesleri duyarak, hep uyanmıştık. Arkasında gecelik entarisi ve Şam hırkasıyla eniştemiz en evvel kalkmış ve bizi de kaldırmıştı. En önce bu sesleri birçok ihtimallere atfetti. Sonra, nihayet, hikmetine akıl erdirilemeyeceğini söyleyerek, herhalde artık hiçbir asayiş kalmadığına kanaatle fena halde asabileşti. Benzi solmuştu. Elleri, dudakları titriyordu. Yirmi yaşına gelmiş olduğum halde beni hâlâ çocuk sayarak sükûtuma bir şey demiyor, fakat babamın sadra şifa verecek bir izahta bulunmamasına kızarak öfkesini ondan almak ister gibi âdeta üstüne yürüyor, İttihat ve Terakki yüzünden yapılan bu şeylerden kendisini mesul tutuyormuş gibi, ona çıkışıyor ve öfkeli öfkeli "Haydi, buyurun bakalım, ayıklayın pirincin taşını! Çıkın işin içinden!" diyordu. O esnada bizim bu münakaşamızdan haberleri olmayan silâhlar, yakın bir yerde, belki harbiye mektebinde, belki daha uzak bir kışlada, anlaşılmaz sebeplerle patlamakta devam ediyordu. Ve bazan duruyor, susuyor, sonra, sanki tüfekler bozulmuş da kendi kendilerine atılıyorlarmış gibi, bu münasebetsiz ve sebepsiz görünen patlamalar yine devam ediyordu.

Herkes korkusundan sinmiş gibi, başka hiçbir ses duyulmuyordu. Deli eniştemiz meraktan hakikaten çıldıracak gibi olmuş-

tu. Bir aralık pencereyi açarak dışarı bakacak olduk. Ve birdenbire gözlerimizin önüne, korkusuz, meraksız ve mesut bir gönlün saf ve berrak sükûnu gibi serilen bir güzellik manzarası korkular içindeki ruhumuzu kamaştırdı. Orada, yer yüzündeki insanların niçin silâh attıklarını merak etmeyen bir gece, karşımıza gelen solgun mavi bir gök parçasında, sayısız yıldızlarını yakmıştı. Ve göğün bizim üstümüzdeki parçasındaysa, kadınların başlarına örttükleri beyaz tüllerden daha hafif ve ince, kocaman bir sahayı kaplayan ve içinde sabitleşmiş görünen dalgalarıyla süt beyaz bir denize benzeyen bir bulut tabakası, mavimtırak gök içinde sessizce yüzen sedeften bir ada gibi, baş döndürücü bir güzellik nümayişle başımız üstünden yavaş yavaş kayıyor ve karşımızdaki parıldayan yıldızlara doğru yol alıyordu.

Ve insan bu manzarayı gördükçe bu silâhları patlayan yer yüzünden kurtulmak, o mesut adaya konmak, gönlümüz gibi hayal ettiğimiz yerlere benzeyen yıldızlara varmak istiyordu. Hatırlarım ki içimizden tabiatla en az alâkalanan eniştemiz bile, bu güzel manzarayı görünce, hislerini birbirine bir cümle mantığı ile bağlamadan, "Ne muhteşem gece!... Yazık değil mi?..." demişti.

XXI

Halam Enişte mizden Ayrılıyor!

Deli enişte mizi bir hayli yaşlanmıştı. Fakat hiç uslanmış değildi. Binbir huysuzluğuna ilâve olarak hizmetçilerle gittikçe daha çok münasebetsiz münasebetlere düşüyor ve bunu herkes duyuyordu. Onun hali insanlara ihtiyarlıklarında bile hâkim olan hırsların kendilerine nasıl rahat vermediğini ve cinsî duygu düşkünlüğünün aileleri nasıl bozduğunu gösteren bir misaldi.

Enişte mizle halamı birbirine bağlayan eski rabıtanın nice yıllardır devam eden gıcırtılarını duymak alışkanlığıyla, bu zincirin bir gün kopacağına ihtimal vermek hatırımıza gelmemişti. Fakat kenarında bir damla yaşın dolaştığı duyulan iştikâli sesiyle halamın, biz odaya girince yarı kalan hikâyelerini, itiraflarını, şikâyetlerini dinleyen hanımlar sezdikleri, çekindikleri bu âkibete çoktan hazırlanmışlardı. Halamın enişte mize kızgın olmasından başka enişte miz de halama kızgındı; zira birçok erkeklerin kadınlarda en affetmedikleri kabahat kendi ihanetlerine aldanmamalarıdır. Bu dolu çile kâsesini taşıran hangi bir zehir damlası olmuştu, bilemiyorum. Fakat bir gün halam, artık bu hâle tahammül edemeyerek, bir daha dönmemek üzere, kocasının yanından ayrılmış ve deli enişte miz de kendisine bir nevi ihanet telâkki ettiği bu isyana o kadar kızmıştı ki resmen ayrılmak isteyince, hiddetine mağlûp olarak, halamı derhal boşamıştı.

İnsanlar arasındaki rabıtaların o kadar kuvvetle duyulduğu ve gönüllerin birbirlerine nice tesanütlerle bağlandığı o zamanlarda dostların seslerini kısarak ve teessürleri gözlerinden

okunarak anlattıkları bu gibi şeylere ne kadar ehemmiyet verilirdi! Halam, Çamlıca köşkünden ayrıldıktan sonra, bize misafir gelince, Boğaz içindeki yalımızın hep bir örnek hayatında onun hali o kadar rikkatimize dokunmuştu ki annem, üzülmemesini, avunmasını temin için elinden gelen her şeyi yapmış ve anneannem ne yapacağını şaşırmıştı.

Halam, az sonra, Gedikpaşa'daki küçücük evine yerleşmiş ve kendisinden ayrılması üzerine deli eniştemiz, idaresi hayli güç olan Çamlıca'daki köşkünde yapayalnız kalmıştı. Az zaman geçince yaptığına nedamet ve kendisinin aldatılmış olduğuna kanaat ederek halamla tekrar birleşmek arzusuna düştü. Buna delâlet etmeğe uğraşan kızının, annesini ikna edemeyerek, yine kocasının evine çekilmesi üzerine eniştemize yalnızlığı büsbütün acı gelmişti. Bizim kendisini deli diye lâkaplandırmaya belki hâlâ hakkımız vardıysa da eniştemiz demeye şüphesiz hakkımız kalmamıştı. Ancak eskiye rağbet o kadar tabiîdir ki onu yine böyle çağırmakta devam ediyorduk.

Annemle babam bu işte büsbütün tarafsız kalmışlardı. Ancak, eniştemiz, kendisine eskiden beri muarız olduğunu bildiği annemin halam nezdinde aleyhinde bulunmasından çekiniyordu. Ondan gördüğü tarafsızlık memulünün fevkindeydi. Bundan dolayı ona minnettar oldu. Halbuki kendisinden daima vefa gördüğü babamın yardımını ummaktaydı. Babam ise, hemşiresi günün birinde onu affederse buna mâni olmayım diye, aleyhinde hiçbir şey söylememek ihtiyatına rağmen, barıştırmak için delâleti kabul etmiyordu. Bu tarafsızlık ümidinin dûnundaydı. Bundan dolayı eniştemiz babama fena halde öfkelendi. Zira kendilerine karşı her zaman haşin davrananların en küçük bir nüvazişlerinden dolayı onlara minnettar olanlar, bütün ömürlerinde kendilerine nezaket gösterdiğimiz halde en küçük bir ihmalimiz yüzünden bize ifrit kesilirler.

Fakat eniştemiz asıl halamın aleyhine ateş püskürüyordu. Asabî ve taşkın olan bu adamın artık daima çektiği bir ıstırap vardı: Ömrü boyunca bilerek ve bilmeyerek, istiyerek veya istemeyerek âdeta işkence etmiş olduğu karısı nihayet kendisini bırakıp gidince çilemi çeken neden bana isyan ederek kaçtı, beni ne diye yalnız bıraktı, nasıl kandırarak boşattı diye kuduruyordu.

Her zaman aceleci ve ziyankâr olan eniştemiz bu defa zihninde zamanla olgunlaşan yavaş bir inkılâba şahit oluyordu. Evinde tam bir emniyet duyacağı birisine muhtaç olduğunu anlıyor, halama bütün bir hayatın alışkanlıklarıyla bağlı olduğunu, onun ağır başlı mevcudiyetinin şimdi kendi hayatı ve evinin intizamı için lâzım olduğuna akıl erdiriyordu.

Eniştemiz infialini unutup onunla barışmak istiyor; hiddetini yenmesini ona yaptığı kâfi bir fedakârlık sayıyor; kendi buna razı olduktan sonra mesele kalmayacağını düşünüyor; halama "Gelsin, hanım hanımcık evinde otursun!" diye haber gönderdikçe onun da bu makul bulduğu nasihati dinleyerek kendisiyle barışmak istemesini tabiî buluyor; kendince böyle hallettiği bu meseleyi halamın bu yolda telâkki etmediğini görmekle her defa yeni bir öfkeye tutuluyor, sabırsızlaşıyor; ille barışmak için bir sürü sebep buluyor ve bunları ileri sürüyor; hepsine ret cevabı aldıktan sonra da ümidini kesmiyor; zaman geçtikçe bu ayrılışın muvakkat olmayacağına inanacağı yerde, ebedî olacağına bir türlü inanamıyor; halim ve selim halamın bu inadını gördükçe bir yanlışlık olmuş gibi şaşıyor, şaşırıyor; onu mutlaka ikna edecek bir çare bulunacağını umuyor; işte bunu arıyor; bu bekleyişe üzülüyor; zamanlar geçtikçe kızıyor, köpürüyor; umduğuna bir türlü muvaffak olamaması kendisini fena halde sinirlendiriyor; insanların ezelî âdetlerine uyarak karşısındakini bir türlü anlamıyor; halamın inadına akıl erdiremiyor; bir yandan Arapçanın hırslar ve felâketler üzerine yatıştırıcı, uyuşturucu, teselli, tevekkül ve sabır verici sözlerini söylüyor, "el umur merhunetün bi evkatüha" diyor, fakat bir yandan da, bunu sanki kendisi değil, bir başkası söylemiş ve bu söz kendisine hiç tesir etmemiş gibi gittikçe sabırsızlanıyor ve bu işin içinde bir büyü olduğuna kanaat getiriyordu.

Bütün hayatında kendini sürüklemiş olan hırs onda şimdi bu barışma ihtiyacı halini almıştı. Meramını bir türlü kabul ettiremediğini görerek beklemediği bu inada çarptıkça daha beter zedelenmiş, vücudu daha ziyade zayıflamış, saçları daha çok ağarmış ve gözleri daha haykırıcı bir hal almıştı.

Bu iş için annemde aramadığı, babamda bulamadığı yardımı anneannemde bulmuştu. Halamı onun ikna edebilece-

ği ümidiyle, ikide bir, ikindi üstleri, tatsız tatsız bize gelmeye dadanmıştı. Şimdi tekaüdünden, hastalığından, ihtiyarlayışından, bilhassa halamla ayrılışından sonra o artık eski neşesi bakışlarında ve tebessümlerinde parıldayan, delice atılgan adam değildi. Bize çekingen ve korkak bir halde gelir, annemin evde bulunup bulunmadığını sormaz, "ortanca hanımefendi" dediği ve kendisini başörtüsüyle kabul eden anneannemle görüşmek ister ve ondan halamla barışmasını temin etmesini rica ederdi.

Sözlerine dayak yemiş gibi bir sesle başlardı. Fakat derdini anlatmakta devam ettikçe kendini o kadar haklı ve mâzur bulurdu ki cerbezesi çok geçmeden yerine gelir, "Benimle neden bir türlü barışmak istemiyor" diye halama öyle öfkelenirdi ki yavaş yavaş tiz ve ince sesinin perdesi zavallı anneannemi sinirlendirecek ve âdeta korkutacak kadar yükselirdi. Halamın inadını ona yakıştıramaz, ricaya gelmişken, kendini o kadar haklı bulur ki kızar, haykırır, anneanneme, tuhaflığını hissetmediği bir saffetle açılarak "Bu kadar inatçılık hiç ona yakışır mı?" diye bağırırdı.

Anneannem, kendini daima fuzulî birtakım zahmetlere sürükleyen iyi kalbiyle, bir yandan, tıpkı babamla annemin ayrıldıkları vakit tekrar birleşmelerine çalışmış olduğu gibi, enişte-mizle halamın da aralarını bulmak için elinden geleni yapmakta kusur etmez, bu uzun sözlerden hatırlayabildiklerini sonra halama naklederdi.

Fakat deli enişte-mizi dinlerken de, "Eğer içinden bir türlü çıkamadığı lâkırdısını bitiremez de son vapuru kaçırırsa sonra ne yaparız?" diye düşünerek bunu zihninde büyütürdü. Eskilerin bildikleri şehir coğrafyası başka türlüydü. Onlar, akşam saatlerinden sonra, Boğaziçi'nden dönüp Çamlıca'ya çıkılamaz sanırlardı. Zira o zamanlarda otomobil bulunmadığı, Boğaziçi'nde ne araba, ne tramvay işlemediği için böyle köylerden son vapurdan sonra dönmek için vasıta bulunamazdı. Anneannem enişte-mize nezaketen gece kalmasını teklif etmek ve böylece bütün bir gece kendisini dinlemek lâzım geleceğini düşündükçe başına kan çıkardı. Bunun için sıkı sıkıya tembih ettiği bir hizmetçi pencereden son vapuru gözetleyerek kendisinin enişte-mizle bulundukları ve görüştükleri odaya girer, ilk önce va-

purun Yeniköy burnundan göründüğünü, sonra da Boyacı köye geldiğini haber verirdi. Enişte mi z yine sözünü bitiremez, vapuru kaçırmak tehlikesine maruz kalarak ve bizi de anneannemin korktuğu bu âkibete maruz bırakarak, son bir hamleyle bir nutuk daha irat eder, en son dakikada, perişan bir halde, aşağı iner, kapının önünde bir yandan galoşlarını giyerek, bir yandan da bize "Allaha ısmarladık, Allaha ısmarladık!" diye bağırarak kapıyı çeker, iskeleye doğru âdeta koşarak giderdi. Biz, arka odadaki köşe penceresinden, onun galoşlarının kunduralarından çıkmamasına itina ederek, evvelce yerden ihtiyatla kaldırdığı, sonra, hızla açtığı adımlarla koştuğuna bakar ve gülmekten kendimizi alamazdık. Bir hayli telâş etmiş olan zavallı anneannem enişte mi zin vapura yetişeceğini tahkik edip ferahladıktan sonra içinde bu kadar söz sarf edilmiş bir odanın, gûya çok sigara içilmiş bir oda gibi, mutlaka havası değiştirilmesi lâzım geleceğini düşünerek pencereleri açtırır, yüzünü de soğuk su ile ıslatır ve "Ööf, aman Allahım, bu ne kadar söz, bu ne kadar söz!" diye içini çekerdi.

Halamın nezdinde, enişte mi zle aralarını bulmak için anneannemden başka uğraşanlar da vardı ve bunlar rahat ve saadetlerini bulaşık malzemelerle kurmaya alışmışların lâübaliliğiyle bin dereden su getirirlerdi. Ancak kendilerini affetmekte bir menfaatimiz olanların mazideki kabahatlerini âti şerefine mazur görmeye meylettiğimiz halde, bizi hiçbir ümit sürüklemediği zaman, af ve müsamaha yollarında duraklarız, ileri gitmemizin imkânı kalmaz. Canımızı yakmış olanları mazur görerek onlara bir daha itimat etmekten bizi men eden daima en derin ve en emin duygumuz olan nefsimizi müdafaa kaygımızdır. Talihlerini birleştirip bir arada yaşayanlar arasında çok kere o kadar kırgınlık olur, bezginlik öyle çoğalır ki bunların artık birbirlerine karşı tövbe kapıları tamamen kapanır. Deli enişte mi z halini her veçhile ıslah edeceğini yemin ile temin edermiş. Fakat halam artık bütün bu yalanlardan bıkmıştı. Asıl yalanların da ihtiyarımızla uydurduklarımız değil, fakat hakikat olmadıklarını duymadan söylemeye mahkûm olduklarımız olduğunu öğrenmişti. Zira bile bile yalan söyleyenler huylarını değiştirebilirler ve isterlerse doğruyu da söyleyebilirler. Fakat

yalanı bilmeden ve istemeden söyleyenin halini tashih etmesine imkân kalmaz. Halama tekrar aldanmasına, kocasıyla barışmasına mâni olarak, yalnızlığı tercih ettiren sebep tabiatlardaki âdiliklerin ıslah edilemeyeceği hakkındaki kanaatıydı. Bunları değiştiremez, belki ancak şerlerinden kendimizi koruyabiliriz. Kocasını Allahın gazabına çarpılmış sayan ve çoktandır, babasından kendisine geçinmesini temin edecek kadar bir irat kalmış olan halam, başkalarının, kendilerine ait olmayan işlerde göstermeye alışkın oldukları bir ihtiyatsızlık ve ukalâlıkla tavsiye ettikleri bu merhametin ve affın ufuklarında âtisine emniyet verecek hiçbir emare ve gönlünü çekecek hiçbir sebep göremiyordu.

Halam, çoktandır, sözünden bile bıkmış olduğu Çamlıca köşkünden artık hiçbir hayır beklemiyor; birçok saçma sözler, mânasız inatlar ve lüzumsuz patırtılar hatırlatan ve üstünden şarıl şarıl sesler akan kocasıyla tekrar buluşmak ihtimaline artık hamammül edemiyor; o yemek kokulu odanın eşyaları üstünde seyahate çıkmış görünen seyyar yemek tabaklarını hatırladıkça gönlü bulanıyor; ötede beride yığınlarla durup, şeref saati gelmediğinden bir türlü açılamayan hararları, denkleri ve daha kimbilir neleri hatırlayarak, büyük bir yorgunluk duyuyor; artık bu hırçın ve delişmen adamın sesini duymamak, muhakemesini dinlememek, ilâçlarını görmemek, yemeklerini yememek, yalanlarını işitmemek, ihanetlerine göz yummamak, evdeki hizmetçilere sataşmalarından iğrenmemek istiyor; artık ondan kurtulmak, rahat etmek, başını dinlemek, vaktine sahip olmak ihtiyacını duyuyor; bundan dolayıdır ki bir gölge gibi tutulmaz, ele geçmez oluyor; getirilen haberlere karşı hiçbir cevap göndermiyor; hattâ kendisine ricaya gelenlere uzun boylu izahat vermiyor; her seferinde, kendi hakkından emin ve telâşsız bir halde, bütün bu vaitleri, ricaları dinledikten sonra, hepsini birden bir kelime ile reddediyor; susup odasına çekiliyor; ve kapısını kapayıp, orada, yorgun ve dalgın bir halde, üst üste sigara içiyordu.

İhtimal ki vücudunun ruhuyla birleştiği karanlık derinliklerde duyduğu garip bir sesin ne dediğini vuzuhla anlamadan, birtakım vahim âkibetlerde, ürperen servilerden, ölüm gibi kaçılmaz felâketlerden, mezarların tedavisiz yeisinden bahsettiği-

ni sezmeğe başlamıştı ve hep ona kulak vermek içindir ki artık başka hiçbir söze kulak asmıyor, mukavemet edilmez bir tarzda bir mıknatıs gibi çeken büyük bir kuvvet tarafından, bütün vücudu ve ruhuyla, yakında gelecek sonuncusunu, ebedisini hatırlatan yahut hazırlayan bir istirahat ihtiyacına sürüklendiğini, kapıldığını duyuyordu.

Deli enîştemiz, halamla beraber yaşadığı zamanlarda, en çok onun bu kavgayı ve her türlü izahları bile reddeden kaçışlarından ve kapalı odalara çekilip sigara içişlerinden çekinirmiş. İlk önce haykırışmalarla atışmaları seven, fakat sonra da yatışmaları ve barışmaları isteyen enîştemiz halama asıl bu sessizliğinden dolayı fena halde sinirlenirmiş.

O zamanlar kendisini asıl çileden çıkaran bu muâhaze, tenkit, tezyif dolu sükûtlardı. Bunlara çarptıkça kendisine en muhalif bir kuvvetle karşılaştığını duyuyordu. Şimdi de, şefaatçilere halamın ne cevap verdiğini sorarak hiçbir şey söylemeden odasına çekildiğini ve sigara içmeye koyulduğunu duydukça "Eyvah! Öyleyse, nafile! İş anlaşıldı, demek ondan bir hayır çıkmayacak!" dermiş. Bazan da ya ettiği bütün vaitler ve ricalardan hiçbir netice çıkmadığını görmek erkek gururuna dokunarak ısrar ettiğine pişman olur, yahut da hareketiyle tezatlı sözler söylemek huyuna veya sadece sıralı sırasız Arapça darbımeseller irat etmek âdetine uyarak, kendisinin yaptığı bu lüzumsuz tecrübelerinin tekrarını tasvip etmeyen bir başkasının söyleyeceği sözü söyler ve "Men cerrebel mücerreb hallet bihin nedame!" dermiş.

Her zaman kendimizin bütün haklara malik olduğumuza kanaat ederiz. Zira kendi kendimize, ahlâkımıza, maneviyatımıza itimat etmeye tıpkı maddî bir iskeletimiz bulunmasına muhtaç olduğumuz kadar ihtiyacımız vardır. Başkalarına karşı muamelesinde belki huşunetli bir kabalık ve herhalde tam bir hodbinlik göstermeye kendini haklı bulan enîştemiz de, hepimiz gibi, kendisini tabiî her zaman yerden göğe kadar mazur görür ve en ince ve ulvî fedakârlıklara lâyık bulurdu.

Şimdi, kocaman köşkü içinde, yalnızlığını daha çok duyarak, kendisini bırakmış olan halamdan ihanet görmüş olduğuna büsbütün kanaat getirmişti: "Ya! Ben bütün ömrümü, içinde baş

başa vererek ayağımızı rahatça uzatacağımız yuvamıza vakfedeyim de sen burada beni yalnız bırakıp çekil, öyle mi? Buna reva göreceğin muamele bu muydu?" Aradan bir hayli zaman geçmişti. Fakat deli enişte mız bu acıya bir türlü alışamayacağını duyuyordu.

XXII

Çamlıca'daki Eniştemiz Köşkünden Vazgeçiyor!

Çoğumuzu öldüren, yabancıların gözlerine görünemeyecek kadar küçük birtakım sebeplerdir. Bizi hayatımız boyunca sürükleyen o kör, sağır ve dilsiz kuvvetlerimiz çok kere kendilerine muhalif unsurların hücumuna mâruz kalır ve başkalarının nefesleriyle zehirlenerek kendimize düşman bir havaya kurban oluruz.

Bu haşin, hoyrat ve atılgan adamın hafızasında eski günleri içinde kendisinin oruç tuttuğuna inanılmadığını meydana vuran bir bakışı fark etmesi; bir müzakereye geç geleceğini söyleyince "Hiç gelmeseniz de olur!" yolunda, vücudunun lüzumsuz telâkki edildiğini gösteren bir cevap alması; ziyarete geldiği haber verilince komşusu Şahin Paşanın yüzünü ekşittiğini, odada bulunan bir ayna sayesinde, dışarıdan görmesi; söylediği sözlerin kayınbiraderi tarafından hiçbir zaman ciddîye alınmayarak dinlenilmediğini fark etmesi; Fahim Beyin kendisini rüşvet almakla itham ettiğini duyması; evine dönüp karısını bulmadığı ve gece yatısına babasının evine gitmiş olduğunu öğrendiği akşam, o sabah ehemmiyetsiz sandığı bir dargınlık üzerine ayrılmış olduğunu hatırlayarak hareminin kendisinden kaçtığını düşünmesi gibi gizli birtakım hâtıralar vardı ki yavaş yavaş kanını zehirliyordu.

Bizi sevdiğine emin ve âdeta kanını emmeğe alışkın oldu-

ğumuz birisinin gözlerinde bir gün hiç beklemediğimiz bir isyan görünce içimizden "Ya? O da mı bana ihanet edecekti?" dedirten bir acı gibi izzeti nefsimizi kıran bütün böyle hâtıralar incecik manevî birtakım yaralardır ki durmadan işler ve tekmil gönlümüzü sarar. Her mahlûk gibi, deli enişte mi de, köşesinde, kendini hatıra gelmez ve hayale sığmaz inceliklere ve nezaketlere lâyık bulurdu. Her canavar, böyle, mâruz kaldığı muhtelif rüzgârlardan zehirlenir. Ejderhaları çıldırtan hafif meltemler vardır. Felâket veya saadetimize sebep olan, hep duygularımızın ince birtakım nüktelerinden ibarettir. Hepimizi öldüren, çok kere, hayatın, yabancıların, ekseriyetin ve talihin mümessilleri gibi telâkki ettiğimiz birtakım unutkanlıklar, ihmaller ve tekâsüllerdir. İnsanları öldüren başkalarının gözlerine görünemeyecek kadar küçük birtakım nezaketsizliklerdir.

Enişte mizde artık yeni devir adamlarının, yani İttihatçıların kendisine yeni bir memuriyet vermeyecekleri kanaati olgunlaşmıştı. Kendisinden çok genç oldukları için tecrübesiz addettiği insanlar, birbirlerini tanıdıklarından, kolayca yan yana gelerek, kendisinin güç sandığı işleri aralarında ahbapça hallediveriyorlardı. Vaktiyle eteklerini ve kanatlarını açmış ve nice diyarlar dolaşmış olan bu şimdi yaşlanmış adam artık kanatlarını ve eteklerini toplayıp yıllarca hayal ettiği, hayalinde kurduğu yuvasına konarak, rahat edeceği sırada, bu hayatın daha tanzim edilmeye muhtaç kaldığını görüyordu. Köşkün alt katında henüz açılmamış ve kendisinin üşenip yahut içinde çıkacak şeyleri ne yapacağını kestiremeyip açılmasını halamla barışmasından sonraya bıraktığı denkler, hararlar, büyük beyaz yatak örtüleri ve sandıklar hâlâ oldukları gibi duruyor, halamla barışınca bunlarla yapmayı tasarladığı şeyler de hep hayalinde kalıyordu. Her şeyi rastgele olduğu yerde bırakmak âdetinin tatbiki köşkte her tarafı karma karışık etmişti. Odalar ve sofalar bir göç manzarası gösteriyordu. Enişte mizçoktandır köşkün elzem olan ehemmiyetli tamirini yaptırmaya da bir türlü karar veremiyordu. Zira kendisi de büyük bir buhran içindeydi.

Her şeyi maddî ve manevî diye biribirinden ayıranlarla maddî dediklerine manevilerinden fazla değer veren maddiyatçılar ne kaba bir surette yanılıyorlar! Manevî şeyler kendileri-

ne bir destek olarak maddî bir varlığa ne kadar muhtaç iseler maddî şeylerin de içinde nefes aldıkları ve yaşadıkları bir manevî tarafa, bir havaya, bir ruha o kadar ihtiyaçları bulunduğunu görüyoruz. Her maddenin evveli ve dayanağı bir maneviyattır. Makineyi doğuran fikirdir. Öyle ki hiçbir şey ne tamamen manevî, ne de büsbütün maddî sayılamaz ve hiçbir mevcudun bu iki yüzleri ve tarafları birbirinen tamamen ayrılamaz.

Belki Enkserciyan Efendi gibi yabancılar Çamlıca'daki eniştemizin köşküne yabancıların biçtikleri kıymet kadar ehemmiyet vereceklerdi. Zira onlar için ölçülen ve tartılan toprağın, taşın ve tahtanın değerleridir. Fakat eniştemize sorsanız köşkü sanki bunlardan mı ibaretti? Gönlünde yaşayan köşkün elbette hakikî ve maddî köşkle bir münasebeti, birçok münasebetleri vardı amma, o başka, bu başkaydı! Zira onun köşkü de, diğer bütün insan sığınakları gibi, yarı maddî ve yarı fikrî, yarı hakikî ve yarı hayaliydi! Çünkü sahibi olduğumuz şeylerin hiçbiri sadece maddî kalamaz. Onların temelleri âdeta benliğimizde kökleşir ve mevcudiyetleri maneviyatımıza tesir etmekten geri kalmaz. Evimiz sade bir ev değil, kendimize göre, bütün bir şehirdir. Muhitimiz bir iki mahalleden ibaret değil, bütün dünyamızdır. Çocukluğumuzun oyunlarına, gençliğimizin aşklarına ve orta yaşımızın tecrübelerine çerçeve teşkil eden yerler birer birer öğrendiğimiz ve sevdiğimiz kelimelerle, gönlümüze göre bir lisan söyler. Bütün bu yerlerde, bizim için, yabancı gözlere görünmez periler türer ve yavaş yavaş bunları büyüler. Şu köşk bildiğimiz birinin, şu duvar bilmediğimiz bir ötekinindir. Şu ağaç kimsenin değildir. Fakat biz biliriz ki onlarda gönlümüzün de payları vardır. Teşkil ettikleri bütünlük biraz geçmiş zamanlarımızın, yani bir parça da bizimdir.

Akşamın hafif rüzgârlarında ağaçların dalları bize doğru gûya "Gel! gel!" diye işaret eden eller gibi sallandıkları ve okunan akşam ezanını duya duya hepsini tanıdığımız evlerin aşina gözleri önünden geçerek kendimizinkine döndüğümüz zaman sanki bütün bu şeylerin çarpan kalplerini duyarız, mahallemizin yüzünü ve bütün mânalarını bildiğimiz bir yüz gibi sever, onu, nabzını tuttuğumuz ve ateşine baktığımız bir sevgili gibi hissederiz.

Nasıl ki yaşadığımız bu zaman da bir zaman parçasından

ibaret değil, fakat mâzimizi hatırlatan ve âtimizi hazırlayan, demek ki, hem mâziye, hem de âtiye karışan bir zaman bütünlüğüdür. Ve hamdolsun ki bu sayede her günümüz, biz kaç yaşındaysak, o kadar yıllık bir gündür. Biz elli yaşındayken her günümüz kırk yıllık bir gündür. Bunun için ömrümüzün her geçen saatini bütün geçmişleriyle darp ederek hesap edebiliriz. Hayatımız sırf maddî olduğu iddia edilen bir dünyada değil, gönlümüzde kâh cennetleşen ve kâh cehennemleşen bir âlemde geçer.

Şüphe yok ki vaktiyle, ruhuna o kadar derin kökler salmış olan Çamlıca köşkü enîştemiz için yaşamak sebeplerinden biri olmuştu. Burası sanki onun ebediyete kök saldığı yerdi. Onda kendi hayatının katî sandığı şekillerini görüyordu. Bahçesinin demir parmaklıklarını saran hanımellerini hayatın lezzeti gibi duyar ve bahçenin paslanmış demir parmaklıklı kapısının çıkardığı gıcırtının da kendi gönlünden geçtiğini duyardı. Bu kokular, bu ses, her zaman vücuduna aşılanan morfin gibi bir lezzet yayar ve o bunlarla, asıl mahrem hayatına eriyormuş gibi, kızının tebessümünü, hareminin rabıtalılığını evindekilerin saygılarını, yemeklerinin tadını, istirahatın tesellisini, hülâsa, köşkün hayatını hep birden kucaklardı. Bütün bunların yüzündendir ki Çamlıca havasının tadı kendisine büsbütün başka gelirdi.

Bu köşk dostlarına, barışık komşularına karşı şerefli yuvası; rakiplerine, düşmanlarına karşı muvaffakıyetin kalesi; haremine, kızına karşı muhabbetinin mükâfatı; kendi kendisine karşı emniyeti; aklı, kurnazlığı, tutumluğunun âbidesi ve hattâ dindarlığının camisi değil miydi? Bunun içindir ki burada yediği yemekler kendisine daha lezzetli, içtiği sular daha tatlı geliyordu. Ve yine bunun içindir ki buranın din eşyasıyla dolu ibadet odasında ettiği duaların daha çok müstecap olacağına, hurafeye kanan ruhuyla, kanaat getirmişti. Muhayyilesi, üstünde o kadar işlemişti ki bu köşk, nihayet, maddiyatı üzerinde billûrlaşan bütün bu maneviyat ile bezenmişti. Ve bütün bu mânalarla, masallardaki billûr köşkler gibi, pırıl pırıl parıldıyordu. Dahası, bu köşk onun neşesine veya hüznüne sebep olan, hayatına ve rûyaların, sıhhatine ve hastalıklarına karışan, kendisini vücudunun bir uzvu gibi tamamlayan bir parçası olmuştu.

Yemek odasında tavandan sarkan ve tam yuvarlak yemek

masasının ortasına isabet eden asma lâmbanın döktüğü ışık halkaları gûya onun etrafında çemberlerini genişlete genişlete açılır, yayılırdı. Kızının kendisine bağlılığı, bizlerin muhabbetimiz, ihanetlerine göz yuman hareminin rabıtalılığı, rütbesine göre gösterilen saygı, mahallenin itibarı, Yıldız'ın müsamahası, ahbaplarının teveccühü, İslâmiyetin tesanüdü, Allahın rahmeti, bütün bu varlıklar, birbirleri etrafında daha geniş halkalar çizmekte devam ederek gûya çekirdeği bulunduğu bir güneş gibi, kendisinin, yani Basra valisi esbakı utufetlû Hacı Vamık Beyefendi Hazretlerinin vücudunu, ruhunu ve hayatını tamamlıyordu.

Fakat istediği gibi tamir ve tadil etmek ve içini de dilediği gibi döşemek için senelerce bu kadar hayal kurduğu bu köşkün böyle mânevî varlıklarla bezenmesi bunca zamana ihtiyaç göstermiş olduğu ve yavaş yavaş kemaline eren bir mahsul bulunduğu halde nihayet yerleştiği bu köşkten soğuması, parça parça bıkıp vazgeçmesi ne kadar daha az sürmüştü! Deli enistemiz halamla barışacağını hayli zaman inatla ummuştu. Fakat halamın bir türlü dönmeye razı olmadığını görerek, bütün ümitlerine rağmen yalnız kaldığını anlayınca, tekmil bu kâinatın sararıp solması ve bütün bu maneviyat âleminin savrulup bozulması da çok gecikmedi.

Çamlıca, tabiatın insan karşısındaki ihtişamlı kayıtsızlığıyla, hep değişerek, hiç değişmeyen güzelliğinde devam ediyordu. Mevsimler büyük çiçekler gibi açılıp soluyor, asıl böyle, artık biri olmaktan çıkarak öteki olmaya başladıkları zamanlarda, yeni duyulan kokuları, yeni gözüken renkleriyle, yıpranmış sinirlere daha çok siniyorlar ve gelip geçişlerinde gittikçe artan hızları gönüllere daha çok çarpıyordu. Deli enistemiz gittikçe daha çabuk geçen hayatın bir bileyi çarkı gibi dönen ve süratinden kıvılcımlanan aydınlık ve karanlık zamanlarına artık el süremediğini görüyordu.

Böylece nice mevsimler kokularını, sıcaklıklarını, rüzgârlarını, yağmurlarını ve sağanaklarını dökerek ve boşaltarak geçtiler. Nice mevsimlerin değişen günleri ve geceleri böyle ona her biri yalnızlığını bir başka cilve ile ima ederek veya şiddetle duyurarak, kimi terleterek, kimi üşüterek, ruhunu kimi bir aşk ihtiyacıyla açarak ve kimi bir geçmiş zaman azabıyla kavurarak,

birer birer geçti. Güneşli, hisli, nemli, rutubetli mevsimler birer birer geçtiler. Ve böylece aradan zaman, bir hayli zaman geçti.

Bahçedeki havuzun fıskıyesi artık eskiden olduğu gibi, suların musikisini duyurmuyordu. Bazan açık bırakılmış olursa kendisiyle eğleniyormuş gibi geliyor ve sinirine dokunuyor, bazan acımış da kendine ağlıyor gibi duyuluyor ve rikkatine gidiyordu. Ah, deli enîştemizin bildiği, irili ufaklı takvimleriyle kolladığı, çekindiği hangi "eyyamı bâhur" gelmiş, hangi "bâdı semum" esmişti ki şimdi bütün o eski hisler kurumuş yapraklar gibi yerlere dökülmüş ve ayaklar altında çürümüştü! Enîştemiz bu yuvaları bozulmuş ve kokuları uçmuş muhitini çıplaklaşmış buluyor, burada, vücuduyla olduğu kadar da, ruhuyla üşümeğe başlıyordu.

O, yalnızlığını, bir de, köşkündeki adamsızlıkla duyuyordu. Bütün bu yeni devir, adamsızlıkla başlamıştı ve devam ediyordu. Naile Bacı ölmüştü. Selâmlıkta, eskilerden ancak bir, gittikçe daha somurtan, ahçıbaşı kalmıştı. Lâzım gelen adamları, hizmetçileri bulmak gittikçe zorlaşıyor, hattâ imkânsız oluyordu. Umumî harp başlamıştı. Vesikalı bir yoksulluk devri hüküm sürüyordu. Aranan hiçbir şeyi bulmak mümkün olmuyor ve bulunan şeylere de istenen parayı yetiştirmek imkânı kalmıyordu. Düşman donanmalarının Çanakkale Boğazı'ndan geçerek ve düşman askerlerinin de geçidi karadan zapt ederek İstanbul'a girmelerinden korkuluyordu. İstanbul ve limanı kaç kere de, tayyare ve denizaltı hücumlarına uğramıştı. Bütün bu hâdiseler ve felâketler silsilesi tabiî onun hayatında da birçok teessürlere ve korkulara sebep oluyordu.

Yirmi beş yıl kadar önce, eski olarak satın aldığı zaman yaptırdığı şeylerden beri ciddî bir tâmir görmemiş olan köşk daha beter ihtiyarlamış, gûya bunamış ve her yanından bakıma muhtaç kalmıştı. Hele eski kiremitleri küçük aktartmalarla iktifa edilmeyecek kadar harap olmuştu. Deli enîştemizin ise tereddüdü, alınacak her kararı geriye bırakmak huyu, emniyet olunur bir adam bulamaması, birdenbire çöken bu netice karşısında kendisini âciz ve meyus bırakmıştı.

Yağan yağmurlar köşkte gülünç bir facia halini alıyordu. Biraz sürünce üst katın hemen bütün tavanları birçok yerlerinden

akıyor, bütün delikler damlamaya başladığı zaman köşk gûya birçok gözlerle ağlıyor gibi oluyordu. Üst katın büyük sofasında ve odalarında damlayan yağmur sularını toplamak ve keçelerle hasırların, döşemelerle eşyaların ıslanmasına mâni olmak için, eski ve bin çeşit eşyalarla dolu Türk evlerinde bulunan biraz su alabilecek kap namına ne varsa, yani gaz tenekeleri, çamaşır ve hamur tekneleri, küpler, taslar, güğümler, kazanlar, kâseler, kovalar, lengerler, bakraçlar, leğenler, sahanlar, testiler, saksılar, şişeler, çömlekler, ibrikler, maşrapalar, binlikler, kavanozlar, tencereler, damacanalar, renkli veya buzlu sırça veya billûr, büyük ve küçük sürâhiler, üstlerindeki hasırları aşınmış ve çıkarılmış ve camları meydanda kalmış karlıklar, hülâsa, her çeşit ve her cinsten kapları boy boy, irili ufaklı ve renk renk, kimisi yepyeni ve parlak, kimisi kenarlarından kırık ve çatlak, birbirlerine yakın veya uzak, hepsi de sıra sıra kiremitlerden sızan ve tavanlardan damlayan seyrek veya sık, ince veya kalın yağmur sızıntı veya akıntılarının ehemmiyetlerine ve kendi hacimlerine göre, onların hizalarına isabet eden yerlerde hasırlar, keçler veya minderler, şilteler üstüne dizilmiş oldukları görülürdü. Ve bu manzara hayli hüzünlüydü. Zira bütün bu dökülen yağmur damlaları gözyaşlarına benziyor ve onları toplamak için dizilen bütün bu kaplar da eski zamanlarda gözyaşlarını toplamak için mezarlara konulan sebuları hatırlatıyordu.

Fakat eğer maddî köşk böyle harap ve tamire muhtaç bir halde kalıyor, kullanılması da maddeten gittikçe güçleşiyorsa, idaresi büsbütün imkânsızlaşan mânevî köşk ne kadar daha haraptı! Ötekinin belki zahmetle mümkün olacak tamiri bunun için artık mümkün değil, tamamen imkânsız görünüyordu.

Çamlıca'daki eniştemiz maddî köşkünün vücudu içinde eski ruhunu arıyor, fakat artık bulamıyordu. Köşk maddeten yine mevcuddu, amma şimdi varlığı ancak hâfızasında kalan bir hâtıraya dönüyordu. Bütün maneviyatı sanki sallanan aralıklı pencerelerinden ve kapılarından sızarak, boşalarak, akarak dağılıyor, manevî köşk, şimdi, her tarafından havalanarak gûya zerre zerre savruluyor, dumanlara inkılâp ediyordu. Eniştemiz artık onun havalanmış, uçmuş olanlarından arta aklan mânalarını toplayamıyor ve anlayamıyordu. Köşkün vaktiyle kendisini

tâ kapısının önünden hanımellerinin şefkatli kokuları ve demir parmaklığının gönüllü gıcırtısıyla istikbal eden ruhu uçmuş, gitmişti. Bütün o eski varlıklar esirî birtakım kokular gibi geçip dağılınca o da kendisini köksüz bulmuş; burada, bir uçurum kenarında gibi, başı dönmüştü. Köşkün böyle temellerinden bozulması onun eski kanaatlerinin sarsılması ve bütün maneviyatının hastalanması ve çürümesi demekti. Eski zengin mânalarından boşalan köşküne muhabbeti, bağlılığı azalmış, gevşemiş ve nihayet göçmüştü. Artık onu kendine, kendini ona yabancı buluyordu. Köşkünü artık kendisi için lüzumundan fazla büyük, nafile yere yorucu, gidip gelmesi zahmetli, bakılıp idaresi masraflı ve isteğini tedarik edecek çarşı bakımından yoksul buluyor, onda eski kolaylıkları, rahatlıkları artık bulamadığı gibi, hattâ bunlar evvelce nasıl temin edilirdi, iyice hatırlayıp bilemiyor, artık, eski cüzî maaşlı hizmetçilerin yerine yenilerini tedarik edemiyor, eskiden alıştığı yenecek şeylerin şimdi el altından kaça satıldığına şaşıyor, istediğini bulamıyor, bulsa da alamıyor ve "Bu koca berhanede bir başıma ne yapacağım?" diye bunalarak köşkünden adamakıllı soğuyor, bıkıyor, artık onu satmak istiyordu.

Vaktiyle bu köşk vücudunun bir uzvu yahut ruhunun içine çekildiği kabuğu gibi bir şey olmuştu. Ve onu böylece kendi vücudu gibi, bütün kanıyla ve hülyasıyla, imanıyla ve hayatıyla beslemişti. Bunun içindir ki onun şimdi hastalandığını, sancısını kendi vücudunda duyarak anlıyor, onu tedavi etmek istiyordu. Hayalinin bu kadar beslemiş ve büyütmüş olduğu bu köşkü o şimdi vücudunda bir şiş gibi duyuyor, artık onu ömrüyle besleyemediğini görerek bir ameliyatla, kendisinden bir ur gibi aldırmak istiyor ve ondan ayrılınca duyacağı hafifliği şimdiden bir kurtuluş gibi tahayyül ediyordu.

Çamlıca'daki enişte bu sefer köşkünü hakikaten satılığa çıkararak, tellâllarla yeniden münasebetlere girişmişti. Fakat bu defaki tellâllar aylarca aynı ümidi besleyerek Çamlıca'ya taşınmış olan Enkserciyan Efendiye benzemiyorlardı. Bir kere uzak yerlere gelmeye vakitleri yoktu. Onları görmek için Galata'nın, Sirkeci ve Bahçekapı civarının kirli hanlarına gitmek lâzım geliyordu. Fakat, daha fenası, müşterileri de bu uzak ve harap köş-

ke, kendisinin umduğu ve vaktiyle Enkserciyan Efendinin bulduğu fiyatları vermiyorlar ve köşkü hemen yok bahasına almak istiyorlardı.

Böylece aradan zaman, bir hayli zaman geçti.

Bazan Çamlıca'daki enişte mizin hastalandığını duyar, ziyaretine giderdim. Bir şehrin mahalleleri de rağbet denilen ve daima yer değiştiren bir modaya tabi olduklarından o günlerde o civardaki bütün köşkleri de hep terk edilmiş, ihtiyarlamış, hastalanmış bulurdum. Artık Çamlıca'nın bütün renkleri ve manzaraları solmuş, sararmış, tozlanmış gibiydi.

Buradaki hayli ihtiyarlamış enişte mizin hâli de garipti. O da rahatını hiçbir zaman bulmuş değildi. Fakat kendi söylediğine ve odasında asılı duran "Lâ rahate fiddünya" levhasının dediğine kanmayarak rahatı daima başka bir yerde bulacağını ummuştu. Bu kadar uzun bir müddet hayalinde tütün Çamlıca köşkü daha tamir görüp, bezenip dilediği kıvama gelmeden evvel böyle mânen ve maddeten iflâs etmiş olduğu halde o hâlâ ummaktan geri kalmıyor; yine hepimizi her zaman yaşatan hayale dönüyor; gönlünde yavaş yavaş başka bir hayal açılıyor; o şimdi daha ufarak, daha yumuşak ve daha sıcak bir başka yuva tahayyül ediyor ve onun içinde, kendisine bütün bir saadet âlemi kuruyordu. Şimdi, İstanbul'da, küçük bir eve çekilip orada yorgun vücudunu ve ruhunu dinendirmek ve ibadetle meşgul olmak sevdasına düşmüştü.

XXIII

Deli Enişte miz Kadın Delisi Oluyor!

Zamana dair ve zamanla geçen şeylerin çabukluğu yahut yavaşlığı hakkında doğru bir fikir edinmemiz pek güçtür. Zira zamanın hep iç içe geçen hudutları bildiğimiz diğer hudutların hiçbirine benzemez. Birçok şeyler vardır ki pek eski zamanlarda kalmış sanırız. Halbuki bunların bir isim verilemeyen tesirleri yeni zamanlar içinde duyulur. Birçok şeyler de vardır ki dünya kadar eskiyecek sanırız ve günün birinde bunlardan hiçbir eser kalmaz. Âdetler ve nizamlar bazan o kadar yavaş, bazan da o kadar çabuk değişir ki çok kere uzakta sanılan ve sayılan bir tarih ve mâzi hâlâ içimizdedir; çok kere de pek yakında zannolunan bir mâzi havsalamızın dışında kalır. Öyle ki artık bunları birbirinden kolay kolay ayırt edemeyiz. İçtimaî hakikatler siyasî hâdiselere daima hâkimdir ve resmî tarihlere göre yazılan tarih içtimaî ve samimî olacak bir tarihin daima dûnunda kalır. Zira içtimaî nizamlar kanunla tespit ve ilân edilen resmî tarihlerde değişmez, göreneklere, âdetlere geçerek içtimaî bünye tamamen başkalaşıncaya kadar, epey bir müddet daha devam eder ve ne vakit değiştikleri pek bilinemez.

Zaten bu hâdise biz fertler için de böyledir. Bir tarih vardır. Filân senenin filânca ayının filân gün veya gecesi, genç, orta yaşlı veya ihtiyar, bir kadın veya erkek ölür. Onun ölüm tarihi hakkında yabancıların kanaatleri katî ve sağlamdır. Fakat biz, ki kendisinin kanımızla hayatımızdan, hâtıralarımızla rûyaları-

mızdan çekilinceye kadar, nice senelerle daha gizli gizli bizimle birlikte yaşadıklarını biliriz, biz onların ne vakit içimizden yavaş yavaş çekilerek bizi bıraktıklarını ve büsbütün silinerek zail olduklarını, hattâ bunun gerçekten vâki olup olmadığını, binaenaleyh annemizin, babamızın, sevgilimizin eğer ölmüşlerse, hangi tarihte, ne günü ölmüş olduklarını iyice bilemeyiz.

Çamlıca'daki eniştemizin doğumundan belki ancak iki üç yıl evveline, on dokuzuncu asrın yarısına, 1850 senesine kadar Amerika'da bile esir ticareti kalkmış değildi. Ve kendisi daha beş yaşlarında bulunduğu sırada, yani 1858'de devlet zenci esaretini "fermânı âli" ile men etmeye başlıyor, bunu yıllarca "emr-i âli", "emirname-i sâmi"lerle, dahiliyeden valiliklere tamimlerle tekit ediyor ve kendisinin gençliğinde, yani 1880'de yine bu zenci esaretinin Afrika'da men'i hakkında İngiltere ile bir mukavele akdediyor, fakat bunlara rağmen bu fermanı âlilerin ısdar olunduğu saraylarla bu emirname-i sâmilerin ve bu tâmimlerin yazıldığı konakları harem ağalarıyla cariyeler dolduruyordu. Çamlıca'daki eniştemizin ikide bir gidip geldiği Arabistan'ın nice köşesinde bucağında köle ve cariye alım satımı hâlâ devam ediyor, Yemen iskelelerine gidip gelen vapurlarla orada ucuz satın alınan Sudanlı ve Habeşistanlı zenci kızlar ve çocuklar getiriliyor, İstanbul'da büyük makamlarda bulunanlara hediye ediliyor veya satılıyordu. Hattâ bu memnu ticaret zencilere inhisar etmeyerek esirciler tarafından çalınmış küçük Çerkez kızların da alınıp satıldığı ve hattâ, çoğu öksüz muhacir veya Anadolulu kızların da bir nevi "hüccet"le, gûya kimsesizmişler de uzaktan akrabalarının rızasıyla ve bir nevi satış mukavelesiyle tesahüp edildiği oluyordu.

Bütün bunlar için evlâtlık, ahretlik, besleme, halayık, kalfa gibi tâbirler kullanılır, bu kelimeler herkesin kolayca anladığı ve kabul ettiği mânalara gelirdi. Padişah, şehzade ve sultan saraylarında ancak esir olan halayıklar, kalfalar hizmet ettikleri gibi orta halli evlerde bile hâlâ ahretlikler, beslemeler bulunur, bunların bazısı "evlâd-ı manevî" olur, bazan da "bunun mânası nedir, biliriz!" diyenler bulunur, bu evlâd-ı manevîler, bazan, yine pek müstamel bir tâbirle, "evlâtlık" olurlar, sonra, azat edilir, çırak edilir, evlendirilir ve yine, bazan da, nikâh edilirdi. Hâlâ ba-

zı evlerde, gözde, odalık hikâyeleri duyulur, hizmetçi odalarında türeyen odalıklar, hanımlarına rakip kesilen halayıklar olur, bazı kalfalar bazan çocuk düşürür yahut doğururlar ve o zaman bazan da, kendilerine izdivaç kapıları açılır, onlar, hanımlarına, ortak olarak ikinci hanım olurlardı ve böyle nice fecaatli ortaklık hikâyeleri duyulurdu.

Eniştemiz bu eski usullare itiraz eden vicdanlarımızın ilk yükselen seslerinden olan "Sergüzeşt" romanını vaktinde şüphesiz okumuş olmalıydı. Fakat bütün bu usullerin tatbik edildiğini de ömrü boyunca görmüştü. Zira bu âdetler bütün o resmî yasaklara rağmen konaklar, yalılar ve evlerden büsbütün kalkmış değil, men olunduğundan yarım asır sonrasına, tâ Meşrutiyet'in ikinci ilânına, yani 1908 senesine kadar, üstü yarı kapalı bir surette, devam etmişti. Hattâ Çamlıca'daki kendi köşkünde bile! Halam da böyle nice esir halayık hikâyeleri duymuş, odalık rezaletleri görmüştü! Bütün bunlar ortadan kalkalı, âdetlerden geçeli daha çok zaman olmamıştı. Esir ticareti yapanların birçokları hâlâ yaşıyor, bunların çocukları da gençliklerinde bu hikâyeleri duymuş bulunuyorlardı. Çamlıca'daki eniştemizin komşularından biri olan Şahin Paşa getirip saraya sattığı genç kızlar yüzünden zengin olmuş, kendisininkine yakın büyük bir köşk yaptırmış, kendisininkine yakın bir rütbeye sahip olmuş, hattâ "cilvei tâli" olarak, nice defalar ona sırf komşuluk hatırı için gitmişti de, o, musahabelerinde, kendisine kafa tutmuştu!

İşte böylece Çamlıca'daki eniştemizin mevkiinde bulunan bir adam, o zamanki göreneklere göre, bütün bu âdetleri hayatına girmiş alelâde tabiî şeyler diye telâkki etmeye, yadırgamamaya ve münasebette bulunmak istediği kadınları da evlâtlık, besleme, hizmetçi vesaire diye evine getirtmeye alışkın olurdu. Kendisi de bütün hayatını doldurmuş olan şehvet hislerini tatmin için hep bu eskimiş usullere müracaat etmeye alışıktı. O zamanlar daha çoğalmamış olan randevuevlerine gitmeye ise hiç alışmamıştı. Belki böyle bir yerde görünmeyi ayıp sayacak, belki de baskın vermekten korkacaktı. Kendisince zevk kapılarının açılması rahat, emniyet ve bir de eski Türk evlerinin el sürülmemiş istiklâl ve saltanatına sahip olan kendi evinin muhiti ve havası gibi ruhunun alışkın olduğu şartlara tâbiydi. Bu gibi

şeyleri evimizin haricinde bırakmak ve evimizi onlardan masun bulundurmak içtimaî bir terakki sayılabilir. Lâkin bunu deli eniştemize anlatıp kabul ettiremezdiniz!

İşte bu esnada onun başından hayli karışık, dağdağalı ve bastırılıp savuşturulması hayli güç ve sıkıntılı bir iki macera daha geçmişti. Eniştemiz bunları da yatıştırması için halamın yanında bulunmasını kim bilir ne kadar istemişti!

Vaktiyle, hepimizin rabıtalı bulduğumuz ve ahlâkından şüphelenmeyi hiçbirimiz hatırımıza getirmediğimiz yarı eski kalfa, yarı bacı dul bir Şerife Hanım ve onun da Leylâ isminde küçük bir kızı vardı. Zaman değişince bu Şerife Hanımın tabiatında da bizim harikulâde bulduğumuz bir değişiklik hâsıl oldu. Kızı, haberimiz olmadan geçen bir zaman içinde, büyüyüvermişti. Biz onu hâlâ çocuk sanırken o güzellik şöhreti etrafını saran bir genç kız olmuş. Ara sıra bize gelen bu Şerife Hanıma annem yarımşar lira verdikçe biz onu hâlâ eskisi gibi memnun oluyor sanırken o, güzel Leylâ'sını zengin birisiyle evlendirmek, kendisi de bu sayede devamlı bir rahata konmak emelini beslermiş. Böylece, vaktiyle o kadar iyiliğini gördüğü zavallı halamın kocasından ayrılmasından sonra bir kere bile yanına uğramayan Şerife Hanım kızını Çamlıca'daki eniştemizle evlendirmeyi münasip görmüş. Onun huyunu bildiği için evvelâ Leylâ'sını kendisine uzun uzun methetmiş, sonra bir gelin gibi hazırlamış süslemiş ve bir gün Çamlıca'daki köşküne götürmüş. Az zaman sonra, Şerife Hanım, deli eniştemize bir yandan burada kendisiyle beraber yaşayan kızıyla evlenmesi, bir yandan da kendisine bakması için ısrar edermiş. O ise daima tezatlı hareketlerde bulunmak huyu ile, kızı, "evlâd-ı mânevîm" diye tanıyarak mektebe yazdırmak, yabancılar önünde gûya kendi kızından sonra bir başkasının da yetişmesine yardım etmekle övünmek, üstelik bir de kızların tahsillerine taraftar görünerek yeni zihniyete uygun bir gösteriş yapmak, Şerife Hanıma da küçük bir maaş bağlamak gibi çarelerle kendilerinden kurtulmaya çalışırmış. Bu iş kolayca hallolunamıyor, birtakım münâzaalar doğuyor, duyuluyor ve dedikodusu her tarafa taşıyorken güzel Leylâ'ya eniştemizden daha zengin bir talip çıkmış. O da genç bir tacir olan bu adamla sevişerek evlenmiş, deli eniştemiz de birkaç zaman

Mecnun'u olduğu Leylâ'sını unutarak, hele Şerife Hanımın tazyiklerinden kurtulduğuna sevinerek, "secdei şükran"a kapanmış, nice dualar etmiş.

O sırada deli enişte mız bütün rast geldiği genç kızlara karşı büyük bir muhabbet ve şefkat duyar olmuştu. Belki tekmil hayatında kullanmadığı teveccüh ve nezaketi bir gizli hazinede biriktirmiş gibi, şimdi, önüne çıkan ve hep güzel bulduğu kızlar ve genç kadınlar için âdeta israf ediyordu.

Herkesin hakikat diye telâkki ettiği görünüşü herkes başka başka türlü görmeye mahkûmdur. Hiç kimse yoktur ki dünyayı biraz kendine çekmesin. Zira gözlerimiz hakikat dediğimiz bu dünyayı gördüğü anda onu derhal kendimize göre tahrif etmeye başlar. Daha doğrusu gözlerimizin gördükleri ancak kendimize göre görünen şeylerdir. Bunun için dünyada herkesin bulduğu hakikat kendi bakışlarının olduğu kadar hususîdir. Zira çocukluğun, gençliğin, orta yaşlılığın ve ihtiyarlığın gözleri hep başka başka görür ve hepimiz kendi dünyamızı böyle değişen gözlerle süzerken onu gönlümüzde bulduğumuz renklerle boyarız. Öyle ki bize çarpan böyle kendimize göre boyanmış bir dünya olur. Denilebilir ki hakikat ve kâinat hep gönlümüzün neşesine veya elemine göre değişir. Sevgilimizin bize tebessüm ettiği gün onun şen şarkılarla çağıldadığını duyarız. Biz meyus olunca onu matemde ağlıyor sanırız.

Lâkin elle tutulan hakikatın bu hususiyetlerini görüp tasdik edenler bile yine sanırlar ki çok kere daha karışık, daha nispî ve daha hususî olan maneviyat âlemini insanların hepsi de aynı yolda telâkki etmektedirler. Halbuki, bilâkis, manevî sahadaki karışıklık tabiî o kadar artar ki artık hiçbir had tanımaz. Gözlerimiz bu hakikatleri büsbütün kendilerine göre uydurur. Ve zaten çok kere bundan dolayıdır ki muhtaç olduğu teselliyi bulur. Dünyayı ve hayatı herkes kendine göre tefsir eder. Birçok ahmaklar dünyanın kendi kafalarına göre kurulup düzeleceğini beklerler. Birçok beceriksizler de iş bakışlarına kendileri geldi mi her işin yoluna gireceğini zannederler. Birçok yabaniler kendi dehalarına inanırlar. Hülya ile, birçok müflisler zengin olmak ve birçok ölüm hastaları şifa bulmak arifesinde yaşadıklarını sanırlar. Birçok mütekaitler takdir olunmamış faziletlerinin

manevî iradıyla geçinerek şereflerinin servetini bol bol tadarlar. Zavallı beşeriyetin belki en mühim gıdası böyle züğürt tesellileridir.

Hepimizin her gün kullandığımız kelimelerin ne kadar çeşitli, hattâ tezatlı mânalara geldiği gün gibi aşikârdır. Hayatımıza giren hakikatlerin nasıl başka başka telâkki ve tefsir edildiklerineyse her günkü gazeteler şahittir. Birçok gazetelerin kendi hayatımıza bile tesir eden dünya işleri hakkındaki yazıları, eğer kelimeler kati mânalarına delâlet edebilse, belki bize göre söylediklerinin tam aksi olması lâzım gelirdi. Bunlardan bir kısmının siyahtır dediklerine diğer bir kısmı beyazdır derler. Hangisi ak, hangisi karadır? Bunlar hep gözlere göre değişir!

Deli eniştemizin de, ihtiyarlığı yüzünden, gözleri adamakıllı bozulmuştu. Bunun neticesi olarak da, artık iyi göremediği, iyi seçemediği bütün genç kızarla kadınları, büsbütün çirkin olmamaları şartıyla, emsalsiz derecede güzel buluyordu. Ve bu yüzden, şimdi onunla birlikte sokağa çıkmak, yine eskisi gibi gülünç olmakla kalmıyor, belki, fecaate varan bir garabete erişiyordu.

Deli eniştemiz, hele bahar güneşinin hemen her yüzde bir parça güzellik parıldattığı günlerde, uzaktan gördüğü her taze kadın için "Aman yarabbi! Bir âfet!" diyor ve herkesin nasıl olup da bu güzellik mucizesine hayran olmadığına, peşine takılmadığına, onunla evlenmeye talip olmadığına şaşıyor ve kendisi gûya artık bu kadar güzelliğe tahammül edemiyormuş gibi, "Aman - Aman!" diye mırıldanıyordu. Halbuki üstlerinde, yüzlerinde taşıdıkları güzelliğin kıymetini lâyıkıyla bilemeyen genç kızlar ve taze kadınlar bu ihtiyarın bir an içinde doğan gözle görülür alâkasına şaşıyorlardı. Zaten bu, rast gelinen çok kere alelâde bir kız, bazan da çirkince bir kadındı. Deli eniştemizse bunların hepsine âşık olabileceğini, hattâ olduğunu görüyordu. Bir kadını çıldırasıya beğenmesi için onunla tanışması ve konuşması lâzım gelmiyor, uzaktan görmesi kâfi geliyordu. Böyle rast geldiği bazı küçük kızlara ve genç kadınlara karşı birdenbire ve onlarla hemen evlenmek istiyecek kadar şiddetli bir aşk duyuyordu.

Bir gün Üsküdar vapurunda kadınların yerinde eskiden biraz tanıdığımız bir kadını görmüş. Vapur köprüden Üsküdar'a

gelinceye kadar ona karşı duyduğu aşk o kadar şiddetlenmiş ki vapur iskeleye yanaşırken o da duyulmayı kast eden bir yüksek sesle "Eğer bu hanım benimle evlenmek isterse nikâhımızı şimdi kıydırırım!" diyormuş.

Ben bu kadının vaktiyle biraz tanıdığımız bir Nâdire Hanım olduğunu duyduğum zaman işittiğime inanamadım. Zira ona on sene kadar evvel ilk tesadüfümde bile maceralı bir hayat ve bir güzellik şöhretine sahip olmasının sebeplerini anlayamamış ve yıpranmış, yaşlanmış, zaten hiç de güzel olmayan âdi bir kadın olduğuna şaşmıştım. Daima çömelerek yerlerde oturan, daima uçları ziftten sararmış iki parmağı arasında ince bir sigara tutan, daima içikiden bozulmuş gibi hırıltılı bir sesle konuşan, geçkin, sarıya boyalı saçlı, allıklı, düzgünlü, mavimtırak bir mora, kırmızımtırak bir ala çalan porsumuş ve buruşmuş suratlı, çizgiyle çürümüş dişli, dalgın gözleri gûya hâlâ, hâlin dışında, bir işret sofrasının havasında süzülüyor hissini veren bakışlı bu kadını görseniz siz de, aşkla birlikte hatıra gelen bütün genç, dinç, saffetli ve güzel duyguların artık ondan çoktandır ayrılmış olacağını görerek onda hâlâ gönül maceralarıyla alâkalı bir cazibe kaldığına mümkün değil inanamazdınız. Enistemiz bu harap, süflî şehvet maskesine de âşık olmuştu! Bu kadınla da evlenmek istemişti! Nâdire Hanımın bazı günler Çamlıca'daki köşke gelip kaldığı ve bu gecelerde enistemizin köşkünden bazı saz ve şarkı sesleri sızdığı rivayetleri duyuldu. Fakat, sonra, bu macera da yavaş yavaş geçmiş oldu ve unutuldu.

İşte, Çamlıca'daki enistemiz, satılamayan köşkünde, ve belki de asıl onun satılması için, birtakım tellâllarla münasebete girişmiş, diğer taraftan, artık çoktandır halamdan ümidini büsbütün kestiği, yeni hizmetçilerle rahatını bir türlü temin edemediği ve gönül maceralarından da faydalı hiçbir netice çıkmadığını gördüğü için, bunu bize daha açmamakla beraber, yarı hizmetçi, yarı evlâtlık olacak ve hele kendisine pek iyi bakacak, kimsesiz, görgüsüz, uslu, güzelce, taze ve kendisinin körpe diye tavsif edeceği bir kızla evlenmek istemiş ve köşküne müşteri bulmalarını beklediği tellâlların bazılarına böyle bir kız ısmarlamış olacaktı. Herhalde bu tellâllardan bazıları, köşkünü satamayınca, kendisinden başka türlü istifade etmek çaresini arayıp bulmuşlardı.

İhtiyarlık ve hastalık bu yıpranmış adama bir nevi usluluk getirmiş olabilirdi. Fakat, bilâkis, onun eski şehvet âdetleri tepiyor, başına vuruyordu. Zira huy canın altındadır. Asıl ihtiraslılar sevdikleri şeyler için hiçbir vakit gına duymazlar. Bu iptilâ nihayet insanı kendi ihtirasının ustası, üstadı haline getirir. Herkes kendi dehâsına râm olur ve kendi gönlünde yatan aslanın kurbanıdır. Bestekâr başını musikiden alamaz. Afyon müptelâsı daima daha çok afyon yutmak ister. Vuslat müptelâsının gözleri daima görülecek gözler, elleri daima okşanacak eller arar. Bazı ihtiyarlarda cinsî münasebetlere düşkünlük azalmaz, bilâkis artar. Deli eniştemizin belki asıl ihtirası şehvet düşkünlüğüydü, böyle hırslı bir ömrün akşamında onda kadın iptilâsı azalmamış, bilâkis azmıştı.

Deli eniştemiz, bu son zamanlarında, gûya bütün ömrü boyunca tattığı tekmil vuslatların daha kanmamış olduğu hazlarını bir daha bulmak ister gibi, vaktiyle sevdiği, buluştuğu vücutların lezzetini şimdi birtakım eşlerinde, benzerlerinde tekrarlamak istiyordu. İşte belki bunun için Halep kafe şantanlarında, Bağdad serdaplarındaki yanık Arap muganniyelerinin kıvrılarak oynayan vücutları yerine esmer tenli, kara gözlü, siyah saçlı, yanık sesli kadınlar bulmak istiyor; ve yine bunun için, bir zambak kadar beyaz ve taze Leylâ'nın yerine beyaz tenli ve bir çiçek kadar nadir genç kızlar bulmak istiyordu.

Yine, Çamlıca'daki eniştemiz, ömrünün sonlarında, gûya bütün bu ömür boyunca maruz kaldığı mahrumiyetlerin intikamını almak ister gibi, vaktiyle gördüğü, dilediği, sevmek istediği, fakat elde edemediği, buluşamadığı kadınların tesellisini şimdi birtakım "erzats"larla bulmak istiyordu. İşte belki bunun için meselâ eski at cambazhanesinin tüyler ve tüller içindeki pembe tenli, çevik ve çâlâk cambaz kızlarının yerine öyle boylu boslu, gürbüz, beyaz sarışın kadınlar bulmak istiyor; bunun için kibirli, Nazlı Hanımefendi yerine ağırbaşlı, süslü, lâvantalı, güzel şemsiyeli, ağır edalı ve hakikaten nazlı kadınlar bulmak istiyordu.

O zamanlarda emlâk simsarı mı, muhabbet tellâlı mı olduğu kestirilemeyen bir adamın Çamlıca'daki köşke bir sürü genç kızlar ve kadınlar taşıdığı ve deli eniştemizin onlarla köşküne

kapandığı; gûya evi temizletmek, eşyayı yerleştirtmek ve yemek pişirtmek gibi bahanelerle bu kızlarla düşe kalka bir şehvet hayatı sürdüğü; başka kimseyle görüşmediği; sokağa bile çıkmadığı duyuluyordu. Vaktiyle kendisini ihmal eden komşular bile bu hâle alâkadar oluyorlardı.

Bazı ihtiyarlar bütün hayatları boyunca aşınmış iradeleriyle, artık kendilerine hâkim olamazlar ve bütün hislerini açığa vuran ikinci bir nevi çocukluğa düşerler. Zaten duygularını hiçbir zaman adamakıllı gizleyememiş olan delişmen enîştemiz ihtiyarlığın bu zaafına düşmeye herkesten ziyade mahkûmdu. O şimdi tam ihtiyarların daha toy gençlerle birleştikleri bir halis tarafsızlık ve hakikatseverlik devresine girmişti. Duyduklarımıza göre artık tamamen bir kadın delisi olmuştu. Komşularının ne diyeceklerini belki artık tamamen düşünemiyor, belki de artık hayattan hiçbir lütuf beklemediği için kısmen de "Ne derlerse desinler!" diye düşünüyordu.

Komşular bazan, gece yarılarında, deli enîştemizin, köşkünde, perdeleri indirilmemiş pencereler önünden, dalgın bir eda ile ve elinde bir şamdan veya bir lâmba tutarak geçtiğini, dolaştığını uzaktan hayal meyal seçerler, "Deli Vamık Bey bu saatte acaba ne diye dolaşıyor, kim bilir?" derler ve şamdanını perdelere yakın veya lâmbasını çarpık tuttuğunu görerek bir yangın çıkarmasından korkarlarmış.

Galiba, Çamlıca'daki enîştemiz oturmaktan artık vazgeçtiği bu köşkünde İstanbul semtinde rahatını ve öteki dünyada hakkın rahmetini bulacağını hesap, ümit ve hayal ederken burada iflâs etmiş olan hayatının tesellisini de ancak eski hâtıraları ve emelleri gibi genç, güzel ve çıplak vücutları seyredip, kucaklayıp onları uzun uzun okşamakta buluyordu.

XXIV

Deli Enişte mizin Tellâl Hüseyin Efendiyle Maceraları

Hayatımıza karışan insanlara uzaktan bakarak onları mutlaka bizim seçmiş olduğumuza ve kendilerine muhabbetimiz ve itimadımız olacağına hükmetmemelidir. Hayatımızda bir rolü olanlar mutlaka bizim intihap ve takdir ettiklerimiz değildir. Bunun aksine olarak, asıl kendileriyle muarefemiz olanları çok kere biz de beğenmez ve hoş bulmayız. Yabancılar bizi onlarla yan yana görünce her işte şerik ve her fikirde kafadar sanırlar. Halbuki birbirlerine yabancılıklarını en iyi bilenler asıl birleşmiş olanlardır. Kimseler birbirlerine uzaklıklarını bu yaklaşmış olanlar kadar göremez. Etrafımızdakilerin cibilliyetsizliklerini, kabiliyetsizliklerini kimse bizim kadar bilemez. Halbuki biz onların refakatlerinden, yardımlarından ve hizmetlerinden yine müstağni kalamayız, kusurlarını en çok biz bildiğimiz gibi onlara en çok muhtaç olan da yine biz oluruz.

Ömrümüz tesadüflerin verdiği malzemelerle yapılır. Hayatımıza tesirleri olanların hemen hepsi, yani sevdiklerimiz ve bize fenalık edenler de, bizi sevenler ve kendilerine bizim fenalık etmiş olduklarımız da hep böyle tesadüfen karşılaştıklarımızdır. Sevmek kabiliyeti ve ihtiyacı bizdedir. Fakat sevdiklerimizi tesadüfen buluruz. Hayatımızda çalışmak bir zarurettir. Fakat şeriklerimizle tesadüfen buluşuruz. Mahallemizde, işlerimizde, zevklerimizdeki komşularımızla hep tesadüfün yardımıyla

tanışmış oluruz. Bütün bunlar mukadderatın yolumuza koyduğu, fakat, bize kalsa, çok kere intihap etmeyeceğimiz kimselerdir.

Bunların içinde, bazan, bizim kayıtsızlığımız, mantıksızlığımız ve yorgunluğumuzdan istifade etmesini iyi bilenler çıkar. Bunlar yalnız kendi menfaatlerini güttüklerinden, bizim her türlü zaaflarımız ve kabahatlerimizden kendi hesaplarına göre faydalanarak her günkü münasebetlerimizi bizim mağlûbiyetimiz ve kendi muzafferiyetleri haline korlar.

Zaten bütün o devirde böyle için için istenilmeyenlere tahammül etmek âdeti her günkü idmanlarla âdeta meşk edilen umumî bir teamüldü. Selâmlıkta, böyle tasvip edilmeyen uşaklarla sığıntılara; haremde, böyle beğenilmeyen hizmetçilerle postlarını sermiş misafirlere uzun zaman tahammül edilirdi. Hattâ hilesi sabit olan, fakat alışılmış olduğu için değiştirilmesi sıkıntılı gelen dükkânlarla alışverişe bile devam edilirdi. Herkesin para verdiği fakirler olduğu gibi, ceremesini çektiği dükkânlar da bulunurdu. Herkes çektiğinin bir kısmını kendi etrafındakilerden çekerdi. Onlar için iş bir yere âdeta zorla kapılanmak gibi bir şeydi. Ev sahibi bir kere "Ha! Şu bizim Hüseyin Efendi!" diyecek olsun, artık kendisini çileden çıkartsa bile o yine "Bizim Hüseyin Efendi" olmakta devam ederdi.

O aralık Çamlıca'daki eniştemizin köşküne eski bir Çerkez esirci İsmail Efendinin oğlu muhabbet tellâlı Hüseyin Efendi musallat olmuştu. Bu, otuz beş, kırk yaşlarında, kısa boylu, çiğ et gibi kıpkırmızı tenli, her biri bir sivilcenin üstüne konmuşa benziyen kirpikli, içi irin dolu gibi bulanık ve ıslak gözlü, insafsız ve merhametsiz bakışlı, bir küfür gibi keskin ve zalim suratlı birisiydi. Bu yüzde tam bir hayasızlığın bir hayli irade kuvvetiyle birleştiği görülerek basit bir ömrün âdiliklerinde zayi olan bu azmin bu adamı ilk tesadüfte hileli şekavetlere sürükleyebileceği aşikâr oluyordu.

Deli eniştemizin Hüseyin Efendiye hiçbir itimadı yoktu. Onun en süflî menfaatinden başka hiçbir mülâhaza ile hareket etmediğini bilirdi. Hiçbir sözüne emniyet etmemek lâzım geldiğine emindi. Biraz para için her türlü denaeti yapabileceğine kaniydi. Gördüğü işi de alaturka en âdi bir hakaret kelimesiyle

tavsif ediyordu. Öyle iken bu adam Çamlıca'daki eniştemizin satılamayan köşkünde şimdi en çok rast gelinen ve zaten daima şikâyet ettiği adamlarından biri olmuş ve artık o da köşkün kendisini kızdıran dertleri arasına geçmişti. Deli eniştemiz Hüseyin Efendinin azimli ve çirkin suratına, o hâlâ açamadığından gördükçe sıkıldığı denklerine, hararlarına ve hayatının yapılması lâzım gelen sair can sıkıcı işlerine olduğu kadar alışmış olmalıydı. Hem her zaman şiddetle ve hattâ küfürlerle aleyhinde bulunuyor, hem de onun hayatında artık vazgeçemeyeceği bir rol oynadığı görülüyordu. Deli eniştemiz köşkünde artık hemen her gün rast gelinen eşkıya suratlı tellâl Hüseyin Efendiye aldanmaya ve ona sövüp saymaya muhtaçtı. Böylece o, hileleri, yalanları ve kavgalarıyla hayatını doldurmaya yarıyordu.

Tellâl Hüseyin Efendi, kendisini soymak azmi yüzünden okunarak, köşke gelince, deli eniştemizin işsizliği, zaafı, sıkıntısı, kararsızlığı, avunmak ihtiyacı, hele kadın düşkünlüğü ile karşılaşmış oluyordu. Onu aldatmak ve ondan istifade etmek için paçalarını ve kollarını sıvamış hayasızlığı daha mühim müşkilâtı bile yenecek bir atılganlıktaydı.

Deli eniştemiz, onu dinlerken içinden "Bana yine mevâl okuyor!" dedikten sonra, yine, belki isteğini bu defa temin edebilir diye de, söylenerek ve söverek, "Hüseyin Efendi, yine katakulli istemem, bu son tecrübedir, ha! Bak, sana söyleyeyim! Sonra, haber vermedin deme!" gibi sözlerle hem kendisi, hem onun için yeni bir denemeye razı oluyordu. Zira bu adamların ikisi de, biri aldatır, diğeri aldanırken, samimî huylarına uyuyorlardı.

Hüseyin Efendinin, kendine mahsus bir tutumla, ticarî bir alışkanlıkla ve bir vasıta üslubuyla söylediği sözler deli eniştemizin muvazenesi bozuk muhayyelesinde tam bir tesir gösteriyor, ruhunda yeni bir ihtiyaç açıyor ve o derhal güzel bir yüz, gülen gözler ve çıplak bir vücut tahayyül ediyordu. Tellâl Hüseyin Efendi meselâ "Bir görseniz, yüzünde öyle güzel benleri var ki!" Veya "Öyle güzel bir vücudu var ki!" dermiş. Ve deli eniştemiz hayalinde derhal bir beyaz yüz üstünde sıralanan benler, bir aşk havasında kendisine bakan ıslak menekşeler gibi gözler ve soyunan körpe bir vücut görür ve bunların sevdasına düşerek ille bulunup kendisine getirilmesini istermiş.

Böylece onda birdenbire tutan kadın ihtiyaçları olur ve bunların tatmini, eli altında hazır bulunan, tellâl Hüseyin Efendiye havale eder ve onu, ikindiye yakın, bahsettiği kadını son vapura mutlaka yetiştirmesi tembihiyle, İstanbul'a yollarmış. Bu günler, tetikte, gelecek sevgiliyi bekler, ona halecânla kapıyı kendisi açarmış.

Fakat tahayyül edilmiş bir yüz, gözler ve bir vücutla yakından karşılaşınca yadırgamamak ve hayalimizde canlanmış sevgiliyi bulmak her zaman mümkün mü olur? Deli enişte-miz umduğu yüzü, benleri, gözleri ve vücudu hülyasında o kadar güzel, kıymetli ve müstesna bulurmuş ki sonra, akşam olup da, tellâl Hüseyin Efendinin yanında, eskimiş siyah çarşafı içinde, alımsız, çelimsiz ve çalımsız bir kadının çekine çekine geldiğini görünce, onu beğenmez, yüzündeki benleri göremez, kendisine bakmaktan kaçınan bakışlarda vâdolunan gözlere rast gelemez, muhayyelesinde tılsımlaşan vücuda hakikati bir defa daha benzetemezmiş. Kendisindeki hevesi uyandırmaya vesile olan bu kadınların arzusunu hiç tatmin etmediklerini, aşkının kendisinde kaldığını ve onların bunu tahrik etmekle beraber, hakikatte buna lâyık olmadıklarını görürmüş. Hiçbiri kendisine haklarında duyduğu aşkı izah edemez, madem ki hiçbiri beklediğine benzemezmiş.

O zaman deli enişte-miz, büyük bir hayal inkisarı ile, yine aldandığını anlayarak, öfkeli, fakat alışkın tecrübesiyle, gelen kadın duymasın ve nafile yere kalbi kırılmasın diye, onu bir müddet harem sofasında yalnız bırakarak tellâl Hüseyin Efendiyi selâmlığa doğru bir kenara çeker ve kendisine "Hani sen bana öyle güzel benleri var ki! demiştin. Ayol, bunun benleri güzel değil, yüzü çil içinde!" Yahut da "Hani sen bana öyle güzel elâ gözleri var ki! demiştin. Ayol bunun gözleri elâ değil, şehlâ!" dermiş.

Bazan, bu gelen kadınlarda kendine zevk verecek şeylere değil, bunların tam aksine, kendisini çileden çıkaracak şeylere rast gelirmiş. Gelen bir kadın bir rol oynar, fakat bunu da yanlış oynarmış! Razı, fakat hain; safdil, fakat ahlâksız; kibirli, fakat kirli; lâfazan, fakat mânasız; hevesli, fakat soğuk; çıplak, fakat cansız olurmuş!

Bazan, yanında ilk önce beğenmeden alıkoyduğu bir kadı-

nın hoşuna giden bir tarafını, yahut bir huyunu keşfedermiş. Zira en sevimsiz ve çalımsız bir mahlûkun vücudunda veya ruhunda görülmeye ve sevilmeye değer bir hususiyet, ya başlı başına güzel saçlar, ya kaçak tavırları gönlünüzü avlayan bakışlar, ya gençliğin neşesini parıldatan dişler, ya ince bir zevkle yontulmuş bacaklar, ya hoşunuza giden bir ses, yahut tasvibini kazanan bir telâffuz tadı, veya rikkate dokunan bir insan inceliği bulunması mümkündür.

Bazan, bu gelenlerden birinin eskiden sevmiş olduğu bir kadını hatırlattığı olurmuş. O zaman deli eniştemiz bu yanındaki kadında eski bir sevgilisinin ellerini, saçlarını, vücudunu, havasını bularak ve eski bir aşkının hazzına tekrar kavuşarak, bunca zahmetlerinin bir mükâfatına erer ve ondan kendisine kalmış âdetleri bu yeni kadınla tatbike kalkar, öyle ki eski bir münasebetine tam sadakatsizliğini tekrar ettiği bu anda sanki ona sadık kalıyor, sadakat gösteriyor gibi olarak, bir büyük karışıklığa ve lezzetli bir cinnete düşerek, gûya geçmiş zamanları bir kalıba, bir vücuda inkılâp edip kendisine o gözlerle baktığını, kendisini ve o vücutla kucakladığını, o ruhla sardığını duyar ve bu nadir dakikalarda, mucize kabilinden, eski zamanlarındaki gibi mesut olurmuş.

Bazan da, beklenen sevgili gelince, deli eniştemiz onu o kadar tahayyül etmiş ve hayalinde güzelleştirmiş olurmuş ki bu arzusunun şiddeti, bir güneş ışığı gibi, gelen kadının üstünü, yüzünü, gözlerini şâşaası içinde parıldatır ve deli eniştemiz kendisinin hayalinde gördüğü güzel sevgilinin hakikaten yanına gelmiş olduğunu sanır ve ciddî bir vuslata ermiş gibi olurmuş. Fakat biraz sonra, aşkının ona akseden alevi sönünce, sanki ya birdenbire kendisinin gözleri açılmış yahut da o kadın birdenbire güzel benlerinden, elâ gözlerinden, gönlü avlayan hususiyetlerinden boşalmış gibi olur ve o zaman deli eniştemiz daha büyük bir hayal sukutuna uğrar, kucağında tuttuğu o vücutta umduğu sevgiliyi artık bulamaz, onu değişmiş, değiştirilmiş, âdeta bir başka kadına inkılâp etmiş gibi görür ve bu işe şeytan karıştığına hükmedermiş!

Bir gün de Hüseyin Efendi kendisine bir kadın fotoğrafı göstermiş. Bu, geceleyin, belki bir şehvet gecesinde çekilmiş ve

belki tesadüfen pek muvaffak olmuş bir resimmiş. Bunda o kadının daha pek genç olduğu bir zamanda, yüzü âdi bir hakikat değil, fevkalâde bir hayal âleminde yüzüyor, saçları en kıymetli bir başı taçlandırmaya lâyık görünüyor, uzun kaşları gür bir tabiattan nişan veriyor, sol bebeği biraz daha yukarı kalkmış, sağ bebeği biraz daha ortada kalmış gözleri aşkla mahmur gibi bakıyor, ince dudakları da aşkın ateşli buselerini bekliyor gibiymiş. Deli enistemiz bu gözler karşısında ve bu buseleri tadarak kendinden geçmek istiyor, bu kadının dünya güzeli olduğunda, her zaman âşığı olmasını dilediği sevgilinin kendisi olduğunda ve yer yüzünde hiç kimseyi onun kadar sevemeyeceğinde şüphe etmiyormuş. Onun için her şeye katlanmaya evvelinden razı olduğunun bilinmesini istiyor ve hattâ bundan ayrı bir zevk duyarak, onun kendisine getirilmesi için itiyadının fevkinde bir acele ve fedakârlık göstermekten ve hattâ bu hislerini Hüseyin Efendinin yanında bile açığa vurmaktan, velev menfaati bakımından olsun çekinmiyormuş.

O gün akşama kadar başka hiçbir şeyle avunmaya bile teşebbüs edemeyerek, her zamankinden fazla bir halecânla hep onun gelmesini beklemiş. Nihayet, akşama doğru, bu kadar istenilen kadın gelmiş. Fakat onda resimdekini bulmak imkânsız ve hattâ bunların ikisinin aynı kadın olduğunu teşhis etmek bile pek güçmüş. Körpe ve hayalî kız şimdi kaba vücutlu sert yüzlü bir kadın olmuş. Cildi âdeta meşinleşmiş, yüzü haşinleşmiş, bakışları tamamen maddîleşmiş, göz bebekleri de yerli yerine gelmiş.

Deli enistemiz bu harap olmuş yüze uzun uzun baktıktan sonra, bu gözlerin âdileşmiş o eski gözler, bu tenin kartlaşmış o eski ten ve bu kadının çirkinleşmiş o eski peri olduğunu için için teşhis edince bu, kendisine pek acı gelmiş. Artık başı dönerek, bir büyüye çarpılmış gibi, geçmiş bir gecede bir kâğıt parçasına aksetmiş bir yüze âşık olduğunu, böylece, şimdi, aslının kalmadığını bildiği bir hayale tutkun, eğer bütün varını sarfetse bile yine resmini gördüğü o genç kadını bir daha hakikate döndürerek karşısında bulamayacağını, en çok beğenmiş olduğu gözlerin bakışları kendisine bir kere değmeyeceğini, en güzel bulduğu bu ağzı bir kere öpemeyeceğini ve dinleyemeyeceğini, en harikulâde buldu-

ğu bu saçları bir kere okşayamayacağını, zira bütün bunların artık hakikatleri kalmamış olduğunu anlıyormuş. Kadın yanından ayrılınca resmine bakarak mevcudiyetinin mâni olduğu huzuruna sanki tekrar kavuşmuş gibi, asıl sevgilisinin giden o kadın değil, lâkin gelemeyecek olan bu resmi var cismi yok kadın olduğunu, onun asıl hakikati olan hayaline vücuduyla huzurunun bir mâni olduğunu, zira bu kadının gûya yaşadığı halde, başkalarınca asıl kendinden daha kıymetli olan bu saçlar, bu gözler, bu dudakların artık ölmüş olduğunu ve onlar hakkında duyduğu bütün hislerin tahakkuk edemeyen bir hayal âleminde istekler halinde kalmaya mahkûm bulunduğunu düşenerek ağlayacağı geliyormuş. Böyle zamanlarda onu kendine bir dert ortağı gibi telâkki ederek "Hüseyin Efendi, Hüseyin Efendi!" diyormuş, "Sen bana bu kendisini getirdiğin kadının resmindeki halini bulup getiremeyecek olduktan sonra, geç üst tarafını! Dünyada bana ne yapsan nafile! Bence beş para etmez!"

Zaten, çok kere, tellâl Hüseyin Efendinin zevkini temine delâlet edeceği yerde, buna engel olduğunu da görürmüş. O, deli eniştemizin bazı huylarını tahmin veya tasavvur ederek, daha çok para çekebilmek maksadıyla, getirdiği kızlara bu fikirlere göre bazı tembihlerde bulunur ve deli eniştemiz de bu hileyi keşfeder, huylanır ve rahatsız olurmuş. Zira Hüseyin Efendinin sözleriyle hareket eden kızlar özde kendisinin istediğini keşfederek yapmaya kalkışırlar ve acemilikleri, beceriksizlikleri yüzünden umduğu zevki de kaçırırlarmış.

Meselâ bir gün deli eniştemiz, getirttiği bir kızın ağzından, vaktiyle, gençliğinde, hâfızasına işlenmiş bir şarkıyı duymak arzusuna düşmüş. "İşte, bu havayı şöyle bir mırıldansan yetişir!" diye ısrar etiği halde kız bunu bir türlü becerememiş. O da ihtiyacını duyduğu bu zevkten mahrum kalmış. Fakat, üstelik, muhakkak, kendisinin şarkı dinlemek sevdiğini bu kızdan öğrenen Hüseyin Efendinin talimatıyla olacak, başka defa gelen bir kız da durup dururken "Size bir şarkı söyleyeceğim!" diye menbus bir sesle nuhuset bir türküye başlayınca deli eniştemiz ifrit kesilmiş! "Kız, Allah aşkına sus! Üstüme fenalık gelecek!" Ve bir de "İlâhi Hüseyin Efendi! Hay Allah senin belânı versin!" diye haykırdığı tâ komşu köşklerden duyuluyormuş!

Böylece, kendisine umduğu teselliye, beklediği zevki, muhtaç olduğu hâtırayı verecek bu geçici kızlarla kadınlar, çok kere, ayrı ayrı birer belâ olurlarmış. Deli enîştemiz, yaşlıların çoğu gibi, yeni neslin zıvanasından çıktığını, söz dinleyen ve anlayan kalmadığını sanır, meramını anlatamaz, istediğini yaptıramaz, "Hay Allah bana acısın!" diye bağıracağı, ağlayacağı gelirmiş! Zira her ruh ve her vücut yeni bir vuslat ve şehvet karşısında yeniden acemi, halecânda ve perişandır. Bu ihtiyar adamın çok kere okşamak istediği genç kıza "Ömrüm sana feda olsun!" demek istediği, fakat, aynı zamanda, onun cılız soğukluğundan tiksinerek kendisini şamarlamak ihtiyacını duyduğu olurmuş.

Dahası, enîştemiz gelen kızların giderken yaptıkları bazı "aşiremento"lardan şikâyet eder ve bunlardan da Hüseyin Efendiyi mesul bilirmiş. Bütün bunlardan kendisine şikâyet ettikçe o bu sözleri yarı dinler, yarı anlar ve yarı içinden, "İşler çatallaştı! Bizim Hacı Bey, büsbütün sapıttı, galiba!" der gibi, kırmızı yüzü morararak, cevap yerine, esasa taallûk etmeden, hatırına ne gelirse, onu söylermiş. Bu hayasız adamdan insaf beklemenin abes olduğunu bilen enîştemiz onunla gelenlerin çirkinliği ve beceriksizliği ve gidenlerin hayırsızlığı hakkında bu nafile münakaşalardan sonra bir de kendisine ve kadına verilecek paraya dair uzun boylu pazarlıkları, çekişmeleri olurmuş. Ve enîştemiz bu şerir suratlı adama her para verdikçe çilesinin daha dolmamış olduğunu duyuran "ah!"lar, "of!"larla içini çekermiş.

İşte, böylece deli enîştemizle tellâl Hüseyin Efendi arasında hemen her gün bitmez tükenmez hesaplar, yüksek sesli, şiddetli münazaalara kadar sürüklenen münakaşalar ve tuhaflıkları fecaatlere varan kavgalar olurdu. Fakat Hüseyin Efendi her defasında enîştemizi yener, yine aldatırdı ve onun yanında köşk bahçesinden geçerek kapısından içeri giren kadınların hemen hiçbiri geldiği gün geri dönmez, gelenlerin hemen hepsi de, bu köşkte, en az beş on gün kadar kalırlarmış!

Bu hal yavaş yavaş komşuların gözlerine çarpmış. Hizmetçilerin naklettikleri dedikodular, gecenin sükûtu içinde duyulan bazı uygunsuz şarkılar, Hacı Vamık Beyefendinin, köşküne birtakım kapatmalar getirttiği ve bunlarla düşüp kalkarak, on,

on beş gün, arka arkaya, dışarıya çıkmadığı rivayetleri dolaşmaya başlamıştı.

Eniştemiz, son olarak, kelli felli ve kendisinin zaten pek iyi geçinemediği (zira belki sanatını kıskandığı) ahçıbaşısından bile ayrılmıştı. Bazan satıcılar, postacıların uzun uzun çaldıkları kapı bir türlü açılmaz, gelenler "Yahu! Bu evde bir Allah kulu yok mu?" diye söylenerek ve pencereleri süzerek, geri dönerlermiş.

Bazan da, eniştemiz gecelik entarisiyle, rûyasından çıkmış gibi gelir, kapıyı kendisi açar, fakat gelenin ne istediğini sorar, onu içeri almaz ve kapıyı tekrar yüzüne kaparmış!

Nasıl ki bu hal bir defa bizim de başımıza geldiydi. O sıralarda bir gün köşkün kapısı bize Çamlıca'daki eniştemiz gayet yorgun ve asabî bir yüzle, arkasında Şam kumaşı gecelik entarisi ve hırkası ve başında takkesiyle gelip kendisi açtı. Fakat karşısında bizi görünce hiç unutamayacağım korkak ve gülünç bir telâşa kapılarak bizi içeri almadı. Derhal haykıra haykıra acele acele ve arka arkaya birtakım mazeretler saydıktan sonra kapıyı yüzümüze kapayıverdi. Bu o kadar garibime gitti ki onun, merhameti mucip olan birçok sözlerine cevaben kendisine hiç kırılmamış olduğumu bile söyleyememiş, zira buna imkân bulamamıştım. O bizden cevap beklemiyordu. Biz dışarıda bir müddet bu maceraya kahkahalarla gülmeye mecbur olmuştuk. Muhakkak içerde yeni bir gönül veya hizmetçi macerası vardı.

Bu koca köşk sahibinin günlerce kapısından dışarı çıkmadığı ve bu evden, akşamın karanlık saatlerinde, sefer taslarıyla, tepsilerle birtakım yemekler taşındığı görülürmüş. Gelen kızlar arasında bağırarak ve kapıları çarparak kaçanları yahut bunun aksine olarak, koğulunca da çıkıp gitmek istemeyenleri olurmuş. Bu kavgalar ve köşkten bazan akseden açık saçık sesler deli eniştemizin burada bir sefahat hayatı sürdüğünü gösteriyormuş. Hacı Vamık Beyefendinin büsbütün delirmesinden, genç kızlar yüzünden, mahallelinin ihbarı üzerine, zabıtanın müdahalesinden, bir rezalet çıkmasından korkuluyormuş.

Belki bütün bunların kendisine verdiği kaygılar, korkular, yürek üzüntüleri, öfkeler, heyecanlar ve kalp çarpıntılarıyla, zaten zayıf ve hayli yaşlı eniştemiz nihayet hastalanmış ve yatağa düşmüştü. Çamlıca'daki köşkün eski dost kapısını artık çekine

çekine çalıyordum. Zira içinden eski zamanın lezzetli yemekler gibi pişirdiği, tatlı meyveler ve nazlı çiçekler gibi yetiştirdiği şeylerin yerine ne çıkacağı hiçbir zaman malûm olmamakla beraber, çıkabilecek şeyler artık hep korkunç ve nâhoş imkânlar ve ihtimallerdi.

XXV

Enişte mizle Halamın Ölümleri

Çocukluğumun birbirine bağlı gördüğü bu iki zıt tabiatlı karı koca şimdi çoktandır ayrılmışlar ve yaklaşan ölüm karşısında bazı durumlarıyla birbirine benzeyen, fakat bazı taraflarıyla birbirinden tamamıyla ayrılan talihlerinin benzerliklerini ve ayrılıklarını göstermekte devam ediyorlardı.

Bir kere, ikisi de, insanlar arasında o kadar yayılmış olan, o, yaşadığımız yerin ve zamanın saadetinden istifade edememek aczi içindeydiler. Çoğumuz böyle bir türlü hayata alışmamak ve onunla anlaşamamak yüzünden rahatı daima bulunduğumuz yerden başka bir yerde ve yaşadığımız zamandan başka bir zamanda bulacağımızı hayal ederiz. Saadet bize hiçbir zaman elimizde gözükmez. Ömrümüz böylece şimdi sürmemiz nasip olmayan ve gûya saadete erecek bir başka ömre hazırlanış mahiyetinde geçer. Fakat yazık ki böyle ziyan olan hayatın sonunda bize nasip olacak bir ikinci ömrümüz yoktur! Ve enişte mizin çok kullandığı bir tâbirle "terk-i dağdağa-i hayat" ettiğimiz zaman bu zavallı tecrübelerimizle birlikte bu hâlâ uslanmayan tecrübesizliğimizi terk eder, gideriz!

Herkesin mahallesine, evine, köşesine âdeta kökleşmiş bulunduğu o devirde Çamlıca'daki enişte mizle zavallı halamın ikisi de kendilerini bu köklerinden âdeta sökmek istiyorlardı.

Bazan ihtiyar enişte mizin hastalığını duyarak ziyaretine giderdim. Böyle zamanlarda insanların çoğu her şeyi unutmak

ihtiyacıyla isteksiz, âdeta nebatî bir hayat seviyesine düştükleri halde, onun kıvılcımlara benzer bakışlar saçan ateşten gözleri hâlâ merak ve heyecanla parıldar ve yanardı. Karşısında heybetli manzarasını gördüğü şehrin içinde esrarlı kanunların hüküm sürdüğünü bilir, nice bahtlı ve nice bahtsız talihlerin birbirine karıştığı bu yeryüzünü sever ve bütün bu sırlı şeylerin merakla takip olunmaya değdiğini söylerdi. En hakir ömürler kadar en parlak hayatların da birçok garabetlerini ve sırlarını anlatan ve birçoklarını da saklayan bu şehirden gelenlerin üstlerinde, ceplerinde bildiklerinden mutlaka birtakım malûmat ve haberler taşıdıklarını sanıyor gibi karşısındakine hâlâ tecessüsle bakardı. İşte o, bu heyecan ile, hemen yarım asır boyunca, Yıldız'ın tâyin ve azillerine, İstanbul'un sırlarına, gönül maceralarına, dedikodularına, taşranın da memuriyetlerine, zevklerine, işlerine ve insanlarına aynı merakla bakmış; onların aralarına atılmış, karışmış ve birçok oyunlarına da, bazan belki mızıkçılık da ederek, katışmış değil miydi?

Yine böyle ziyaretine gittiğim bir gün, Çamlıca'daki eniştemiz, yatağında gûya bütün hayatının zehirlerini eritmeye çalışarak ve âtiye yine bütün imanını saklayarak, hasta yatıyordu. Kendisini büsbütün yalnız bularak, şimdi, kızını imdadına çağırmıştı. Yattığı yorganlar, battaniyeler, örtüler, şallar, yastıklarla dolu hantal karyolasına; kurt yenikleriyle kirlenmiş kırmızı ceviz dolabına; ölünce etrafındakilerden kimsenin okuyamayacağı büyük kıtalı, kalın kaplı, ağır başlı kitaplarına; odanın bir köşesine konmuş, bir çocuk yazıhanesine benzeyen, küçücük, daracık iki çekmeli yazı masasına bakıyordum. Bu eski vâlinin, bu para canlı olduğu söylenen adamın odasındaki servetin manzarası işte bu görgüsüz, saffetli, iptidaî şeylerden ibaretti!

Deli eniştemiz şimdi altmış yedi yaşlarında olmalıydı. Eskiden itinâ ile boyadığı, fakat çoktandır artık boyamayı büsbütün ihmal ettiği sakalı bembeyaz olmuştu. Bu, babasınınkini andıran gür ve çepçevre değil, fakat kenarlarında biraz seyrekleşen, hafifçe bir Yahudi sakalına benzeyerek yüzüne beklenmedik bir acıklı hal, o zamanlar Kral Lear'i oynayan aktörlerin eriştikleri bir fecaatın ihtişamını veren yeis içinde bir sakaldı. Yatağında hep yan tarafına yattığı için, bazan, yorularak, zayıf vücuduyla,

karyolasının içinde birdenbire öbür tarafına dönüyor ve böylece bazan bana bakarak söylüyor fakat dönünce susmayıp yine sözüne devam ettiğinden, bazan da, sarı bir zemin üstüne çiçek nakışlı duvara bakarak sanki ona hitaben söylüyor, ve bu zamanlarda yorgun sesi sanki hastalığından sayıklıyormuş gibi duyularak benim ayrıca rikkatime dokunuyordu. O böylece uzun uzun dertlerini döküyordu:

— Ya, evlâdım, işte böyle! Ne yaparsın? diyordu, malûm ya, halanın bir türlü gönlünü edemedik! Tam baş başa verip rahata kavuşacağımız anda o da elden uçtu gitti! Ne denir, kader, kısmet! Elmukadderü lâyugayyer! Artık bizim köşkün hâlini sorma! Geçen gün yine yağmur yağıyordu. Az kalsın, ben de, meşhur delilerden, senin ana tarafından büyük halan, Azize Hanımefendi gibi, sofanın ortasında şemsiye açacaktım! Bir odadan bir odaya geçinceye kadar insanın üstü başı sırsıklam oluyor! Acaba hangi akla uymuşum da ne diye bu dağ başına konmuşum, bilmem ki! Burada artık bir şeyler bulunamıyor! Hepsini İstanbul'dan taşımalı! Ev dediğin de çarşısız olmuyor, vessalâm! Evelleri adamlarımız vardı, evin ihtiyacıyla onlar meşgul olurlardı. Şimdiyse kimsemiz kalmadı! Bilmezsin, Mütareke denilen bu devirde [Filhakika 1918'de başlamış olan Mütareke devri İstanbul'da coşkunlukları, sarhoşlukları, yoksullukları, asayişsizliği, adâletsizliği, rezaletleri ve yangınlarıyla devam ediyordu.] ne korkulu günler geçiriyoruz! Yolda gelirken bir ecnebi askerine rastladın, o da sana bir kurşun sıktı mı, bitti, veleddalin, âmin! Artık seni ne gören var, ne soran! Bu ücra yerlerde öksüz çocuklar gibi kaldık! Rüzgârdan başka hatırımızı soran yok! Akşam oldu mu, sanki fena bir haber almışım gibi ruhuma kasvet basıyor! Çocuk gibi ne yapacağımı şaşırıyorum! Ağlayacağım geliyor! Bu koca berhane de barınılır gibi değil! Üşümekten bir türlü kurtulamıyorum. Ne delilik etmişim de bu dört tarafı rüzgârlara açık Çamlıca tepesine yerleşmişim! Vaktiyle, ben, Arabistan'ın güneşi altında cayır cayır yanarken buradaki rüzgârlar hayalimde püfür püfür ne güzel eserdi! Vay, sen misin rüzgâr isteyen, al sana rüzgâr! Arabistan'da kavrulduktan sonra çilemde bir de donmak varmış zahir! Ömrümüzü bu köşkün macerasıyla çürüttük, gitti! Benim neyime lâzımmış Çamlıca'nın soğu-

ğu, yok koca damın aktarılması, yok, berhane köşkünü tamiri, yok eşyanın odalara yerleştirilmesi, yok elinin körü! Vallahi, ben burada bir bekçi gibi kalmışım! Neyin bekçisi, onu da bilmem! O da malûm değil! Şimdi, yatağımda, Don Kişot gibi uslandım, amma iş işten geçmiş olmasaydı bari! Keşke benim de, onun gibi, aklım başıma geldi diye canım çıkmasaydı! İnsan ne kadar da çabuk ihtiyarlıyor! Şimdi ben ihtiyarladığımı iyice duyuyorum! Eskisi gibi hep eğlenmek değil, artık hiçbir şeyden zevk alamıyorum! Bir İstanbul'a gidip gelinceye kadar vücudum yorgun düşüyor, ne yapsam bana zahmet oluyor! Hani sen küçükken beraber gittiğimiz at cambazhaneleri hatırında mı? O neydi, o! Hey gidi günler, hey! Ne kadar eğlenirdik, hatırlar mısın? Ah, bir İstanbul'a kapağı atabilsem! İstanbul hayatını, hele ramazanlarını öyle bir arıyorum ki! Ramazan oldu mu, ikindi üstü Beyazıt sergisinde gezersin! Gider, fırından yeni çıkmış İstanbul'un sıcacık, yumuşacık has pidelerini alırsın! İftardan sonra, tâ sahura kadar, Şahzadebaşı, Direklerarası bir kalabalık olur ki iğne atsan yere düşmez! Hangi camiye gidersen mahaşerallah! [Filhakika o Mütareke senelerinde, millî haklarından mahrum edilen ruhlar büyük bir vecdle dine dönüyorlar ve camileri her zamankinden ziyade dolduruyorlardı.] Tiyatrolar da hınca hınç dolu! Yarabbi! Nurunebevî hürmetine sen bana bu köşkün parasını âfiyetle yemeği nasibet! İstediğim gibi bir küçük ev bulsam da şu âhir vaktimde oraya çekilsem, orada biraz rahata kavuşsam, vücudumu dinlendirsem! Allah kısmet ederse, niyetim, iyileşip kalkar kalkmaz, İstanbulda, Ayasofya yahut Sultanahmet, Beyazıt, Şehzadebaşı, Fatih gibi selâtin camilerinden birinin civarında küçük, rahat, kullanışlı, idareli, sıcak, ferah ve düzayak bir ev tedarik edip oraya yerleşmek! Haliç tarafında değil, orası daha rutubetli ve serincedir, Marmara tarafına bakan sırtta, poyrazdan masun, lodosa karşı, küçücük bir ev! Namaz vakti geldi mi, camiye gider, vaız dinlersin! Bir muhallebi yer, bir külâh şeker alır, evine dönersin! Kapıdan içeri girer girmez, yanı başında sıcacık bir oda! Bir kenarda soba, bir kenarda mangal! Başına geçer, sütün mü var, çayın mı var? Kaynatır, içersin! Gazeten mi var, romanın mı var? Açar, okursun! Oh, gel keyfim, gel! Bulursam, şöyle, kendime göre, iyi terbiye görmüş, kimsesiz, yoksul,

daha gün görmemiş, körpe bir kızcağızla evlenmeyi de kurdum. İnsana candan bakacak bir yoldaşı bulunmalı! Ev kadınsız olmuyor, vesselâm! Allah bana acır da âhir vaktimde biraz rahata kavuşurum, inşallah! Yarabbi! Sen bana nuru-nübüvvet hürmetine bu köşkün parasını âfiyetle yemeyi nasip et! diyor ve galiba ihtiyacını duyduğu bu şeyleri, kendi kendine vâdeden bütün bu sözler, ona bir ninni gibi geliyordu. Zira bazan da ben onu dinlerken o susmuş oluyordu. Gözlerine bakıyordum: Uyuyordu! İhtiyar eniştemiz yarınki rahatını rûyasında göre göre sonsuz ve rûyasız uykusuna hazırlanıyordu.

Deli eniştemizi son görmüş olduğum gün de yine böyle, yatağında dünya işleriyle alâkalanıyordu. Bana tanıdığımız ve kendisinin hiç sevmediği bir Fahim Bey'den bahsediyor ve görmüş olduğunu duyduğumuz bir rûyadan onun hesabına teşeüm ediyordu. Fakat asıl kendisi yorgun, bitkindi. Konuşurken yine uykusu geldi. Dalgın düştü. Ve beni, kendisini tedavi eden, fakat o esnada yanımızda bulunmayan doktorla karıştırarak, bana hitaben, en son olmak üzre, ona söylediğini sandığı sözlerle, "Peki doktor, madem ki gitmek istiyorsun, hadi, sen şimdi git de, hiç üzülme! Bu rûyanın aslını yarın öğreniriz!" dedi. Bunlar benim ondan işiteceğim son sözler olmuştu!

Çamlıca'daki eniştemiz, vaktiyle, halamın Gedikpaşa yokuşu başındaki küçük evine yerleşmeyi, içine sığamayacakları kanaatiyle, hatırına bile getirmemiş olduğu için, İstanbul hayatını böyle uzun uzun anarken, vaktiyle, barışmak için halama haberler gönderdiği sırada ikide bir "Hiç öyle sefertası gibi bir eve sığınmak onun gibi bir hanıma yakışır mı?" demiş olduğunu da hatırlamıyor; vaktiyle, oturmak için, elinin altında böyle bir ev bulunduğunu da hatırına getirmiyor; şimdi oturmak istediği evde aradığı bu vasıfların vaktiyle hor gördüğü o küçük evde mevcut bulunduğuna ve şimdi oturmak için onun vasıflarına malik bir ev tahayyül ettiğine de dikkat etmiyordu.

Halamsa, kocasından boşanma muamelesini bitirdikten sonra, tam onun konmayı tahayyül ettiği noktaların birindeki bu eve yerleşmişti. Delişmen kocasıyla geçen üzüntülü zamanlardaki ıstıraplarının hâtırası hâlâ zihninden silinemiyor ve şimdi, ondan uzakta bile, belki hâlâ onun ezasını çekiyordu.

Bazan üst kattaki odasına çıkardım. Görürdüm ki, onun bahsini bile içeri almadığı bu odanın mavi Marmara'ya nâzır sessizliği içinde, zavallı halam, hayatının bir icmalini andıran sigara dumanları arasında susuyor, bir nevi üst kat rahatına kavuşmaya itina ediyor, hayatının emniyetini duymak ve bütün üzüntülü ömrünün intikamını almak ister gibi, burada, rahat rahat, sigara içiyordu.

Halamın o kadar melekâne bir sabrı vardı ki, eğer Bahariye Mevlevihanesi şeyhinin bizde bulunduğu bir gece, onun çaldığı neyi dinlerken mehtaba karşı nasıl uzun uzun ağladığını görmemiş olsaydım, hakkında bütün işittiklerime ve bildiklerime rağmen buhransız bir ömür sürmüş olduğunu zannedecektim. Fakat o gecenin mehtabında ruhunun buhranını görmüştüm ve ney seslerinin ruhundan boşalttığı göz yaşlarının parıltılarını bir türlü unutamıyorum.

Ancak, halam da, bilâkis, yerleştiği bu İstanbul mahallesini yadırgıyor, burada sokağa çıkışları pek külfetli buluyordu. Kırmalı etekliği, kalın kumaşlı hırkası üstüne giydiği çarşafıyla şişmanlığı daha artmış görünüyor, bu da kendisini âdeta utandırıyordu. Meğer sokakta rast geldiği küçücük çocuklar, aralarında sözleşmişler gibi, dönerler dönerler de, bir şey söylemeden, lâkin hayretlerini gösteren gözlerle kendisine bakarlarmış. O da bu bakışların hikmetini merak edermiş. Bunlardan birkaçına "Kuzum, çocuğum, niye bana böyle dikkatli dikkatli bakıyorsun?" diye sormuş. Hattâ bazılarını söyletmek için, onlara, o zamanki tablalı seyyar şeker satıcılarının sattıkları horozşekerlerinden almış. Fakat bu kırmızı ve sarı horozlar şeklindeki şekerleri yiyen çocukların hiçbiri bir şey söylememişler. Halam, zâhir benim şişmanlığım şaşılacak derecede artmış! Dönüp buna bakıyorlar! diye üzülüyor, belki kısmen de bu yüzden, artık sokağa çıkmak istemiyordu.

Fakat o da, bulunduğu yerden başka bir yere nakledebilse, orada rahat edebileceğini umuyor ve –tabiata alâkasızlığını gösteren Çamlıca'daki enişte mizin aksine olarak– Erenköy taraflarında, başını örter örtmez çıkabilecği kümesli bir bahçe içinde bir küçük eve yerleşmek istiyordu. Sessiz ve kibar dostlar gibi hatırladığı yüksek ağaçların sükûn ve huzuruna ihtiyaç duyu-

yor ve o da, vaktiyle, elinin altında, Çamlıca köşkünün bakımsız bahçesinde böyle güzel ağaçlara sahip olduğunu hatırına getirmiyor ve bu güzel ağaçların kendisini mesut edememiş olduğuna dikkat etmiyordu. O da İstanbul'daki bu küçük evi kiraya verir vermez, alacağı para ile, böyle bir evin tesellisine kavuşabileceğini hayal edip duruyordu. Evinde odasına kapandığı ve tanıdıklarının ne diye hiç sokağa çıkmadan geçirdiğini anlamadıkları bu uzun günleri o bu yüksek ağaçların himayesi ve gölgesi altında geçiriyordu. Onların yaydıkları mis gibi kokular ruha bir ilâçtır. Yerlere serdikleri gölgeden dantelâlar gönülleri oyalar. İşte bunun içindir ki halam gezmeye bile gitmiyordu. Fakat bu küçük ev kiraya verilemiyor ve o bahçeli ev bulunamıyor ve zamanlar da geçiyordu.

Yazık ki çok geçmeden halam da ağır surette hastalanmıştı. Vaktiyle, geceleri, yemekten sonraki konuşmalarımızda, bir derdi olsa, başı yahut dişi ağrısa, bizim de neşemiz kaçmasın diye, bunu bizden saklardı. O kadar hisliydi ki duyuşları derin bir anlayışa değiyor ve kalp üstünlüğü, bir idrâk ve izan üstünlüğü oluyordu. Vaktiyle, dünyayı saran âdilikleri düzeltmenin imkânı olmadığını, belki ancak bunlardan kendimizi korumanın mümkün olabileceğini görmüş; imkânların bütün cüce boylarını ve imkânsızlıkların dev cüsselerini ölçmüş gözleri, illetleri görerek kendi hususiyetlerine daha ziyade ere ere, şimdi öyle bir idrakin hüznüne varmıştı ki görünüşleri insana acı ve yakıcı geliyordu. Ve bunu bilen halam bu son bakışlarındaki ilmi ve hüznü göstermemek için, bize bakmaktan kaçınıyor; halam, şimdi, gözlerinin eski saffetli bakışları yerine artmış bir anlayışla gamlılaşmış bakışlarını bizden kaçırıyor; bunun için, biz ona baktıkça, başını öte yana çeviriyordu. Fakat, ne kadar olsa, halamın bu zekâsı ve hüznü kanayan bakışlarını, arada bir çakan, şimşekler gibi görüyordum. Ve eminim ki samimiyetleri âdeta al kanlar gibi boşanan bu bakışları, tâ ömrümün gurubuna kadar, arada bir, hâtıramın ufuklarında görmekte devam edeceğim.

Bir gün, eve dönüp kırmızı kâğıdı bana kanlı görünmüş bir telgraf bulmadan evvel, akşam gazetesi diye daha öğleüstü çıkan gazetelerin tam bir kayıtsızlıkla süzdüğüm birinde beni büyük bir buhrana salan dört beş satırlık bir fıkra gördüm. Şüphe yok

ki, "ölü"nün yaşayanlara âdeta bir reklâm mevzuu olması çoktan görülmüş ve bu, sırf menfaat kaygısıyla yaşanan hırslı devirlerde mübalâğa bile edilmiştir. Ölüm haberlerini okuyunuz, ölenden evvel kalanların bir liste tutarı isimlerini bulursunuz. Ölünün ismi, âdetâ mahcup gibi, hemen saklanarak, kalan tekmil akraba ve hısımlarından sonra gelir. Halamın Arabistanlı olduğunu bildiğim çekingen ve mahcup görünen bir damadı vardı. Meğer katı, sık ve dik saçlarını maharetle boyarmış. Esmer ve silik yüzünü birkaç kere gördükten sonra saçlarını boyamaktan vazgeçtiği bir gün bembeyaz olduklarını görünce kendisini âdeta tanıyamamış, gözlerime inanamamış ve gûya birdenbire yirmi sene ihtiyarladığını görmüş gibi şaşmıştım. Bilmem hangi esnaf cemiyetinin fahrî kâtibi imiş. Halamın ölüm haberi falan memuriyetlerden müstafi ve falân memuriyetten mütekait ve falân cemiyetin de fahrî kâtibi falanca beyin kayınvalidesi hanım diye bu adam için yazılmış bir küçük reklâm fıkrasıyla bildiriliyordu.

Nasıl, nasıl? Halam ölmüş müydü? Eyvah! diyordum. Dünyanın her tarafında ve her zamanında, işte, şimdi, benim de karşımda, bunca iyilik ve izan birliği dağılıveriyor ve bunların derhal unutulmaya başladığını görüyoruz! Bu kadar zekâ hamakatla ve rikkat ve şefkat alâkasızlıkla ve kayıtsızlıkla karşılanıyor! Bu kadar yükseklikler âdiliklere dökülüyor! Halamınki gibi bir kalbin çarpması duruyor. Büyük bir ruhun parıltısı sönüyor. Bunların etraflarına yaydıkları halis zekâ ve muhabbet ışıklarıydı. Böylelerinin yanlarındakiler, küçük ruhlarıyla, kendilerini hiç takdir edemiyorlar. Muhitlerinde yine kifayetsiz bir aklın kaba saba görüşleri ve yine kısır kalplerin duygusuzlukları ve bütün bu malzemelerle örülen zavallı hayatların tezatları devam ediyor!

Eyvah, eyvah! Halam ölmüş müydü? Onun edalarıyla, sözleriyle, bakışlarıyla çevrelenen aziz hâtıralarının teşkil ettiği büyük muhabbet denizine bakamıyordum. Bu denizin eskiden o kadar muhabbetli, derin ve canlı uğultusunu, içimden, şimdi bir ölüm havası dinler gibi duyuyordum ve hâlâ duyuyorum. Fakat tedavisiz ölümün karşısında o kadar yeis içinde kalmıştım ki ona iyice yaklaşamıyordum ve hâlâ yaklaşamadım.

XXVI

Hayat Duyguları ve Ölüm Düşünceleri

Bazan hayat ve çok kere de ölüm sevdiklerimizi ve birlikte yaşadıklarımızı bizden ayırınca içimizde eski bazı heveslerimizin söndüğünü ve bazı neşelerimizin sona erdiğini duyarız. Artık onlarla birlikte düşünmeye alıştığımız fikirleri bir daha deşemeyecek ve onlarla birlikte gülmeye alışkın olduğumuz mevzularda bir daha gülemeyeceğiz demektir. Böylece ölenlerin birçok alâkalarımızı ve duygularımızı içimizden söküp kendileriyle birlikte götürdüklerini; onlarla beraber biraz da fikirlerimizin ve hislerimizin göçtüğünü; ve kendimizin de biraz öldüğümüzü, parça parça ölmekte olduğumuzu anlarız. Ölümün sevdiklerimizi ve bildiklerimizi birer birer yolumuzdan çekip aldığını göre göre onun bizimle münasebette olmayan bir yabancı değil, fakat gölgesi yollarımızı saran bir bildik olduğu ve hafızamızdaki mezarlık böyle büyüdükçe yavaş yavaş bize doğru yaklaştığını düşünmeye koyuluruz.

Bizi hayatın ayırdıklarına daha ziyade tahammül edebiliriz. Zira onları kaybetmek acısını haklarında duymaya başladığımız kayıtsızlık, hiddet veya nefret tedavi edebilir. Fakat ölümleriyle ayrılmış olduklarımızın acısına zamanın yavaş yavaş olgunlaştırdığı unutkanlıktan başka çare bulunamıyor.

Eniştemizle halamın aramızdan ebedî ayrılışlarına kolay kolay alışamıyordum. Birisinin keyifli tebessümünü gizleyen üzüntülü ve ötekinin saffetli bakışlarını perdeleyen hüzünlü

halleri gözümün önünden gitmiyordu. Diyordum ki hayat lezzeti yine her yanda taze taze duyulurken kocaman şehrin vapur ve tren sesleri gönüllerimize eski sevgileri, hâtıraları ve uzak ve dağınık yerlerin hazlarını çağıracak! Boğaziçi'nin emekdar vapurları, Üsküdar'a doğru gûya lezzet denkleri taşıya taşıya yol alacaklar! Üsküdar'dan bir manevî yükseliş duygusuyla Çamlıca'ya çıkışlar; Çamlıca'dan, bir musiki dinleyiş hazzıyla, İstanbula bakışlar tekrarlanacak! İstanbul günlerinin olmuş meyveler gibi lezzetli akşamlarında, itikatlarının rahmetinde yürüyerek evlerine dönenler, muradına ermişler gibi geçecekler! Geç kalmış çocuklar gibi, trenler, neşelerinden haykırarak, Erenköyü'ne doğru koşacaklar!

Bezgin günlerimizde, dünyanın mânaları gûya vücudumuzdan akan kanlar gibi, gönlümüzden boşalarak, artık her şey gözümüzden düşünce, biz, odamızın inine çekilecek, yatağımızın deryasına dalacağız. O zaman hâfızamızın ufuklarından eski muhabbetli günler ve eski lezzetli geceler, melek kanatlarıyla gelerek ve melek sesleriyle mırıldanarak, bizi eski ninniler gibi uyutacak! Yaralanmış gibi yattığımız yataklar bizi vapurlar ve trenler gibi hülyalarımızın ikliminde ve rûyalarımızın diyarında dolaştıracak ve biz, bu yorgun seyahatlerden, geceden doğan günler gibi, yine dinlenmiş çıkacağız!

Sabahlar bize hayat lezzetini bir süt gibi sunacak. Horozlar, seslerinin fıskıyelerini boğazlarını yırtarcasına yükseltirken, bir zafer şaşaasıyla parıldayan güneşlerle, birçok şeyler vâdeden asırlar gibi, ağırbaşlı günler doğacak. İçimizde çocukluklar, sevgiler ve hülyalar çağlayacak ve biz kollarımızı, ağzımızı ve kalbimizi kucaklamak, öpmek ve sevmek istediğimiz hayata uzatacağız. Bizi derimizin içine yapılan aşılar gibi gençleştiren çocuk sesleri duyulacak ve biz, tahterevalli oynar gibi, bazan yarı irademizle, bazan da yarı deliliğimizle kalkacağız. Temcit pilâvı gibi ısıtılmış eski masalları günün havadislerine karıştırarak, bütün ezelî mevzuları yeni meseleler ve dâvalar halinde kızıştıran gazeteler çıkacak ve müvezziler, içlerindeki yazılar kadar iddialı seslerle haykırarak, bunları zafer hüccetleri gibi dağıtacaklar. Mucizeler beklemekten vazgeçtiğimizden beri gönlümüzü hafif ve ellerimizi temiz tutmaya yarayan bir sadelik ve

uslulukla dolaşacağız. Düşüncesiz adamların beyinleri kadar boş kalan güzel yerlerde kendi kendimizle dolaşacağız. Güneş ruhumuzu ısıtan bir aşk gibi, dünya hayatını büyüleyecek. Dünya yine ressamlarını şaşırtan mucizelerine devam edecek. Suların üstünde güneşin eriyen altınlarından doğan pırlantalar, fânî ömürlerimizi hatırlatarak rikkatimize dokunan bir saniyelik parıldayışlarıyla, üst üste kaynaşacaklar. Yüksek ökçeleri üstünde, açık şemsiyeleri altında ve lâvantalarının havası içinde, mücevherlerini liyakat madalyaları ve iftihar nişanları gibi taşıyan sultanlar kadar süslü, mağrur ve kendilerine inanmış hanımlar göreceğiz ve bunlar gözlerimiz önünde geçen bir hâdise gibi tesirli bir yüz taşıyarak ve gûya ağırbaşlı bir musikiye uyarak önümüzden yavaş yavaş geçecekler. Başkalarını hâlimize acındıran yoksulluklarımızı biz duymayacak, zaaflarımızı biz kavramayacak, kifayetsizliğimizi biz anlamayacağız. Ve biz de, günün münazaalarına, kahramanlar gibi atılıp karışacağız!

Yaşlana yaşlana gözlerimizden nice perdeler kalkacak. Günün birinde nihayet kendi kendimizle tanışarak kıymetli birdost kazanacağız. Mahallesinin gürültülerini kendini saran ve okşayan bir deniz gibi duyarak, zaman içinde yüzen evimiz, arada bir, değişecek ve biz kabuğumuzu değiştirmiş gibi olacağız. İçlerinde yaşayıp ayrıldığımız mahalleleri eski sevgililerimiz gibi hatırlayacağız. İhtiyar bir köşk bahçesindeki demir parmaklıkların siyah dantelâları üstünden sarkan hanımellerinin kokusunu gönlümüzü okşamış eller gibi hatırlıyacağız. Gölgelerini yere ve gönlümüze birer şefkat ve teselli gibi seren güzel ağaçların bu gölgesine sığınacağız. Küçük evimiz içinde ferah gönüllerin gülleri açacak. Bazan evimizde itibarımızı artıran, herkese nazımızı çektiren ve bizi dinlendiren küçük hastalıklarımız olacak ve bunlarla hislerimiz inceleşecek. Bir horoz, bir kuş veya bir vapur, bir tren ötecek ve içimizde sıra sıra gizlice nöbet bekleyen hâtıralar birdenbire kucak kucağa düşecekler. Doyduğumuz ve bıktığımız şeylere tekrar acıkacağız. Duygularımızı coşturan nice hummalı seslerin dâvetlerini duyacağız. Gûya gidecekleri uzak yerleri haber veren derin sesli vapurlar bizi suların ve hülyalarımızın beşiklerinde sallayarak, zevkimizin hasret çektiği tılsımlı diyarlara ulaştıracak ve dönüşlerin hazzı gidişlerinkini aşacak!

Akşamlar bize hayat lezzetini bir içki gibi sunacak. Ümitli, ümitsiz, kayıtlı, kayıtsız günler ve gecelerimiz için nice saatler kuracağız. Hayat telâkkileri bizimkine uyan tatlı dilli akrabalar, ahbaplar ve geçmiş zamanlar yakından ve uzaktan gelecek ve ruhumuzun aksisedasını duymak zevkiyle, bizimle gûya şifreli bir lisanla konuşacaklar. Gönüllerin muhabbetiyle tütsülü saatlerde yaşlılar zamanla büyülenmiş eski dertlerini hoş masallar gibi anlatacaklar. Nice insanlar biçare ömürlerinin maceralarını en tuhaf vakalar gibi hikâye ederek bizi güldüren garabetlerine yine devam edecekler. Nice zevkleri, bozuk paralar gibi, harcamak için, cebimizden çıkaracağız. Her sahada yeni neslin istidatları maharetlerini cambazlar gibi gösterecekler. Eski at cambazhanelerinin kaybolmuş sandığımız çalgıları, arada bir, hâfızamızda perendeler atacak. Güzeller bize görünüşleriye, rûyalarını vererek, zevkin mevut olduğunu duyuracak ve saadetin mümkün olduğunu düşündürecekler. Şeklin ve manzaranın güzelliğini takdire meylimiz artacak ve dünya güzellikleri, bizim için, gitgide sevdiğimiz yüzlerde toplanmış gözükecek. Sevdiğimiz güzelliklerden geçen zamanlarımıza ince bir tat sirayet edecek ve biz artık güzel bulduklarımızdan, aynı zamanda, zekâ gibi, vefa gibi, bulamayacağımız faziletten bahseden kadınların kuşdillerini dinleyerek, bu sözlerle dinlenmeye alışacağız!

Yaşlana yaşlana gözlerimizden nice perdeler kalkacak. Gözlerimiz, ellerimiz, gönlümüz, keyfimiz ve izanımız açılacak ve bizi bir haz, merhamet, afiv ve müsamaha havası saracak. Gûya taktığımız gözlükler sayesinde, eskiden iyi seçemediğimiz şeylerin kıymetini veya ehemmiyetsizliğini iyice göreceğiz. Eskiden ellerimizle kollarımızı yoran nice yüklerin faydasızlığı, vehmimizi kabartan nice sözlerle iddiaların boşluğu, yüreğimizi oynatan nice üzüntülerle kuruntuların lüzumsuzluğu gözlerimize çarpacak. Bütün bu kaygılardan kurtuluş ve tasalardan soyunuş bize her türlü süslerden daha tatlı ve kıymetli gelecek. Hayatın yalnız sathını, yüzünü, ellerini değil, lâkin yeni duyduğumuz içyüzünü, vücudunu, kemiklerini, iliklerini de seveceğiz. Hülyamız, balını yapan bir arı gibi, hâlin hem tesellisini, hem de zevkini temin etmek için, mâzinin bahçesinde her gün çiçekten çiçeğe konup dolaşacak ve hayatın her ânı

daha uzak bir mâzi içinden süzülerek bize gittikçe daha güzel gelecek. Değişen mevsimler gözlerimizden ve gönlümüzden süratle geçerek ve yine geri gelerek bizi tatlı bir şüphe ve tam bir ipham içinde bırakacak. Hangi saatte, hangi mevsimde bulunduğumuzu ve bizi hangi çiçeklerin renkleri ve hangilerinin kokuları sardığını bilemeyeceğiz. Fırçasıyla, boyaları ezip ıslatarak birbirine karıştıran bir ressam gibi tabiatımız da neşeyle hüznü, istekle hülyayı ve aşkla hâtırayı karıştırarak bütün günlerle gecelerimizi gönlümüzün istediği, sevdiği renklere boyayacak ve biz bunların mayhoş tadına doyamayacağız. Hayat gitgide derin bir rûyaya dönecek. Acımtırak zamanların salkımlarından sağdığımız bir zevk, hayal, hasret ve hatırlayış bizim mahzun saadetimiz olacak!

Geceler bize yaşamak lezzetini bir büyü gibi sunacak. Bizi aşkımızın kurtuluşa kavuşturan geceler, yavaşça mırıldanan bir deniz gibi duyduğumuz musikileriyle, ruhumuza sinecek. Musiki ile işlenen bazı geceler acılarımızı uyuşturan nefeslerini, cinnetlerimizi yatıştıran âhenklerini ve gönlümüzü en iyi duyarak bize en iyi anlatan bestelerini söyleyecek. Bazı geceler bize rûyaları vermekle kanmayarak kendileri en güzel birer rûya olacak. Gûya eski zaman kıyafetlerine bürünen bazı geceler karanlıklarıyla birlikte, eski şefkatleri, eski muhabbetleri getirerek ve muhtaç olduğumuz unutuluşları, kurtuluşları nasip ederek, başlarımıza, yaşlarımıza ve yaslarımıza kadar her şeye zevkli bir çeşni verecek. Som yıldızlı bir gökle örtünerek bütün kalp duyguları için daha uysal, müsamahalı ve uygun gelen ipekli, etekli geceler, gönüllere yıldızlar takıyor gibi, müphem vaitler ve aşikâr hülyalar getirerek içimizde aşkın galebesini temin edecek. Bazı geceler bize belki saadetten ziyade muhtaç olduğumuz ve delice sevdiğimiz yakıcı hazlar getirecek. İhtiraslarımızın ateşleri bazı gecelerimizi yangınlara çevirecek. Hayalimizin mahlûkları ve tabiatın perileri olan nice kadınlar, genç ve güzel vücutlarını gizleyerek, yatak odalarına doğru yürüyecekler. Zamanlarını sevdiklerimizin nefesleri gibi duyduğumuz ve genç, güzel ve çıplak vücutları gibi okşadığımız geceler gelecek. Ellerimiz ve gönlümüz üstünden, sevdiklerimizin alınlarıyla aydınlanan beyaz günler ve saçlarına dolanan siyah geceler gelip

geçecek. Nice geceler hayatımızın yeni bir devrini, başka bir faslını açacak!

Yaşlana yaşlana gözlerimizden nice perdeler kalkacak. Sönmesi bütün kâinatımızı söndürdüğünü ve bizi ebedî karanlıklara batırdığını sandığımız büyük bir aşkın yıllar süren gecesinden sonra yeniden duyacağımız başka bir aşkın güneşi doğacak ve geçirdiğimiz karanlıkta aklımızla gönlümüzü donduran buzları eritecek. Uzaklardan, muhabbet dolu kutular gibi mektuplar gelecek ve bunların birer cümlesi, eski vefalı zamanlarda duyduğumuz çalgıların bir havası ve eski gönüllü bestelerin bir nakaratı gibi, artık hâfızamızda işleyecek. Saadetimiz için kurulmuş bütün oyuncakları, söz dinlemez ve uslanmaz çocuklar gibi, içlerindekini görmek için daima kıracak, sonra, kırılacak ve ağlıyacağız. Gündüz hülyalar ve gece rûyalar imdadımıza yetişecek. Karanlıklarımızın ufkunda dolaşan bazı eski gözlerin sonsuz bakışları bize siyanet melekleri gibi bakacak. Nice şeyler sevecek ve hayatın kendisini bütün bu şeylerin hepsinden ve hattâ, canımızı, kendi ömrümüzden bile daha çok sevdiğimizi duyacağız. "Yarabbi! Ne çok yaşamışım, ne de çok hâtıralarım var!.." diyeceğiz. Fakat bu hayatın ekşimtırak çeşnisinden yemekle doymayacağız. Her günün ve her gecenin ekmeği ve suyu gibi, hazzı ve hülyası da bize yeni gelecek. Her ümit kapısı kapandıkça yeni bir hayal kapısı açılacak. Ve imkânı olan bütün bu güzel şeyler ancak yaşayanlar için mümkün olacak!

Bize ölülerden miras olarak hâfızamızın haznesinde kalan hâtıralar da asıl servetimiz olacak. Karmakarışık parıldayan bu mücevherler arasında bazı hâtıraları, ipi kopmuş bir tespihin taneleri gibi, ötede, beride, en beklemediğimiz köşelerde bulacağız. Hayat, zamanları karıştıran bütünlüğüyle, geçen saniyeler arasından bize bir an gülümseyen geçmiş seneleriyle, karanlıklar arasında bize bir an ışık saçan eski güneşleriyle devam edecek. İçinde yüzdüğümüz bu zaman denizinde gittikçe yaşlanan hâtıralar içimize dolup taşacak!

Şimdi, duyuyorum ki her yeni gelen dakika, denizin hiç susmayan suları gibi, yüz binlerce geçmiş dakikaları sayıklıyor. Onları duyuyor ve çağlayan bu musiki içinde yüzüyorum. Bütün bunlar söylemekle bitiremeyeceğim kadar hâfızamdadır.

Duyduğu seslerin bir zerresini duyuran bir aksiseda oldum. Kitabımı bitirdikten sonra, gözlerimi kapayarak kendimi tekrar eski zamanlarıma kaptırsam ve başka rüzgârlarla sallansam, başka yapraklarını daha döken bir ağaç gibi, ben de, yine bunlar üzerine, daha başka hâtıralarımla, böyle bir kitap daha yazacağımı duyuyorum. Zira dinleyen başıma bütün rüzgârlar geçen hayatın hâtıralarını, durmadan, vapurlar ve trenler gibi, yığın yığın taşıyorlar!

Fakat, eyvah! diyordum, bizi bırakmış ve bizim de kendilerini bırakmış olduklarımız, artık seslerini bir şefkat halinde duyamayacaklarımız, tebessümlerini gözlerimizle öpemeyeceklerimiz, muhabbetleriyle bir daha doyamayacaklarımız, artık gitgide unuttuklarımız, kendilerinin de ömürlerinin mayası olmuş bütün bu şeylerden onlar şimdi ne duyacaklar? Bütün bunlar, şimdilik, daha bizimdir. Fakat onlar, deli enişte mizle zavallı halam, orada, uzaklarda, gömüldükleri topraklarda, biri Karacaahmet'te, öteki Mevlevihane kapısı civarında, unutulmuş, kaybolmuş mezarlarında bütün bunlardan sanki ne duyar, ne anlarlar? Yavaş yavaş, parça parça ölen bizler, ölülerin birdenbire ne kadar ölmüş olduklarına bir türlü akıl erdiremiyoruz. Onlar artık kendilerinden bize geçmiş, biraz da bizde kalmış zerreleriyle, ancak biraz bizim içimizde yaşayabilirler. Onları ancak biz, biraz hatırlamakla, içimizde, kendimize karıştırarak belki bir gölge, belki bir rûya halinde, biraz daha yaşatmış oluruz!

Daha, eyvah ki, diyordum, hayattakiler, çok zaman, hiçbir hakikati arama ihtiyacıyla hareket etmiyor; talihlerini hiçbir suretle tefsire bile kalkışmıyor; hayat bilmecesini, bir şey bilmediklerini bile idrak etmeden, halis vurdumduymazlar gibi yaşayıp geçiyorlar. Ancak zaman zaman, bazı buhranlı anlarında, onların ağzında kanlı bir sözün bir alev gibi parıldadığını yahut içlerinde yavaş yavaş olgunlaşmış bir itirafın gözlerinden fırlayarak hâfızamıza saplanıp kaldığını görüyoruz. Fırtınalı bir gecede çakan şimşeklerin karanlıkları yararak uzaklarda yatan bir tabiatın gamlı yüzünü gösterdikleri gibi, bunlarla, sanki içimize böyle gamlı bir resimlerini hâk etmiş gibi olurlar ve bu halleri, hâfızamızın göklerinde canlı ve mahpus kalmış gibi, artık sonuna kadar, senelerin aralıklarında bir görünen kuyrukluyıldızlar

tarzında, arada bir, hâtıralarımızın içinde görünmeye başlar. Ve kâh bakarız ki karşımızda, halamız, Şeyh Efendinin neyini dinlediği mehtaplı bir gecede, doya doya ağlar; kâh duyarız ki bir duvar karşısında yapayalnız, hasta ve ihtiyar eniştemiz ölüme karşı uzun uzun sayıklar! Fakat ne kadar derinliklere inse bile, bu sondalar bir hayat içinde böyle kaç defa parıldar? Kaç defa böyle ruhumuz içine inip orada sızlayarak derinleşen yaraları yoklar? Yaşayanların çoğu günler ve gecelerini nice zahmetler arasında ne duymaya, ne düşünmeye, ne de aramaya ve hesap etmeye vakit, fırsat ve imkân bulamadan, hep acemi ve aceleci bir halde, gümrükten mal kaçırır gibi yaşarlar!

Hayvanların da olduğu gibi, insanların ölüm karşısındaki bu tevazulu tevekkülleri rikkatime dokunuyor. Hayatta hiçbir ifratlı hayale kapılmadan ve hiçbir mübalâğacı hakikat sevdasına düşmeden, gözlerimizin önünde, yüzlerce kadın, erkek, çocuk, genç ve ihtiyarın yıpranıp göçüşlerine yahut birdenbire çöküşlerine, nice insan talihlerinin kurulup yıkılışlarına şahit oluyoruz! Bir daha, bir daha, bildiğimiz ömürlerin, birer birer, sabun köpükleri gibi, söndüklerini görüyoruz. Gözlerimiz bütün bu şeylerin, nihayet, ayaklar altındaki sonsuz çukura girmek için devam eden hazırlıklarını görüyor ve nihayet çürüyüp dağılmak için itişip toplanışlarını seyrediyor!

İtiraf etmelidir ki herhangi bir hayatın hâdiseleri görülüp hikâye edilince, ehemmiyetini pek iyi takdir ettikleri kendi ömürlerini sürenlere bu başkasının hayatı az çok mânasız, havasız, silik, müphem ve fuzulî görünmeye mahkûmdur. Fakat itiraf etmelidir ki bu kadar yakından seyrettiğimiz bu yabancı ömürler hep kendi talihlerimizin yapısına giren malzemeler gibi oluyor ve sonunda hepsi birer birer iflâsla biten ve başka hiçbir neticeye eremeyen bu hayatlardan yine itiraf etmelidir ki bizde kalan şiddetli, baş döndürücü bir adem duygusudur. Mezarlıklarda onlardan kalan mezar taşlarını ancak, vücudu toprakta erirken, hâtırası da beyinlerde dağılan bir yokluğa şahadet eder!

Yavaş veya çabuk zamanlarla, nice yorgun ıstıraplar veya hummalı ihtiraslarla geçen bir hayattan, toprakta olduğu gibi, hâfızalarda da ne kadar az bir şey kalıyor! Her ateşten arta kalan küller gibi, her vücut toprağa ancak birkaç avuç toprak daha

katıyor! Ve her ruh hâfızalarda ancak bir tutam rûya mayası bırakıyor! Hayatın sonu onun mânasını daha geniş bir mefhuma çıkarmıyor. Bilâkis, bütün varlığını yokluğa sürüklüyor. Kendimiz bile, hemen bütün duygularımızın ıstıraplı birheyecan ile geçtikten sonra, toprağa sinmiş yağmur taneleri gibi, içimizde eridiğini duyuyoruz. Hayata doğru saffetle tebessüm eden şefkatler ve sevgiler bile, nihayet, hepsi birbiriyle kucaklaşarak ve bir çalgının havaya karışan sesleri gibi, hepsi de ancak hâfızalarda zamanla silinen hafif izler bırakarak yokluğa karışıyor! Öyle ki, daha ölmeden evvel, kendimiz için, kendimiz bile ölüyoruz!

Ölülerdense bize ancak hepsi az süren, bozulmadan evvel bile belki yanlış ve herhalde müphem, hepsi de havalanan kokular gibi dağılan birtakım hâtıralar kalmış oluyor. Ve her şey, rûyalar gibi, o kadar seyyal geçiyor ki bu kadar zahmetle yaşanan zamanlardan insana birtakım vesveselerden başka bir şey kalmıyor!

Ölülerin arkasında kalanlar, onların hâtıralarınıda ancak kendi boylarına indirerek, kendi huylarıyla bozarak, ve kendi unutkanlıklarına göre parça parça hatırlarlar. Bu da, bu hislerin alacakaranlığında, başkalarının hâfızalarında, yani dünyanın en az emin olan sahasında, onlara nasip olan sonuncu bir kalış, bir hayal varlığının sonuncu gölgeleridir. Zira kendilerini biraz tanımış olan bu unutkanlar da bir gün gidince artık yeryüzünde onları biraz olsun sayıklayacak kimseler bulunmaz!

XXVII

Bu Âlemden Son Kalan Cümle

Geçmiş zamanlarının iflâsı karşısında, belki biraz teselli bulmak için, mâzisinde sevmiş olduğu kadınların genç, güzel ve çıplak vücutlarını görmek istiyen deli enişte mi gibi, ben de, büsbütün göçmüş bu âlemden hâfızamda kalan hâtıraların genç, güzel ve çıplak vücutlarını okşamak ihtiyacını duyarak, Çamlıca'daki eski köşkü ziyarete gittim.

Eyvah ki, şahsî ömürlerden olduğu gibi, bütün eski cemiyetler ve âlemlerden kalan şeyler de hep bozulmuş ve yıpranmış oluyor! Şehirlerin yüzleri, insanların çehreleri kadar ihtiyarlıyor! Evler vücutlar gibi çöküyor, mahalleler nesiller gibi eskiyor! Kalan bütün eşyaların mânaları değişiyor! Eskiden kalma isimler arasında o zamanı hatırlatan birtakım varlıklara rast geliyor, birtakım manzaraları yerli yerinde buluyordum. Fakat Çamlıca'nın ah o eski zamanın yüzüne benzeyen, vaktiyle, bestelenmiş nice hülyaların beşikleri ve şimdi mezarları olan eski köşklerinden bazılarını görüp tanıdıkça gönüllerimizden sürülmüş bir eski musikiye çarpmışım gibi tahmin edilemeyecek bir heyecana kapılıyordum. Zira bu köşklerin her biri, eskiden ne canlı şeyler demekti, bilirdim, onları şimdi hep susmuş ahenklerin kırılmış âletleri ve atılmış fişeklerin boş kovanları gibi buluyordum.

Eyvah! Vaktiyle, gelecekte devam edeceğini umduğumuz o muhabbetle parıldıyan günler ve geceler, o bahar içinde eriyen günler ve mehtap içinde yüzen geceler, o aşklarıyla ruhumuzu dolduran sevgililer şimdi, hepsi de, geçmişte, hâfızamın engin

mesafeleri içinden bana sönmüş yıldızlardan gelen ışıklar gibi, ölmüş bir âlemin donuk parıltıları halinde sızıyordu ve ben onları içimde acılar gibi duyuyordum. Her tarafım kırılmışçasına hiçbir harekette bulunamayarak burada, geçen akşam ve gelen gece içinde, gûya çaresizliğimi ilk defa anlıyor gibi kuvvetlerimi ürperten ve gözlerimi yaşartan bir buhrana tutuluyordum.

Evvelce, çocukluğumun ve ilkgençliğimin cennetindeyken, Çamlıca'da, bu alacakaranlık saatlerde, insana göklerin sunduğu bir hayat hülâsasını içmiş gibi olur, ruhumun yükselişlere doğru kanatlarını denediğini duyardım. Fakat, şimdi, o istekler, o ışıklardan ruhumda bir şey kalmadığını görüyordum. Gelen geceyle birlikte bütün duygularım da yavaş yavaş sönüyor gibiydi. O ilâhî vasıflarını unuttuğumuz ümitlerin hepsi de nafile miydi, o eski Çamlıca akşamları hani nerde? diyordum; o, birer saadet gibi küşayişli akşamlar, o kadınların iyi kalpli bakışları, o muhabbetli ömürlerin hazları, o birbirimizi sükût içinde duyuşlarımız, ruhlarımızın o manevî manzaraları anlayışları hani nerde, hani ne oldu? Çamlıkta bir akşam için toplandıktan sonra dağılmış kokular gibi onlar da şimdi yerlerini başka büyülere bırakarak hepsi de havalandı, dağıldı mı? O gönüller de, onların emmelleri de çiçeklerin kokuları ve kuşların sesleri gibi uçtu mu? Hepsi de böyle geçecek miydi? Biraz olsun kalmaya lâyık ve müstahak değiller miydi? Onlar, benim sandığım gibi, ciddî değil miydiler? Ben onlarda ezelî bir derinlik sezerken aldanmış mıydım? Bir Cennet manzarası gibi ince, nazlı, güzel, şefkatli havalar, kokular, renkler ve hislerle dolan ve ruhuma işleyen bu saatleri hâlâ duyarak bunların muhakkak bir hikmeti olacaktır demek istiyorum. Onları ruhumuza bu kadar derin nakşeden bu hikmet bize onlarla fâniliğimizin dışındaki bir ebediyetten bir pay vermiyor muydu? Yoksa, bu ruhu esasından söndürecek olduktan sonra, bütün bu ihtişamları ona muvakkat bir zaman için sunmak sanki neye yarardı?

Şimdi, aynı noktadan aynı semtlere bakıp o yeryüzüne inmiş gördüğüm eski yıldızlar yerine yanan lâmbaları, hakikatte oldukları gibi, yani bütün mânalarından boşalmış ve cam gözler gibi kalmış birtakım havagazı ve elektrik ışıklarından ibaret olarak görüyor ve insan elinin yaktığı, söndürdüğü bu kandilleri bir sürü maneviyatsız aydınlıkların boş ve yabancı kargaşalığı

gibi bularak âdeta şaşırıyordum. Bendeki değişiklik neticesi olarak, gûya kendim de ruhumda sönmüş meşaleler taşıyormuşum gibi, eski duygularımın bildiği yeryüzünü karşımdaki haliyle kıyas ederek "Vaktiyle göklerden yere inen ve bize gönül duygularını söyleyen o manevî ışıklı yıldızlar nerde? Yeryüzü hep kalp ışıklarla donanmış!" diyen bir eleme kapılıyordum.

Dahası, yerde geçen bu hâdise, sanki bir naziresi yapılıyormuş gibi, gökte de tekerrür ediyordu. Yeryüzünün bütün ışıkları canlı yıldızlar gibi duyulduğu o eski gecelerde gökyüzününkiler de içimizde büyük bir hayal kurulmasına yardım etmez miydi? O zamanlar biz cidden bir ebediyet içine yükselmiyor, onda yüzmüyor muyduk? O kadar ki, ben, kaba bulduğum bazı şeyleri gördükçe, bunlar yıldızların gücüne gidecek diye mahzun olurdum. Zira bütün o birleşik yıldız salkımları ve bütün o teker teker parıldayanları bence hep manevî birer hüviyet demekti. Onları seyrederken, kendi kendime, sonra, zamanı ve sırası gelince, bir gün elbette mânalarına ererim diye düşünürdüm. Fakat yazık ki bunları bir türlü sökemeyerek şimdi, bizim talihlerimize yabancı kaldıklarını anlıyorum. Böylece manevî mânalarından boşalmış yıldızların göklerde parıldattıkları kendi başına kurulmuş nizamın bizim mukadderatımızla hiçbir alâkası olmadığını düşünmek tarif edemeyeceğim kadar rikkatime dokunuyor. Zira bu düşünce, bize göre, onların da ciddî olmadıklarını görmeye müsavi oluyordu.

Fikrimizin kavradığına ruhumuz bir türlü kanmıyor. Zaten, itiraf etmelidir ki, ne de olsa, bütün âlemleriyle kâinatın da ciddî olmadığını kabul etmek aklın alacağı iş değildir. Fakat ruhumuzun kolayca eriştiği bir imana fikrimiz bir türlü kanmıyor. Bize yabancı yıldızlar altında duyduğumuz bu hakikî kimsesizliği artık hiçbir şey telâfi ve teselli edemez. Zira dünyanın en güzel hülyası olan ahreti kaybetmiş ve böylece en emin tesellisinden mahrum kalmış insanlar, Cennetten kovularak kendi içlerine kapanmış sürgünleriz. Vaktiyle, birer birer sanki başlarımız için yandıklarını sandığımız yıldızların manevî bakımdan döndüklerini ve artık ruhumuzun ölmüş hülyalarına yanan birer türbe kandiline döndüklerini görüyoruz. Bize hiçbir zaman hakikî huyunu ve çıplak yüzünü göstermeyen ve ömrümüz boyunca, biz

değiştikçe, kendi de şekilden şekle inkılâp eden bütün bu kâinatı ve ondaki hayatı bir rûya görüşü olarak telâkkiden başka bir çare bulunamıyor. Shakespeare'in "Dünyalar, rûyaların nescinden yapılmıştır. Onlar da, bunlar gibi, bir iz bırakmadan dağılacak!" sözü her bakımdan yeryüzünün en büyük hakikati ve insan anlayışının en derin görüşü olarak kalıyor.

Dahası, göklerde yabancılaşan bu yıldızlar gibi, evvelden kutsî sandığımız kanaatler ve nazariyelerin de, kendi başımızdaki şahsî fikirlerimiz tarzında, bir yandan toplanıp bir yandan dağılarak, zaman ile hep başkalaşan şekilleriyle geçici varlıklardan ibaret olduklarını gördük. Böylece sanki bütün sevdiğimiz şeylerin harabeleri arasında dolaşıyor ve insanların kanlı tarihlerini hep aynı deliliklerle yapmakta devam ettiklerine şahit oluyoruz.

Görüyoruz ki geçmiş devirler, dinler ve medeniyetlerden kalan ancak renkleri solmuş, mânaları uçmuş bazı cümleler oluyor. Eski hiyeroglifler zahmetle okunuyor. Bazıları da bunların hep yanlış anlaşılmış olduğunu söylüyorlar. Hattâ yazıları artık hiç okunamayan harabeler de var. Yine vaktiyle nice insanların inancını kazanmış tılsımlı birtakım şeyler ifade eden eski armalar, remizler var ki bugün tamamıyla sökülmez olmuştur, ve artık nelere delâlet ettiklerini hiç kimse bilemiyor. Zaten, doğru okuyacak olsak bile, onlardan bizim şimdi anlayacak ve duyacağımız sanki ne olabilir? Böylece eskiden bize miras kalan bir iki cümlenin mânası bile artık ya iyice tefsir edilemiyor, ya büsbütün uçmuş sayılıyor!

Şimdi, yâd ettiğim bütün o dağılmış âlemden, o geçmiş günler ve gecelerden, o göçmüş insanlar ve imanlardan, o sona ermiş ümitler ve emellerden hâfızamda ancak böyle mânası belki vaktiyle tamamen açık, fakat sonra, niceleri için kapanık bir yarım cümle kalmış! Bu, deli enişteмizin memur olarak dolaştığı uzak vilâyetlerin birinden, bayram gibi resmî günlerde, anneanneme hitapla bize göndermeyi ihmal etmediği teşrifatlı mektuplardan birinin son cümlesinin sonuncu parçasıydı: "...eltafı Kibriyadan memul ve müsted'adır!" İhtimal kendisinin de bu hususiyetinden haberi olmadan, tesadüfen yazdığı bir cümle ki eğer küçük bir telâffuz farkı ve çabukluğu ile okunursa mensur bir söz olmaktan çıkarak aruzdan bir mısra haline girdiği için hatırımda kalmış olacak.

Deli enişte mizin bu son cümlesiyle böyle Allahın lûtuflarından ümit edildiğini ve istenildiğini söylediği şeyler acaba nelerdi? Bunları o zaman yazmış olduğu gibi hatırlamamakla beraber, kuvvetle tahmin ediyorum, zira Allahın lütfundan memul ve müsteda olmayacak sanki ne vardır?

Daima bize hükmeden yarı deliliğimiz ve yarı irademizle; her zaman en mâkul harekette bulunmak azmiyle yaptığımız nice münasebetsizliklerle; kendisinden medet umduğumuz dinin ruhumuza sükûn yerine kattığı kaygılarla başkaları için kendi uydurup kendi inandığımız yalanlar gibi, diğerlerinin de bizim hakkımızda uydurdukları ve haberimiz olmadan sürüklediğimiz iftiralarla; en yersiz kuruntularımızın doğurduğu en halecânlı korkularla; bizimle birlikte yaşayanların hayatlarını zehirleyen sinir buhranlarımızla; günlerimizi talihimizin dolmayan çilesi haline koyan tahammül edilmez benliğimizle; Cennetten kovulduğumuzu hatırlayarak yine bir Cennete kavuşmak isteyen ruhumuzun bize her zaman lâkayt kalan tabiatın ihtişamı karşısında duyduğu acılarla; rûya dolu geceler kadar hülya dolu günlerle geçirdiğimiz ve hiçbir hikmetine akıl erdiremediğimiz bir hayatımız var. Yeryüzünde böyle yaşanacak bir tek ömrümüz olduğu halde, yine, hayalimizdeki hayat ile sürdüğümüz bu ömrü bir türlü barıştırıp birleştirmeden, hemen daima bir yabancının, hattâ bazan bir düşmanınki imiş gibi, âdeta mahvetmek kastıyla yaşadığımız; içinde ıstıraplı ve zahmetli aşktan başka hemen hiçbir şifa verici ve kurtarıcı tat duyamadığımız ve âtisinden ümidimizi keserek ancak hâtıralarımızın genç, güzel ve çıplak vücutlarını okşamaktan başka teselli bulamadığımız bu hayatta sevdiğimiz ve beklediğimiz ne varsa, hepsi ve her şey ancak Allahın lûtfundan ümit edilir ve istenilir!

Her zaman kendi mukadderatımızla hudutlanmış ve âdeta kendi kendimize hapsedilmiş gibiyiz. Yabancı muhitlerde inkişaf eden hakikatlerin hiçbir zaman sevgili hülyalarımıza erişemediğini görüyoruz. Ömrümüzün hazzı hemen kendi kanımızdan ve mirasımız olmuş hülyalardan duyduğumuz şahsî bir musikiye inhisar ediyor. Fakat ruhumuzun yalnızlığında çağlayarak bizi ölülerimizle birleştiren bu âhenkler, bu derin duygular ve kanaatler bile, bizi hakikatlerden güzel rûyalarla mest

ettikten sonra, azar azar yine dağılıyor. Ellerimizin dokuduğu talih ilk önce kâinatımız, sonra da yavaş yavaş mezarımız oluyor. Herkes gönlünde hayatın tadından ve kâinatın hazzından süzülmüş bir şebnem gibi duyduğu muhabbetini hayata ve kâinata duyurmaktan âciz kalıyor!

Her ferdiyle ıstırap çeken cemiyet içinde cemiyete karşı âciz ve hürriyetsiziz. Ona kafa tutamayız, zira efendimiz odur ve söz dinletemeyiz, zira kafalar dinleyecekleri sözleri evvelki hazırlanışlarına göre seçerler! İspatsız din ile vaitsiz fen arasında kalmış insanların kendi başlarında parlayıp başkalarına zehirli gazlar saçan kanaatler taşıyarak birbirleriyle çarpıştıkları bu kanlı dünyada herkese yarayacak uslu ve kutsî hakikatleri nerde ve nasıl bulalım? Savrulan dumanlarla bir hendese kurmaya kalkışır gibi, mânaları kasırgalara tutulmuş kelimelerle fikirler ve hislerimizi tespit etmeye uğraşıyor, ve Bâbil kulesinin bedbahtları gibi, neler söyleştiğimizi bir türlü anlayamıyoruz. Zavallı ellerimiz her zaman peşinden koştuğumuz avları kaçırarak bunların ancak gölgelerini yakalar ve kucağımızda, ancak hayallerini okşar! Bütün mezhepler yüzünden, onların dindirmek istedikleri göz yaşlarından daha çok insan kanı akar! Kendilerini sürükleyen saiklerin esiri olan mahpus başlarımız, her an, her tarafımızı bağlayan zincirlere çarpar! Yeryüzünde bütün sevgiler ahmak, sevgililer kaçak ve gökyüzündeyse, bütün yıldızlar bizim hesaplarımızdan uzaktır! Dünyada söylenecek bir ilâhî arayan ruhlarımız artık hiçbir sağlam mihrap bulamayarak ve nasıl dua edeceğini şaşırarak, büyük bir buhrana tutuluyor!

Ey bilmediğimiz bir yerde gizlenerek ismini söylemeyen, sırrını bildirmeyen, ruhumuz içinde meşalesinin yanmasını bekleten; şiiri zihnimize bir tebessümle sirayet edecek, dersi tam bir samimiyet ve sağlam bir ciddiyet olacak ve sözleri çorak gönlümüzü yeşertecek olan İlâh, din, ruh, zekâ, mantık veya mürşit! Sen, bulunduğumuz karanlığı aşkımızın aradığı nurunla aydınlatarak, bize mutlu ve çıkar bir yol göster! Zira izleri hep kanlı adımlarla yürüdüğümüz toprakta yolculuğumuz büsbütün ademe varmadan evvel, bir gün senin ilmine ve kurtarışına ermemiz:

"Eltafı Kibriyadan memul-ü müstedadır!."

"Abdülhak Şinasi'yi okurken, nesrin yazı olduğunu, konuşma olmadığını tekrar hatırladım. Abdülhak Şinasi, nesre son zamanlarda unutur gibi olduğumuz bu mevkiini iade eden muharrirlerimizdendir."
(Ahmet Hamdi Tanpınar)

"Aşağı yukarı Fahim Bey ve Biz dışındaki bütün yazdıkları onun, artık özlemini çektiği bu dünyayı anlatmasına birer bahanedir. Belki Abdülhak Şinasi Hisar'ın suçu yalnızca bu kadarcıktır: O dünyanın özlemini çekmek... bu kadar. Çamlıca'daki Enişte'si bahanedir. Kitap ne romandır ne de hikâye. Öyle bir kitaptır. Abdülhak Şinasi Hisar'ın dili bile acı acı özlemini çektiği o dünyaya bağlıdır" (Turgut Uyar)

Cumhuriyet dönemi yazarı olmasına rağmen dil ve üslup açısından Meşrutiyet kuşağına bağlı kalan Hisar'ın bütün yapıtları "hâtıra"ya dayalıdır. Hisar, Çamlıca'daki Enişte-miz'de Hacı Vâmık Beyi yaşadığı zamana, mekâna, hayallerine, rüyalarına ve kullandığı eşyaya bağlı kalarak, renkli ve cümbüşlü bir dille anlatır.

Eski baskıları arasındaki farklar gözetilerek, yazarın dili ve imlası korunarak hazırlanan bu kitap, Hisar'ın edebiyatımızdaki yerini belgeleyecek nitelikte.